Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GRENAA og OMEGN
FØR og NU
1984

GRENAA og OMEGN
FØR og NU
1984

ISBN 87-87629-24-0
1. oplag 1984
© P. S. Johnsen
Redaktion: P. S. Johnsen
Tryk og grafisk tilrettelægning:
Johnsen bogtryk/offset, Grenaa.

Tidligere udgivet i denne serie:
Grenaa og Omegn - Før og nu 1976 - udsolgt
Grenaa og Omegn - Før og nu 1977
Grenaa og Omegn - Før og nu 1978
Grenaa og Omegn - Før og nu 1979
Grenaa og Omegn - Før og nu 1980 - udsolgt
Nørre Djurs - Før og Nu 1977 - udsolgt
Nørre Djurs - Før og Nu 1978
Grenaa og Nørre Djurs - Før og Nu 1981
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1982
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1983

Forsiden af omslaget: Baunhøj Mølle 1984
Bagsiden af omslaget: Baunhøj Mølle fra 1930erne

Forord

I serien GRENAA og OMEGN FØR og NU, er 1984-udgaven den 9. i rækken af årbøger.

Som en lille nyskabelse vil bøgerne fremtidig være forsynet med en forfatteroversigt over årets skribenter, med angivelse af fødselsår, beskæftigelse og bopæl.

Med den kommende 1985-udgave holder årbogen 10 års fødselsdag. Gennem årene har der været bragt en lang række artikler, og det kan efterhånden være svært at finde ud af, hvornår en bestemt historie har været trykt. Jubilæumsudgaven vil derfor blive forsynet med register over samtlige emner gennem årene, samt en forfatteroversigt.

Tak til Grenaa egnsarkiv og dets leder, Børge Kjær, for altid velvillig assistance med fremfinding af materialer, samt til de mange enkeltpersoner, der igen i år har villet afse tid til at medvirke ved den nye årbog. Uden deres hjælp var udgivelsen ikke mulig, og de færreste gør sig noget begreb om hvor stort et arbejde, der udføres af forfattere og mange andre, der er behjælpelige med billeder, navne, årstal og oplysninger.

P. S. Johnsen

Indholdsfortegnelse

Set og sket 1983/84, af Inge Johnsen ..... side 5
Det var nyheder dengang, af J. A. Nielsen ..... side 17
Døde i Grenaa kommune ..... side 24
Rutefarten mellem Grenaa og Sjælland siden 1850, af Erik Christophersen ..... side 26
Da fælleskæret blev til Anlægget 1870, af J. A. Nielsen ..... side 57
Pavillonen i Grenaa Lystanlæg, af J. A. Nielsen ..... side 59
Cowboy i Enslev 1930, af Robert Nielsen ..... side 65
Grenaa egnsarkiv - hvad er det?, af Børge Kjær ..... side 70
Og sådan bruger man egnsarkivet, af Elin Kivsmose side 73
Lyngby-Albøge sogne 1743, ved Willy Helbo og Elin Kivsmose ..... side 75
Fire-blad-systemet - hvad er det?, af J. A. Nielsen ..... side 77
Fra hør til pap - historien om Grenaa Papfabrik, af Erik Christophersen ..... side 83
Da socialismen kom til Djursland, af Børge Kjær ..... side 95
Mord i Aalsø, af Elin Kivsmose ..... side 102
Dejlige barndomsminder fra min fødeby Grenaa, af Vagn Andersen ..... side 105
Skolegang i 1950erne, af Inge Mosegaard, Anna Asmussen og
Tonny Christensen ..... side 110
Magnus Heimann - Grenaas første bogtrykker, af Tom Mortensen ..... side 113
Lillegade 48 (De gamles Hjem), af J. A. Nielsen ..... side 119
En husmand i Hammelev, af Knud Enevold Andersen ..... side 123
De tyske flygtninge, af Bent Nyskov ..... side 129
Forfatter-register ..... side 132

Set og sket 1983/84

Tekst: Inge Johnsen
Foto: Kurt L. Jakobsen og Fl. Højer Nielsen

Oktober 1983

1.
Den 46-årige civilingeniør Claus Hornemann afløser vesttyskeren Dr. H. C. Horn som direktør for BASF vitaminfabrik A/S, Grenaa.

2.
Grenaa Amatørteater præsenterer operetten »Champagnegaloppen« i Grenaa Kino. På billedet ses f.v.: John Schmidt, Bente Nielsen, Per Krægh, Margon Kvist, Jonna Nielsen, Knud Pedersen, Jytte Møller og Ulla Meyer.

3.
Den lokale komite bag kampagnen »Plant et træ« planter et par hundrede træer foran Vanføreforeningens Boligselskab og Gigtplejehjemmet. Begivenheden transmitteres direkte i radioudsendelsen Radio Rita med kommentarer af programleder Hans Bülow og fjernsynets sagkyndige havemand, Søren Ryge Petersen.

4.
Afdelingssygeplejerske Gerda Rasmussen har fra 1. oktober overtaget hvervet som bestyrer af plejehjemmet »Violskrænten« efter Klara og Arnild Poulsen.

5.
Århus Amtskommunes nye reviderede miljø-godkendelse til vitaminfabrikken BASF i Grenaa vil blive anket til miljøstyrelsen. Dette bebuder Carsten Pedersen fra lokalafdelingen af Danmarks Naturfredningsforening og Allan Tarp fra Grenaa Miljøforening på et offentligt møde på Grenaa Gymnasium.

6.
Grenaa-skytten Flemming Sørensen - 49 år - skal med til handicap-OL i New York.

11.
Teknisk Udvalg foreslår ophævelse af kontrakten med Jagtselskabet Grenaa. Begrundelse: Jagterne i plantagen - der er henlagt til week-ender - er dårligt foreneligt med de almindelige rekreative interesser.

11.
Byrådet siger ja til 47 nye boliger i »Hedeparken«. De vanføres Boligselskab står bag projektet, der omfatter 41 familieboliger og 6 ungdomsboliger.

12.
Med et byrådsflertal på 8 mod 7 vedtages det at Jagtselskabet Grenaa fortsat kan drive jagt i plantagen.

16.
Ved et banko-show i Grenaa-Hallen indspiller Lions Club i Grenaa ca. 50.000 kr. til Muskelsvindfonden.

17.
Overjagtkonsulent Egon Sørensen, Skærvad udsender sin tredje roman. Den har titlen: »Mulden, Frøet og Blomsten. Handlingen udspiller sig i Thorsager.

November

19.
Hofmarskal Hans Sølvhøj taler i »Pavillonen« over emnet »Historien og vi«.

20.
Grenaa Musikskole søger afløser efter lederen Julie Friisholm, der forlader hvervet ved årets udgang. Månedlig løn: 7.500 kr.

22.
Den første anpartsvindmølle i Trustrup er snart klar til brug oplyser elinstallatør Leif Kjær, Trustrup.

24.
Tekstilingeniør Thorvald Bille hædres med Dronningens Fortjenstmedalje af første grad i guld efter 50 års ansættelse på Grenaa Dampvæveri.

25.
Med 13 stemmer mod 3 vedtager Grenaa Byråd at klage til Miljøstyrelsen over Århus Amtsråds beskæring af spildevandsudledningen ved Fornæs.

28.
De danske spritfabrikker står foran en udvidelse af produktionsanlægget. Formålet: Fremstilling af tørgær. Anlægget ventes klar til brug 1. maj næste år.

30.
Grenaas Jyllandsseriehold sikrede i sidste runde sin forbliven i rækken ved en sejr på 8-0 over Bindslev.

2.
Grenaa Handelsskole giver information omkring datateknik. Det sker i form af en udstilling på skolen i samarbejde med lokale firmaer.

3.
Pladsen syd for Grenaa Kirke er blevet P-zoneområde, hvilket medfører, at det fremover er forbudt at parkere på pladsen, medmindre man har særlig tilladelse til at holde der.

3.
Grenaa-julemærket, der er tegnet af lærer Holger Wolsing, Mølleskolen, præsenteres for borgmester Arne Jessen på Grenaa Rådhus. Motiv: Grenaa Fiskeauktion med kuttere ved kajen.

9.
Nordhavnsbassinet skal uddybes fra 5,2 m. til 7,2 m. Stenfiskerfartøjet »Nordia-N«, Århus skal i 3 uger fungere som sandsuger.

10.
FDF's orkester fylder 60 år. Dette markeres d. 12. november med en koncert i Vestre Skoles festsal.

10.
Benny Andersen og Poul Dissing samler ca. 350 deltagere til koncert i Pavillonen. Arrangementet er tilrettelagt af viseklubben i samarbejde med Østdjurs Musikforening.

11.
Alfred Wichmann - måske bedre kendt som »Nysser« - modtager Dansk Idrætsforbunds højeste hædersbevisning, æresnålen i guld som tak for 50 års virke inden for boksesporten.

16.
Den tidligere »Gartnernes Auktionshal« skal restaureres og med tiden indrettes som kunstmuseum.

12.
Opførelsen af pensionatet på Trekanten ved Århusvej er nu i gang. Når byggeriet står færdigt, kan det modtage 26 beboere med psykiske og fysiske handicaps.

12.
Det tidligere Hotel Havlund er af øjenlæge Svend Diemar solgt til ejendomsaktieselskabet Harald Jensen, Brabrand. Istandsættelsen af bygningerne er i fuld gang.

15.
Grenaa Kirke restaureret for 1,7 mill. kr.

19.
»De tre glade gøglere« Tommy Jakobsen, John Nørgård og Knud Udengård får deres tv-debut i Sten Bramsen-programmet »Åbent hus med musikalske venner«.

24.
Danske stednavne må ifølge kulturministeriet og undervisningsministeriet igen staves med dobbelt-a - som Grenaa Kommune iøvrigt hele tiden har gjort.

December

3.
Ingeniør Mike Bogdanovic, Humlebæk ønsker at bygge et flydende betonhotel i Grenaa. Hotellet skal have 1200 sengepladser, swimmingpool, tennishal, teatersal og helikopter-landingsplads. Skønsmæssig pris: 250-300 mill. kr.

7.
Grenaas ældste, fhv. landmand Martin Hansen, Duevej 17 fylder 101 år.

12.
Den første af de 11 ungdomsboliger i Grenaa Håndværkerforenings tidligere Stiftelse på Vestervej står nu færdig.

14.
Grenaa Gymnasiums kor og orkester giver julerockkoncert i Grenaa Kirke. Der opføres en såkaldt Christmas Gospel med titlen »And it came to pass«.

17.
Planer om at bygge vandrerhjem i Grenaa.

29.
Murermester Niels Chr. Nielsen og hustru Margrethe Nielsen, Havnevej 50 fejrer jernbryllup, hvilket markerer 70 års ægteskab.

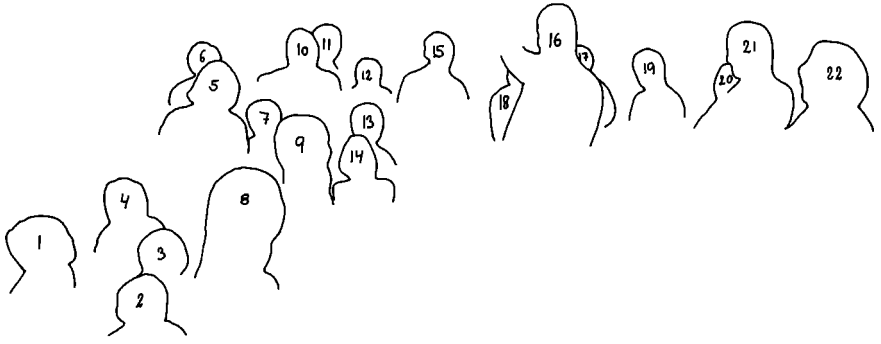

20.
Grenaas kommunale fritidshjem på Lupinskrænten indvies af borgmester Arne Jessen. På billedet ses bl.a. f.v.:

1. Søren Vilhelmsen
2. Kenneth Severinsen
3. Kasper Bang Petersen
4. Rasmus Frey Kristensen
5. Line Stensgaard Pedersen
6. Poul Erik Pedersen
7. Elisabeth Lauersen
8. Anja Henrichsen
9. Anja Graugård
10. Henning Christensen
11. Per Gudme
12. Børge Kildahl
13. Tina Pedersen
14. Louise Flethøj
15. Henry Marcussen
16. Lars Erik Jensen
17. Jørgen Villadsen
18. Børge Lindgren
19. Lars Bjarne Pedersen
20. Niels V. Pedersen
21. Arne Jessen
22. Gudrun Pedersen

17.
Grenaa Afholdsforening bliver 100 år.

18.
Juleoptog i Grenaa med den genstridige kamel Fatima som en af hovedattraktionerne.

19.
Den Danske Frimurerorden har solgt logebygningen på Vestervej 1 til firmaet Feldballe Financiering ApS.

28.
Civilingeniør Herman Maaløe, direktør for Dansk-Norsk Kvælstoffabrik trækker sig tilbage på grund af alder. Hans efterfølger bliver civilingeniør Otto Walther.

Januar 1984

1.
Nytårsstorm river taget af blok D på Feriehotel Kattegat ved Bønnerup Strand, hvilket medfører store vandskader på hotellets lejligheder og bordtenniskælder.

10.
Folketingsvalget åbnes kl. 9.00 i Grenaa-Hallen. Valgdeltagelsen: 87,6%.

16.
Forfatteren Vagn Steen præsenterer egnshistorie med udgangspunkt i sine romaner »Mer' end meget« og »Værre end galt« ved et foredrag i Djurslands Museumsforening.

18.
Skilift på Møgelbjerg-bakken bygges som beskæftigelsesprojekt af A-klassen i Åstrup.

9.
Arbejdshold er i gang med at renovere Grenaa Nordhavn, der blev indviet 1933, i mange år anlægskaj for Hundested-færgerne.

21.
Danmarks Naturfredningsforening foreslår fredning af området ved Møgelbjerg udvidet til at dække et større areal for at beskytte den sjældne plante hjorterod.

23.
Jyske Banks afdeling i Grenaa får ny leder med virkning fra d. 15. februar. Bankbestyrer Niels Å. Vittrup, Hjørring afløser den nuværende bankbestyrer Jens Mogensen, Grenaa.

24.
Grenaa Byråd bevilger 166.000 kr. til det kommunale halmfyr og forbrændingsanlæg, der skal støjdæmpes og forsynes med et posefilter til hindring af luftforurening.

25.
Handelsskoleelever opfører musical. Tema: EFG-elevernes vanskeligheder med at finde praktikpladser. Musicalens titel: »Praktikplads, ja tak«.

27.
Grenaa Byråd drøfter, hvorvidt det tidligere Lyngby Seminarium skal fjernes eller bevares til brug for lejeboliger. Det vedtages at lade ejendommen isolere for 55.000 kr. I bygningen er der i dag indrettet bibliotek samt omsorgs- og ungdomslokaler.

31.
Grenaa Station moderniseres. Ankomsthallen friskes op og udstyres med nye stole og bænke.

Februar

3.
Hjemstavnsforeningen for Grenaa og Omegn i København er blevet opløst. Foreningens fane overdrages til Djurslands Museum.

7.
Troels Kløvedal holder foredrag for kursister på Østdjurslands Enkeltfagskursus om rejser med »Nordkaperen«. På spørgsmålet om, hvordan man kommer med på sådan et togt svarede Kløvedal, at han havde en venteliste så lang som fra Grenaa til Århus.

11.
Byggeri af Politigård ventes at komme i gang i begyndelsen af 1985. Politigården skal opføres på hjørnegrunden mellem Århusvej og Ringvejen. Beregnet pris: 32 mill. kr.

14.
Fra påske vil det koste 100 kr. at bestille plads til en færgeafgang på Grenaa-Hundested Linien i højtiderne. Begrundelse: Mange bilister bestiller pladser til flere afgange, så færgerne ofte må sejle med tomme pladser.

14.
Grenaa Byråd beslutter, at Grenaa Jagtselskab fra foråret 1985 ikke læn-

gere kan leje jagten i plantagerne, da disse sandsynligvis skal udlægges som bypark.

16.
Grenaa Byråd anbefaler anlæggelse af ny marina ved Grenaa med 600 pladser. Marinaen skal financieres privat.

21.
Metal-Grenaa fejrer 75 års fødselsdag.

23.
Lone Hansen - 13-årig håndboldpige fra Åstrup - har modtaget Karoline--prisen på 10.000 kr. Den overraktes af Gunnar »Nu« Hansen.

24.
Advokatfirmaet A. G. Lundemose fejrer 125 års jubilæum. Syv sagførere har gennem tiden ejet firmaet.

28.
Stadionanlægget i Grenaa udvides med to nye fodboldbaner. Der bevilges 260.000 kr. til formålet.

2.
11 ejerlejligheder skal stå klar til indflytning til påske. Lejlighederne er beliggende i det tidligere menighedshjem på Vestervej.

Marts

5.
Socialdemokratiets formand Anker Jørgensen gæster Grenaa. I den forbindelse besøger han R. K. Beklædning i Hesselager, Teknisk Skole og Grenaa Papfabrik. Dagen sluttes med et offentligt møde i Pavillonen.

5.
Et hold studerende fra en polyteknisk læreanstalt i Gdansk modtages på Grenaa Rådhus.

7.
De gamle avlsbygninger ved præstegården i Lyngby bliver fjernet i løbet af ugen.

7.
Varmeværket ved Søndre Skole skal forsynes med en ny skorsten på 57 m. Den nuværende skorsten er kun 18 m høj.

16.
Grenaa Byråd har besluttet at udleje beboelsesbygningen på Havnevej 54, som kommunen tidligere har købt af Grenaa Ny Tømmerhandel. Kontorlokalerne inddrages til kommunens beskæftigelsesprojekt Grenaa Genbrugscenter.

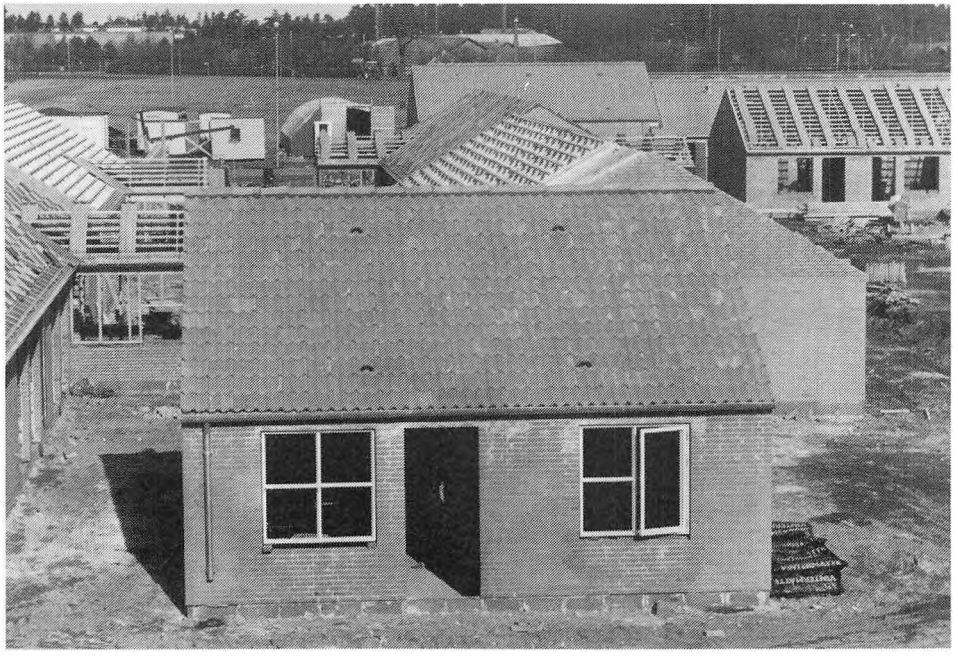

9.
Der holdes rejsegilde på det nye pensionat på Trekanten.

16.
På Havnevej 10 åbner en ny natklub med navnet: Why not?

17.
Grenaa skal måske have naturgas. DONG har henvendt sig til flere af Grenaas store virksomheder for her at lodde stemningen.

17.
Der skal indrettes nødcampingplads ved Polderev Camping til brug for campister, der kommer uden for campingpladsens åbningstid.

25.
Grenaa Amatørteater har premiere på den lokale revy for 1984.

27.
Da en stor del af den direkte spildevandsbelastning er flyttet fra Grenåen til Fornæs, overvejes det at ændre badeforbudet syd for åens udløb til et råd om ikke at gå i vandet for tæt på åudløbet.

29.
Djurslands Korn har vist interesse for at bygge på det nyindvundne havneareal ved Grenaa Nordhavn.

29.
Grenaa Brandvæsen og Grenaa Kommunes tekniske forvaltning alarmeres i forbindelse med en olieforurening i Kejserbækken. Hvor olien er kommet fra vides ikke.

30.
Grenaa-Anholt Færgefart har indført en billetordning med pladsreservation, som skulle sikre de rejsende en bedre service.

31.
Souschef på Tønder Sygehus, ekspeditionssekretær Knud Nis-Hansen overtager d. 1. juli stillingen som sygehusinspektør i Grenaa.

April

2.
FOF har startet dataskole i Grenaa og vil fremover tilbyde edb-kurser på forskellige niveauer.

6.
DFDS - hovedaktionær i Grenaa-Hundestedlinien og Molslinien har solgt sine aktieposter til moderselskabet J. Lauritzen A/S for 200 mill. kr. Det skete medfører ingen afskedigelser.

10.
Grenaa Byråd vedtager at gennemføre planen om en nordlig fordelingsvej gennem Dolmer Enge - trods mange protester fra beboere i Baunhøjområdet.

12.
Åbningen af Havlund-Centret fejres ved en reception. Centret vil fungere som en blanding af kunstgalleri, restaurant og værelsesudlejning. Ejerne er Zyta og Harald Jensen, tidligere ostegrosserer fra Århus.

14.
HK-Grenaa slutter op om forbundsledelsens linje i spørgsmålet om støtte til Socialdemokratiet.

16.
Fodboldafdelingen FC Grenaa har indgået aftale med restauratør N. Lomholt om drift af en spilleklub »Spiller'n« på Lillegade, som børn og unge kan købe medlemskort til.

24.
Grenaa Byråd vedtager, at et vandrerhjem skal opføres ved Idrætscentret. Anslået pris: 10,6 mill. kr. Byggeriet skal være afsluttet i 1985.

26.
Gigtplejehjemmet i Grenaa afholder revy-kabaret for fuldt hus - dvs. 100 tilskuere. Forbillede er TV-serien »Good old days«. Overskuddet går til udflugter for plejehjemmets beboere.

30.
Teaterstykket »Miraklet« med trekløveret Susse Wold, Bodil Udsen og Mette Munk Plum, fremhæves som et af sæsonens bedste i Djurslands Teater.

19.
Byråds-cross på Ring Enslev. Vinder bliver Viggo Steffensen (S), mod Gert Schou (S) og Poul Erik Pedersen (Fr.P.) på de efterfølgende pladser.

På billedet ses f.v.:
Jørgen Eriksen (K)
Poul Erik Pedersen (Fr.P.)
Viggo Steffensen (S)
Mogens Blach (V)
Arne Jessen (S)
Gert Schou (S)
Ole Harborg (K)
Henning Christensen (S)
Carl Katholm (V)

Maj

7.
Grenaa Dampvæveris tidligere kontorbygning skal indrettes med ungdomsboliger.

8.
Færgen »Djursland« skal have nye saloner. Dette arbejde udføres i den kommende tid af 34 mand fra Ålborg Værft, mens færgen sejler mellem Grenaa og Hundested.

9.
Kajen ved fiskeauktionen skal udbygges og hovedistandsættes. Projektet ventes at koste omkring 3 mill. kr.

22.
Den jyske og danske mester Ivan Vohnsen, Grenaa kommer alligevel ikke med til OL i Los Angeles.

22.
Grenaa Byråd beslutter, at »Violskrænten« skal udbygges og moderniseres.

22.
Spilleklubben »Spiller'n« er lukket efter brud mellem restauratør N. Lomholt og Idrætsforeningen FC Grenaa. Klubben var ulovlig.

26.
Der forhandles igen Fiat-biler i Grenaa. Forhandleren er Egon Møller, der hidtil har solgt biler i Glesborg. Han har overtaget ejendommen på Randersvej, hvor der sidst blev solgt Datsun-biler.

13.
Murermester Sigvald Andersen afslører sin gave til byen: Statuen, der står i det lille anlæg på hjørnet af Baunhøjvej og Markedsgade. T.v. for Sigvald Andersen ses borgmester Arne Jessen.

29.
Retten i Grenaa indleder sagen mod 24 djurslændinge, der er tiltalt for at have overtrådt loven om euforiserende stoffer ved at have dyrket hamp.

Juni

1.
Østdjurslands Forberedelseskursus har overtaget den tidligere Handelsskole i Grenaa.

1.
Grenaa-Hundested Linien har 50 års jubilæum.

7.
Djurslands Korn holder rejsegilde på den nye plansilo ved Grenaa Havn.

9.
4000 tilskuere overværer pinsens store regatta i Grenaa - trods silende regn.

14.
Ved valget til Europa-parlamentet i Grenaa Kommune stemmer kun 45,38% - dog en fremgang fra sidst på 5%.

17.
5000 tilskuere til week-endens dyrskue i Grenaa, hvilket er 10% færre end sidste år.

18.
Fhv. husmand Johannes Johansen og hans hustru Marie i Voldby fejrer diamantbryllup.

5.
Som et led i Grenaa Ugens begivenheder overværer 700-800 mennesker ballonfærd fra Grenaa Idrætscenter.

21.
En døgnplejeordning for ældre i Grenaa Kommune er på vej, udtaler Gudrun Pedersen, der er formand for socialudvalget.

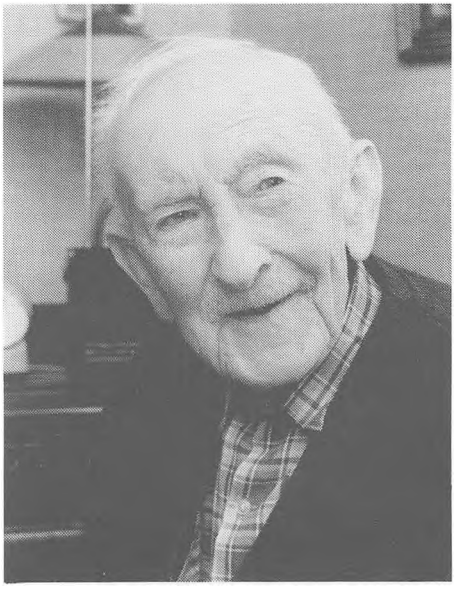

30.
Fhv. tømrermester Hans Hansen Bonde, Lyngby Hvilehjem fylder 100 år.

Juli

4.
Byrådet har bevilget 327.000 kr., så hver af kommunens skoler kan få anskaffet en mikro-datamat og dermed være klar til at indføre valgfaget datalære med virkning fra det nye skoleår.

4.
Menighedsrådet i Grenaa har besluttet at søge stiftet om tilladelse til at restaurere præstegården for 804.000 kr.

20.

Verdens længste hot-dog præsenteres på Rådhustorvet i Grenaa. Pølsen, der er 52,8 m lang er dermed optaget i Guiness Rekordbog. På hug ses på venstre side først i billedet, pølseforhandler Heino Gissel, Jens Jørgen Kjærgaard og bagermester Otto Karlsen fra Ottos Bageri, Gjerrild. På højre side først i billedet, Erling Agergaard, slagtermester Poul Jensen, Østergade, Hans Hansen, Henrik Andersen og Villy Olsen fra Ottos Bageri. Personerne med huerne er alle fra Østergades Slagter.

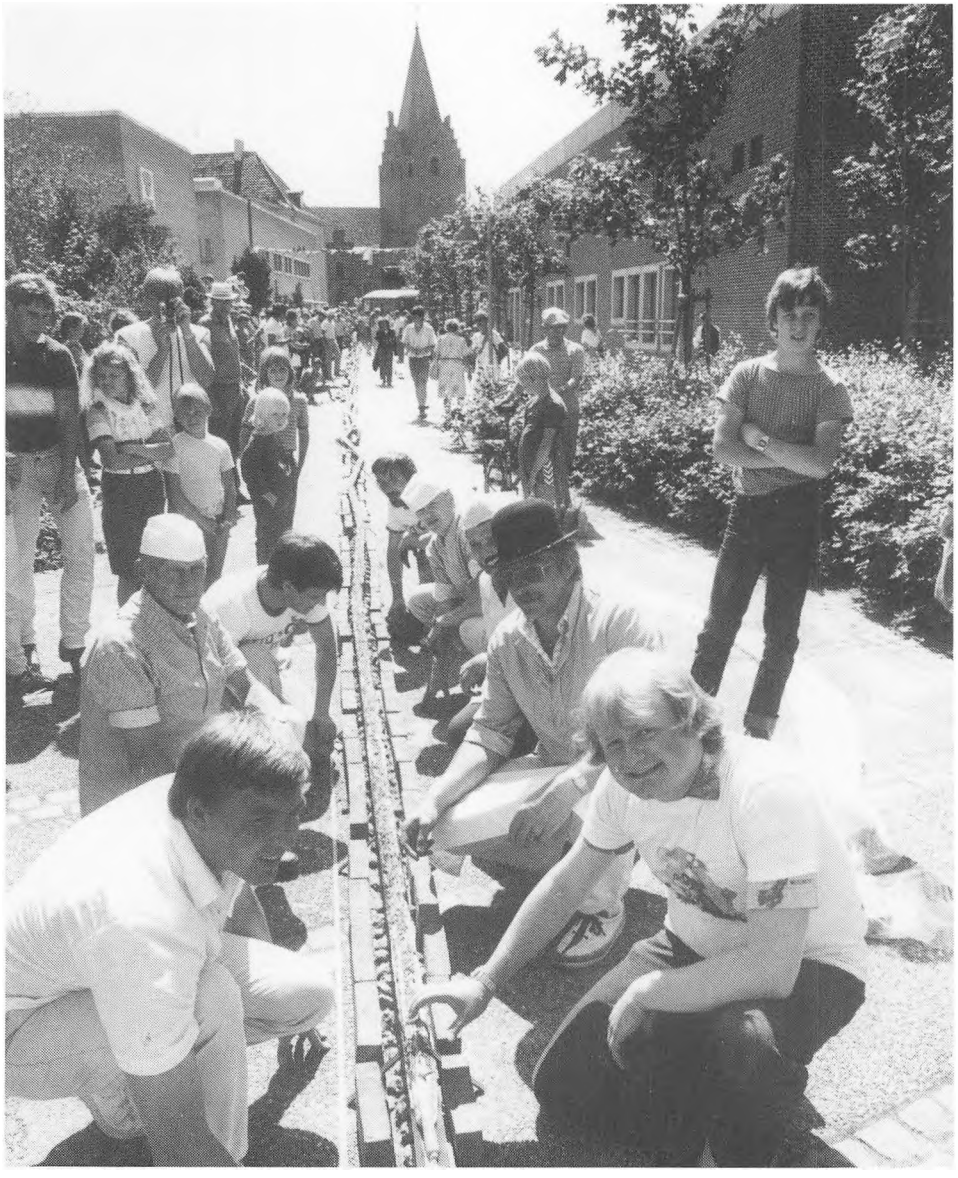

5.

I Galleriet på Havlundscentret er der i de kommende tre uger åbnet for en maleriudstilling af den lokale maler, Fritz Jensen, der har maleriet som sin hobby.

20.

Det kendte køretøj Øbber-Bøv bilen er ankommet til byen, for at indgå i week-endens sommermarked i Grenaa.

21.

I løbet af de næste 2 år kan der ventes anlagt cykelstier på Djursland for 16 mill. kr.

31.

Albøgegården skal restaureres og siden fungere som en slags lejrskole eller mini-vandrerhjem.

August

4.

Anholt skal have færgeterminal i miniformat. Projektet skal rumme færgekontor og pakhus.

13.

Som følge af det faldende fødselstal starter 29 elever færre end sidste år på Grenaas skoler. Dette medfører, at antallet af nye klasser falder fra 13 til 11. Skoledirektøren oplyser dog, at det ikke i år vil føre til lærerafskedigelser.

17.

Grenaa Køle- og Fryseindustri udvider med en ny frysehal, der skal stå klar den 3. december.

18.
Grenaa Byråd har besluttet at etablere en venskabsforbindelse til en by i Polen. Forslaget er kommet fra Fremskridtspartiets repræsentant i byrådet, Poul Erik Pedersen.

20.
Golfbanen ved Enslev, der nu består af ni huller, er blevet indviet. Ca. 40 golfspillere deltog i åbningsmatchen.

21.
Natoskibe under flådeøvelser holder træf ud for Fornæs. De fleste af skibene er danske, men også marinefartøjer fra Vesttyskland, Canada, Portugal og Storbritanien har deltaget i en uges øvelser i Østersøen.

22.
Rustfrit Stål ApS indvier ny produktionshal på 1400 m². I den forbindelse har virksomheden udvidet med 15 nye medarbejdere.

22.
Politiet i Grenaa har de sidste dage fundet over 15 kg valmuefrøkapsler spredt rundt i byen. Valmuerne er sandsynligvis blevet smidt væk i rædsel over de sidste ugers oplysninger om tre dødsfald blandt narkomaner.

20.
Ved sommerfesten i Trustrup var selskabslegen »Gæt og grimasser« et af programpunkterne. Et lokalt hold dystede med fire byrådsmedlemmer om hvem der var bedst til at mime. På billedet ses Viggo Steffensen, der udfører mærkelige bevægelser for sine byrådskollegaer Carl Katholm, Erik Wiedemann og Gunnar Sørensen.

September

2.
Det danske Teater opfører Hostrups »Genboerne« i Grenaa Kino, med Jesper Langberg i rollen som løjtnant von Buddinge.

3.
Overfredningsnævnet har givet tilladelse til oprettelse af et saltvandsdambrug ved Glatved.

10.
Gågadeforeningen har henvendt sig til Grenaa Politi for at få ophævet tilladelsen til politisk og religiøs agitation på gågaden i Grenaa.

11.
Et enigt byråd udtaler, at korsang, religiøs og politisk agitation fortsat skal være tilladt i gågaden.

13.
Et lille udvalg af mønterne fra de store sølvfund i Kirial og Balle kan nu ses på Djurslands Museum.

14.
Ålsrode Tømrerfirma fejrer 75 års jubilæum.

14.
Gasværksbroen, der fører N. P. Josiassensvej over Grenåen, skal istandsættes for 577.000 kr.

14.
Emballagefabrikken Danapak i Grenaa holder rejsegilde på en ny bygning, der er på 2700 m².

18.
Det jyske bilfirma Pedersen & Nielsen, der forhandler Volvo, er rykket ind på Fabrikvej 4 i Grenaa.

Det var nyheder dengang

Læst i »Grenaa Folketidende« af J. A. Nielsen

1894

Januar:
Læge Trautner nedsætter sig i Grenaa.
Pigehjemmet i Asylet: Enhver sædelig ung pige er velkommen.
Kødkontrol indføres i Grenaa.
Arbejdsmændene danner fagforening i Grenaa. Snekasterne forlanger 30 øre i timen.

Februar:
Kommunen vil ikke frede den gamle kirkes ruiner.
Grund til menighedshjem på Vestervej overdrages.

Marts:
2000 kr. til undersøgelse vedr. havn på Anholt.
Kartoffelstivelsesfabrik planlægges ved Kirial.

April:
De blå gendarmer trækkes ud af tjeneste.
Udvalg nedsættes ang. gasværk i Grenaa.
Der bygges forsamlingshus i Voldby.

Maj:
Socialisterne indvier rød fane i Grenaa.
Dyrskue i Trustrup med 100 dyr.

Juni:
Badehuse ved Grenaa Havn er klar til brug.
Maltgøreriet Storegade/Skolestræde opføres.

August:
Andragende om koncession på elektrisk lysanlæg i Grenaa.
Journalist ved Grenaa Folketidende rider til Ålborg på 14 timer.

September:
Billede af Frederik den Syvende skænkes af malermester Oluf Carlsen til forsamlingshuset i Voldby.
Socialisterne indvier rød fane i Lyngby.
Badekar udlejes af blikkenslager Stoffregen.

November:
Gæstgiveriet »Aftenstjernen« åbner Lillegade 39.
Damptærskeværk til udleje på »Ågård«
Grenaa nye Maltgøreri åbner Storegade 41.
Arbejderhjemmet af 1894 opføres i Østergade.
Djævlegyngen kører for første gang i Grenaa.

December:
Største skatteyder i Grenaa: Konsul Momme 1518 kr., mindste f.eks. blikkenslager Mortensen 3 kr. 30 øre.
»Jule-Revyen for Grenaa og Omegn« udkommer (Grenaa Egnsarkviv leder efter et eksemplar...)
Udvalg anbefaler at bygge gasværk i Grenaa.

1904

Januar:
Dalstrup Fattiggård og Arbejdsanstalt er omdannet til sindsygeanstalt for 60-70 patienter.
Straffekoloni på Anholt opgives.
Mulighed for elektricitet i Trustrup?

Februar:
»Grenaa Avis« sælges af fru Færch til redaktør Israelsen.
Grenaa Handels- og Landbrugsbank kan opføre Storegade 5 for 22.700 kr.

Marts:
Den nye Ågade får tilladelse til kloakering.
Revn og Vejlby Fodboldklub: Bane ved Østre Maskine.

April:
Fodbold i Grenaa på pladsen ved Søndermølle.
Polske arbejdere kommer til Trustrup og Fannerupgård.
Grenaa Arbejderforening opfører tre huse (sandsynligvis Østerbrogade nr. 29-31-33)

Maj:
Arbejdskonflikt for 20-25 mand på Trustrup Kalkværk.
Afgift for lille pavillon i det gamle anlæg: 5 kr. pr. aften.

Juni:
Kloakanlæg i Trustrup udbydes i licitation.
Carl Svenstrup tager præliminæreksamen ved universitetet med udmærkelse.
Grenaa Pigeinstitut standser sin virksomhed efter 9 år.

August:
Anholt Havn har været besøgt af 14.000 fiskere sidste år.
Grenaa Andels-Svineslagteri har begyndt virksomheden.
Tankanlæg for petroleum indrettet på jernbaneanlægget.
Butikkerne lukker nu alle søn- og helligdage.
Grenaa Musikskole (N. Petersen) tilbyder undervisning.
Hotel Dagmar solgt af fru Knudsen til P. Larsen.
Børnehave etableret ved Grenaa Realskole.
Teaterforening stiftet i Grenaa.

Oktober:
Ny forskole indvies i Trustrup.
Jordrystelser i Jylland, bl.a. i Grenaa.
Smørforretningen »Djursland« åbnes i Storegade.

November:
Fabrikant Rosenvinge fraflytter byen.
Foredragsforening stiftet i Grenaa.

December:
1200 julemærker sælges i Grenaa på mærkets 1. dag.
Byrådet nedsætter udvalg ang. vandværk ved Havnen.

1914

Januar:
Homå Kirke går over til selveje.
Selskab dannet ang. badehotel ved Grenaa Havn.

Februar:
Kæmpebrand på Grenaa Dampvæveri.
»Kruses Købmandsgård« i Lillegade til tvangsauktion.

Marts:
Debat om forbindelse Djursland + Sjælland.
Komite indsamler penge til brandlidte på dampvæveriet.

April:
Læge Kirketerp nedsætter sig på hjørnet Storegade/Ågade.
Imponerende tempo ved bygning af Badehotellet.

Maj:
Stiftsprovst Jacobi (tidl. Grenaa) dør i København.
Grenaa Haandværkerforenings byggeplaner ang. foreningsbygning på hjørnet Torvet/Nørregade nedstemmes.

Juni:
Enslev nye skole opføres.
300 fra Nørreherred på udflugt til Anholt.
Et selskab vil starte bådfart på åen Grenaa-Havnen.

Juli:
Trustrup Realskole overgår til et interessentskab.
Badehotellet ved Grenaa Strand indvies. Badehuse opstilles på stranden.
Brugsforeningen køber Lillegade 24 ved Smedestræde.

August:
Komitè nedsættes til indsamling af undertøj og strømper til indkaldte soldater.
Aviserne udkommer i halv størrelse på grund papirknaphed.
E. Jespersen åbner Grenaa Materialhandel.
Enkronesedler sættes i omløb.

Oktober:
Gade stikkes igennem Lillegade til den nye Gjerrild-bane (Vestbanegade).
Skoleelever samler ind til sultende belgiere (krig).

December:
Børneforeningen »Bien« i Trustrup (»Bethania«) oprettes.
Pakkeposten i Grenaa har fået ny trækvogn - med gummihjul.

1924

Januar:
Sten på 10.000 kg slæbes fra landevejen til Homaa bygade - som genforeningssten.
Torvets Konditori åbnes af Peter Slemming.

Februar:
Dansk Radio Selskab opstiller modtager ved Grenaa Havn.

Marts:
Vestbanecafeen Lillegade 46 åbnes.
Håndværkerudstilling i Pavillonen.

April:
Elektrisk kraftstation skal bygges i Grenaa.
Godsejer Svendsen sælger grunde ved Grenaa Strand.
Fru Magda Mammen agiterer for Esperanto.

Maj:
Der kommer nye 5, 2 og 1 ører med hul i.
Nordre havnemole udvides for 100.000 kr.

Juli:
Fiskernes Andelssalg sælges til Chr. Smed.
Sommerhusene ved Grenaa Strand kritiseres hårdt.
Kransehejsning på kraftstationen.

August:
Grenaa Folketidende 50 år.
Frelsens Hær køber Markedsgade 30.
Kæmner- og borgmesterkontoret indrettes i Mogensgade 2.

September:
»De gamles Hjem« Lillegade indrettes i Lillegade 48, (ombygning af den private realskole).
Asylbygningen på Vestergade 40 år.

Oktober:
Sagfører A. Andersen 40 års jubilæum.
Redningsstationen ved Grenaa Havn 25 år.
»Rundetårn« (pissoir på Torvet) ønskes ombygget.
Grenaa-foreningen til hjælp for legemlig og sjælelig abnorme indstilles.

November:
Mindesten for Pedersen Nyskov rejses ved Vesterport i Grenaa.
Ny gasbeholder ved Grenaa Gasværk.
6 høreapparater opsættes i Grenaa Kirke.
Arbejdernes Fællesbageri begynder driften.

December:
Genforeningssten afsløret i Homaa.
Brdr. Lassens Konditori 25 års jubilæum.
Kvindelige præster ønskes ikke i Grenaa.
Læge Carl Ilsøe 25 år i Grenaa.
Grenaa Dampvaskeri købes af P. O. Wulff.

1934

Januar:
Debat om ny administrationsbygning.
Bevar det gamle rådhus!
Færgeruten Grenaa-Hundested bliver virkelighed.

Marts:
Vestervej syd, Markedsgades forlængelse og Baunhøjvej bebygges.

April:
Kolonnemarch - en stor succes.
Faste regler for strandbebyggelse m.m.

Maj:
Overstræde ensrettes.
Spiritusbevilling til »Havlund« - Afholdsfolkene protesterer.
Overlægebolig i Grenaa til 30.000 kr.
6. ridestævne i Grenaa.

Juni:
Forældreråd oprettes i Grenaa.

Juli:
57 beboere ved Søndermøllevej (senere Århusvej) vil indlemmes i Grenaa.
Hundested-færgerne begynder at sejle.
Brdr. Lassen averterer med ispinde - de kostede 10 øre.
Flyvestævne med faldskærmsudspring ved Stensmark.

August:
Grenaa Idrætsforenings medlemmer bygger hus på det nye Stadion.

September:
Hessel Hede indlemmes i Grenaa Kommune.
Nyt biografteater indvies Storegade 11.
Grenaa Sygekasse indfører obligatorisk begravelseskasse.

Oktober:
Grosserer Kjølhede opstiller kran ved havnen.
Grenaa-spejderne får tropshus ved Søndermølle.
Glatved Kalkbrud sælges af godsejer Collet for 300.000 kr. med Glatvedgården.

December:
Protester mod nyt byggekvarter syd for havnebyen.

1944

Februar:
Stadig interesse for en folkeferie-by ved Grenaa - Lidenskabelige debatter for og navnlig imod.

Maj:
120 ejendomshaver udstykkes omkring Grenaa.

Juni:
28 bunkers skal bygges i Grenaa.
Grundejerforeningen »Rosenbakken« startet.
Vandrerhjemmet optaget »til andet formål« »Ankerstjernen« må træde til med de mange »vandrere«.

1954

Januar:
Afholdshotellet tilbydes Grenaa-Hallen.
Grenaa nye kirkeblad udkommer.
Grenaa Haandværkerforening 100 år i februar.
Radioens »Gøglervogn« i Grenaa med Svend Petersen.

Februar:
Brand på GD - skade for 6-7 mill. kr.
3 mænd dræbt ved arbejdsulykke på Katholm Kalkværk.

Marts:
Tyregården i Bredstrup tages i brug.
Slemming husmandskoloni 25 år.
Jernbanestationen moderniseres med direkte gennemgang til perronerne.

April:
Grenaa ny Tømmerhandel åbner.
Mostfabrik starter i Storegade 43.

Maj:
22 nye social-filantropiske lejligheder i Grenaa.
Ringgaden afstikkes gennem Grenaa Hede.

Juni:
Falcks Redningskorps køber savværket ved Markedsgade. Værket flytter til Grønland.
»1945« bygger 24 lejligheder på Fasanvej og 7 kædehuse på Skolebakken.

Juli:
Grenaa Roklub bygger hus.
Djurslands Frøavls-Kompagni sælges ved tvangsauktion for 327.000 kr. (senere Teknisk Skole på Århusvej)

August:
Gartner Chr. Pedersen køber Damgaards 16 tdr. land for 3000 kr. pr. td.
Fredskovpligt ophæves for Ringvejens arealbehov.

September:
Cykelstier anlægges ved Randers Landevej.

Oktober:
Djurslands Kalkværks skorsten falder.
Meiers Maskinfabrik 50 år.
Studenter fra Århus graver skeletter op på pestkirkegården ved Århusvej-Fasanvej.
Flisefortorve lægges langs Århusvej til Fuglsang.
Gredana-pigen afsløres.
Falck starter i Grenaa.
Zone-redningskorpset overtager selv driften efter vognmand Trolle Christensen.

November:
Vej anlægges fra Polderev mod Katholm.
Carl Svenstrup fratræder biblioteket.
Folkebiblioteket er nu kommunalt, og frk. Kjølseth er bibliotekar.

December:
Grenaa-Hallen skal bygges i Anlægget - efter mange spekulationer.
Frøavls-Kompagniet købes af Dansk Frø- og Siloselskab.

1964

Januar:
Skolebiograf startet i Grenaa.
Grenaa skal have anneks-kirkegård.
Grenaa Kirke skal have fjernvarme.
Anholts 40-årige »Vera« får comeback.
»Ankerkæden« må flytte til lokale i byen (en forening udelukkende for havnebeboere)
Øjenklinik i Internationalt Kunstnerhjem.
Ålsø Kirke overdrages af Katholm til menighedsrådet.
»Evighedsflammen« eller »Den gule fane« tændt på kvælstoffabrikken.
Grenaa Arbejdsgiverforening 50 år.

Februar:
De første blokke opføres på Fuglevænget.
Carl Svenstrup død.
Ingemann Petersen bygger rækkehuse og 16 klublejligheder ved Havenvej.

Marts:
Handelsstandsforeningen køber Teknisk Skole.
13 grunde byggemodnes på Tjørnebakken.
Slagtehuset sælges af kommunen, der lejer det til skraldespande-vask.
Bagermester Pallesen laver bisquitfabrik ved Enslevvej.
Internationalt Kunstnerhjem åbnes på »Havlund«
48 nye villahjem og 13 industrihuse er næste etape i »Planetbyen«

April:
Grenaa Mælkecentral oprettes af Voldby og Grenaa Andelsmejerier.
Sidste afslutningsfest på Teknisk Skole.

Maj:
28 huse opføres ved Enghavevej.
Roklubben har fået finsk badstue.
Emballagefabrikken Danapak påbegyndes.
190 nye lejligheder i Grenaa i 1963, 249 kommer til i 1964.
Sigvald Andersen bygger 34 et-værelseslejligheder ved Violskrænten.

Juni:
Der står nu »Mælkecentralen« på mælkevognene i byens gader.
Aage Jacobsen opfører silo- og lagerbygning i Trustrup.
Første student på Grenaa Gymnasium.
Bibliotek på Josiassensvej eller Østergade?
Grenaas sidste 15 kwt-luftledninger

ved Havnevej nedlægges - erstattes af kabler.

Juli:
Per Udsen bygger maskinfabrik i Planetbyen.
Grenaa Mælkecentral bygger nyt mejeri og indfører tankbiler.
Grenaa Papfabrik udvider for 14 mill. kr.
Svømmeundervisning starter i roklubben.
Grenaa Rebslåeri ophører. Startede 1904.
2000 pigespejdere i lejr ved Grenaa strand.

August:
Andelsselskabet »Djursland« dannet af mejerierne i Trustrup, Balle og Ålsø.
Grenaa Folketidende 90 år - Festnummer.
Forsvarsbrødrene i Grenaa 75 år.
Grenaa nye bibliotek skal være på Østergade.
Mælkevognene i Grenaa holder op med at køre om søndagen.
Trustrup Andelsmejeri ophører 2.oktober.
Grenaa Folketidende og Aarhus Amtstidende i samarbejde.

September:
100 nye lejligheder bygges ved Havnevej (Ågården).
Ingen interesse for fjernvarme i Trustrup.
Fuld fart på DNK's produktion.
Trafikfyr i krydset Århusvej-Ringgaden.

Oktober:
Agnes Andersens restauration på Torvet lukkes efter 75 år.
Magda Mammen død: Særpræget Esperantoidealist i Grenaa.
Natlægevagt etableres af Grenaalægerne.

November:
Kvælstoffabrikken officielt indviet 5. november.
Bundskruetarif for el-målere indføres.
Grenaa har endnu 22 tørklosetter.
Mejeriet »Brolykke« indfører brune flasker.

December:
Grenaa Missionshus 75 år.
A/S Frederik Thykiers Trælasthandel flytter til Grønland.
Fireholds-drift på Grenaa Papfabrik.
Trikohl-Renseriet, Østergade 2, lukker (E. H. Nyholm).

1974

Januar:
Hammelev Forsamlingshus udvides med en ny fløj.
Fodboldklubben »Grenaa FC« får klubblad: »FC Grenaa orientering«
»Hector« (sko) bliver til »Paw sko«

Februar:
Fiskerne i Grenaa laver deres egen dagpenge-ordning.
Grenaa-Ugen får kommunal garantisum.
FDF's hus på Østerallè indviet.

Marts:
Den gamle redningsstation ved Grenaa Havn nedrives.
Nyt færgeleje til tre-dæks-færger færdigt.
Saxogården 25 år ved Grenaa Strand.

April:
Grenaa Papfabrik udvider for 19,2 mill. kr.
Hammelev får ny fodboldbane.
Tiden inde til at bygge ny kirke i Grenaa siger menighedsrådet.
Færgernes nye cafeteria hedder »Hvalrossen«
»Danapak« udvider for 10 mill. kr.
Ny fiskerihavn i Grenaa tages i brug.
Silvan Marked åbnes på Grønland (Thykier).

Maj:
Det standsede Grindstedværket starter igen ny produktion.
10.000 plastik-fiskekasser afløser de gamle trækasser ved Grenaa Havn.
Gasprisen i Grenaa forhøjes voldsomt.
Forældreforening stiftet ved børnehaven på Rosenvinges Plads.
Salt i Grenaas drikkevand.
Hjørnet ved museet gøres nu færdigt.
Byplanvedtægt for »Trekanten« ved Hessel.
Rengøringsdame-konflikt ved skolerne.
Grenaa Andels-Boligforening 25 år.

Juni:
Lyngby Skyttekreds genoplivet.
Nu stor olietank ved Grenaa Havn, (Grenaa Papfabrik)
Ingeniør Carlo Andersen, Rarotonga, død, (født i Grenaa)
Grenaa Kommune køber kalkværksarealerne i Trustrup for 157.490 kr.
Arbejdernes Fællesbageri A/S bliver anpartsselskab og udbetaler aktier til pari.
Ny Rotary-klub for Grenaaegnen startet.
Aksel Kvist, Åstrupvej, får lov at holde køer endnu to år.

Juni:
Polderrev Camping måske landets største 1980.
Den nye færge »Djursland II« i havn.
Grenaas byggevirksonhed stærkt dæmpet.

August:
Ny medicinalfabrik ved Grenaa Apotek i gang.
Grenaa Søndre Skole får topmoderne svømmebassin.
Dagbladet »Demokraten« går ind.

September:
»Europafärjan III« indviet - den største færge i Grenaa til dato.

September:
Bro vest for Kobroen brydes ned.
Der byggemodnes op mod 100 grunde vest for Dolmervej ved Baunhøj.
A/S Nito Atomizer og Peter Poulsen bag ny fabrik ved Grindstedværket.
Grenaa Vestre Skole fylder 100 år.
Grindstedværket om- og udbygges for 100 mill. kr.

Oktober:
Golfbane på lossepladsen i Grenaa Enge?
Grenaa Kommune køber handelsskolens bygning på Vestervej.

November:
Dame-fodbold i Grenaa Fodbold-Club.
Nye »Grenaa-skilte« med bysymboler stilles op ved indfaldsvejene.

December:
Søndre Skole indvies.
Der bygges fire lægeboliger ved Grenaa Sygehus.
405 får skal græsse på Anholt.
Mur opføres med museet og parkeringspladsen og døbes straks »Grædemuren«
Grenaa Kirke ringer for sidste gang julen ind med håndbetjente klokker.
Anholt kvæles i mudder efter store regnskyl.

1904

Grenaa Handels- og Landbrugsbank, Storegade 3, ses som bygning nr. tre t.v.
Den gamle ejendom på billedet er Edv. Hansens købmandsgaard, 1984 Andelsbanken og denne del af komplekset udlejet til B.S.A. og Jøns.

1914

Postvæsenets pakkevogn uden for Hotel »Dagmar« med de store kastanietræer og Frederik den Syvendes statue på den oprindelige plads.

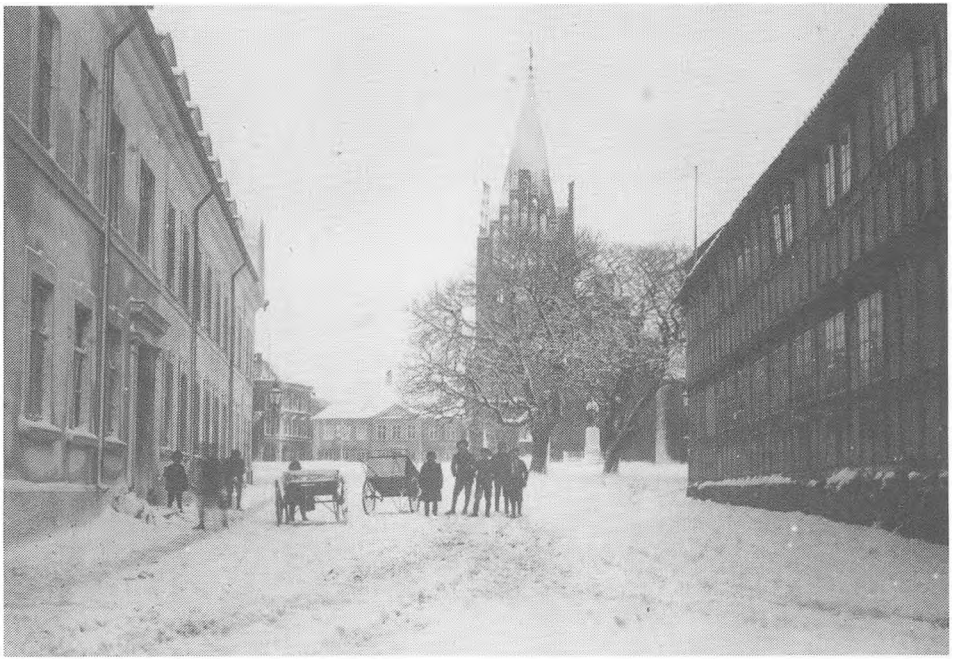

1924

Kæmner- og borgmesterkontoret flyttes til Mogensgade 2. Kæmnerkontoret var t.v. og borgmesterkontoret t.h. (Foto 1978)

1964

Grenaa bys historiker, Carl Svenstrup, døde på »De gamles Hjem«, Lillegade 48, i hvilken bygning han havde været lærer i den private realskole.

1954

Gredana-Pigen, skænket af Grenaa Dampvæveri, afsløres på H. P. Rosenvinges Plads. Foran statuen borgmester Aksel H. Hansen, t.v. direktør Henrik Rosenvinge.

Døde i Grenaa kommune

1.10.1983-30.9.1984

Knud Aggergaard	Mosevej 6, Ålsø	65 år 05.12.83
Andreas Allermann	Torvet 15-17	77 år 07.09.84
Anders Andersen	Tjørnegårdsparken 7, Trustrup	69 år 05.12.83
Jens Carl Andersen	Havnevej 11	79 år 14.09.84
Karl Andersen	de Lichtenbergsvej 27 H	91 år 23.03.84
Kristen Sondrup Andersen	Engdraget 13	64 år 10.07.84
Margon Andersen	Duevej 26	67 år 08.06.84
Rasmine Andersen	Lillegade 48	87 år 24.12.83
Sigrid Andersen	Lyngbyvej 105	74 år 26.12.83
Svend Tage Andersen	Fuglevænget 60	81 år 13.05.84
Villy Andersen	Robstrupvej 17, Dolmer	55 år 21.01.84
Cathrine Marie Andreassen	Storegade 45	83 år 11.12 83
Ellen Margrethe Andreasen	Østerbro 38, Trustrup	74 år 24.10.83
Niels Peter K Asmussen	Trekanten 1	82 år 24.02.84
Niels Jensen Bach	Kløverbakken 7	69 år 26.06.84
Knud Johnsen Bager	Markedsgade 14	67 år 24.08.84
Kai Bech-Sørensen	Lillegade 10	80 år 25.06.84
Knud Aage Bering	de Lichtenbergsvej 27 R	75 år 16.11 83
Kristine Ølgodline Bigum	Søgade 35	74 år 21.12 83
Jens Kristian Bitz	Hammelevvej 70, Hammelev	76 år 14.05.84
Finn Elmstrøm Bjerre	Havnevej 57	43 år 01.10.83
Ragnhild Dahl Bojer	Violskrænten 13	73 år 29.09.84
Peter Bolther	Århusvej 66	77 år 15.12.83
Hans Alfred Bondo	Trekanten 1	65 år 30.12.83
Ane Marie Bork	Havnevej 154	66 år 16.08.84
Ejner Byrgesen	Trekanten 1	87 år 20.03.84
Carl Buchdal Christensen	Lupinskrænten 8	64 år 03.03.84
Ernst Christensen	Hedevej 9, Kristiansminde	63 år 12.03.84
Jenny Kirstine Christensen	Violskrænten 13	75 år 20.02.84
Petra Lilly J. Christensen	Åstrupvej 5	64 år 04.02.84
Kristian F. Christiansen	Lyngbyvej 105	70 år 27.02.84
Aage Christoffersen	Sølystvej 5	71 år 28.11.83
Lilly Ebba Dyekjær	Østergade 15	80 år 22 09.84
Jens Kristian Empacher	Mågevej 7	75 år 25.08.84
Margrethe Eriksen	Lillegade 48	88 år 12.08.84
Jytte Cäte Frederiksen	Lykkesholmvej 9, Trustrup	49 år 07.06.84
Jens Friis	Fasanvej 53	80 år 19.12.83
Aase Friis	Sdr. Alle 12	73 år 19.06.84
Jenny Petrea Gamby	Enghavevej 12	85 år 05.06.84
Lars Skou Glerup	Ågade 4	23 år 21.06.84
Anna Johanne Gregersen	Fuglsangvej 133	70 år 05.10.83
Gudrun Gregersen	Lyngbyvej 83	72 år 23.02.84
Reinholdt Antonius Greve	Nygade 13	86 år 25.02.84
Mary Sofie Halliwell	Niels Bohrsvej 19	62 år 15.03.84
Johannes C. Halvorsen	Grønland 25	56 år 12.09.84
Ane Kirstine Petrea Hansen	Violskrænten 13	90 år 05.02.84
Esben Hansen	Kølvej 26	77 år 04.10.83
Georg Hansen	Karen Blixens Vej 1	78 år 23.08.84
Hans Bonde Hansen	Karen Blixens Vej 1	76 år 08.06.84
Holger Hansen	Åboulevarden 10	67 år 19.10.83
Jens Kristian S. Hansen	Askhøjvej 62, Albøge	87 år 25.12.83
Karen Hansen	Frejasvej 23	76 år 16.07.84
Karl Hansen	Skovlystvej 5, Ålsrode	80 år 22.05.84
Kirstine Hansen	Fasanvej 20	66 år 09.12.83
Martin Hansen	Duevej 17	101 år 21.03.84
Peter Aage Hansen	Violskrænten 13	84 år 02.10.83
Valborg Hansen	Engdraget 33	55 år 05.01.84
Erling Hardysøe	Fuglsangvej 67	44 år 02.06.84
Søren Jensen Havmand	Østerbrogade 17	80 år 08.09.84
Helga Helles	Glatvedvej 30	76 år 12.02.84
Bente Bro Henningsen	Herman Bangsvej 27	35 år 24.08.84
Ane Kirstine Henriksen	Abildgårdsvej 35, Trustrup	71 år 04.01.84
Grethe Hjelm	Søren Kannesvej 13	50 år 25.04.84
Kristian Holck	Søbyvej 31	77 år 10.03.84
Kristina Karolina Holm	Lillegade 48	91 år 25.11.83
Rasmine Kathrine Hougaard	Fuglevænget 14	89 år 29.03.84
Gudrun Dagny Huusom	Kløverbakken 11	81 år 17.06.84
Anna Højfeldt	Lyngbyvej 105	90 år 31.03.84
Bertha Martha G. Jakobsen	Lillegade 14, 2.th	77 år 16.06.84
Frederik Axel Jakobsen	Petersborgvej 19, Trustrup	77 år 05.01.84
Frederik Valdemar Jakobsen	Mellemstræde 5	75 år 21.07.84
Petra Sofie Jakobsen	Dr. Louisevej 20	80 år 13.10.83
Alfred Jensen	Lyngbyvej 105	90 år 18.06.84
Anders Kristian Jensen	Lillegade 48	84 år 25.07.84
Anna Jensine Jensen	Kystvej 14	68 år 16.11.83
Ellen Margrethe Jensen	Parkvej 6	51 år 16.12.83
Georg Jensen	Trekanten 1	84 år 31.07.84
Hans Kristian Jensen	Grønlandsvej 17	84 år 12.03.84
Inge Jensen	Lyngbyvej 105	49 år 05.03.84
Jens Kristian Jensen	Ellebjergvej 5, Højberg	82 år 30.03.84
Jens Oluf Jensen	Korsgade 19	64 år 05.11.83
Johanne Kirstine Jensen	Violskrænten 13	100 år 07.05.84
Jytte Inge Lis Jensen	Niels Juelsvej 41	45 år 19.10.83
Karl Aage Jensen	Dr. Louisevej 11	45 år 04.05.84
Kirstine Marie V. Jensen	Karen Blixens Vej 5 G	78 år 15.04.84
Ludvig Jensen	Violskrænten 13	78 år 24.08.84
Marie Jensen	Fuglebækvej 10, Homå	74 år 25.06.84
Peder Sittrup Jensen	Lyngbyvej 105	81 år 28.07.84
Søren Stanley Jensen	Lyngbyvej 78, Lyngby	74 år 30.03.84
Aage Jensen	Åvej 5	77 år 05.01.84
Lilli Margrethe Johansen	Klostervej 1	66 år 28.03.84
Max Johansen	Frejasvej 33	22 år 16.12.83
Ane Katrine Marie Johnsen	Lyngbyvej 105	92 år 25.02.84
Julie Cathrine Johnsen	Lupinskrænten 40	81 år 20.10.83
Karen Johanne Juul	Trekanten 1	83 år 14.03.84
Dagmar Oline Nielsen Jæger	Lyngbyvej 105	84 år 12.12.83
Ferdinand A. G. Jørgensen	Strandgade 34	64 år 20.02.84
Jørgen Arne Jørgensen	Fasanvej 18	63 år 24.04.84
Ellen Jensen Karlsen	Søren Kannes Vej 2	60 år 10.06.84
Kay Kjær	Fuglsangvej 163	52 år 23.02.84
Harald Hakon Knudsen	Søren Quists Vej 17, Vejlby	66 år 08.03.84
John Ejvin Rath Kofoed	Frejasvej 11	61 år 29.07.84

Peter Koefoed	Hjorterodsvej 16	81 år 14.12.83
Agnes Marie Krogh	Vestbanegade 4	83 år 08.02.84
Ingrid Ladefoged	Gyvelbakken 9	58 år 30.06.84
Sigvard Petersen Ladefoged	Bredgade 31	78 år 23.08.84
John Larsen	Kløvervang 33	50 år 09.05.84
Povl Larsen	Ageren 42, Anholt	68 år 13.01.84
Sørine Kathrine S. Larsen	Violskrænten 13	87 år 07.02.84
Agnes A. L. K. Laursen	Lyngbyvej 105	85 år 01.12.83
Inger Ottilie Lindgreen	Fuglevænget 33	85 år 20.12.83
Villy Kristian Lund	Fredensgade 9	63 år 27.12.83
Rasmus Jensen Lærke	Markedsgade 44	85 år 01.04.84
Ejnar Arnold Madsen	Østergade 10	71 år 04.10.83
Magda Johanne Madsen	Sygehusvej 9	71 år 13.03.84
Michael Juul Madsen	Sdr. Alle 43 C	23 år 19.07.84
Niels Ole Grud Madsen	Mellemstræde 1	35 år 23.01.84
Sofus Villiam Madsen	Glatvedvej 93	77 år 05.04.84
Frands Karl Matthiassen	Egehøjvej 1, Allelev	82 år 19.05.84
Cathrine Marie Mikkelsen	Nyvej 10	75 år 16.12.83
Ib Bjerre Mikkelsen	Markedsgade 25 A	51 år 09.07.84
Jenny Mary Mygind	Bredgade 7	76 år 16.06.84
Knud Marius Møller	Glatved Strandvej 1, Glatved	67 år 03.03.84
Marie Jensen Møller	Fuglevænget 23	73 år 27.10.83
Anna Nielsen	Kanalvej 32	79 år 08.02.84
Annalise Blenstrup Nielsen	Østergade 3	45 år 15.10.83
Erik Nielsen	Grønnegade 7	21 år 01.12.83
Flemming Erik Nielsen	Ådiget 3	20 år 24.09.84
Hansine Margrethe Nielsen	Karen Blixens Vej 1	80 år 06.10.83
Harry Nielsen	Karen Blixens Vej 12	71 år 28.03.84
Inge Elisabeth Jul Nielsen	Fuglevænget 62	59 år 04.07.84
Jens Nielsen	Violskrænten 13	87 år 16.09.84
Kristen Nielsen	Tjørnegårdsparken 8,	77 år 26.02.84
Kristian Nygaard Nielsen	Højrisvej 3	65 år 28.09.84
Marie J. N. Nielsen	Fasanvej 49	84 år 16.11.83
Peder Ottosen Nielsen	Karen Blixens Vej 1	82 år 30.10.83
Søren Emil Nielsen	Østeralle 18	81 år 21.03.84
Tage Bernt Nielsen	Lyngbyvej 98	63 år 04.12.83
Esther Laura Olesen	Æblerosevej 24	60 år 27.12.83
Henrik Max Olesen	Øster Allé 22	78 år 15.05.84
Jens Mikael Olesen	Violskrænten 13	88 år 20.03.84
Ole Christian Olesen	Violskrænten 13	99 år 11.03.84
Edith Ane A Ottendahl	Bygaden 38, Anholt	65 år 21.12.83
Niels A. M. Overgaard	Glentevej 14	85 år 26.06.84
Bent Pedersen	Djursgade 38	46 år 07.09.84
Elna Jensine K. Petersen	Kalkværksvej 9	72 år 15.06.84
Erling Petersen	Nygårdsvej 10, Lyngby	49 år 03.05.84
Hjørdis Petersen	Ålsrodevej 62	76 år 10.03.84
Jens Peter M. Pedersen	Lillegade 48	72 år 28.03.84
Jens Sigvald Pedersen	Thorsvej 8	84 år 15.02.84
Johanne Pedersen	Trekanten 1	89 år 07.01.84
Karen Pedersen	Blichersvej 58	75 år 19.11.83
Karen M. E. Petersen	Stationsgade 8 B, Trustrup	75 år 23.10.83
Magnus Jørgen Pedersen	Havnevej 80	69 år 19.04.84
Oda Pedersen	Østergade 30	86 år 26.05.84
Ove Alfred Pedersen	Søbyvej 17, Albøge	78 år 21.03.84
Sigrid Petersen	de Lichtenbergsvej 59	75 år 22.12.83
Sigrid K. Stentoft Pedersen	Fuglsangvej 73	77 år 27.10.83
Ejnar Poulsen	Violskrænten 13	75 år 19.11.83
Ane Mathilde Povlsen	Karen Blixens Vej 1	95 år 25.06.84
Helga Precht	Markedsgade 32	80 år 01.10.83
Vagner Nikolaj Quist	Århusvej 2	67 år 30.10.83
Arne Rafn	Violskrænten 13	79 år 30.04.84
Anne Kristine Rasmussen	Grønland 31	78 år 09.09.84
Ellen Marie Rasmussen	Lillegade 48	87 år 25.03.84
Hakon Peter Rasmussen	Stensmarkvej 9	71 år 30.12.83
Jens Rasmussen	Sygehusvej 7	85 år 22.07.84
Jens Edvard Rasmussen	Århusvej 126	68 år 05.04.84
Kristine Povline Rasmussen	Violskrænten 10,	88 år 12.04.84
Olga Julie Rasmussen	Vænget 1	81 år 19.03.84
Knud B. I. Ravnkilde	Århusvej 7	85 år 08.08.84
Edith Rust	Skovbakkevej 2	74 år 17.11.84
Anna Gudrun Skjødt	de Lichtenbergsvej 81	76 år 13.12.83
Thorkild Skaarup	Karen Blixens Vej 3 M	72 år 23.12.83
Johanne Winther Sloth	Fuglevænget 44	76 år 13.06.84
Stanley Stensgaard	Hornslethsalle 26	61 år 22.12.83
Karen Svenningsen	Niels Bohrsvej 45	59 år 25.09.84
Anna Kirstine Sørensen	Åboulevarden 3	67 år 21.08.84
Edith Rosa Sørensen	Violskrænten 13	83 år 18.06.84
Jens Aage Sørensen	Kanalvej 10, Enslev	61 år 22.11.83
Kristense Johanne Sørensen	Østergade 22	80 år 14.09.84
Magda Karoline Sørensen	Kølvej 25	72 år 04.04.84
Marion Elmon Sørensen	de Lichtenbergsvej 9	79 år 29.05.84
Olga M. R. Sørensen	Karen Blixens Vej 1	78 år 09.01.84
Søren Peter Sørensen	Lyngbyvej 105	95 år 03.06.84
Johanne A. Thomasen	Lillegade 48	95 år 31.05.84
Aage Thygesen	Fægyden 1, Homå	54 år 09.01.84
Mathilde Ø. Udsen	Trekanten 1	84 år 08.12.83
Per Udsen	Aug. Kroghs Vej 95	49 år 10.12.83
Krista Wendelboe	Plantagevej 4	61 år 21.09.84
Jens Vester	Strandgade 31	79 år 30.09.84
Arne Vestergaard	Niels Juelsvej 27	58 år 09.02.84
Petra C. Vestergaard	Violskrænten 13	92 år 01.09.84

Plejehjemsadresser:

Karen Blixensvej 1: Gigtplejehjemmet.
Lillegade 48: De gamles hjem.
Lyngbyvej 105: Lyngby hvilehjem.
Trekanten 1: Plejehjemmet Fuglsanggården.
Violskrænten 13: Plejehjemmet Violskrænten.

RUTEFARTEN MELLEM GRENAA OG SJÆLLAND SIDEN 1850

Af Erik Christophersen

Nedenstående artikel er opdelt i to tydelige hovedafsnit. Første afdeling skildrer udviklingen i personbefordringen mellem Grenaa og København siden 1850, mens den anden - og største - afdeling omhandler færgefarten mellem Grenaa og Hundested og forhistorien bag denne.

For artiklen som helhed gælder det, af nogle aspekter at udviklingen nødvendigvis er grundigere behandlet end andre. Hvad Grenaa-Hundested færgefarten angår, er der således lagt mest vægt på tiden omkring og efter starten i 1934.

Endelig skal her blot nævnes, at der bagest findes en række oversigter, der måske kan være til støtte under læsningen. Eksempelvis findes der her en oversigt over de skiftende ejerforhold i Grenaa-Hundested færgefarten samt en samlet oversigt over al rute- og færgefart fra Grenaa siden 1850.

Nogle vil måske savne en statistik over passager- og bilbefordring; men det har været umuligt at finde sikre tal fra tiden før 1951.

1. Sejladsen mellem Grenaa og København.

Rejsen til København i 1850 - via Aarhus og Randers.

Omkring 1850 var der tre muligheder for valg af rejserute, når turen fra Grenaa til København skulle foretages.

Dampskibsforbindelsen Aarhus-København var en nærliggende mulighed. Sejlturen med hjuldamperen her kunne i bedste fald gøres på et døgn, men hertil skulle jo lægges turen fra Grenaa til Aarhus, der ofte tog 10 timer som følge af vejenes tilstand. Landevejene var ofte bare et pløret hjulspor, og jernbaner var der lange udsigter til på Djursland.

De rejsende, der ikke rådede over hest eller hestekøretøj, valgte typisk at indløse billet til postvognen, der afgik fra Grenaa Postkontor hver uge - med postillionens signal til afgang ved nitiden om aftenen. Turen i den åbne postvogn fra Grenaa til Aarhus gik i 1850 over Ebeltoft og kostede 16 mark (5,35 kr.), hvilket svarede til en lille ugeløn for en ufaglært håndværker. Gennemsnitsfarten var iøvrigt en mil i timen (7,5 km).

Det var også muligt at rejse »med Extrapost« til Aarhus. Ordningen indebar, at en rejsende i henhold til en kongelig lov kunne kræve en vogn og forspand stillet til rådighed for sig i enhver købstad. Mod ekstragebyr kunne vognen endog udstyres med kaleche og gardiner. Ad den direkte vej med skift ved Tirstrup Kro har turen i dagtimerne kunnet klares på 7-8 timer; men kun velhavere kunne naturligvis gøre brug af ordningen.

Det siger sig selv, at mange rejsende i betragtning af de transportmuligheder, der forelå, valgte en ikke udpræget langsommere, men klart billigere løsning: at gøre turen til fods.

Den anden store naboby, Randers - hvortil der også var postvognsforbindelse fra Grenaa - havde ligesom Aarhus direkte skibsforbindelser til hovedstaden, men endnu i 1850 foregik al trafik her med sejlskibe. Det var dog ikke oplagt at lægge sin rejse til København over Randers med det formål at få sejlskibsplads her, når Grenaa selv havde sine egne skibsforbindelser til hovedstaden.

Den direkte sejlskibsforbindelse fra Grenaa

Havde man i 1850 aktuelle planer om at tage turen Grenaa-København direkte, var det en god idè at studere

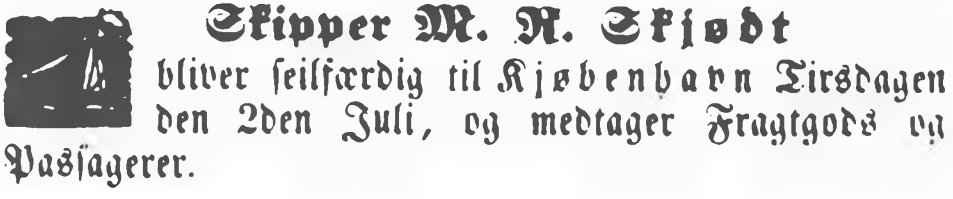
Skipper M. R. Skjødt
bliver seilfærdig til Kjøbenhavn Tirsdagen
den 2den Juli, og medtager Fragtgods og
Passagerer.

Skipper Skjødts avertissement i »Grenaa Avis« 29. juni 1850
Han afsejlede i reglen et par gange om måneden til hovedstaden, og i modsætning til sin kollega og konkurrent Henriksen var Skjødt ofte flink til at angive datoen for afsejling.
Det har desværre været umuligt at opdrive et foto af M. R. Skjødt, man måske er en læser i stand til at hjælpe.

bagsideannoncerne i den lille firesidede »Grenaa Avis«. Her blev der bragt meddelelse om næste afgang til hovedstaden.

Det var sjældent den store præcision med hensyn til afrejsetidspunktet, der prægede annonceringen. Ofte meddeltes bare, at der var afgang »i næste Uge« eller måske »efter Paaske«; men det skete også, at selve datoen blev angivet. Ankomsttidspunktet blev naturligvis aldrig nævnt, da det jo aldeles var betinget af vejrliget. I praksis skulle regnes med sejlads på mindst 2 døgn og ofte over en uge, førend man kunne glide til kaj i Nyhavn - og så skulle der endda en smule held til for overhovedet at komme i havn med liv og skib i behold. Dette kunne man forvisse sig om ved at læse videre på avisbagsiderne, hvor gårdsdagens forlis og strandinger blev omtalt.

I det hele taget giver avisen et levende indtryk af den centrale betydning, skibsfarten havde i midten af forrige århundrede. I en tid uden jernbaner og med vejstandarden ofte som beskrevet ovenfor var det i et land med Danmarks geologiske egenart naturligt, at skibsfarten måtte blive så omfattende. Fra Grenaa til København foregik der en livligere trafik, end hvad der var typisk for en jysk by af Grenaas størrelse og beliggenhed, hvilket skyldtes, at to af hovedstadens mest efterspurgte varer, korn og kalksten, netop udviklede sig til at blive Grenaa Havns vigtigste udskibningsartikler. I København, der i 1850 var landets eneste industriby af format, hentede skipperen til gengæld de industrivarer, der var behov for derhjemme.

Vi må antage, at den omfattende godssejlads til København og et voksende behov for personbefordring har motiveret enkelte skippere til at udvide aktiviteten til også at omfatte passagertransport. Dette var først blevet tilladt i 1820 udenfor landets autoriserede overfartssteder, forudsat at passagererne »ere forsynede med behørige Passer«.

I 1850 var der forbindelse til og fra hovedstaden 2-3 gange om måneden, og det var to lokale skippere, der alene stod for sejladsen: Anders Henriksen og Mikkel Rasmussen Skjødt.

»Skipper Henriksen« der havde en fortid som fisker, var en af de seks personer, der i 1849 - som de første - opnåede arvefæste til en grund ved Grenaa Havn, som dengang hørte til Bredstrup Jorder. På denne grund - Strandgade 18 - lod han opføre et hus, der står idag. I de følgende år tog bosættelsen på havnen for alvor fart.
Henriksen var skipper på de to jagter »Haabet« og »Lydia«; men om han også var selvejerskipper er mere usikkert. Den tids handelsskibe var nemlig typisk - af hensyn til spredning af den store risiko ved sejladsen - drevet på parthaverbasis, hvor skipperen ofte bare ejede en part. Sværvægterne blandt parthaverne var de store købmænd, og Grenaas førende købmænd på denne tid var Jacob A. Møller, hvis købmandsgård lå Storegade 1 (ned-

En jagt anno 1850
»Grenaa Paquetten« var ligesom Henriksens fartøjer en jagt, en senmiddelalderlig skibstype, der først fik sin helt store udbredelse herhjemme i det 19. århundrede. Jagten var et mindre, énmastet egetræskib, der var karakteristisk ved sit brede agterskib, der ofte var ornamenteret. Det buttede skib havde stor lasteevne - 20 til 40 tons - men samtidig ringe dybgang, hvad der gjorde det ideelt til at anløbe danske havne.
Jagten på billedet hedder »Anna« og var hjemhørende i Vejle, men oprindeligt bygget i Marstal i 1794. Fotograferingstidspunktet er ukendt.
(Orig. på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg)

brændt 1919), Niels L. Kock på Lillegade 39 (»Aftenstjernen«) og -1850'ernes matador frem for nogen -Johan N. Winding, der reciderede på Søndergade 1 (nu »Djurslands Museum«). Om dem alle ved vi, at de ustandseligt havde projekter i gang nede på havnen.

Mikkel R. Skjødt, der kom fra Aarhus, var fører af jagten »Prøven« -med det flotte tilnavn »Grenaa Paquetten« - og vi ved, at han selv havde part i skibet. Skjødt, der boede Lillegade 42, var en kendt person i bybilledet, og skulle have været en hyggelig, men samtidigt noget snu rad, hvorfor han fik øgenavnet »Mikkel Ræv Skjødt«.

»Grenaa Paquetten« var ligesom Henriksens fartøjer en jagt, der var en af tidens mest udbredte sejlskibstyper. Hvordan komforten for de rejsende har været om bord, kan vi kun gisne om, men man må formode, at de svin og kreaturer, der ofte udgjorde en del af lasten - sammen med væggelus - automatisk har gjort det åbne dæk til det mest naturlige opholdssted for gæsterne, i det mindste på ture af længere varighed.

Måske har faciliteterne om bord kombineret med den lange, uberegnelige overfartstid, som de to lokale skippere kunne tilbyde, efterhånden været til almindelig irritation. I begyndelsen af året 1850 omtaler avisen nemlig et andragende fra nogle Grenaa-borgere til »Dampskibsinteressantselskabet i Aalborg« med en anmodning om at lade H/S »Iris« anløbe Grenaa på ruten til København. I henvendelsen anføres den for store afstand til nærmeste dampskibsstation samt, at der er et stort behov for passagerbefordring mellem Grenaa og København.

Der er ingen efterretninger om, hvorvidt det lykkedes at få hjuldamperen til at anløbe Grenaa, så selskabet har nok tvivlet for meget på projektets rentabilitet. Men henvendelsen var et varsel om, at de nye tider indenfor skibsfarten snart måtte komme til byen. Det skete 8 år senere.

Dampskibet kommer til Grenaa 1858

Den 6. februar 1858 kunne avisen bekendtgøre følgende;

»Vi meddeler herved vore Læsere den glædelige Tidende, at der er paatænkt en ugentlig directe Dampskibsforbindelse imellem vor By og Hovedstaden, som, hvis den kommer istand, vil tage sin Begyndelse i Mai Maaned og blive fortsat i Juni, Juli og August. Den Mand, der har grebet denne Tanke, er Hr. Capitain Petersen af Randers...«

Det kunne ikke overraske samtiden, at initiativet kom fra Randers, da denne by, der endnu var på størrelse med Aarhus (7.500 indb.), netop oplevede en storhedstid som kornhandelcentrum. Initiativtageren var skibsreder Peter Tobias Petersen, der sammen med broderen Paul i 1849 havde startet en sejlskibsrute til hovedstaden. I 1856 havde brødrene følt sig så velfunderet økonomisk, at de kunne investere i en lille jernskruedamper på 20 hk, der var det første eksemplar af denne nye, overlegne dampskibstype under dansk flag. Det var brødrenes plan at lade damperen, der hed »Randers« anløbe Grenaa hver uge, både på ud- og hjemturen, som led i ruten Randers-København.

Starten skulle gå den 6. maj, og når 4 måneders sejlads var tilendebragt, ville man tage rutens fortsatte eksistens op til overvejelse.

Endelig oprandt den store dag, og en nysgerrig folkemængde samledes om morgenen ved den anviste anløbsplads i den lille havn for at overvære damperens bebudede ankomst - ikke mindst de personer, der havde indtegnet sig til den første tur hos Brdr. Petersens ekspeditør på stedet, købmand J.N. Winding.

Johan Nicolai Winding (1815-1905)
Winding var den dominerende skikkelse i Grenaa erhvervsliv i 1850'erne, der også er kaldt Windings periode. Som de andre af byens storkøbmænd afhang også hans virksomhed af en livlig søfart, således at de produkter, der blev afsat i købmandsgården - der var centret for byens økonomiske liv - bedst og hurtigst kunne blive fragtet hen til aftageren, der oftest var bosat i København.

Tidligere havde købmændene også borgerskab som skippere, men omkring 1850 fornemmer man, at en arbejdsdeling var begyndt at sætte ind, hvorved skippervirksomhed var begyndt at udskille sig som et selvstændigt erhverv, og så vidt vides havde Winding aldrig været skipper.

Winding måtte iøvrigt sælge købmandsgården i 1862 under pengekrisen, men i 1867 var han klar til at starte sin nye karriere som gæstgiver i Hotel Dagmar, som han selv havde startet.

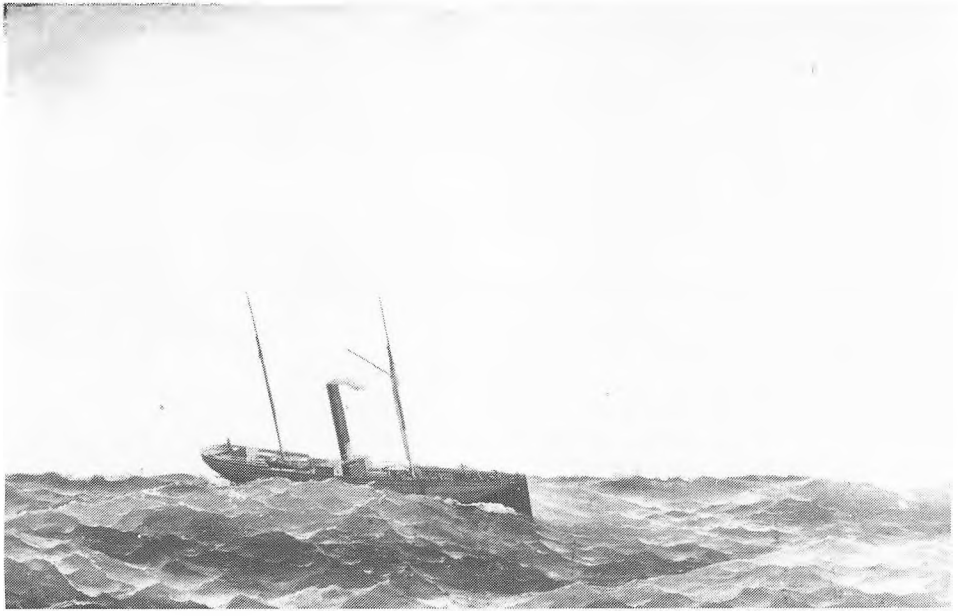

S/S »Randers« i kraftig søgang
Damperen blev bygget i 1855 på det berømte skotske værft »Gourley Brothers« i Dundee. Førend det året efter solgtes til Brdr. Petersen for 12.000 rdl., havde det sejlet mellem Dundee og Newcastle. »Randers« - på 119 bruttotons - var det første skruedampskib under dansk flag. Skruedamperens fortrin fremfor hjuldamperen var en større sødygtighed og lasteevne. Samtidigt medførte krængning her ingen væsentlig ulempe for fremdriften. »Randers« blev overtaget af DFDS i 1870 og ophugget 1912.
(Udsnit af maleri af C. Olsen, 1862. Orig. på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg)

Man måtte vente forgæves, fordi »Randers« på grund af dårligt vejr havde måttet søge læ i Isefjorden. Winding reagerede resolut med selvsamme dag at frasige sig hvervet, angiveligt fordi mægler Torm i Randers - der aftenen forinden havde været bekendt med forsinkelsen - havde undladt at orientere Winding.

Købmand J.A. Møller overtog straks ekspeditørjobbet efter Winding, og efter den lidt vaklende start lykkedes det at etablere den planlagte sejlads mellem Grenaa og København. »Randers« havde efter modernisering plads til 16-18 kahytspassagerer og ikke, som byhistorikeren Carl Svenstrup hævder kun 6-7 passagerer. At damperen - som Svenstrup iøvrigt forveksler med det endnu ikke byggede »Ydun« - kunne tage flere passagerer, kan man let forvisse sig om ved at studere avisens kuriøse bagsiderubrik »Reisende«, der hver uge bragte oplysninger om de seneste passagerer til og fra hovedstaden. Torsdag den 1. juli havde følgende personer været med fra København:

»*Fruerne Kofod og Ibsen, Madamerne Hansen og Jørgensen med Barn, Frøknerne Adler og Lange, Jfr. Koldt, Hr. Block, Strandgaard, Wessing, Eckmann, Høeg, Christensen og Rydahl med Barn samt 14 dækspassagerer*«.

Om *Løverdagen* blev læserne så orienteret om de rejsende den modsatte vej:

»*Godsforvalter Lauerberg, Proprietair Mønsted, Dyrlæge Beyer, Slagter Jørgensen, Exam Juris. Petersen, Hr. D. Mønsted, Proprietairerne Petersen og Ulstrup samt 1 Dækspassager*«.

Som det fremgår, var det ikke enhver beskåret at få sit navn nævnt i avisen. En kahytsplads kostede forøvrigt 4 rigsdaler (8 kr.), mens en dæksplads kostede 15 mark (5 kr.). En kreaturplads svarede prismæssigt til en kahytsplads - uden sammenligning iøvrigt; men kreaturer var man altså heller ikke forskånet for her.

Da sæsonen var slut og regnskabet gjort op, kunne Brdr. Petersen bekendtgøre, at de året efter påtænkte at udvide sejladsen mellem Grenaa og København ved at indsætte et helt nyt og større skib i den direkte rute, samtidigt med at »Randers« ville anløbe Grenaa som hidtil.

Præsentationen af den nye skruedamper »Ydun« den 7. maj 1859 blev et stort tilløbsstykke, og om den første afgang fra Grenaa skrev avisen:

»*... en stor Mængde Mennesker, deriblandt mange Landboere (havde) samlet sig om aftenen Kl. 8, da (Damperen) skulle afgaa til Kjøbenhavn. Men da Signalet til Afseiling var givet, viste sig en stor Ubehagelighed, idet det nye Skib stod aldeles fast i Grunden, og inden det ved Varpning fik sig nogenlunde løsnet og kom i Fart, ved hvilket Arbeide et par Trosser sprang, var omtrent en Time gaaet hen*«.

Åbenbart var der ved at være tradition for uheld på invielsesture.

Årsagen til forsinkelsen - den ringe vandstand i havnen - var desværre såre aktuel både før og siden, idet havnen, der var anlagt i 1812, var behæftet med alvorlige fejl med hensyn til moleføringen. Tilsanding af havnen var et evigt tilbagevendende problem, som selv ikke havneudvidelsen 1874-79 formåede at løse tilfredsstillende. Ofte kunne selv mindre fartøjer som jagter og galeaser ikke gå ind i havnen, men måtte ligge for anker på reden. Og denne majaften lå det i luften, at »Ydun« kunne få besvær med at besejle Grenaa.

Efter 1½ måneds sejlads kom derfor den ikke uventede meddelelse, at det nye skib var for stort til Grenaa, og at det kun ville anløbe havnen, når vandstanden tillod det - på turen Randers-København. Men var det hele sandheden? Rygterne svirrede om, at brødrene havde svindlet og i virkeligheden allerede havde indsat »Ydun« på en ny og mere indbringende rute mellem Hobro og København, og det var en alvorlig sag, da lokale borgere havde tegnet part i damperen for 10.000 rigsdaler. Kort efter indrømmede P.T. Petersen da også, at den direkte forbindelse fra Grenaa alligevel havde været urentabel, og han tilbød promte at betale parthaverne de indskudte beløb tilbage. Udgangen på episoden kender vi ikke, men eftersom rederiet fortsatte med at besejle Grenaa i de følgende år, må parterne vel have fundet frem til en acceptabel ordning.

Dampskibsforbindelsen var altså kommet for at blive, men hvordan reagerede byens allerede etablerede københavnerskippere på udfordringen fra Randers-kanten?

Dampskibet „Ydun"

afgaaer **fra Kjobenhavn til Grenaa—Hobro**, anløbende Hadjund og Mariager, **Mandag den 7de Septbr.**, Eftermiddag Kl. 5, og **fra Hobro til Grenaa**—Kjobenhavn, anløbende samme Steder, **Onsdag** Formiddag Kl. 10;

fra Grenaa til Kjobenhavn samme Dags **Aften Kl. 8.**

NB. Efter denne Tour vil Dampskibet „Randers" indtræde i Farten.

Brødrene Petersen.

Avertissement i »Grenaa Avis« 31. august 1868
Efter en kort periode med direkte rutefart Grenaa-København blev »Ydun« sat i fart Hobro-København, undertiden med en afstikker til Grenaa.

I midten af forrige århundrede med de dårlige veje og samfærdsmidler var det almindeligt overalt i Danmark, at damperne anløb adskillige havne eller anløbsbroer undervejs - som her i »Yduns« tilfælde.

Jul. Poulsens kendte trægravering af »Ydun« på vej ind i Grenaa havn - gengivet i Illustreret Tidende i 1883 - er tidligere bragt i »Grenaa og Omegn Før og Nu« (1980, s. 109) og er derfor ikke medtaget her.

Konkurrencen mellem dampskib og sejlskib med beretningen om skipper M.R. Skjødt.

Adskilligt tyder på, at Anders Henriksen allerede inden 1858 havde ophørt med passagerbefordring; men at han dog fortsat har drevet fragtsejlads fremgår af hans annonceringer i avisen. Årsagen til hans aktivitetsindskrænkning kender vi ikke præcist, men det vides, at han var blevet engageret af Ernst v. Benzon som dennes private skipper. Hofjægermesteren var en ivrig globetrotter, og Henriksen, hvis navigationsevner må have været almindeligt anerkendte, har Benzon sikkert hyret med farefulde ekspeditioner for øje.

Mens Henriksen næppe på noget tidspunkt har følt sig generet af dampskibsforbindelsen, forholdt det sig ganske anderledes for Mikkel Skjødts vedkommende. Skjødt har sandsynligvis i nogen tid været alene om sejladsen, da Brdr. Petersens initiativ brat har revet ham ud af den falske tryghedsfornemmelse. Skjødt tog optimistisk konkurrencen op, og han satte ind, hvor han ville stå stærkest, nemlig prismæssigt, for »Prøven« behøvede i sagens natur intet dyrt brændsel for at sejle.

I det følgende år ser vi således konkurrenterne avertere energisk næsten side om side i avisen, men med den lokale mands priser liggende på det halve

Skipper Anders Henriksen (1815-84)
Henriksen blev skipper for Hofjægermester Benzon (på Benzon/Sostrup) og var muligvis fører af Benzons skonnert »Tumleren« på ekspeditionen bl.a. til Sydamerika i 1876. Henriksen opnåede tilmed den ære at få et skib foræret af sin arbejdsgiver i 1863.
(Gengivet efter Carl Svenstrup)

af brødrenes. At Skjødt heller ikke vil stå tilbage for disse i konfortmæssigt henseende, ser vi af, at »Prøven« nu også - formodentlig efter en mindre ombygning - kan tilbyde såvel kahytssom dækssplads. Det har måske endda animeret Skjødt ekstra, at den gamle kollega, Henriksen, efter en tur med »Randers« i en større artikel i avisen nærmest skamroste Capitain Petersen for dennes fornemme kundebetjening.

En tid lang synes det, som om de to Københavnerforbindelser kan trives side om side, da avisen i februar 1860 bringer den chokerende meddelelse fra »Grenaa Byfogedcontoir«, at auktionen over Skjødts fallitbo - herunder tredieparten i jagtskibet »Prøven« - finder sted den 14. marts.

Hvad der var sket var vel, at en hurtigere og mere stabil overfart i længden havde talt mere for de rejsende end en lav pris, og da havde valget mellem de to alternativer ført til den lokale skippers ruin. Forbløffelsen må derfor have været stor da avisen 4 måneder senere meddeler: »Skjødt sejler igen«. Hvem eller hvad der har hjulpet ham ud af kniben kan vi kun gætte på, men et kvalificeret gæt ville være købmand J.A. Møller, som Skjødt ofte havde sejlet privat for. Men også andre lokale folk havde vel interesse i, at Brdr. Petersen ikke opnåede en monopolagtig stilling i Grenaa.

I den følgende tid befordrer Skjødt igen passagerer som før, og han opnår tilmed den fornemme status at få sine passagerer registreret under avisrubrikken »Reisende« side om side med dampskibspassagererne. Så ophører Skjødts avertering igen, og han må helt have opgivet passagersejladsen til fordel for godstransport, måske belært af gamle erfaringer. Således forløber det i nogle år, indtil han en decembernat i

Reisende.

Med Dampskibet Randers fra Grenaa til Kjøbenhavn.
Frøknerne Nyeborg, Jfr. Lund, Hr. Jørgensen med Kone, Hr. Knudsen.

Med Paquetten „Prøven" fra Grenaa til Kjøbenhavn idag, den 16de Juni.
Mad. Larsen med 2 Børn, Jfrne Martinus og Østermann, Brygger Lauritzen, P. Kousgrup.

I perioden, hvor konkurrencen mellem »Prøven« og »Randers« var mest intens, opnåede skipper Skjødt også at få sine passagerer registreret i avisen, som her, den 21. juni 1860.

1866 forliser med »Prøven« ud for Gjerrild. Men i modsætning til en anden Grenaa-skipper - Hans Carstensen Momme - der samme år druknede ved en sådan lejlighed, reddes Skjødt og hans styrmand af et forbipasserende skib, der havde observeret uheldet trods mørket.

Skjødts senere liv blev en lidt vemodig historie. Efter forliset må han have indstillet sejladsen på Kattegat helt og have helliget sig sit bierhverv som vandrende bypost i Grenaa, hvor han iøvrigt havde et tvivlsomt ry for ustandseligt at smide breve væk. C. Svenstrup beretter desuden om, at Skjødt i en periode forsøgte at etablere en fragtrute til Kolind, der skulle fungere på den måde, at Skjødt og en medhjælper gående på land skulle trække en pram frem og tilbage mellem Grenaa og Kolind. Om historien er korrekt, eller om der var tale om en mere ordinær form for bådefart, må stå hen; men ruten har ikke givet Skjødt nogen indtjening af betydning, måske fordi han måtte konkurrere med den nye jernbaneforbindelse til Ryomgaard (indviet 1876). Vi ved, at Mikkel Skjødt i 1882 døde så fattig, at postmester Blechingberg og andre måtte iværksætte en indsamling for at få ham anstændigt begravet.
Såvidt historien om M.R. Skjødt, der jo i en vis forstand symboliserer den gamle tids og traditions møde med den nye tids krav og behov. Hvad hans skæbne dog ikke illustrerer er, at det endnu kun var indenfor persontrafikken, at dampen havde besejret sejlet. De lave omkostninger ved sejlskibsdriften gjorde fortsat sejlskibet velegnet til transport af gods, der ikke tog skade af længere transporttid, som f.eks. korn og kalk. For de fleste skibsinteresserede stod sejlskibet - med flot, fuldrigget rejsning - endda stadigvæk som indbegrebet af et »rigtigt« skib i modsætning til en larmende, uæstetisk damper med gnister og sort røg væltende ud af skorstenen, og i mange år endnu forsynedes damperen med rigning - og ikke udelukkende fordi det ind imellem kunne være brændselsbesparende...

Efter at Skjødt havde opgivet sejladsen, var Brdr. Petersen alene om personsejladsen til hovedstaden, som fortsatte i de følgende år med mindst én ugentlig forbindelse tur-retur. Oftest var det »Randers«, der anløb Grenaa, undertiden også »Ydun« som led i turen Hobro-Mariager-Assens-København - og i en kortere periode

Aarhuus—Newcastle.

Dampskibet **„Fairy Queen"** vil afgaae herfra til Newcastle **Mandagen den 13de dennes**, medtagende Passagerer samt Kreaturer og Gods.

Gods til andre engelske og skotske Pladse medtages til billige gjennemgaaende Fragter.

Nærmere Oplysninger meddele

Bech & Wulff.

Aarhuus, den 5te August 1866.

Fra tid til anden lagde også andre passagerdampere deres rute over Grenaa. Dette meddeltes forinden i avisen, som i dette tilfælde, den 10. august 1866.

afløserdamperen »Vidar«, da »Randers« efter en grundstødning ved Fornæs i 1868 får revet bunden op.
Der sejledes efterhånden det meste af året med sæson fra marts til og med december, mens al rutefart altid lå stille i årets to første, kolde og ofte stormfulde måneder.

Gode råd til de mindre søstærke
Siden dampskibsrutens start i 1858 havde passagerbefordringen fra Grenaa taget kraftigt til, og mange mennesker - der vel at mærke kunne betale de høje billetpriser - oplevede for første gang en længere sejlads, ofte uden at ane hvad de gik ind til. H.C. Andersens manglende evne til at tåle stærk søgang (blandt meget andet) er velkendt, ikke mindst fra hans minderige fart med H/S »Dania« fra København til Aarhus i 1830, hvor digteren ifølge rejsekammeraten, maleren Martinus Rørbye, hørte til dem, der mest »udmærkede sig ved deres forfærdelige udvortes«.

Skulle en rejsende fra Grenaa til hovedstaden hastigt nærme sig en tilsvarende tilstand, gjorde vedkommende sikkert klogt i at lytte til følgende vise råd:
»Man bør bekæmpe den (sygdommen) saa meget som muligt og i kortere Overfarter blive paa Dækket; nedenunder er i Passagerskibe Luften kvalm og Exemplet smitsomt. Dernæst bør man holde sig ved midten af Skibet, hvor Bevægelserne ere mindre end i For- og Agterende, og paa samme Tid see ind mod Rælingen. Vender man Ansigtet for- eller agterefter, virker Skibets Bevægelser i høiere Grad paa Maven og Hjerne, og det er navnlig disse Organer, der angribes af Søsygen. Føler man sig desuagtet ilde tilpas, da vil et Glas Vin, et Stykke tørt Brød og dertil en Anchiovis maaske virke velgjørende. Først naar alle disse Midler feile, bør man tye til Køien. Damepassagerer, der ikke ere søstærke, gjøre dog i Reglen bedst i at begynde med det sidste Middel, da deres mere sensible Natur fornemlig har sit Fortrin i at kunne lide, mindre i at kunne bekæmpe Lidelsen«. (1868).

Nytårsaftensdag 1870 kunne avisen kort meddele, at Det Forenede Dampskibsselskab netop havde overtaget Brdr. Petersens skibe og ruteforbindelser for 180.000 rigsdaler.

Også den lokale ekspedition havde skiftet hænder og til en person omtalt som »J. Møllers Efterfølger«. Manden skulle senere blive mere kendt som Frederik Thykier.

DFDS' »Københavnerdampere« 1871-1921
DFDS var blevet dannet under rederikrisen i 1866 ved en sammenslutning af landets 3 førende rederier, og hovedkraften bag stiftelsen havde været Privatbankens dynamiske og fremsynede direktør C. F. Tietgen, der i

Postkortmotiv fra ca. 1900, der viser losning af en »Københavnerdamper« i Grenaa Havn. Havnen omfattede indtil 1931-33 kun den søndre havn med den lille indre fiskerihavn fra 1812 og trafikhavnen fra 1874-79.
DFDS' dampere fik deres faste anløbsplads ved trafikhavnens nordre kaj, hvor Anholt-færgen senere fik sin kajplads (idag ud for Thorbjørn Christensens administrationsbygning). Damperen på billedet er S/S »Falster«.
For at klare passagerbefordringen mellem havnen og byen blev der i 1893 startet en lille dampskibsrute på åen med anlægsplads ved Sønderbro. Fra 1902 fik åsejladsen konkurrence af »Kapervognen« (er omtalt i 1979-årbogen, s. 137 f).
(Stenders Kunstforlag)

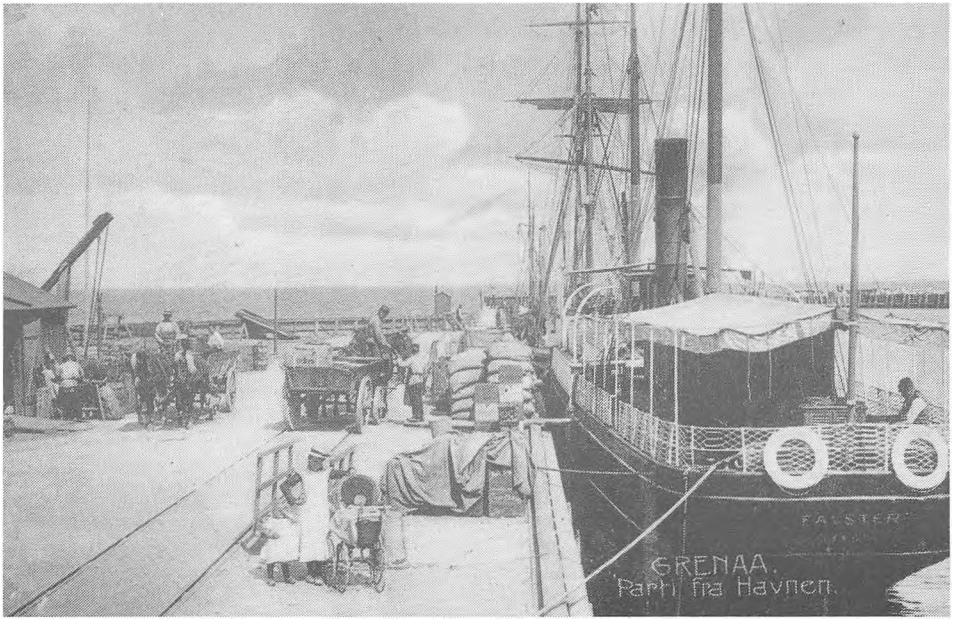

projektet havde set muligheden for tæt sammenknytning af den indenrigske og udenrigske dampskibsfart. I løbet af de følgende 8 år samledes hele den resterende indenrigske dampskibsfart under DFDS' vinger, og i 1887 havde selskabet opnået en tilsvarende stilling indenfor udenrigsfarten. Randersbrødrene klarede sig længere i konkurrencen end de fleste, men måtte til slut indstille rutefarten. Paul Petersen kunne dog fortsætte i stillingen som DFDS' driftsinspektør for Jylland.

Ejerskiftet medførte ingen indskrænkning i rutefarten Grenaa-København, selvom DFDS' hovedaktiv blev udenrigsfarten - især til det nye stormarked, England.

I perioden 1871-1914 fandt der ofte omlægninger sted af rutefarten; men DFDS sikrede altid Grenaa mindst en ugentlig forbindelse til og fra hovedstaden. I reglen blev den direkte sejlads endda suppleret med forbindelse enten til ruten Hobro-København eller limfjordsdamperne »Thy« og »Ulvsund« på turen til København.

»Københavnerdamperne« - altid let genkendelige på den sorte skorsten med det røde tværbånd og det hvide malteserkors på blå bund - blev hurtigt et fortroligt og populært bekendtskab i havnen i Grenaa, og et betragteligt antal forskellige DFDS-skibe har i tidens løb lagt til kaj i sydhavnen. Den følgende liste må være tæt på at være komplet: »Avanti«, »Brage«, »Falster«, »Fylla«, »Horsens«, »Randers«, »Saxo«, »St. Knud«, »Thy«, »Ulvsund«, »Veile«, »Vidar«, »Ydun«, »Ørnen«, og til listen skal muligvis føjes »Møen« og »Knud«. De nævnte dampere var alle skruedampere (S/S) og hørte næsten alle til de ældste og absolut mindste i selskabets flåde. Hovedparten af dem var overtaget fra andre rederier og senere kraftigt moderniseret.

At selskabet benyttede sine mindste dampere ved besejlingen af Grenaa skyldtes bl.a. havnens ofte ringe dybdeforhold, og når det må betvivles, at de to sidstnævnte dampere nogensinde har anløbet Grenaa havn - som det har været hævdet - skyldes det, at de størrelsesmæssigt afveg kraftigt fra de øvrige. »Knud« var således med sine 1944 bruttotons (brt.) hele tretten gange større end »Ydun«, der som tidligere omtalt havde besvær med at anløbe havnen.

En anden årsag til, at DFDS lod sine små dampere besejle Grenaa, var vel også, at ruten næppe var blandt de mest indbringende. At DFDS fra århundredskiftet tilmed må have overvejet en rationalisering af sin indenrigsfart - heriblandt en nedlæggelse af ruten Grenaa-København - kan man gisne om, når selskabet periodevis lod Grenaas aviser trykke sejlplanen for ruten Aarhus-København. Samtidigt pointeredes det, at der var fine togforbindelser mellem Aarhus og Grenaa, samt at færgebilletten kunne erhverves på Grenaa Jernbanestation.

I 1906-nummeret af »Reiseliste fra KONGERIGET Danmark« kan vi se, at turen til København via Aarhus - med S/S »Niels Ebbesen« - kunne gøres på knap 11½ time, inklusiv togturen. Valgte man i stedet Aarhus-Kalund-

»Falster« taget fra en anden vinkel, der viser damperens fulde længde på 40 meter. Damperen var bygget på B. & W. i 1866 og havde tilhørt skibsreder H. P. Prior og bl.a. været i rutefart København-Nakskov, førend DFDS overtog skibet i 1867. Foruden at blive hyppigt benyttet til sejladsen Grenaa-København, sejlede »Falster« mellem Aarhus og København.

Damperen var på 164 brt. og kunne skyde en fart på knap 11 knop (godt 20 km/timen). Den blev slettet af skibsregistret i 1921.

(Orig. på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg)

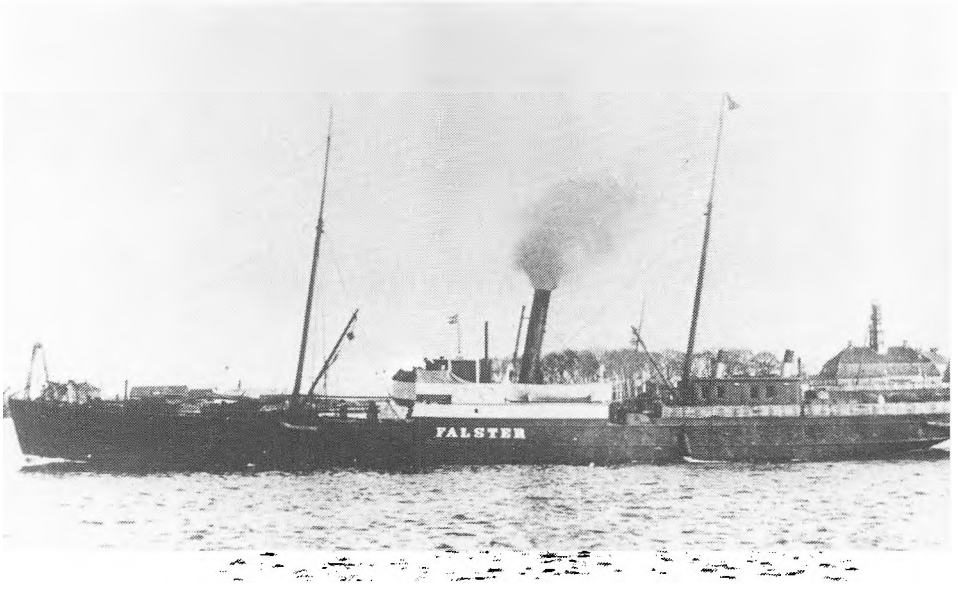

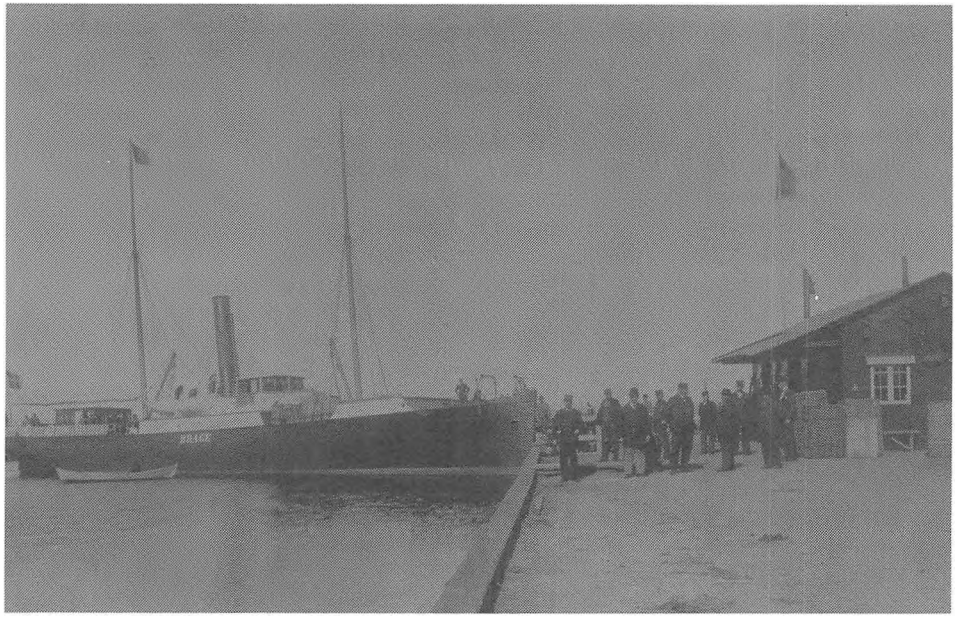

S/S »Brage« havde tidligere tilhørt Brdr. Petersen i Randers og var ligesom »Randers« og »Ydun« bygget i Dundee (i 1865). Damperen var oprindeligt på 208 brutto tons og kunne tage 48 passagerer. Sidenhen blev den ombygget flere gange.

»Brage« blev vel den DFDS-damper, der hyppigst lagde til kaj i Grenaa, og det var også »Brage«, der meget passende sejlede sidsteturen i 1921. Umiddelbart efter solgtes den til en ophugger i Hamburg for 5000 kr.

Jan Hedegaard fra DFDS oplyser, at billedet sandsynligvis er taget i Anholt Havn, og det må således stamme fra tiden 1914-21, da ruten blev lagt over Anholt efter aftale med postvæsenet.

Efter at DFDS måtte indstille sejladsen på Grenaa, blev det hævdet, at en af årsagerne hertil var, at »Brage« havde et mandskab på 16 mand. De fleste af herrerne på kajen ligner dog ikke i udpræget grad dampskibsmandskab.

(Udlånt af informationschef Jan Hedegaard, DFDS)

borg forbindelsen - inklusiv to togture - for at komme til hovedstaden, tog det kun knap 9½ time, mens den direkte tur fra Grenaa med » Falster« varede hele 10 timer - mod bare 11 timer for »Ydun« helt tilbage i 1866, og »Falster« var endda en af de hurtigste dampere, der sejlede fra Grenaa.

Det kan ikke overraske, at diskussionen om alternative overfartsmuligheder tog voldsomt til i denne tid. Disse initiativer vender vi tilbage til.

DFDS fortsatte med at besejle Grenaa indtil 1921, men efter verdenskrigens start blev sejladsen indskrænket og uregelmæssig som følge af den opståede brændstofskrise. Efter kontrakt med postvæsenet blev ruten nu lagt over Anholt, med forbindelse også til Ebeltoft. Ruteomlægningen betød naturligvis en kraftig forlængelse af turen til København - og samtidig en kraftig fordyrelse, på grund af kulprisерne. Mens prisen for en kahytsplads i 1914 endnu var 7 kr. (mod 8 kr. i 1858!), var den i 1920 eksploderet op på 15 kr.

Naturligvis måtte disse forhold reducere omsætningen på ruten væsentligt, og da krigen samtidigt havde gjort et voldsomt indhug i rederiets flåde, stod det allerede i 1917 klart, at reorganiseringen af selskabet efter krigen ville indebære en indstilling af sejladsen på mange mindre ruter. Meddelelsen fra DFDS i begyndelsen af marts 1921 om, at sejladsen ville blive indstillet den 1. april kan derfor ikke have overrasket. Men et andet selskab stod allerede parat i kulissen som afløser.

Rederiet »Anholt« 1921-63.

Det nystiftede rederi »Anholt«, der havde sæde i København, havde et nybygget skib klar til indsættelse i rutefarten København-Anholt-Grenaa-Ebeltoft. Der var tale om et supermoderne motorskib på 28 meter og 135 brt. ved navn »Vera«.

Udviklingen indenfor skibsteknologien var med et kommet et skridt videre i Grenaa. Som speditør på stedet havde man engageret kulhandler Albert Jensen, hvis forgænger N.P. Bach iøvrigt i sin tid havde afløst Fr. Thykier som DFDS' lokalspeditør.

M/S »Vera's« førstetur skulle finde sted fra København den 30. marts, samme dag som den bedagede S/S »Brage« gik ud på sin sidste sejlads fra Kvæsthusbroen i København til Grenaa havn - for herefter at blive sendt ud på den triste tur til ophuggeren. Trods dårligt vejr ankom gamle »Brage« som så ofte før planmæssigt til Grenaa, mens »Vera« var mindre heldig. Stormen tvang hende nemlig op til Kullen, hvilket betød et døgns forsinkelse. I sandhed en lidet opløftende start for skibet, og mange er sikkert den dag blevet erindret om andre dra-

matiske indvielsesture godt 80 år tidligere. Vi må antage, at de mange morsomheder og spydigheder, skibet måtte lægge ryg til igennem sit lange liv, har taget deres begyndelse ved hin lejlighed i 1921. Skibets udseende har næppe heller virket formildende på kritikerne. Lyt bare til Achton Friis' smigrende omtale af skibet: *»Navnet er det mest indtagende ved den; den ligner en Mellemting af en udrangeret Omnibus og en gammel Blikspand, tiltrods for at den kun er faa Aar gammel - og efter dens Udseende at dømme havde vi ventet at finde selve Klabautermanden paa Kommandobroen. Men slet saa galt var det dog ikke, og til vor Beroligelse hørte vi, at der virkelig var en Navigatør om Bord, nemlig Styrmanden. Vi gav os roligt i dens Vold; men til Oplysning for andre skal jeg henstille, at af Hensyn til den særlige Form for Vellugt, der udstraaler fra dens Kahyt, bør man holde sig på Dækket...«*
(citeret efter Bo Nielsen: »Anholts Færger«).

Forfatteren udtaler sig dog anerkendende om »Veras« sødygtighed, så uheldet på indvielsesturen var nok en enlig kikser.

I perioden 1921-63 udgjorde rederiet »Anholt« garantien for en ugentlig forbindelse Grenaa-København, turretur, selvom rederiet periodevis måtte døje med store økonomiske problemer. Grenaa havneudvalgs forhandlingsprotokol beretter således om talrige anmodninger fra rederiet om nedsættelse af havneafgiften og pakhuslejen. At pakhuset ved havnen gentag-

Et forenedt
Dampskibs-Selska.
Daglig Fart
København—Aarhus.
Søndag undtagen.
København—Anholt Havn—
Grenaa—Ebeltoft.
Til [illegible] Kbh. [illegible] Dag
Fra København Onsdag 8 Eftm.,
i Anholt Havn Torsdag Form.,
fra Anholt Havn Torsdag 6 Form.,
i Grenaa Torsdag 10 Form.,
i Ebeltoft Torsdag Eftm.,
fra Ebeltoft Fredag 10 Form.,
fra Grenaa Fredag 5 Eftm.,
i Anholt Havn Fredag 8 Eftm.,
fra Anholt Havn Fredag 9 Eftm.,
i København Lørdag 7 Form.
Kabyt 15,00, Dæk 7,00 Kr.

DFDS' sidste avismeddelelse om sejlads fra Grenaa den 4. januar 1921 (»Grenaa Folketidende«). Sidsteturen fandt dog først sted den 30. marts.

Næppe mange ville have gættet på, at DFDS 60 år senere igen skulle blive involveret i rutefart fra Grenaa.

M/S »Vera« i rum sø. Motorskibet var oprindeligt på 135 brt., men blev efter en ombygning og forlængelse i 1925 udvidet til 162 brt., og det er den moderniserede version af skibet, som vi ser på billedet.

Skibet opnåede med tiden en vis berømmelse eller berygtethed over det ganske land, men at det trods alt havde sin egen, særegne charme fremgår af Ninkas omtale i »Dagens Nyheder« i 1959. *»Sandheden om »Veras« alder kender vist kun de færreste. Den fortaber sig, som altid naar det drejer sig om damer, lidt i det uvisse. Nogle mener, hun stammer fra aarhundredskiftet, og det vil man godt tro. Andre siger, at statens skibstilsyn allerede kasserede hende i begyndelsen af trediverne ... og det havde nok været det bedste. Men så gennemgik »Vera« en foryngelseskur ... Ikke at det gjorde hende kønnere, men maaske hjalp det på selvtilliden. Det der med farten, eller manglen på samme, kan selvfølgelig ha' sin charme. Hvor mange skibe tager sig i dag tid til at bruge tre timer og et ekstra kvarter til at tilbagelægge strækningen København-Kronborg? Notabene, i det skønneste, vindstille magsvejr!«*(Citeret efter »Anholts Færger«). »Vera« blev ophugget i 1967.
(Originalfoto på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg)

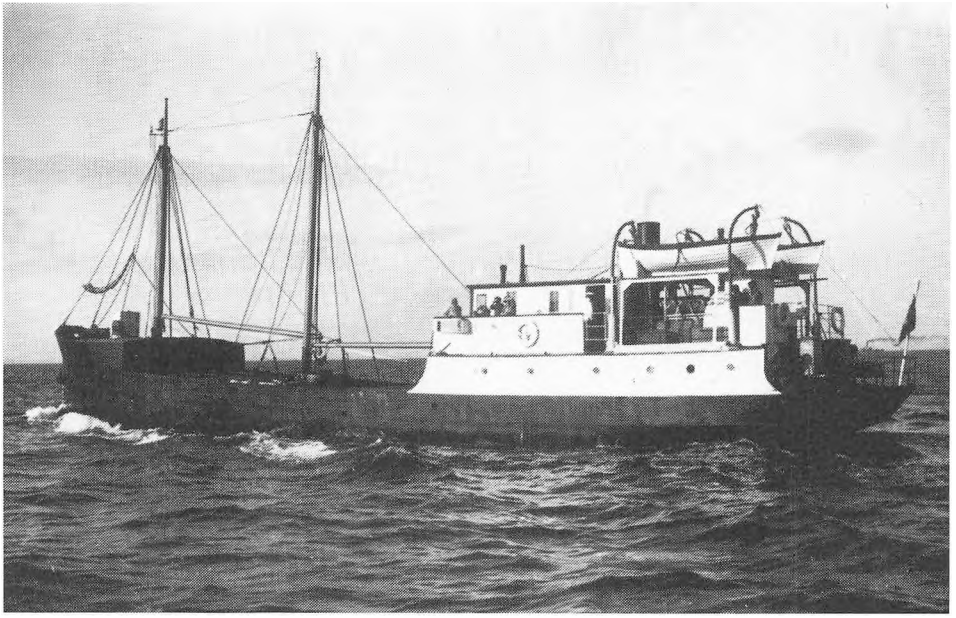

ne gange blev hjemsøgt af grådige rotter, der hæmningsløst åd løs af kundernes opmagasinerede varer, kan naturligvis heller ikke have bedret selskabets økonomi, endsige dets renommé. Rotte-sagen var gentagne gange på havneudvalgets dagsorden, men problemet synes at have fundet sin løsning i 1933, da udvalget endelig tog sig sammen og lod havnefoged H.A. Arvid udlægge den nødvendige rottegift.

Samme år mente selskabet iøvrigt, at »Vera« snart behøvede en afløser, og et nyt og hurtigere motorskib blev bestilt på Svendborg Værft.

Den 1. maj 1935 ankom det nye skib »Anø« så til en større indvielseshøjtidelighed i Grenaa, ved hvilken lejlighed borgmester Thoft udtalte nogle opmuntrende ord. Publikums bedømmelse af skibet var blandet. I »Grenaa Folketidende« fremhævedes således skibets ret komfortable indre, mens dets ydre ikke imponerede. Dertil var ligheden med forgængeren alligevel for påfaldende.

»Anøs« liv blev kort og hektisk, idet det den 21. august 1940 blev minesprængt ved Hals Barre - på den udvidede rute til Aalborg. Ved katastrofen omkom 4 personer, deriblandt en tysker...

Alt ialt havde skibet været lidt af en ulykkesfugl, eftersom det 4 år forinden var kolliderет med en fiskekutter med det resultat, at 2 fiskere var druknet.

»Vera«, der i en periode var blevet degraderet til fragtskib mellem Aarhus og København, blev nu hevet frem igen og genindsat i sin gamle rute, en position den beholdt indtil 1963 - dog i travle perioder suppleret af skibene »Hafnia« og »Nordbjerg«.

Rederiet »Anholt« gik konkurs i 1963, primært forårsaget af en fejlinvestering i et nyt, dyrt skib med det uheldsvangre navn »Anø«.

Samme år stiftede 3 offentlige instanser i fællesskab rederiet »I/S Grenaa-Anholt Færgefart«, og i perioden op til 1966, hvor selskabet chartrede Læsø-færgen for senere at købe den, opnåede »Vera« en sidste renæssance, førend Statens Skibstilsyn endelig kasserede det gode skib, der uden sammenligning til dags dato har været det rute- og passagerskib, der længst har besejlet Grenaa.

Med det nye rederis indtog på arenaen var det uigenkaldeligt slut med ruteforbindelsen Grenaa-København. Indskrænkningen i sejladsen til en forbindelse Grenaa-Anholt var dog ikke genstand for større offentlig opmærksomhed, da rederiet »Anholt« allerede mange år tidligere havde tabt konkurrencen om passagertransporten til hovedstaden til det selskab, der i 1934 havde startet en færgerute mellem Grenaa og Hundested.

2. Færgefarten Grenaa-Hundested

Debatten indtil 1918

At det først lykkedes at etablere en varig ruteforbindelse mellem Grenaa og Nordsjælland i 1934 er forsåvidt ejendommeligt i betragtning af Grenaa havns kendte status som isfri og dens beliggenhed som Jyllands østligste, og det har da heller ikke skortet på initiativer i den retning.

Når det imidlertid først lykkedes med forsøget i 1934, må det i det væsentlige forklares med, at det grundlag for ruten, der hidtil havde manglet, nu var til stede: bilismen.

Den viden var de Grenaa-borgere, der 65 år tidligere syslede med tankerne, naturligvis afskåret fra.

Omkring 1870, hvor projekteringen af jernbanerne på Djursland var indledt, og planlægningseuforien var på sit højeste, er tankerne opstået rundt omkring om en sammenkobling af jernbanenettet med en dampskibsrute til Nordsjælland, hvorfra en jernbanelinie skulle skabe den videre forbindelse til København.

Også Grenaa byråd, der på denne tid planlagde den store udbedring og udvidelse af havnen, der tidligere er omtalt, var inde på lignende tanker, og med apoteker Hoffmeyer som den mest udfarende kraft lykkedes det bl.a. at få Grosserersocietetet i København til at udtale sig anbefalende om en sådan rute.

Selv da jernbanefeberen 10 år senere var dalet en smule, havde ideen fortsat aktualitet og luftedes fra tid til anden i dagspressen. Således fremhævede en anonym indsender til »Grenaa Avis«, at »den korteste og naturligste Forbindelse mellem Hovedstaden og Jylland ubetinget er over Grenaa Havn«, og at en forbindelse Grenaa-Lynæs måtte være den ideelle. Indsenderen støttede sig her på den kendte nationaløkonom prof. Scharlings tilsvarende udtalelser i folketinget.,

Også Grenaa-kredsens senere folketingsmand, kaptajn W. Dinesen på Rungstedlund (Karen Blixens fader) blandede sig i debatten, da han i 1881 fremførte det næsten kætterske synspunkt, at den fremtidige forbindelse ikke skulle gå fra Grenaa, men fra en ny havn ved Fornæs, og til - Helsingør.

Også kaptajnens fader på Katholm havde tidligere i 1858 - talt for et anlæg af en havn ved Fornæs, måske fordi Dinesen-familien et par år tidligere havde overtaget godset Stensmark. Lignende private motiver kunne ligge bag sønnens initiativ, der iøvrigt ikke fik nogen opbakning.

I de følgende årtier blev diskussionen genopfrisket gang på gang.

Paul Petersen var en pioner indenfor dansk skibsfart. Sammen med broderen Peter Tobias havde han i 1858 startet den første dampskibsforbindelse fra Grenaa. Senere blev han driftsbestyrer for DFDS for Jylland. Stadig med interesse for dampskibsfarten i Grenaa, hvad også hans indlæg i »Grenaa Avis« i 1900 vidnede om. På dette tidspunkt var han flyttet fra Randers til Nordjylland - veldekoreret for sin indsats for søfarten i Randers igennem 50 år.
(Orig. på Lokalhist. Arkiv, Randers)

Eksempelvis bragte »Grenaa Avis« i juni 1900 en serie opsigtsvækkende indlæg fra »en gammel Skibsfører«. Debattøren slog kraftigt til lyd for en dampskibsforbindelse mellem Djursland og Sjælland til at supplere trafikken over bælterne, når disse var isfyldte. Grenaa Havn fremhævede på grund af sin status som isfri - hvad Aarhus ikke altid var. Tilsandingsproblemet blandt andet som følge af den dårligt anlagte havn måtte dog diskvalificere Grenaa, og i stedet fremhævedes Ebeltoft, der ikke havde disse skavanker. Her anbefalede »skibsføreren« et havneanlæg ved Ørhage med forbindelse herfra til Sjællands Odde, altså næsten samme sted, hvor DFDS i 1966 startede Mols-Linien.

Debattøren, der i et af sine indlæg også præsenterede sig som »forhenværende Driftsinspektør ved Det Forenede Dampskibsselskab«, afslørede sig til sidst som Paul Petersen. Det var altså en god gammel bekendt af farvandene omkring Grenaa, der her ytrede sig.

Efter flere års debat, hvorunder man også diskuterede en forbindelse Glatved-Sjællands Odde, lykkedes det at få sjællænderne gjort alvorligt interesseret i en forbindelse, og det kom så vidt, at der i 1912 blev nedsat en komite, der skulle arbejde målrettet for etablering af en ruteforbindelse. Komiteen bestod af politiske kræfter fra Nordsjælland og Randers Amt og havde amtmand Andersen som formand. Blandt medlemmerne var Grenaas senere landstingsmand N.P. Josiassen (soc. dem.). Det var bl.a. komiteens opgave at presse kredsens folketingsmænd til en mere aktiv indsats for sagen i tinget end hidtil.

Grenaa-kredsens folketingsmand havde siden 1895 været N. Pedersen-Nyskov (venstre). I 1913 valgtes han til folketingsformand, og det nye, krævende hverv har næppe levnet ham megen tid til også at arbejde for lokalprojektet i tinget. Et studium af registrene til »Folketingstidende« afslører således ikke et eneste indlæg i sagen fra ham i disse år.

Politisk-taktisk blev det ikke anset for at være en dårlig idè at tale varmt for en færgeforbindelse under politiske møder på Grena-kanten i denne tid. Eksempelvis anbefalede den prominente admiral A. du Plessis de Richelieu, der var konservativt landstingsmedlem, ved en sådan lejlighed i 1918 kraftigt en Grenaa-Hundested forbindelse og fremhævede de respektive havne som landets mest isfri. Mødets ordstyrer - Pedersen-Nyskov - takkede herefter hjerteligt admiralen og understregede betydningen af den indflydelsesrige persons holdning i sagen. At Richelieu var indflydelsesrig var ingen høflig overdrivelse, for blandt sine øvrige gøremål var han bestyrelsesformand i DFDS. Selskabet viste dog først mange årtier senere interesse for at engagere sig i rutefart mellem Grenaa og Hundested.

Måske har DFDS' enestående position i dansk søfart endda virket bremsende på lokalprojektet, for hvis dampskibsselskabet var uinteresseret, kunne det være problematisk at finde personer, der turde kaste sig ud i foretagendet. Og DFDS drev jo fortsat dampskibsfart mellem Grenaa og København. Det var da også først i slutningen af verdenskrigen - med de voldsomme indskrænkninger i DFDS' aktiviteter og mange penge blandt visse folk - at der for alvor skete noget i sagen.

Forsøget fra Dampskibsselskabet »Fornæs« i 1918

Den 2. september 1918 kunne »Grenaa Folketidende« bekendtgøre, at det nystiftede, københavnske dampskibsselskab »Fornæs« godt en måned senere ville starte en rute mellem Grenaa, Hundested og Frederikssund. Dampferen, der skulle besørge sejladsen, var en tidligere Øresundsdamper, der havde sejlet under navnet »Helsingborg«, men nu var omdøbt til »Grenaa«.

Damperen var i sandhed imponerende. Efter præsentationen af den i Grenaa fremhæver redaktøren på Folke-

Dampskibsselskabet „Fornæs".

Dampskibet „Grenaa" afgaar fra Frederikssund i officiel Fart første Gang Søndag den 6. Oktober, i Grenaa Mandag Morgen, og vil derefter afgaa fra Grenaa de ulige Datoer og fra Frederikssund de lige Datoer.

Den første avertering fra Dampskibsselskabet »Fornæs« den 5. oktober 1918 i »Grenaa Folketidende«. Meddelelsen om den sidste sejlads bragtes allerede den 28. december samme år, og ruten kom ikke igang sidenhen.

tidende i begejstrede vendinger, at den udover at være nydeligt malet, både har dagligsalon og rygesalon og hele 50 køjer, samt at den let kan klare 200 passagerer. Det mest storslåede ved den er dog, at den har elektrisk lys om bord.

Ifølge planen skulle damperen have afgang fra Grenaa hver anden dag og med forbindelse til Frederikssund-jernbanen - og rutens start blev lovende. Efter bare en uges sejlads meddeltes det, at der straks udvidedes med en natrute Grenaa-Helsingør, der skulle besørges af en nykøbt damper, »Helgenæs«.

Trods den gode start var der alligevel en vis skepsis med hensyn til, om »Nord-vest-ruten« - som den fornemt blev kaldt - ville kunne klare sig, og skeptikerne fremhævede, at omladningen til og fra jernbanen var dyr. Tilmed var der en vis frygt for at støde DFDS væk, hvis den nye rute alligevel måtte indstille. At »Fornæs«-initiativet betragtedes som en midlertidig foreteelse, fremgik af, at 1912-komiteen fortsatte sit arbejde med at finde varige løsninger, og det antydedes at en statsligt drevet rute nok ville være det mest stabile. Man har sikkert haft i tankerne, at statsbanerne kort forinden - i 1914 - selv havde overtaget sejladsen mellem Aarhus og Kalundborg, der indtil da havde været bortforpagtet til DFDS.

Byrådet og turistforeningen i Grenaa var imidlertid henrykt for den nye rute, ikke mindst fordi man netop i disse år satsede kraftigt på at give Grenaa et image som turist- og badeby - og i dette arbejde kunne »Nord-vest-ruten« blive en afgørende brik. Blandt andet med dette for øje blev en lang række rigsdagsfolk og repræsentanter for københavnerpressen indbudt til at være byens officielle gæster ved en større festlighed.

Besøget fandt sted den 9. november og omfattede bl.a. besigtigelse af Grenaas seværdigheder, udflugt med Gjerrild-banen med besøg på Benzon (Sostrup) samt spisning på damperen »Grenaa« med efterfølgende taler af borgmester Vogelius, turistforeningens

S/S »Grenaa« var 42 meter lang og på 180 brt. Den tidligere Øresundsdamper var bygget i Göteborg i 1884 og havde både heddet »Landskrona« og »Helsingborg«, førend dampskibsselskabet »Fornæs« overtog skibet i 1918. Efter »Nord-vest-rutens« ophør blev damperen solgt videre til selskabet »Oregon«, København og ophugget allerede i 1923. At dømme ud fra passagerantallet og flagudsmykningen må billedet være taget ved indvielsen den 5. september - men ikke i Grenaa, d.v.s. enten i Hundested eller Frederikssund. Havde damperen haft tilsvarende belægning ved de efterfølgende overfarter, var ruten næppe blevet definitivt indstillet efter blot 3 måneders sejlads.
(Orig. på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg)

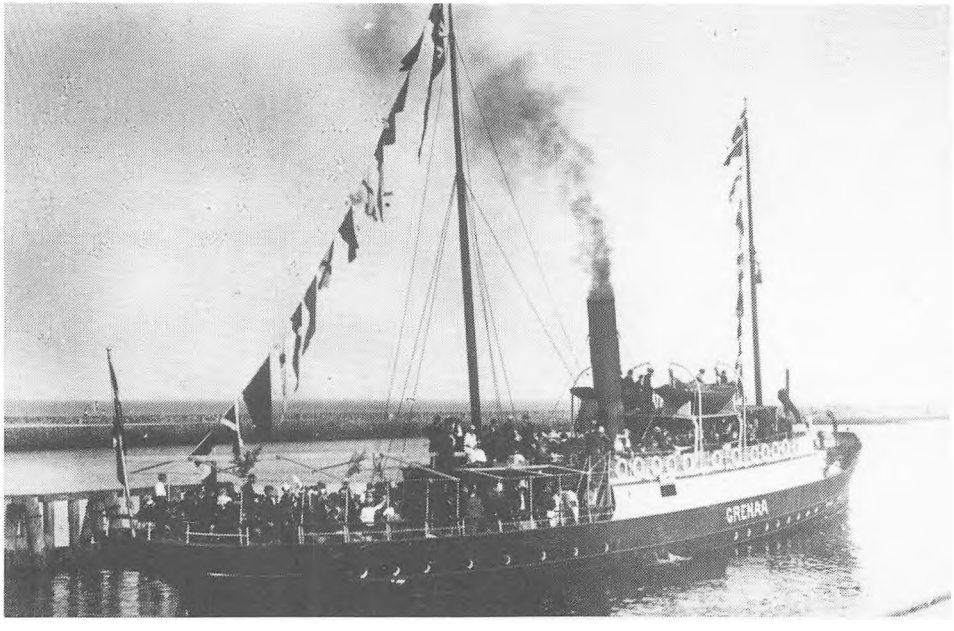

energiske formand, boghandler Hellemann Nielsen og sluttelig af værten, direktør Olaf Lassen.

Byens charmeoffensiv fik straks effekt, idet redaktøren på »Frederiksborg Amts Avis« ligeud udtalte, at Grenaa simpelthen var den direkte vej til København for nordjyder og omvendt, samt at Grenaa var en god turistby for en sjællænder.

Ved årets slutning var hele eventyret så pludseligt forbi, og sejladsen blev indstillet - i første omgang fordi selskabet havde opbrugt sin kulration og ikke kunne få en ny bevilget. Alt ialt havde de to ruter dog været stærkt underskudsgivende, og nogle måneder senere blev de definitivt opgivet. Denne begivenhed fik en lammende effekt på al initiativlyst mange år frem og også på komiteens arbejde, hvad der måske nok kan undre i betragtning af komiteens i forvejen manglende tiltro til ruten. Først i 1933 fremkom der et nyt seriøst initiativ.

Aftalen med de arbejdsløse rutebilejere i 1933.

Under overskriften: »*Bliver der Færgeforbindelse Grenaa-Hundested?*« bragte »Grenaa Folketidende« den 22. november 1933 følgende korte notits: »*Repræsentanter for et Selskab vedrørende nævnte Rute førte i Gaar Forhandlinger med Grenaa Havneudvalg ang. Anlægsplads for en Rutebaad Grenaa-Hundested. Efter hvad vi erfarer, anviste Havneudvalget Plads ved den ny Havns sydlige Kaj*«.

Først den 9. december kunne avisen berette om udvikling i sagen, nemlig at den gamle Grenaa-Hundested plan - ifølge et københavnsk pressebureau - nu var genoptaget med et initiativ fra nogle arbejdsløse rutebilejere, der allerede havde opnået koncession både i Grenaa og Hundested. Ex-rutebilejerne ønskede at tage konkurrencen op med statsbanernes nye lyntog om hurtig personbefordring til hovedstaden. Men forøvrigt satsede den nye rute især på bilisterne. Af den telegramagtige meddelelse fremgik det desuden, at sagen behandledes i dybeste hemmelighed. Avisen kunne her selv tilføje, at det var helt umuligt at fravriste borgmester Thoft nogle kommentarer.

Hvilke begivenheder havde udspillet sig bag de lukkede døre?

I havneudvalgets forhandlingsprotokol kan vi idag se, at der allerede den 22. november var blevet underskrevet kontrakt mellem havneudvalget og repræsentanter fra »Danmarks Bilruter«, en kontrakt der straks godkendtes af byrådet. Af protokollen fremgår det endvidere, at kontrakten mellem parterne var blevet formidlet en måned tidligere af landsretssagfører A. Sidenius, Grenaa, der siden 1912 havde været en energisk fortaler for en færgerute.

Men hvem var de arbejdsløse busejere, og hvad var baggrunden for deres initiativ?

Rutebilejerne var mere eller - i reglen - mindre frivillige ofre for den såkaldte »Lov om Omnibuskørsel«, der var vedtaget under Madsen-Mygdal regeringen i 1927. Loven skabte mulighed for statslig overtagelse af de private rutebilruter, der var havnet i et direkte konkurrenceforhold med de allerede eksisterende, statslige jernbaner - og som det blev skønnet ikke ville samarbejde med disse. Afgørelsen om en rutebilrutes og det tilhørende materiels eventuelle overtagelse af DSB blev i første omgang truffet lokalt, og kun hvis de kommunale myndigheder og rutebilejerne ikke var enige, lå det afgørende ord hos »ministeren for offentlige arbejder«.

I Stauning-Munch regeringen fra 1929 hed denne minister J.F.N. Friis-Skotte, og i hans embedsperiode antog statsovertagelserne et større omfang end hidtil. Men den egentlige drivkraft bag den førte politik var snarere statsbanernes ambitiøse og ærgerrige generaldirektør P. Knutzen, der så Danmarks samfærdselsbehov mest rationelt løst ved hjælp af et vidt forgrenet net af DSB-ruter, drevet på forretningsmæssig basis og med ham selv ved roret. Knutzen var også idémanden bag de nye lyntog.

Jens Peder Pedersen, en temperamentsfuld og foretagsom rutebilejer fra Valby, var i 1933 blevet 127.000 kr. rigere, men 20 rutebiler fattigere som følge af »rutebilloven«. I stedet blev han drivkraften bag det utrationelle initiativ, som landsforeningen for »Danmarks Bilruter« tog til oprettelse af færgeforbindelsen Grenaa-Hundested. At J.P. Pedersens holdning overfor DSB ikke var udpræget hjertelig på denne tid, fremgår af hans udtalelser om, at »på Søen skulle man i hvert fald ikke have Statsbanerne til at diktere. Ville man jage Rutebilfolkene væk fra Vejene, var Havet vel frit endnu«. Senerehen blev stemningen næppe meget bedre, og ved hans død i 1955 blev han bl.a. omtalt som DSB's fjende nummer et.

At også DSB var på vagt overfor J.P. Pedersens gøremål var nok årsagen til, at såvel »Danmarks Bilruter« som Grenaa Byråd i slutningen af 1933 var særdeles karrige med oplysninger til pressen.

Frygten for at regeringen og DSB i fællesskab kunne spænde ben for projektet har sikkert været til stede, for under alle omstændigheder ville den nye rute blive en konkurrent til Knutzens hjertebarn, Aarhus-Kalundborg ruten. Lettelsen må derfor have været

stor, da Knutzen efter at have fået kendskab til aftalen med et skuldertræk kunne udtale, at den nye rute næppe ville genere DSB-ruten synderligt på grund af afstanden til Aarhus, og fordi bilister og passagerer nordfra havde kortere afstand til Aarhus end til Grenaa. Og så vidt vides havde statsbanerne ikke selv haft planer om en færgerute fra Grenaa, selvom regeringen havde ydet et tilskud på 600.000 kr. til den netop afsluttede havneudvidelse - vel vidende, at der i denne var taget højde for en snarlig oprettelse af en færgerute.

Stridsøksen var altså begravet for en stund. Tonen havde dog sikkert fra starten været anderledes brysk, hvis J.P. Pedersen også havde realiseret en anden af sine mange planer: en Storebæltsrute. Men tilbage til aftalen »Danmarks Bilruter« havde truffet med Grenaa Byråd.

Man forpligtede sig kun til regelmæssig sejlads i sommerhalvåret, og den opnåede enekoncession gjaldt for 25 år. Byrådet på sin side lovede at arbejde for gode forbindelser til busser og toge og at bekoste hovedparten af udgifterne ved anlægget af færgelejet, der skulle placeres i det sydvestlige hjørne i den nye havn (Nordhavnen).

I januar begyndte aktietegningen i den nye færgerute, og hvis bagmændene på noget tidspunkt havde tvivlet på opbakningen bag projektet, så forsvandt tvivlen nu som dug for solen, for i løbet af en uge var aktiekapitalen på 225.000 kr. overtegnet.

Den stiftende generalforsamling fandt sted på Østergades Hotel i Aarhus, og under festlige former valgte de 70 aktionærer her - ikke overraskende - J.P. Pedersen til dobbeltposten som bestyrelsesformand og administrerende direktør for det nye selskab, »A/S Grenaa-Hundested Færgefart«.

I den første bestyrelse indvalgtes Irs. Sidenius som den eneste fra Grenaa.

Jens Peder Pedersen (1881-1955) - formand for »Danmarks Bilruter« og hovedkraften bag oprettelsen af Grenaa-Hundested Færgefart i 1934. Han blev færgeselskabets første direktør og bestyrelsesformand, og begge poster beklædte han lige til sin død. Jens P. Pedersen, der var husmandssøn fra Sorø-egnen, havde en broget karriere bag sig, førend han i 1920 var begyndt med rutebilkørsel ud af Køgevejen fra København. Efter at have været tjenestekarl på St. Ladegård ved Sorø, blev han udlært mejerist. 20 år gammel var han trået af Danmark og drog til USA - med 40 dollars på lommen - og arbejdede en tid som sporvognsstyrer i Cleveland, men vendte dog kort efter hjem igen. Herefter drev han en lille »færgefart« på Tystrup Søen, sideløbende med andre aktiviteter som biografdirektør i Sorø, biludlejer, kørelærer og bil- og cykelforhandler.

Billedet er taget på Jens P. Pedersens 70-års fødselsdag - den 31. januar 1951 - sandsynligvis i hjemmet i Valby.
(Udlånt af Grenaa Egnsarkiv)

Den første fartplan, bragt i »Grenaa Folketidende« den 11. juli 1934.

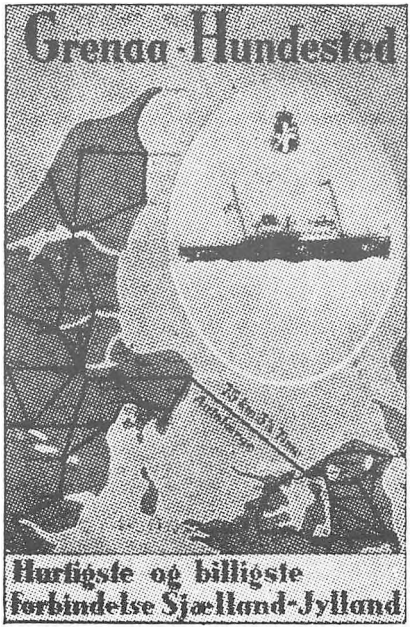

Grenaa-Hundested Færgefart

starter Søndag den 15. Juli.

Fra Hundested Kl. 8,15
Fra Grenaa „ 18

Hverdage

fra Hundested Kl. 9,10 og Kl. 18
fra Grenaa Kl. 13,30 og Kl. 22

Sovekøjer om Bord, som paa sidste Tur fra Grenaa kan benyttes til Kl. 8 Morgen i Hundested mod 1 Kr. ekstra.

Plads kan forudbestilles ved Telf. 255 Grenaa.

Køreplanen kan faas udleveret paa alle Rutebilstationer.

Rutens indvielse den 14. juli 1934

På dette tidspunkt arbejdede Nakskov Skibsværft allerede på højtryk for at kunne levere den første færge til den planlagte start i juli. Motorfærgen ville få en anselig størrelse - målt med datidens målestok -, idet den indenfor sine 50 gange 10 meter ville få plads til 400 passagerer, 40 personbiler eller 10 lastbiler. Til sammenligning kan nævnes, at den nuværende færge kan klare 1750 passagerer, 400 personbiler eller 46 lastvogne.

Ligeså vigtigt som færgens rummelighed var dens hurtighed, og med den beregnede overfartstid på bare 3 timer skulle bilister kunne klare turen Grenaa-København på 4½ time eller - som det blev fremhævet - væsentligt hurtigere end turen Aarhus-København, via Kalundborg, og lyntogene over Storebælt. At de optimistiske forudsigelser ikke helt holdt stik, og at overfartstiden blev en halv time længere, fremkaldte en vis morskab i statsbanernes generaldirektorat.

I midten af maj var fartplanen udarbejdet - med en daglig forbindelse frem og tilbage - samtidigt med at det var lykkedes at skabe gode bus- og togforbindelser. I de følgende uger arbejdedes der energisk på at færdiggøre færgelejet og kontorbygningen til den officielle indvielse, der nu var fastsat til den 14. juli.

Endelig oprandt den store dag, og præcis kl. halv to ankom den nye færge, der var døbt »Djursland«, til en storslået velkomst i Grenaa efter en større vippetur undervejs. Cirka 5000 mennesker var mødt frem på den flagbesmykkede havn for at overvære festligheden, og efter en serie indledende hurra-råb blev indvielsen påbegyndt direkte fra færgens kommandobro med taler af borgmester Thoft, direktør J.P. Pedersen, landstingsmand N.P. Josiassen og gasværksbestyrer E. Knudsen, Hundested. Herefter var der mulighed for publikum til at bese færgen under musikledsagelse fra havnepladsen af det 32-mand store politiorkester fra København, der var blevet hyret til lejligheden.

Sidenhen var der festmiddag på Badehotellet for de 100 officielle indbudte gæster - efterfulgt af hele 14 (!) officielle taler, der alle dagen efter blev omhyggeligt refereret i »Grenaa Folketidende«. En af talerne skilte sig ud fra de øvrige ved bemærkningen om, at der ejendommeligt nok endnu intet lykønskningstelegram var ankommet fra Knutzen. Bemærkningen fremkaldte almindelig munterhed i forsamlingen.

Mens de officielle gæster svedte indendørs i sommeraftenen, var der asfaltbal på havnepladsen for folket, og 8-10000 mennesker skulle ifølge avisreporteren have deltaget i festen i aftenens løb. Den varede indtil præcist kl. et, da overlærer N.S. Pallesen trådte frem og proklamerede ballet for afsluttet, førend det udartede. Adskillige af

Den festsmykkede »Djursland« - med alle signalflagene fremme - ankommer til indvielseshøjtideligheden i Grenaa Havn den 14. juli 1934.
(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

de fest-berusede havde sikkert ikke bemærket at festens hovedattraktion, færgen »Djursland«, i løbet af aftenen lige så stille havde forladt havnen igen med de sjællandske gæster for at gøre klar til næste dags ordinære sejlads med start fra Hundested.

Færgeruten fik en flyvende start, og efter bare en måneds sejlads kunne direktøren præsentere et overordentligt gunstigt regnskab for offentligheden - og med mange forudbestillinger, bl.a. helt frem til jul, kunne han her i begyndelsen af august bebude, at en ny og større færge ville blive indsat til efteråret for at supplere »Djursland«.

Mange i Grenaa har sikkert modtaget meddelelsen med blandede følelser, idet man er blevet mindet om begivenheder godt 15 år tidligere med rederiet »Fornæs« korte storhed og bratte fald. Men selv for de mere hårdnakkede blandt skeptikerne må det hurtigt have stået klart, at grundlaget for den nye færgeforbindelse var anderledes solidt end i 1918-forsøget. Den nye idè med at satse så kraftigt på bilbefordring havde været den rigtige her i 1933-34. Med J.P. Pedersens og »Danmarks Bilruters« tætte kontaktnet ud i vognmandskredse landet over, var det hurtigt lykkedes at etablere en stor, fast kundekreds. Også i fiskerikredse vestpå havde man fået øjene op for mulighederne ved den nye færgerute, og det blev fremhævet, at det nu var muligt at få fisk bragt til hovedstaden på selve fangst-dagen. At også erhvervslivet i Grenaa så store fordele ved ruten var naturligvis en given ting.

»Isefjord« i lejet i Nordhavnen, der benyttedes indtil 1958. Billedet stammer fra ét af de første efterkrigsår, måske fra 1946, hvor »Isefjord« var alene om sejladsen, mens »Marsk Stig« lå til reparation i Grenaa Havn. Til højre bag lastbilerne ses det restaurerede og malede færgekontor.
(Udl. af G. Egnsarkiv)

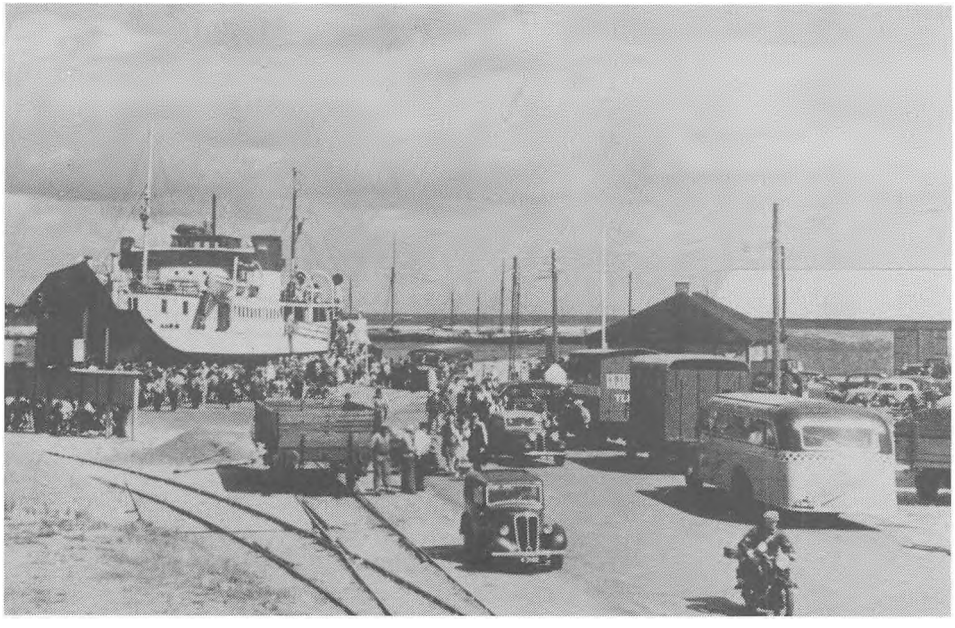

Konflikten med Grenaa Kommune og regeringen 1934-35

Hvad direktørens optimistiske meddelelse imidlertid ikke afslørede var, at færgeselskabet, næsten inden sejladsen rigtigt var begyndt, var på vej ind i en konflikt med både Grenaa Kommune og Ministeriet for Offentlige Arbejder. Der blev tale om et trekantsdrama, der en overgang udgjorde en alvorlig trussel mod færgerutens fortsatte eksistens.

Uheldigvis er væsentlige dele af sagsakterne bortkommet fra kommunearkivet, men trods det manglende materiale skulle det være muligt at rekonstruere handlingsforløbet i hovedtrækkene.

Sagen tog sin begyndelse i maj 1934, da selskabets direktion fremsatte et diskret ønske om enklere regler for beregning af afgiften på varer, transporteret med lastbiler. Ifølge de gældende regler varierede beregningen fra varegruppe til varegruppe, hvilket i mange tilfælde nødvendiggjorde en omladning af lastbillasten ved færgen. Det var ikke en særligt kundevenlig service, og lastbilejerne var vigtige kunder.

I stedet foreslog færgeselskabet indført en fast takst pr. ton, uafhængig af varetypen - eller at selskabet simpelthen betalte et fast, årligt beløb (på 10.000 kr.). Sidstnævnte løsning fremhævede selskabet selv som den ideelle, antagelig fordi den stærke stigning i lastbilbefordringen på denne måde ville give den største økonomiske fordel.

Ministeriets svar blev en afvisning med en henvisning til de fremtidige drøftelser op til næste takstrevision i 1937.

I stedet lod ministeriet så en bombe springe, nemlig at der skam også skulle betales afgift af lastbilerne - og i overenskomsten mellem byrådet og færgeselskabet var lastbiler blevet anset for afgiftsfri. Byrådets forsigtige henvisning til, at der var dispenseret fra de gældende regler ved hovedoverfarten Fredericia-Strib, gav ingen effekt. Det havde næppe været en ubetinget fordel, at aftalen var blevet indgået i dølgsmål uden at være forelagt ministeriet først; men iveren efter at få oprettet en færgeforbindelse havde nok blokeret byrådets klarsyn i denne sag. Og hvad værre var: færgeselskabet havde ikke til sinds at ændre i den bindende overenskomst på dette punkt. Byrådets overtalelsesforsøg blev afvist af en kompromisløs J.P. Pedersen.

Det bør her indskydes, at direktøren tidligere havde udtalt til »Grenaa Folketidende«, at han havde trumfer i baghånden, såfremt det skulle komme til den forventede priskrig med Aarhus-Kalundborg ruten. Han har sikkert her haft kontrakten med Grenaa Kommune i tankerne, der skulle gøre det tillokkende specielt for lastbiler at benytte Grenaa-Hundested ruten.

Med den begrundelse, at kontrakten ganske enkelt var ulovlig, opfordrede ministeriet ved årets slutning byrådet til at anlægge sag mod færgeselskabet for at få kontrakten ændret. Dette nægtede byrådet, og i stedet påtog man sig nu pludselig det fulde ansvar i sagen. I havneudvalgets forhandlingsprotokol kan vi på denne tid iagttage en stærkt stigende frygt for, at konflikten kunne føre til færgerutens ophør, hvis man var for fremfarende overfor selskabet. Dette kunne være baggrunden for byrådets overraskende ædelmodige fremtoning.

Som svar på byrådets udtalelse anmodede ministeriet nu en byrådsdelegation om straks at indfinde sig til et møde i København, og den 25. januar 1935 begav de tre byrådsmedlemmer M. Nielsen, N.S. Pallesen og N.P. Josiassen sig så af sted til hovedstaden. Trods »behagelig Konference«, som det så diplomatisk blev udtrykt, præciserede departementschef Hoskier ministeriets holdning og betonede, at man ikke ville vige tilbage for personligt sagsanlæg mod byrådets medlemmer, hvis sagen ikke snarest blev bragt i orden. Således læst og påskrevet vendte delegationen hjem igen.

I den følgende tid kunne der pludselig spores en opblødning fra færgeselskabets side, idet man også her må have erkendt, at en snarlig løsning var påkrævet, og i løbet af 1935 forsøgte byrådet og selskabet - med lrs. H. Arup, København, som den forhandlende kraft - at finde en kombineret løsning af problemerne vedrørende vare- og lastbilafgifterne. At også ministeriet bag den barske facade faktisk var til at tale med vidnede om, at man her må have skønnet, at lovgivningen på begge felter trods alt var behæftet med væsentlige mangler. Fra alle sider kom der udspil, men alligevel var det tæt på et sammenbrud og totalaflysning af den ellers planlagte vintersejlads, hvad der kunne have fået alvorlige konsekvenser for rutens fortsatte eksistens.

I slutningen af året lykkedes det endelig for byrådet at præsentere en løsning, alle parter foreløbig kunne acceptere. Ifølge den nye aftale skulle der af varerne i Grenaa svares 2,75 kr. pr. ton, og for hver lastbil skulle der i Grenaa betales 1,50 kr. i afgift - hvor ministeriets oprindelige krav havde været hele 4,00 kr...

Efter ca. halvandet års dramatiske hændelser - som offentligheden stort set intet kendskab fik til - var det lykkedes at redde færgefarten mellem Grenaa og Hundested. At dramaet også havde udspillet sig på Sjællandssiden, og endog der fik et retsligt efterspil, skal blot nævnes for fuldstændighedens skyld.

Om billetpriser, kontorarbejde, lysture og »episoder«

I foråret 1935 blev den nye færge »Isefjord« - der oprindelig skulle have heddet »Holger Danske« - indviet af J.P. Pedersens hustru Signe, og med to færger i pendulfart voksede trafikken kraftigt i de følgende år. I 1939 blev der derfor bestilt endnu en færge. Den blev leveret året efter og fik navnet »Marsk Stig«, men nåede ikke at blive sat i rutefart før krigen.

I starten kostede en enkelt passagerbillet 4 kr., mens det kostede hele 15 kr. at få en bil med over - men så var føreren skam også inkluderet i prisen, ligesom det er tilfældet idag. Til sammenligning skal nævnes, at de tilsvarende priser idag er henholdsvis 66 og 180 kr. I 1934 måtte man forøvrigt betale 1 kr. for cykler og barnevogne. I Dansk Cyklistforbund mente man, at denne pris var for høj, hvorfor man søgte om rabat - dog uden held. I dag koster det 20 kr. at få en cykel med færgen, mens barnevogne nu er gratis. I 30'ernes færgefart var motorcyklisterne også store kunder, og for en motorcykel måtte betales 8 kr., mens der måtte ydes et sidevognstillæg på 2 kr. (tal fra 1938-prislisten).

I 1936 ansatte J.P Pedersen en kontorbestyrer i Grenaa. Han hed Georg Hansen og forblev chef for kontoret indtil sin pensionering i 1971. Assistance i arbejdet fik han af hustruen Marry, der var ansat helt indtil 1975.

I mange år var det alene ægteparret

Færgeselskabets kontorpersonale - Marry og Georg Hansen - foreviget foran færgekontoret i Grenaa omkring 1937. Den lille bindingsværksbygning, der i sin helhed ses til venstre med benzinstandere foran, rummede foruden kontoret, ventesal med toiletter og godsmagasin. Selve kontoret havde iøvrigt bare én stol, til chefen.

I foråret 1945 blev bygningen sprængt i luften af sabotører, efter at besættelsesmagten havde beslaglagt den. Murværket forblev dog stort set intakt, og efter krigen kunne bygningen genopføres i sin oprindelige form.

(Billederne er en gave fra Marry Hansen. Dette gælder også billedet af »Isefjord«)

Hansen, der på Grenaa-siden tegnede firmaet udadtil, og om deres fælles start i 1936 fortæller Marry Hansen idag, at direktøren særligt var på udkig efter en gift mand som kontorbestyrer, for så kunne konen jo praktisk hjælpe ham lidt i arbejdet - uden særlig betaling forstår sig. Gradvist lykkedes det dog at finde frem til en ordning med egentlig aflønning, og når den slags skulle igennem, var det altid Signe Pedersen, man skulle gå til.

Kontorarbejdet var iøvrigt et 24-timers job i de første år. Marry Hansen husker, at den lange arbejdsdag på kontoret som noget helt naturligt bagefter fortsatte i hjemmet på Kystvejen med modtagelse af telefonbestillinger på sengekanten, og uden at der dengang var nogen der tænkte på overarbejdsbetaling endsige nattillæg.

Ved siden af den ordinære sejlads var det i 30'erne en hyppig forekommende begivenhed, at selskabet stillede færgerne til rådighed til udflugtsformål - ofte med Anholt eller Samsø som mål. Disse lystture var en gammel tradition, der kendtes helt tilbage til 1850'erne, hvor f.eks. skipper Skjødt i sin storhedstid undertiden stillede »Prøven« til rådighed for sådanne formål og selv påtog sig rollen som turistfører og hyggeonkel. Disse ture var fortsat en attraktion, der ligesom dengang blev omtalt indgående i aviserne. En særlig grundig omtale fik den minderige, idylliske Sct. Hans tur i 1936 med »Djursland« ned langs kysten til »Hjelmen« - og retur. Under sejladsen spillede skibsorkestret op til dans på bildækket for de 4-500 gæster, der havde sikret sig billet til turen.

Således fik også andre end de rejsende til Sjælland glæde af færgerne; men der fandtes trods alt folk i Grenaa, der ikke var udelt begejstrede for det nye bekendtskab i havnen - som f.eks. nogle af havnens fiskere. I den omtalte protokol er der således flere eksempler på klager fra rasende fiskere over, at færgerne sejlede med for voldsom fart ud og ind af havnen. Helt galt blev det, da »Isefjord« en dag i 1936 simpelthen vædrede en fiskekutter på sin vej ind i havnen; men om det herefter lykkedes at få kaptajn Ø. Galatius til at beordre farten nedsat vides ikke. En kendsgerning var det imidlertid, at »Isefjord« året efter kuldsejlede en tysk motorgalease, der straks sank - dog uden tab af menneskeliv. Ikke for ingenting blev ruten dengang også betegnet som »Hurtig-ruten«.

I det hele taget får man det generelle indtryk, at styrmændene ofte havde svært ved at styre de mange kræfter, der lå gemt i færgernes motorer.

Protokollen beretter således i de første år om talrige påsejlinger af moler, kajer, blinkere m.v., ofte med store erstatningssager til følge. Den første

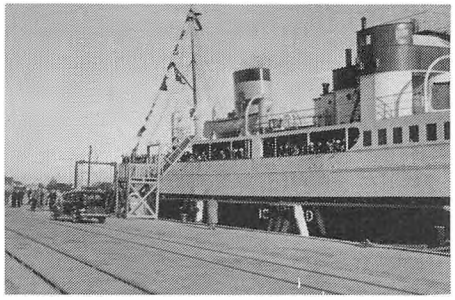

»Isefjord« i Grenaa Havn klar til afgang. Trappen, der skulle benyttes for at komme om bord kaldtes populært for skafottet. Jernbanesporene var ikke til pynt. Togene kørte helt ud på kajen for at hente og bringe passagerer.

større kollision fandt iøvrigt sted bare 5 dage efter indvielsen af ruten i 1934.

Og apropos »episoderne«. Tidligere var der skabt en vis tradition for mindre uheld på indvielsesture, og denne tradition blev holdt helt fint i hævd af det nye færgeselskab - som eksempelvis under »Isefjords« førstetur fra Grenaa, hvor elektriciteten pludselig svigtede, hvorfor alle de officielle gæster fra Jyllands-siden blev tvunget til at tage med »Djursland« tilbage om aftenen, men så til gengæld fik lejlighed til at prøve fjedermadrasserne, der netop var installeret i færgens moderniserede kahytter. For at fuldende dette kapitel bør også nævnes præsentationen af den nye kæmpefærge »Djursland« i Hundested i 1958, der skete med bagdelen forrest - og en rasende Galatius på kommandobroen - fordi et ror havde sat sig fast. Eller i 1974, hvor den nuværende færge, der også hedder »Djursland« skulle præsenteres, denne gang i Grenaa. Her var det tilrettelagt så stilfuldt, at borgmester Aksel H. Hansen som den første skulle gå fra borde. Uheldigvis var landgangsbroen for kort, og i stedet måtte borgmesteren med følge gå i land over bildækket, banende sig vej frem gennem 100 mennesker, der samtidigt strømmede ind for at bese færgen.

Den slags tragikomiske hændelser havde aviserne naturligvis altid et særligt blik for, og de blev altid omtalt indgående, måske lidt fyldigere end færgeselskabet brød sig om.

Færgefarten under besættelsen.

Fra november 1940 til marts 1946 lå al færgefart stille, primært p.g.a. manglen på olie til både færger og biler og senere også fordi de engelske mineudkastninger og de tyske mineudlægninger gjorde enhver sejlads betænkelig. Førend sejladsen indstilledes oplevede færgeselskabet nogle hektiske uger, hvor det gods, der ellers skulle være transporteret med Storebælts-færgerne, i stedet blev omdirigeret til Grenaa-Hundested overfarten.

Tyskerne havde beordret dette af frygt for, at englænderne havde mineret Storebælt.

Som krigen skred frem blev færgeselskabets 3 færger overtaget af værnemagten en efter en.

Som den første blev den splinternye luksusfærge »Marsk Stig« overtaget; men forinden - oplyser Marry Hansen - blev færgen benyttet som flydende pensionat i Grenaa Havn. Det var J.P. Pedersens idè på denne vis at sikre lidt indtjening i en økonomisk mat periode. Færgen blev i 1941 tvangschartret af »Oberkommando der Kriegsmarine« for en fast lejeafgift, der bl.a. var garanteret af den danske nationalbank. Færgen blev nu ombygget med henblik på tanks- og troppetransport; men under en fejllosning i Helsingfors Havn sank færgen, efter sigende fordi

Dans på pensionatet »Marsk Stig« i begyndelsen af krigen. Pensionatbestyrer Georg Hansen ses i den hvide skjorte.
(Gave fra Marry Hansen)

lederen af losningen, der var en streng systematiker - men ikke søkyndig - dirigerede den ene række tanks i land først med det resultat, at den resterende række på 18 tanks ganske enkelt fik færgen til at tippe rundt. Færgen blev dog straks hævet igen og slæbt til Danzig og senere videre til Kielerbugten. Da man i 1943 anså skibet for tabt, fik færgeselskabet udbetalt forsikringssummen på 2,5 mill. kr.

Den ældste færge »Djursland« blev i 1942 tvangssolgt til »Organisation Todt« for 0,5 mill. kr. og under det nye navn »Wiking« sat i fart mellem Norge og Tyskland som led i befæstelsen af Norge. Samme år forliste færgen i en norsk fjord - sandsynligvis ved Hammerfest - efter at være blevet bombet af det engelske luftvåben. Færgen er aldrig siden blevet hævet.

»Isefjord« havde færgeselskabet i krigens start forsøgt at få udstyret med en gasgenerator, og man nåede netop at indhente tilbud på en sådan fra Vølund, før al sejlads blev standset. Helt indtil 1944 lå færgen så i Hundested Havn, fordi mandskabet havde fjernet nogle vitale maskindele; men til sidst blev den beslaglagt af den tyske marine, der lod den reparere på B & W. Herefter blev den benyttet som trop pe transportskib mellem Gedser og Warnemünde og senere mellem Hamburg og Helgoland. Til slut frygtedes også den at være gået tabt.

På tabskontoen kunne man også føre færgekontoret i Grenaa, der blev saboteret i det sidste krigsår, uden dog at være totalt ødelagt.

Starten igen i 1946

Efter krigens afslutning var J.P. Pedersen indstillet på snarest at få genoptaget sejladsen, ikke mindst for at vise flaget overfor konkurrenterne, men til det formål behøvedes jo færger. Det traf sig imidlertid så heldigt, at en dansk marineofficer Larsen, der var fremtrædende indenfor frihedsbevægelsen, havde erfaret, at »Marsk Stig« befandt sig på en skibskirkegård ved Kiel, og sammen med kaptajn Galatius drog Larsen - populært kaldet »Kieler-Las« - i sommeren 1945 af sted for at finde færgen. Det lykkedes at finde det stærkt medtagne skib, der tjente som depotskib for engelske soldater og var rippet for alt inventar af værdi. Efter diskussioner frem og tilbage blev færgen overladt til danskerne, der fik den slæbt til Svendborg Værft og kort efter videre til Grenaa for at blive instandsat. Senere købte færgeselskabet den tilbage af forsikringsselskabet.

Også »Isefjord« lykkedes det at opstøve - i Brunsbüttel, hvor Kielerkanalen løber ud i Elben - og færgen blev slæbt til Helsingør for at blive repareret her. »Isefjord« var den mindst beskadigede af de to færger, og det blev tilsidst vedtaget, at den skulle genindvi Grenaa-Hundested færgeruten den 1. april 1946. Det var iøvrigt færgeselskabets store held, at færgerne ikke var gået tabt, fordi man ellers måtte i-

»Isefjord« på vej ind i Grenaa Havn en vinterdag. I årene før og efter krigen var vintersejladsen ofte præget af stor uregelmæssighed, og i strenge isvintre - der måske var hyppigere dengang - blev sejladsen ofte indstillet i længere perioder.

Bemærk reklameskiltene i baggrunden, stykgodset på kajen og den enlige tilskuer, der er mødt frem trods kulden.

Billedet er formentlig taget umiddelbart før krigen.
(Gave fra Marry Hansen)

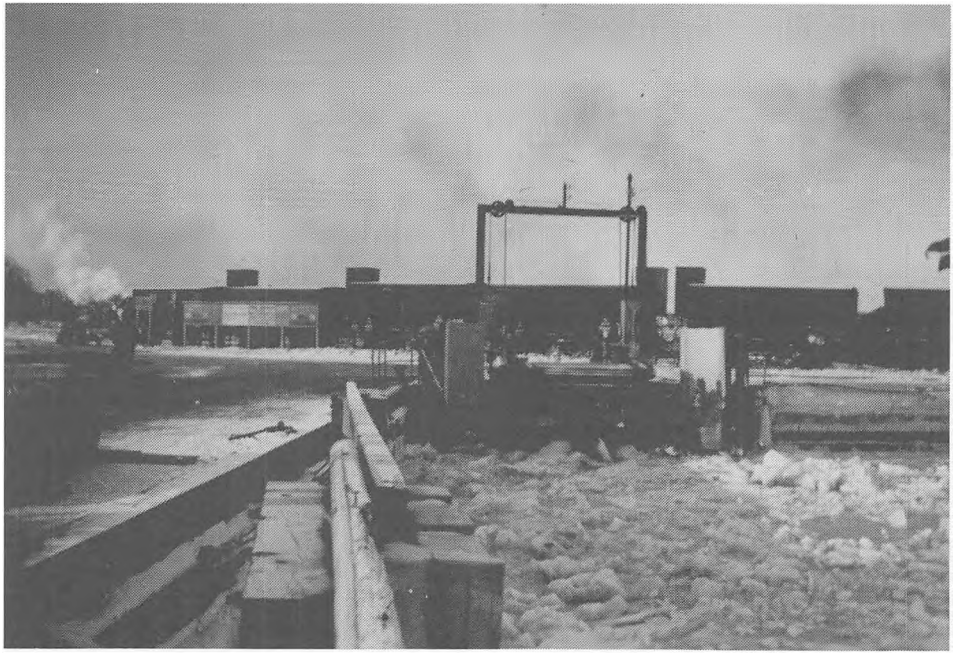

mødese en ventetid på fem år - eller mere - førend en ny færge ville kunne leveres fra et af værfterne.

Det lykkedes at overholde terminen, og i det følgende år var »Isefjord« ene om rutefarten. Sejltiden var i perioden efter krigen væsentligt længere end før krigen - i starten 50% længere -, fordi marineministeriet ikke havde tilstrækkelig kapacitet til at minestryge den direkte rute, og først så sent som i august 1961 blev hele den direkte rute erklæret minefri. Andre færgeruter havde tilsvarende problemer i efterkrigsårene.

Grenaa-Arendal ruten 1947-50

Allerede i midten af 30'erne havde direktør Pedersen syslet med tankerne om at starte en færgerute mellem Grenaa og Sydnorge. Djursland var på den tid ved at blive lettere kendt som en velegnet ferielokalitet, og for at fremme turismen i området var der blevet startet en egentlig bevægelse bestående af folkevalgte fra hele Djursland »Djurslandspropagandaen« blev et helt begreb i disse år, som også færgeselskabet bakkede kraftigt op om. I forlængelse heraf opstod tankerne om en turistfærgerute mellem Larvik og Grenaa - eventuelt ført videre helt til Flensborg, og planlægningen blev så fremskreden, at »Isefjord« i 1936 blev sendt ud på en PR-tur til Norge.

Det endelige valg kom til at stå mellem en rute Grenaa-Larvik og en - væsentligt kortere - rute Frederikshavn-Larvik, og sidstnævnte forslag gik af med sejren, mens de oprindelige planer blev skrinlagt. I rutefarten mellem Frederikshavn og Larvik indsattes Nordens største bilfærge »Peder Wessel«.

I vinteren 1946-47 blev den gamle tanke genoplivet. En væsentlig grund til planens fornyede aktualitet var, at benzinrationeringen ville give to bilfærger for lidt at bestille - og en færgeforbindelse til Sydnorge ville ikke primært blive baseret på biltrafik.

Hele 4 sydnorske byer viste interesse for en færgeforbindelse med Grenaa; men Arendal trak det længste strå, især fordi dens havn var bedst, og fordi trafiknettet her var mest udbygget. Endelig anså færgeselskabet Arendalområdet for at være det mest attraktive for danske turister.

Erhvervslivet i Grenaa, specielt hotelbranchen, samt byrådet med borgmester Aksel H. Hansen i spidsen var også stærkt interesseret i planen på grund af de økonomiske perspektiver, den åbende op for. Desuden hvilede der over projektet en slags atmosfære af nordisk broderfølelse, og den nye rute ville komme til at markere en forening af det norske og danske folk efter den ufrivillige adskillelse under de fem onde år.

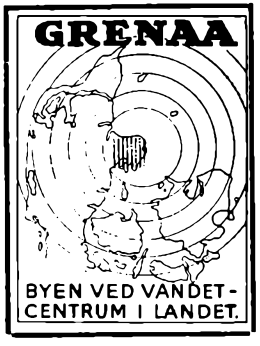

Det var også i 1947, at det også senere så velkendte slogan »Grenaa-Byen ved Vandet - Centrum i Landet« blev lanceret. Som led i Grenaa Kommunes indsats for at skabe publicity omkring byen lod borgmesterkontoret trykke denne mærkat, der vederlagsfrit kunne udleveres til såvel institutioner som private. Desuden fremstillede postvæsenet et særstempel med det pågældende slogan. Ophavsmanden til ordene var iøvrigt gartner O. Andersen, Grenaa, der havde vundet en udskrevet konkurrence med sit forslag.

Det blev besluttet, at sejladsen skulle begrænses til sommermånederne, og at indvielsen skulle finde sted den 7. juli 1947, en begivenhed, der på samme tid ville markere indvielsen af »Marsk Stig«, mere end 7 år efter at den var blevet leveret fra Ålborg Værft.

I ugerne op til indvielsen iværksattes på dansk og norsk side et sandt propagandistisk festfyrværkeri til ære for den nye rute. I »Grenaa Folketidende« kunne man dårligt overse de mange detaljerede beskrivelser af det paradisiske Arendal, flankeret af annoncer fra det Arendalske erhvervsliv, og Arendalborgerne oplevede noget tilsvarende for Grenaas vedkommende. Et af Grenaas største turistmæssige aktiver var naturligvis badestranden, og den spillede derfor en central rolle i Arendalpressens omtale af Grenaa. Til sidst tog lokalavisen »Tiden« munden fuld og erklærede uden omsvøb - med fede, understregede typer -, at Grenaa havde Danmarks bedste badestrand. Samme avis kunne også fortælle sine læsere, at bindingsværkshuset på Søndergade 1 (»Djurslands Museum«) var typisk for bymiljøet i Grenaa. Grenaaensere vidste naturligvis bedre; men sådanne udtalelser var typiske for tidens entusiastiske stemning og de forventninger, der var knyttet til ruten - ikke mindst fra norsk side.

Indvielsesturen fandt sted på det fastsatte tidspunkt, omend med 8 timers forsinkelse, således at de planlagte arrangementer i Arendal måtte kraftigt beskæres - til mange nordmænds store skuffelse. Men ruten var en realitet og fortsatte i de følgende par måneder med 2 ugentlige ture frem og tilbage, og den syntes at kunne blive til den ventede succes.

Blandt de mange nordmænd, der be-

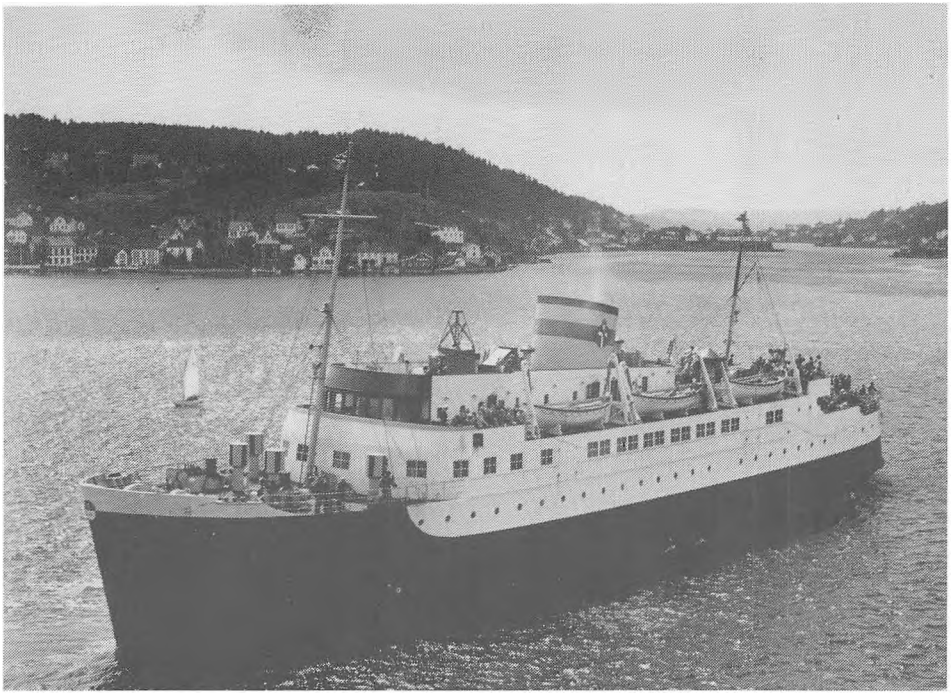

Postmotiv fra Norge med den istandsatte »Marsk Stig« på vej ud af Arendal Havn med ca. 10 timers sejlads foran sig. Billedet må være taget omkring rutens start, da færgen endnu ikke var blevet udstyret med radar.
(Eneret: Mittet & Co. A/S, Oslo)

søgte Grenaa i sommeren 1947 var redaktør E. Gauslaa ved »Agderposten« i Arendal, og på baggrund af sine indtryk af byen lavede han følgende morsomme beretning til Folketidende: *»Grenaa er en dejlig By at komme til efter at have staaet i Kø foran Kiosken paa »Marsk Stig« i timevis for at sikre sig Chokolade og Cigaretter. Grenaa er usædvanlig vakker og velstillet. Haverne er aldeles nydelige, og en Tur til Baunhøj Bakke, hvor man kan lade Blikket glide over det frodige Landskab med romantiske Vindmøller og græssende Kvæg, er en Oplevelse for en Nordmand. Badestranden er noget for sig selv. Den er umaadelig lang og belagt med den fineste Sand, som har en egen Evne til at snige sig ind i Tøj, Haar, Øjne og Øren, men den er dejlig at dase i. Naar bortses fra de ubegribelig stygge Sommerhuse, som slappe Myndigheder ikke har nægtet Opførelse paa Stranden, er alt overmaade vakkert - Menneskene, Naturen, Søen, som roligt skyller ind over Kysten, Familierne, som sludrer paa det forunderlige Sprog, Cyklisterne, som læner sig mageligt tilbage i Sadlerne, fordi Styrene er saa høje, at man ligefrem sidder som paa Kontorstole, naar man Cykler - alt var vakkert og hyggeligt og dansk«.*

Redaktørens smigrende ord var dog ikke tilstrækkelige til at sikre ruten et eksistensgrundlag. Det hjalp heller ikke, at færgeselskabet - til beroligelse af personer med indgroet modvilje mod færger - energisk fremhævede, at »Marsk Stig« skam var forsynet med radar. I længden blev ruten anset for urentabel, og efter endnu et par års sommersejlads blev ruten opgivet i 1950; men de lempede benzinrestriktioner i Danmark havde igen gjort det tillokkende at satse på biltransport.

Rids over udviklingen 1950-84

Grenaa-Hundested færgefartens udvikling fra 1950 og frem til 50-års jubilæet i år har i perioder været stormfuld med stærkt svingende indtjening og skiftende ejerforhold. I de senere år har der med jævne mellemrum været udbredt frygt for, at ruten ville ophøre; men i de seneste par regnskabsår har der været tale om pæn, økonomisk fremgang for ruten, og dens fremtid skulle være sikret.

Det er ingen enkel opgave at skulle give et kort rids af udviklingen siden 1950; men for at skabe sig det nødvendige overblik kan man med fordel opdele perioden i 3 faser.

Fra 1950 til 1962 var der tale om en konstant, årlig fremgang for ruten, da bilismen i denne tid tog et kraftigt opsving. Ved 25-års jubilæet i 1959 kunne J.P. Pedersens afløser som direktør, H. Arup udtale, at forholdet til DSB nu var ganske godt, hvilket formodentlig hang sammen med, at der i denne periode var rigeligt med kunder også til Aarhus-Kalundborg ruten. Men også andre havde fået øjnene op for de muligheder, der lå i færgefart mellem Jylland og Sjælland, og i løbet

af 60'erne blev der åbnet to nye ruter: Juelsminde- Kalundborg Linien i 1962 og Mols-Linien i 1966. Med de nye færgeselskabers indtog på areanen var der lagt op til konkurrence-krig på Kattegat.

Betragtet under et blev tiden 1962-75 en særdeles livlig periode, der blev præget af mange eksperimenter og investeringer foranlediget af konkurrencesituationen og bilismens fortsat kraftige vækst.

Som helhed var det en gylden tid for Grenaa-Hundested færgerne, selvom der fra år til år kunne komme tilbageslag; men det skal fremhæves, at året 1975 blev selskabets hidtil bedste, hvad angår antallet af både passager- og bilbefordringer. At perioden adskilte sig kraftigt fra den roligere tid op til 1962 afspejlede sig med alt tydelighed i antallet af nyanskaffelser, idet hele 5 færger blev leveret mod bare 2 i den forrige periode. Tidens nok mest omtalte projekt var etableringen af færgeruten Hundested-Aarhus i 1966, der skulle ses som et forsøg på at besværliggøre starten på Mols-linien. Endvidere var der overkapacitet på Grenaa-Hundested ruten med 3 færger. Projektet var særdeles omstridt, og bestyrelsesformanden, borgmester A. H. Hansen kom endog i mindretal i bestyrelsen med sit synspunkt, at overfartstiden på den nye rute ville være alt for lang. Også den 86-årige færgepioner Sidenius var fremme på barrikaderne, og som skuffet lokalpatriot udtalte han de barske ord, at man formentlig »i sin tid aldrig havde fået tilladelse til færgeriet, hvis man allerede dengang havde oplyst om fremtidige planer om at sejle på andre ruter«. Ruten viste sig iøvrigt hurtigt urentabel, og den blev indstillet året efter.

Fra 1975 gjorde den økonomiske krise samt benzinpriserne færgefart til en tvivlsom forretning, og indskrænkninger blev konsekvensen på alle ruter.

Heller ikke Grenaa-Hundested ruten blev skånet. Beslutningen i 1978 om at lade færgen »Djursland II« klare hele sejladsen fremover fremkaldte en sand proteststorm i Grenaa og omegn. I første omgang gik 130 arbejdspladser tabt, og indskrænkningen kunne være begyndelsen til enden på ruten.

Blandt de mere originale indslag i den heftige debat skal nævnes rektor Johs. Hoffmeyers entusiastiske opfordring til dannelse af en folkebevægelse for bevarelse af færgeruten, og der blev endda startet et helt nyt færgeselskab, »Kattegat«, der stod klar til at fortsætte, hvis det gamle definitivt skulle indstille sejladsen. Det skete ikke, og med de sidste års fremgang for ruten bliver der måske igen en gang grundlag for dobbeltsejlads på ruten.

Foto fra 1958 af 3 fremtrædende figurer indenfor Grenaa-Hundested færgefarten. Til venstre ses hrs. Henning Arup, København, der siden starten havde været færgeselskabets juridiske rådgiver, og som overtog direktørstolen ved Jens P. Pedersens død i 1955. I midten står hrs. Axel Sidenius, Grenaa, der havde været kontaktformidler mellem »Danmarks Bilruter« og Grenaa kommune i efteråret 1933. Året efter indvalgtes han i den første bestyrelse, hvor han i 1955 avancerede til formand. Til højre ses Sidenius' senere afløser på formandsposten, borgmester Aksel H. Hansen. Grenaas borgmester blev et stort aktiv for færgefarten og var bestyrelsesformand 1961-68, hvorefter han fortsatte som menigt medlem indtil sin død i 1976.

Billedet er taget om bord på færgen »Djursland« i anledning af dens indvielse den 18. februar. Med »Djursland« var der nu hele 3 færger i rutefart mellem Grenaa og Hundested. Den nye færge var imponerende, især størrelsesmæssigt; men også dens moderne indretning faldt i øjnene. En specialitet var f.eks. det særlige »rum til mødre med spædbørn«. Eventuelle fædre med spædbørn var dog næppe forment adgang... Som ny restauratør på færgerne havde man iøvrigt netop engageret den 27-årige Lorenz Jensen Sørensen, der tidligere havde været personalechef på Storebælts-overfarten.

Billedet nederst er fra samme lejlighed og viser H. Arup i samtale med en anden af færgeselskabets seniorer, kaptajn Øjvind Galatius, Hundested. Galatius havde været kaptajn på den første »Djursland« i 1934 og var tilknyttet færgefarten indtil 1967. Det var Galatius, der sammen med marineofficer Larsen fandt »Marsk Stig« og »Isefjord« lige efter krigen.

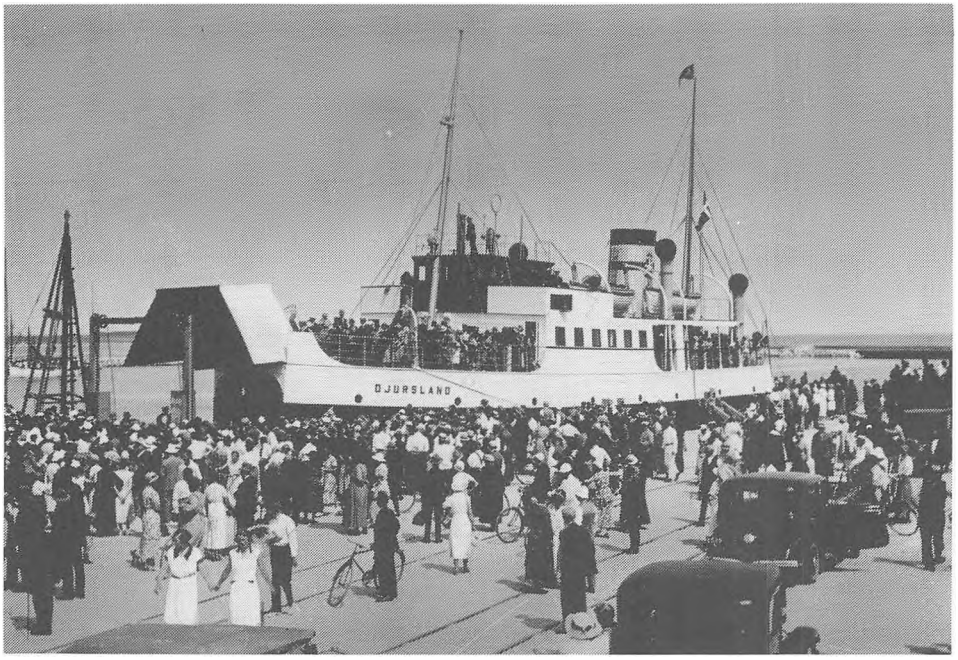

Den første færge »Djursland« i Grenaa Havn en sommerdag omkring 1935. I de første mange år var det altid et tilløbsstykke, når færgen var i havn.
(Stender)

Specifikationer over færgerne der har været i rutefart Grenaa-Hundested siden 1934.

1
Færgenavn: **M/F »Djursland«**
Byggested: Nakskov skibsværft
Købspris: 0.4 mill.
Driftsperiode. 1934-40 (1942)
Længde × bredde: 50,0m × 10,0 m
Brutto tons: 361
Netto tons: 132
Servicefart: 12 knob
Motorkraft: 920 hk
Passagerer: 400
Køjepladser: 28
Personbiler: 40
Lastbiler: 10
Overfartstid 3½ time

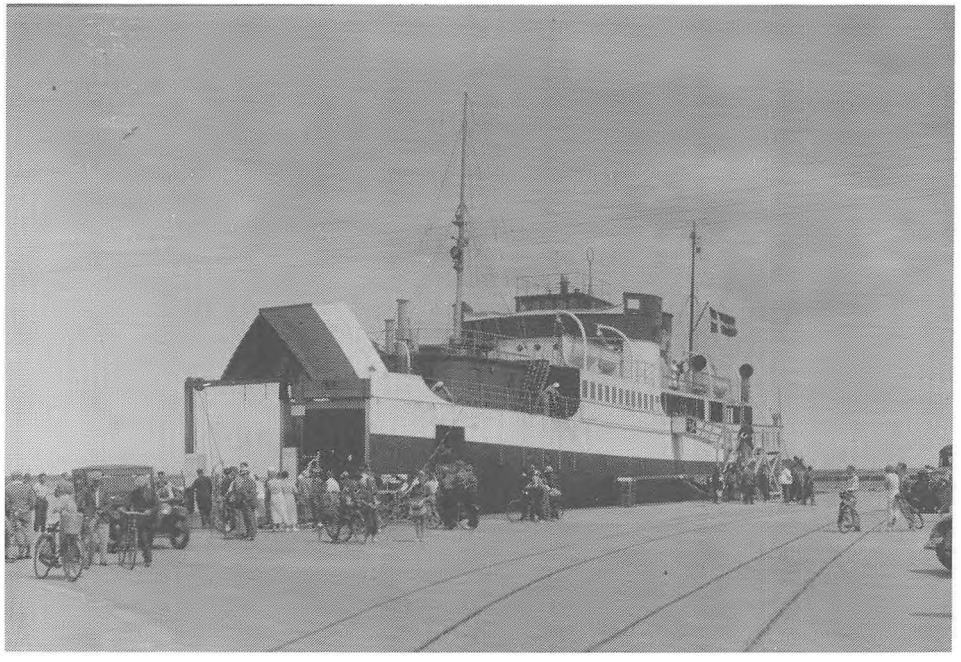

2
Færgenavn: **M/F »Isefjord«**
Byggested: Ålborg Skibsværft
Købspris: 0.7 mill.
Driftsperiode: 1935-63
Længde × bredde: 60,9m × 11,6m
Brutto tons: 625
Netto tons: 316
Servicefart: 13 knob
Motorkraft: 2240 hk
Passagerer: 500
Køjepladser: 48
Personbiler: 52
Lastbiler: 14

»Isefjord« i Grenaa Havn i slutningen af 30'erne.
(Stender)

»Marsk Stig« på vej ind i Grenaa Havn. Billedet er fra efter krigen. Bemærk, at færgen nu er udstyret med radar, hvad der ikke var tilfældet på postkortmotivet fra Norge ovenfor. »Marsk Stig« blev én af færgerne med det mest dramatiske liv med 2 kæntringer og eń udbrænding, førend skibet blev ophugget i 1979.
(Stender)

3
Færgenavn: **M/F »Marsk Stig«**
Byggested: Ålborg Skibsværft
Købspris: 1,7 mill.
Driftsperiode: (1940) 1947-64
Længde × bredde: 64,5m × 11,5m
Brutto tons: 1107
Servicefart: 16 knob
Motorkraft: 4100 hk
Passagerer: 700
Køjepladser: 128
Personbiler: 65
Lastbiler: 16
Andet: dobbeltdæk
Salgspris 4 mill.

4
Færgenavn: **M/F »Djursland«**
Byggested: Ålborg Skibsværft
Købspris: 11,5 mill.
Driftsperiode: 1958-65
Længde × bredde: 80,5m × 14,0m
Brutto tons: 1618
Netto tons: 620
Servicefart: 16 knob
Motorkraft: 4380 hk
Passagerer: 1100
Køjepladser: 130
Personbiler: 95
Lastbiler: 20
Andet: dobbeltdæk
salgspris 9 mill.
overfartstid 3 timer

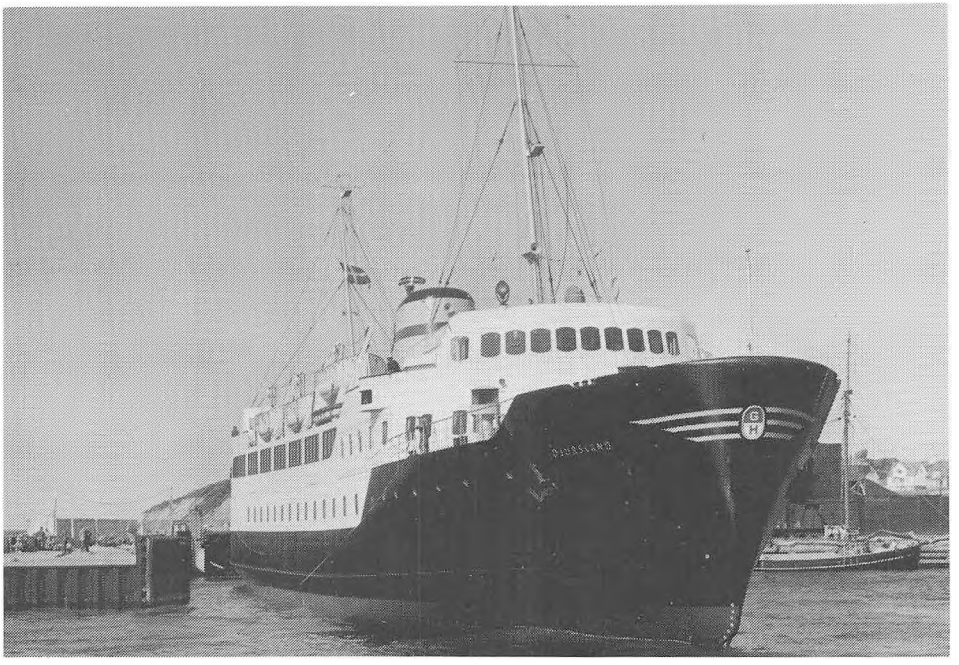

»Djursland« i Hundested Havn.
(Stender)

»Kattegat« i rum sø. Dette navn kunne færgeselskabet ikke benytte uden videre, for en stenfisker i Nakskov havde patent på det. Han afgav det dog formedelst 1500 kroner.
(Stender)

5
Færgenavn: **M/F »Kattegat«**
Byggested: Horten Skibsværft (No.)
Købspris: 12,8 mill.
Driftsperiode: 1961-69
Længde × bredde: 88,0m × 15,0m
Brutto tons: 2375
Netto tons: 1161
Servicefart: 17 knob
Motorkraft: 5700 hk
Passagerer: 1500
Køjepladser: 94
Personbiler: 120
Lastbiler: 25
Andet: dobbelt- og hængedæk

6
Færgenavn: **M/F »Grenaa«**
Byggested: Schiffbau Unterweser (V. Ty.)
Købspris: 21,5 mill.
Driftsperiode: 1964-71
Længde × bredde: 97,3m × 17,7m
Brutto tons: 3062
Netto tons: 1437
Servicefart: 18 knob
Motorkraft: 8000 hk
Passagerer: 1500
Køjepladser: 108
Personbiler: 180
Lastbiler: 34
Andet: Dobbelt- og hængedæk

Søsterskibene »Grenaa« og »Hundested« i Grenaa Havn. »Grenaa« ligger i færgelejet, der blev anlagt i sydhavnen i 1958 som led i den store havneudvidelse. Færgelejet til Europafærgen blev anlagt ved siden af i 1959/60. I 1973/74 fandt der en ombygning sted af færgehavnen, så den fik det udseende, den har idag.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

7
Færgenavn: **M/F »Hundested«**
Byggested: Schiffbau Unterweser
Købspris: 23,3 mill.
Driftsperiode: 1965-72
Længde × bredde: 97,3m × 17,7m
Brutto tons: 3071
Netto tons: 1480
Servicefart: 18 knob
Motorkraft: 8000 hk
Passagerer: 1500
Køjepladser: 108
Personbiler: 180
Lastbiler: 34
Andet: Dobbeltdæk samt bilplatforme
Søsterskib til M/F »Grenaa«

9
Færgenavn: **M/F »Djursland«**
Byggested: Helsingør Skibsværft
Købspris: 48,8 mill.
Driftsperiode: 1972-74 (1979)
Længde × bredde: 104,6m × 18,6m
Brutto tons: 3961
Netto tons: 1441
Servicefart: 19 knob
Motorkraft: 11000 hk
Passagerer: 1500
Køjepladser: 106
Personbiler: 210
Lastbiler: 38
Andet: Tre dæk
Søsterskib til M/F »Kattegat« (1972)

Brutto ton (brt.): Angiver skibets totale rumfang målt i registertons (1 reg.-ton = 2,83m³).
Netto tons (nrt.): Angiver skibets lastekapacitet målt i registertons.

8
Færgenavn: **M/F »Kattegat«**
Byggested: Helsingør Skibsværft
Købspris: 49,3 mill.
Driftsperiode: 1972-78
Længde × bredde: 104,6m × 18,6m
Brutto tons: 3961
Netto tons: 1441
Servicefart: 19 knob
Motorkraft: 11000 hk
Passagerer: 1500
Køjepladser: 106
Personbiler: 210
Lastbiler: 38
Andet: Dobbeltdæk

Søsterskibene »Kattegat« og »Djursland« i Hundested Havn.

(Udl. af Grenaa-Hundested linien)

10
Færgenavn: **M/F »Djursland II«**
Byggested: Schiffbau Unterweser (V. Ty.)
Købspris: 88,0 mill.
Driftsperiode: 1974-
Længde × bredde: 118,0m × 18,9m
Brutto tons: 4371
Netto tons: 2273
Servicefart: 19 knob (max. 21 knob)
Motorkraft: 13400 hk
Passagerer: 1500 (idag 1750)
Køjepladser: 112
Personbiler: 400
Lastbiler: 46
Andet: Dobbeltdæk
Overfartstid 2½ time

Den nuværende færge »Djursland II« endnu med DFDS-symbolet på skorstenen.

(Udl. af Grenaa-Hundested linien)

Færgernes senere historie
Kilder: *Fr. Frederichsen »Register over danske damp- og motorskibe«*. Registret dækker kun perioden til og med 1979 og er mangelfuldt. Oplysninger fra tiden efter 1979 stammer fra *»Dagbladet Djursland«*.

1
M/F »Djursland« (1934-40)
1940:Drift indstillet p.g.a. krigen.
1942: Tvangssolgt til »Organisation Todt«
Rutefart: Tyskland-Norge
Navneskift til: M/S **»Wiking«**
Bombet samme år af R.A.F. i norsk fjord, måske v. Hammerfest, og er ikke hævet siden.

2
M/F »Isefjord« (1935-63)
(Om færgens historie under krigen: Se kapitel ovenfor).
1963: Chartret af »D/S paa Bornholm af 1866«.
Rutefart: Rønne-Ystad (Sv.)
1963: Solgt til »Kiel-Nakskov Linien A/S«.
Rutefart: Kiel-Nakskov.
1966: Solgt til reder i Napoli og omdøbt til **»Aqostino Lauro«**.
Rutefart: (?) måske Napoli-Capri.
Ingen efterretninger om ophugning.

3
M/F »Marsk Stig« (1940-64)
(Om færgens historie 1940-47: Se kapitlerne ovenfor).
1964: Solgt til »Europafergens Service A/S«, Grenaa.
Rutefart: Grenaa-Varberg
Navneskift til: M/S »Varberg«.
Kæntret v. Falkenberg maj 1966.
1966: Solgt til »Rederi-A/B Sally«, Mariehamn.
Rutefart: (?)
1968: Solgt til »Rederi-A/B Solstad«, Mariehamn.
Rutefart: (?) måske Åbo-Mariehamn (Finl.)
Navneskift til: M/S **»Viking 2«**
Totalt udbrændt i Mariehamn 1978.
1979: Vraget solgt til ophugger i Lovisa (Finl.)

4
M/F »Djursland« 1958-65)
1965: Solgt til jugoslavisk rederi.
Rutefart: Bar (Jug.)-Bari (Ita.)
Navneskift til: M/S **»Sveti Stefan«**
Er fortsat i drift her.

5
M/F »Kattegat« (1961-69)
1969: Solgt til »A.B. Jakob Lines«, Jakobstad (Finl.)
Rutefart: (?) måske Åbo-Mariehamn

Navneskift til: M/S »**Nordek**«
1973: Solgt til »Tourship Co. Ltd.«, Panama (bekv.)
Rutefart: (?) Korsika-
Navneskift til: M/S »**Corsica Star**«
1980: Solgt til græsk rederi
Rutefart: Piræus-Kreta
Navneskift til »**Icarus**«.

6
M/F »Grenaa« (1964-71)
1971: Rutefart: Juelsminde-Kalundborg
Navneskift til: M/F »**Kalle**«
1974: Solgt til »Olau Line A/S«, Hellerup
Rutefart: København-Ålborg - og derefter Vlissingen (Holl.)-Sheerness (Eng.)
Navneskift til: M/S »**Olau West**« (af Ribe)
1977: Solgt til »Tourship Co. Ltd.«, Panama (bekv.)
Rutefart: (?) Korsika-
Navneskift til: M/S »**Corsica Marina**«

7
M/F »Hundested« (1965-72)
1972: Rutefart: Juelsminde-Kalundborg
Navneskift til: M/F »**Julle**«
1975: Solgt til »Olau Line A/S«, Hellerup
Rutefart: Vlissingen-Sheerness
Navneskift til M/S »**Olau East**« (af Ribe)
1975: Solgt til »Consolidata de Ferrys C.A.«, Caracas
Rutefart: (?) Venezuela
Navneskift til: »Aldonza Manrique« af Pampatar.

8
M/F »Kattegat« (1972-78)
1978: Solgt til »Midland Montagu Leasing Ltd.«, London
Rutefart: ?
Navneskift til: »**N.F. Tiger**«
Senere overtaget af »P. & O. Normandy Ferries Ltd.«
Rutefart: (?) måske England-Frankrig (Normandiet).

9
M/F »Djursland« (1972-74)
1974: Rutefart: Juelsminde-Kalundorg
Navneskift til: M/F »**Lasse II**«
Rutefart (igen): Grenaa-Hundested
1979: Solgt til »P. & O. Normandy Ferries Ltd.«, London
Rutefart: (?) England-Frankrig (Normandiet)
Navneskift til: M/S »**N.F. Panther**«

10
M/F »Djursland II« (1974-)

Oversigt over bestyrelsesformænd og direktører 1934-84

Formænd for bestyrelsen:
Jens P. Pedersen, rutebilejer: 1934-55
A. Sidenius, landsretssagf: 1955-61
Aksel H. Hansen, borgm: 1961-68
L. Hahn-Petersen, skibsreder: 1968-75
N. Hahn-Petersen, skibsreder: 1975-81
Erik Steiner, direktør: 1981-83
Jørgen Clausen, direktør: 1983-

Adm. direktører:
Jens P. Pedersen, rutebilejer: 1934-55
H. Arup, landsretssagf: 1955-62
Emil Olsen, direktør: 1962-63
Poul Molich, ingeniør: 1963-64
H. U. Garde, direktør: 1964-75
J. O. Schmidt, direktør: 1975-78
G. Clausen, direktør: 1978-81
William Jørgensen, direktør: 1982-
(W. Jørgensen er samtidig direktør for Mols-Linien A/S)

Kun i perioden 1964-69 har direktionen ligget i Grenaa, mens færgerne har hjemsted i Grenaa og har haft det siden Jydsk Færgefarts tid.

Oversigt over ejerforhold i færgefarten

1934: »*A/S Grenaa-Hundested Færgefart*«stiftes. Aktiekapital: 350.000 kr.
1966: Begyndende samarbejde med »Juelsminde-Kalundborg Linien«, stiftet 1962 af »Det Dansk-Franske Dampskibsselskab A/S«.
1967: Samarbejdet udvidet til driftsfællesskab.
1968: To medlemmer af JKL's bestyrelse indvælges i GHF's bestyrelse.
1970: Endelig fusion af de to færgeselskaber til »*Jydsk Færgefart A/S*«. Hovedaktionær er Dansk-Fransk. Aktiekapital: 17 mill.
1977: Krise i JF. Planer om at lukke JKL.
1979: Fælles pladsreservering med »Mols-Linien A/S«, startet 1966 af »Det Forenede Dampskibsselskab A/S«.
1979: Efter et års rekonstruktionsbestræbelser erklæres Dansk-Fransk konkurs.
1981: Fra konkursboet efter Dansk-Fransk overtager DFDS aktieposten i JF, hvorefter »*Grenaa-Hundested Linien A/S*« fortsætter som selvstændigt datterselskab under DFDS, mens JKL nedlægges.
1984: DFDS' moderselskab »J. Lauritzen A/S« overtager DFDS' aktiepost i såvel GHL som Mols-Linien.
Lauritzen-koncernens aktieandel af GHL udvides og udgør herefter ca. 95% af aktiekapitalen.
Status 1984: De 3 selskaber GHL, Mols-Linien og DFDS er alle datterselskaber af »J. Lauritzen A/S«.

Oversigt over rute- og færgefart fra Grenaa siden 1850

1850: Skipperne Henriksen og Skjødt, Grenaa sejler til Kbh. et par gange om måneden, bl.a. medtagende passagerer.
1858: Brdr. Petersen, Randers starter ugentlig dampskibsforbindelse Grenaa-København med S/S »Randers«.
1861: Skjødt ophører med at avertere, og Brdr. Petersen er alene om sejladsen.
1870: DFDS overtager Brdr. Petersens dampere og ruter, også ruten Grenaa--København.
1870 (ca.): Debatten om en dampskibsforbindelse Grenaa-Nordsjælland starter.
1874/79: Havneudvidelse i Grenaa. Den søndre trafikhavn anlægges.
1881: W. Dinesen (Rungstedlund) anbefaler ruten Fornæs-Helsingør.
1900: Paul Petersen (Randers) foreslår rute Ørhage-Sjællands Odde.
1912: Grenaa-Hundested komiteen nedsættes.
1914: DFDS sejler København-Anholt-Grenaa-Ebeltoft efter aftale med postvæsenet.
1918: Dampskibsselskabet »Fornæs« starter ruterne Grenaa-Hundested-Frederikssund og Grenaa-Helsingør. Sejladsen ophører med årets udgang.
1921: DFDS ophører med sejlads til og fra Grenaa.
Rederiet »Anholt« overtager sejladsen København-Anholt-Grenaa-Ebeltoft ef ter DFDS.
1931/33: Havneudvidelse i Grenaa. Nordhavnen anlægges med plads til fremtidig færge.
1933: »Danmarks Bilruter« skriver kontrakt med Grenaa Byråd om start af færgerute Grenaa-Hundested.
1934: Færgeruten indvies den 14. juli.
1935/38: Overvejelser om oprettelse af turistrute til Norge.
1940/46: Al sejlads indstillet på grund af krigen. Færgerne overtages af værnemagten.
1945: Færgerne »Isefjord« og »Marsk Stig« genfindes i Nordtyskland.
1946: Færgeruten genindvies den 1. april med »Isefjord«.
1947/50: Færgerute Grenaa-Arendal.
1957/58: Havneudvidelse i Grenaa. Færgelejet anlægges i sydhavnen. Indvielse 8. juli 1958.
1960: Europafærgen starter ruten Grenaa-Varberg.
1961: Den direkte rute Grenaa-Hundested erklæres minefri.
1963: Rederiet »Anholt« går konkurs. I/S Grenaa-Anholt Færgefart stiftes og ruten bliver: Grenaa-Anholt.
1966/67: Færgerute Hundested-Aarhus trods protester.
1971: Færgerute Grenaa-Halmstad (Europafærgen) opgives året efter.
1973/74: Ny færgehavn anlægges i Grenaa sydhavn. Nye terminaler bygges.
1978: Færgerute Grenaa-Helsingborg (Lion Ferry/Europafærgen).
1979: »Lasse II« (tidl. »Djursland«) sælges - trods protester i Grenaa - og »Djursland II« er alene om sejladsen.

Litteratur og kilder udover dagspressen

Danmarks Skibsefterretninger (ugeskrift for søfart) 1914
De danske Statsbaner 1847-1947, København 1947.
Frederichsen, Fr.: Register over danske damp- og motorskibe 1819-1979.
Jensen, Knud C. & Thordrup, Hans: Handelsfolk og handelsliv i Grenaa, Grenaa 1975.
Johansen, Knud V. & Secher, Alex: Grenaa-Hundested 1934-84 (festskrift), Grenaa 1984.
Knudsen, Gunnar: Dampskibe og sømænd i forrige århundrede, København 1979.
Nielsen, Bo: Anholts færger, 1981.
Nielsen, J. A.: Grenaa minder, Grenaa 1975.
Normann, L. O.: Det Forenede Dampskibsselskab 1866-1926, København 1926.
Schovelin, Jul.: Det Forenede Dampskibs Selskab, 40 års udvikling. Kjøbenhavn 1906.
Svenstrup, Carl: Grenaa Bys Historie, Grenaa 1939-57.
Warthoe-Hansen m.fl.: Søkøbstaden Randers, Randers 1980.
Grenaa Havneudvalgs Forhandlingsprotokol 1905-57 (Grenaa Egnsarkiv).
Diverse kommunale akter fra tiden 1933-35 (Grenaa Rådhus).
Borgmester Aksel H. Hansens scrapbog m. vægt på kommunale sager 1947-75 (lånt af J. A. Nielsen).
DFDS' Scrapbøger (Egnsarkivet Aarhus).
Diverse fartplaner og dampskibslister siden 1850 (Erhvervsarkivet Aarhus).

En stor tak skal rettes til: Marry Hansen, J. A. Nielsen, Børge Kjær Grenaa-Hundested Linien, DFDS, Erhvervsarkivet i Aarhus samt Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Da fælleskæret blev til Anlægget 1879

Af J. A. Nielsen

I tilslutning til efterfølgende artikel om »Pavillonen« bringes her lidt historie om det anlæg, hvori »Pavillonen« kom til at ligge. Det må nok fortælles, at der omkring Grenaa kun fandtes ganske lidt trævækst, og det mentes, at en sådan kunne løfte de slemme tågebanker fra Kolindsund op over byen. Tågerne eller disen mentes at medføre en »Grenaa-syge«, der i gamle dage grasserede fælt i byen. Som nedenstående viser, var der slet ikke enighed om en foreslået større beplantning (i tilslutning til en allerede udført mindre.) De gamle aviser bragte meget udførlige referater af byrådsdebatterne, og det er herfra, nedenstående oplysninger stammer:

I 1879 debatterede Grenaa Byråd beplantning af 20 tønder land af Fælleskæret, et område sydvest for Grenaa. Arealet var hidtil i mindre lodder lejet ud til byens borgere, mest til græsning for de mange køer, heste og andre dyr, der fandtes. Plantningen, som man længe kaldte beplantningen, er en del af det nuværende »Anlægget« eller »Lystanlægget«, som det senere benævntes. Der var, som sikkert bekendt, allerede plantet en del, først det, der benævntes »Det gamle Anlæg« på nordsiden af Randers Landevej. En lille begyndelse gjordes i 1842, og en udvidelse kom til 1868. Randers Landevej gik gennem dette sidstnævnte stykke, men i 1878-79 flyttedes landevejen lidt mod syd, og »det nye anlæg« plantedes. Det er denne sidste store udvidelse der er tale om her. Interesserede henvises til udførlige omtaler af Anlægget i Carl Svenstrups »Grenaa Bys Historie« eller sammes »Træk af Grenaa Lystanlægs Historie« (i »Det gamle Grenaa« - spørg biblioteket). Beplantningen i 1879 vedtoges udført i byrådet med 6 stemmer mod 4, så der var altså langt fra enighed om at fuldføre det anlæg, der siden har været til så megen glæde for mange af byens borgere. Her bringes et ordret uddrag af byrådsreferatet i »Grenaa Avis« 5. september 1879. Til oplysning nævnes, at »Jensen« er manufakturhandler P. Jensen, »Lyngby« er skræddermester, »Lütken« er prokurator, »Ostermann« er skomagermester, »Nobel« er købmand, og »Borgmesteren« er Krabbe, senere Folketingets formand.

Byrådsreferatet meddeler først, at »lejemålet for den del af Fælleskæret, som af byrådet den 20. september 1877 er besluttet tilplantet efter lejemålenes udløb, udløber den 1. oktober d.år, at tilplantningen er beregnet til at koste 1000 kr., og at købmand C. J. Momme har tilbudt at bidrage beløbet af denne udgift til foretagendets udførelse. Udvalget indstiller mundtligt 1) at der ind-

Anlægget få år efter »Pavillonen«s opførelse 1902. Broen blev opført ved ungskuet 1906. Søndre Mølle i baggrunden (brændte 1923). Der var åbenbart en træbræmme langs åen mellem »Pavillonen« og åen. (Billedet beskadiget forneden).

tages yderligere 20 tdr. ld. af Fælleskæret til udleje og opdyrkning, og 2) at den tilbageværende del af den besluttede skovplantning udsættes, og at de pågældende lodder pány udlejes på 8 år. - Jensen er stærkt imod en fortsat plantning. Han synes, det er bedre at indtage de 18 tdr. ld. til dyrkning, idet kommunen vil få en årlig udgift på 600 kr. ved afsavnet af jorderne. Det overvejende for ham er det økonomiske, men at beplante et stykke jord er omtrent det samme som at give afkald på en fremtidig indtægt deraf, og kommunen har allermindst råd til at gøre noget for sin fornøjelse. - Lyngbye har haft betænkeligheder ved fortsat plantning, men de er nu fjernede, da han har bemærket træernes frodige vækst, og man nu ved en privat mands velvillie uden al udgift for kommunen kan følge den tidligere bestemmelse. - Lütken er principmæssig imod at forandre, hvad der en gang er vedtaget. Han beder bemærket, at det hele får ingen værdi, før det kommer til at hænge sammen med Plantagen. - Nobel: Omkring byen trænges nok så meget til forskønnelse som i Kæret. Vil Momme tillade, at pengene anvendes hertil, vil han stemme derfor. Iøvrigt anbefaler han sagens udsættelse. - Ostermann kan ikke dele Lütkens anskuelse. Stykkevis plantning kan også have sin værdi. Det, at man for to år siden har besluttet at plante i det angivne omfang, kan ikke være til hinder for nu at tage en anden bestemmelse. Også han er stemt for sagens udsættelse. - Hoffmeyer: En kommune, der nylig har opført en arrestbygning og en fattiggård, kan ikke være bekendt at blive stående på halvvejen med den så godt begyndte skovplantning. Han vil anse udgiften til vedligeholdelse for forsvindende imod den nytte, skoven vil yde allerede om en ganske kort årrække. - P. Jensen: Arresthus og fattiggård var en nødvendighed, men plantning bør kun foretages, når man har råd dertil. Dersom mange meldte sig med 1000 kr. som gave, måtte kommunen vistnok tilsidst sige nej, og dersom giveren vidste, at han med sin gave bebyrdede kommunen med flere udgifter end den allerede har, ville han vist anvende gaven i andet øjemed. - Borgmesteren kan ikke forstå markedsudvalgets modstand, imod hvilken han dristig sætter sin anskuelse, at en sådan skov, hvortil arealet blev fastslået i 1877, vil for byen blive en overordentlig behagelighed, en stor skønhed og særlig et økonomisk foretagende. Han vil nemlig ligeoverfor Jensens udtalelser bemærke, at skovkultur kan være fuld så sikker en indtægt som agerdyrkning, idet skovprodukter aldrig ville blive trykkede af konkurrence i den grad som agerbrugets. Grenaas åbne beliggenhed for enden af et tre mile langt dalstrøg, der støder umiddelbart op til havet, kræver et skovanlæg. Udsættelse af sagen er omtrent det samme som opgivelse. I 1838 lod den daværende borgerrepræsentation sagen udsætte til 1839, men denne udsættelse har ladet 40 år vente på sig. - Starck har allerede for 19 år siden ivret for plantning uden at kunne blive hørt. Han påstår, at det tab, sydlige og sydvestlige vinde påfører både kommunen og privat ejendom, er enormt. - Der

Konsul Mommes mindesten i Anlægget med magnolietræer omkring. I adskillige år efter anbringelsen var der ingen buste, men en skål med blomster.

skrides nu til afstemning. Udvalgets førstnævnte indstilling vedtages enstemmigt, hvorimod den sidstnævnte forkastes med 6 stemmer mod 4 (Jensen, Nobel, Osterman og Wismer). Det vedtages enstemmigt, at samtlige øvrige lejeledige lodder udlejes påny på 8 år. Ligeledes vedtoges det at udtale kommunens tak til hr. Momme. Endelig vedtoges det at anmode P. Jensen om at tiltræde udvalget for træplantningen, sålænge udførelsen af den besluttede skovkultur varer, hvilket hverv han erklærer sig villig til at overtage«.

Pavillonen i Grenaa Lystanlæg

Af J. A. Nielsen

I 1983 blev Pavillonen en selvejende institution efter siden 1902 at have været i Grenaa Haandværkerforenings eje. Dette har medført store debatter, og ved at læse i de gamle aviser ses det, at der længe før Pavillonens opførelse også var mange hidsige diskussioner om sagen.

Allerførst må det erindres, at der indtil 1882 ikke var store muligheder for større sammenkomster i Grenaa. Rådhussalen i det gamle rådhus ved Torvet var stort set det eneste større lokale i byen, og her holdtes møder og spisninger osv. I 1882 indviedes en stor sal på Hotel »Skandinavien«, og muligheden herfor skabtes ved en aktietegning med stor tilslutning. Grenaa Haandværkerforening var også med og havde i lang tid samlingssted på »Skandinavien«. Ved en ombygning langt senere fandt man forøvrigt her en stor samling foreningsarkivalier fra håndværkerforeningen, og gartner Otto Andersen benyttede materialet til en serie lokalhistoriske artikler i Grenaa Folketidende. De meget selvbevidste håndværksmestre i Grenaa syslede imidlertid med tanken om at bygge deres egen foreningsbygning, men her, som alle andre steder, var det de kære penge eller manglen på sådanne, der hindrede udførelse af en hel række planer. En tid var der tale om at købe et hus og bygge om til foreningsbygning, og der nævnes flere, bl.a. i Storegade, Lillegade og Østergade.

En række generalforsamlingsreferater er interessante at studere. Håndværkerforeningen hæftede sig længe ved den grund, der i dag er parkeringsplads overfor det gamle bibliotek på Kærvej, og der var planer om at opføre en to-etagers bygning her med teatersal og en hel masse andet godt. Det blev ikke til noget, og som en foreløbig løsning foresloges det at opføre en sommerpavillon i Anlægget. Dengang hed det »Plantningen«, og træerne var vokset godt til og dannede den skov, som Grenaa altid havde savnet. Befolkningen omfattede »Plantningen« med stor interesse, og dengang blev det uhyre meget benyttet til spadsereture

Fra »Pavillonen«s opførelse 1902. Man ser Anlæggets træer mellem bygningen og åen. En snedkermøbelvogn ses til højre. Der var åbne verandaer på de tre sider af huset. De blev senere lukkede, så salen blev større. Stien i forgrunden udvidedes senere til en 3-4 meters bredde. Af »Pavillonen«s små ruder knustes en vinter 115 stykker ved stenkast...

og ophold i det grønne, ofte med kaffe og mad i medbragte spånkurve.

Det kneb, som sagt, med pengene, og da manufakturhandler Lindberg, der havde forretning på Torvet, hvor nu Vilhelm Hansens Boghandel residerer, testamenterede 2000 kr. til en sommerbygning i »Plantningen«, lykkedes det at få en vedtagelse til bygning frem. Der var vistnok en klausul om, at pengene skulle anvendes inden for en kortere frist, ellers bortfaldt tilsagnet! Det gjaldt altså om at udnytte chancen.

Byrådet skulle give tilladelse til at bygge i »Plantningen«, og det vakte stort mishag, at man måske skulle rydde nogle af de kære træer, der netop var blevet så store og kønne. Byrådet foreslog en plads, og håndværkerforeningens byggeudvalg en anden. Det havde man endda noget væsen med, men man fandt ud af en løsning, og to projekter udarbejdedes, det ene til ca. 10.000 kr. og det andet til ca. 15.000 kr. - »Pavillonen« kom til at koste 12-13.000 kr., så man fandt åbenbart en mellemting. Byggearbejdet fulgtes naturligvis med stor interesse, og der foreligger flere udmærkede fotografier, taget under byggearbejdet. »Pavillonen« var en træbygning, kort sagt en sal med åbne verandaer mod øst, syd og vest og køkkenbygning og gårdsplads mod nord. (Da håndværkerforeningen i 1915 ansøgte byrådet om grund til nybygning og have her mod nord, fandt der en stor debat sted i byrådet, og der var slet ikke stemning for at afgive nogen grund. Håndværkerforeningen fik den nu alligevel, og det er i denne have, Frederik den Syvendes statue nu står så udmærket).

Drengene var naturligvis også interesserede i byggeriet, og nogle af dem satte deres fodaftryk i den våde cement

Løbeseddel

fra

„Grenaa Avis"

Torsdag den 17de Juli 1902.

Telegram fra Kiosken paa Haandværkerforeningens Festplads:

I Morgen begynder Indvielsesfesten for

Haandværker-foreningens Pavillon,

og den varer i tre Dage.

Festkomitéen.

Grenaa Avis's Bogtrykkeri.

i bygningens sokkel og måtte »til klø hos inspektøren«...

»Pavillonen«s opførelse var en meget stor begivenhed i Grenaa bys historie, og indvielsen skulle naturligvis fejres ved en fest. Datidens festarrangører var ikke uden evner, og ved denne lejlighed blev det til en tre dages fest med fællesspisning.

Det foregik 18.-19.-20. juli 1902, og der startedes med en opfordring til borgerskabet om at give gaver til en tombola. Aviserne bringer lange lister over giverne, og en enkelt gave fremhæves: En 200 år gammel apotekermorter af ægte mahogni, sidst anvendt til tobaksdåse. Den havde - efter sigende -tilhørt Henrik Harpestreng. Der står ikke noget om, hvem der vandt denne helt specielle ting.

170 mennesker tegnede sig til fællesspisningen, og der udsendtes en festavis med billeder. Restauratøren var Peter Andersen, den senere så kendte vært i den lille hygge-restaurant ved kastanietræerne på Torvet.

I store annoncer reklameredes for festen. Der var foruden tombolaen, der var en fast foreteelse ved fester dengang, karussel, danseestrade, og der fremhæves en god restauration. Købmand Lunning averterer med en kiosk, »hvorpå reklameplads kan fås«, og forlystelsesudvalget beder i annoncer borgere i by og på land om at forære blomster fra haven til udsmykning.

Det regnede tappert på festdagene, men alligevel blev det en strålende fest, og den gav et overskud på 1258 kr. 90 øre, og det var et pænt beløb dengang og et godt bidrag til byggeudgifterne. Beløbet kan nok vække forundring i dag.

En lille bemærkning i aviserne siger, at der aldrig er set bedre dilettant i Grenaa, og man berømmer sagfører Viales »udholdenhed til at lede folk hen og forsøge lykken i tombolaen«. Sagfører Viale var ellers yderst distingveret og tilbageholdende.

Der var netop bygget gasværk i Grenaa, og naturligvis skulle der også gas til »Pavillonen« - men hvem skulle betale? Haandværkerforeningen ville have byrådet til at betale de 4-500 kr., det kostede, men det ville byrådet ikke. Der snakkedes frem og tilbage, og gassen kom ikke til »Pavillonen« til indvielsen. Senere blev det til, at håndværkerforeningen skulle betale en femtedel af 150 kr. + 5% rente. Ydelsen skulle dog bortfalde, hvis gasforbruget i »Pavillonen« oversteg 250 kr. årligt. Håndværkerforeningen syntes nok, byrådet kunne have lagt gas ind gratis, da der nok senere ville blive et stort gasforbrug på festpladsen.

Håndværkerforeningen havde altså tænkt sig en bygning til brug hele året,

Fra »Pavillonen«s hovedindgang straks efter opførelsen. Damen og herren til højre er værten, Peter Andersen, og hans hustru. De siddende til venstre er deres datter, Agnes, senere indehaver af »hos Agnes« på Torvet, og sønnen Carlo, senere ingeniør og manager på sydhavsøerne. De fire stående herrer til venstre er lejetjenere. 1. Skomager Andersen, Lillegade 59, nr. 4 bager, tekstilarbejder m.m. H. C. Hansen, Nørregade 2 (billedets ejer).

men måtte nøjes med en sommerpavillon. Arkitekt Olivarius fra Randers leverede tegningerne, og han høstede lutter ros for det hyggelige hus.

»Pavillonen« var efter indvielsen genstand for stor søgning, og der var koncert af N. Petersens orkester alle søgnedage fra kl. 2 og søndage fra kl. 8 morgen. Senere var der et utal af koncerter, og musikken standsede ikke før 1. oktober. Brdr. Lassens Konditori på Østergade havde altid en stor juleudstilling af marcipan, og i 1901 var midtpunktet i denne udstilling »Pavillonen« i marcipan i originale farver, og det var ikke malet, står der i avisen, men farvet marcipan.

I 1903 meddeler »Grenaa Avis«, at »Pavillonen« åbner sæsonen 1. maj og har åben alle dage fra kl. 2, søndage hele dagen. Der følger her det, avisen skrev ved lejligheden:

Vi bør være glade ved vor Pavillon, det er i virkeligheden en smuk og stilfuld sommerbygning. Man kan jo diskutere, om den ikke hellere burde have ligget på et andet sted, nogle enkelte mener på Månen, men nu ligger den engang i Anlægget ved åen mellem grønne træer, lad den så blive liggende. Drag en sammenligning f.eks. med den kasse, man i Ebeltoft kalder for en sommerpavillon, den, der er beliggende ude i byens lille, kønne lystskov, ligner mest af alt en mellemting mellem et ligkapel og et vognskur.

For at bidrage en smule til at skabe den rette pavillonstemning skal vi som en slags prolog for den kommende sæson meddele en kantate, der blev skrevet til indvielsesfesten forrige sommer, men som på grund af mangel på en komponist og hundreder andre årsager ikke blev afsungen. Her er den:

KOR:
Huset er rejst og taget er lagt
og gulvet, hvorpå vi skal danse,
værket står nu fuldendelse bragt,
smykket med blomster og kranse,
festlig og lys er den store sal,
den har kun rum for de glade,
tøm derfor, min ven, kun din fyldte pokal
og lang til de mægtige fade.

Her kan vi lytte til tonernes brus,
der komme til os fra oven,
sidde og lytte til træernes sus,
hver gang det grønnes i skoven,
dørene åbne mod verandaen stå,
derude er svalt jo og stille,
dér kan vi kaffen og cigarerne få
med cognac'en til, om vi ville.

SOLO:
Ude er sol
og sommer over landet,
blomster og duft,
naturen er frivol
med bølger på vandet
og vibrerende luft.

alle vi elske
solskin og sommer,
blomster og duft,
når tankerne rebelske
drage og kommer
på ilsomme flugt.

Lytte til bruset
fra løvsalens hang,
før dansen I træde,
indviet bli'r nu huset
med taler og sang
til sommerlivs glæde.

KOR:
Pavillonen er rejst, og taget er lagt,
nu skal vi snart til at danse,
dog før vi slutter vor middagsvagt,
må håndværkerforeningen vi kranse,
Hil! være jer, alle I gode mænd,
som byen til fryd og gammen
har gennemført sagen trods præk og skænd.
Hurra! Stød så glassene sammen!

»Pavillonen« var, til at begynde med, forsynet med åbne, cementbelagte verandaer på de tre sider. Gamle billeder viser dette. Efterhånden krævedes mere plads og større sal, og verandaerne inddroges til salen, således at de lidt hævede fra salens gulv dannede udmærkede siddepladser. Da værten begyndte at anbringe borde og stole på salens gulv, rejste der sig et ramaskrig som protest, men bordene blev nu flere og flere.

I 1916 byggedes den store bygning mod nord, og den oprindelige sal kom nu til at virke som en tilbygning. I tidens løb udførtes en række ombygninger og forbedringer, eftersom kravene blev større, og heldigvis foreligger der en lang række gode billeder, ældre og nyere, der illustrerer dette. Sidste tilbygninger er »Verandaen« opført 1958 og »Grenada«, opført 1970. Sidstnævnte kostede godt 1 million kr.

I en artikelserie »gennem landet« i »Aftenposten« får Grenaa en særdeles smuk omtale - hør blot:

»Nede ved åen ligger Plantagen eller Anlægget, der er meget stort og sjældent smukt vedligeholdt. Der er for et års tid siden opført en smuk og stilfuld sommerpavillon med restauration og musik om aftenen. Udenfor ligger byens festplads - »Kæret« kaldet - hvor der holdes dyrskuer, sommerfester og baller. Der kan være overordentlig dejligt ved åen en sommeraften, når Månen er tændt og engene på den anden side ligger i en bølgende tåge - og der fra Pavillonen lyder dæmpet musik som akkompagnement til fuglenes sang og frøernes højlydte kvækken...«

Under diskussionerne i 1983 om »Pavillonen«s nyordning blev der gentagne gange sagt, at »Pavillonen« egentlig var hele byens og omegnens forsamlingshus, og at det var forkert, at Grenaa Haandværkerforening havde de økonomiske besværligheder. Lignende tanker har været fremsat før, og det kan måske interessere at høre lidt om dette.

I 1911 fandt der en debat sted i Grenaa Byråd, idet værten i »Pavillonen«, M. Kjærulff, ansøgte om fritagelse for betaling af kommunens andel af den forlystelsesskat, der netop var blevet pålagt befolkningen, og som naturligvis var genstand for megen utilfredshed. Malermester Jens Udsen, senere borgmester et års tid, udtalte bl.a.: *»Ved en skæbnens tilskikkelse er Grenaa Haandværkerforening kommen til at eje »Pavillonen«, hvad der ikke er nogen gevinst ved. Byen burde have ejet den«.*

Man ser her, at allerede dengang var der tale om, at »Pavillonen« var hele byens pavillon. Forlystelsesskatten var »for en trio« 1 kr. 50 øre pr. dag, og af dette beløb tilfaldt de 50 øre kommunen, altså ca. 15 kr. pr. måned, ikke noget stort beløb, set fra 1984, men alligevel nok til en større byrådsdebat.

»Pavillonen« 1916 efter den store nybygning.

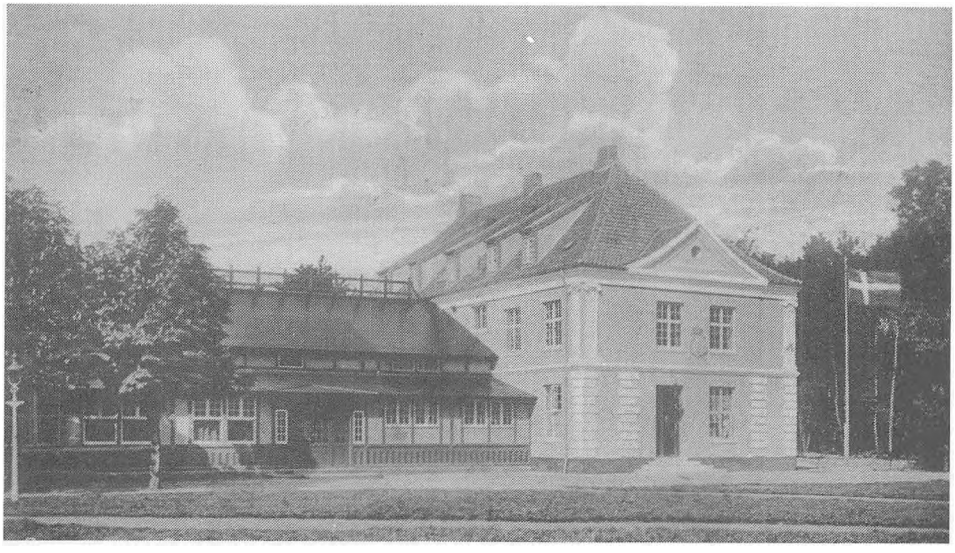

»Grenaa Avis« bragte en udførlig omtale, og det er meget oplysende at læse om »byrødderne«s meninger. Kjærulff blev fritaget for det ansøgte beløb, ganske vist kun for et år.

I debatten fremhæves flere gange, at kommunen havde forpligtelse til at sørge for, at der var god musik i »Pavillonen«, som borgerne kunne være tjent med. Trioen i 1911 havde ikke været det helt store, bl.a. var det noget malplaceret med en klarinet i stedet for en cello. Byrådsmedlemmerne slog et slag for, at det skulle være dansk musik, der opvartedes med, medens andre fandt, at nogle udenlandske musikere i »Pavillonen« havde tilført underholdningen nyt krydderi. Denne udtalelse medførte forøvrigt, at musikerforbundet indkaldte til møde i »Pavillonen« med repræsentation fra hovedstaden for at drøft dette emne.

Bladene bragte store omtaler af de mange forskellige musikalske arrangementer i »Pavillonen« i Kjærulffs tid, ikke alene de faste trioer, men også specielle »aftener«, hvor datidens mest populære sangere og skuespillere optrådte. I en række år havde »Pavillonen« en trio gennem hele sæsonen, men da dette arrangement efterhånden blev for dyrt måtte man indskrænke til enkelte aftener.

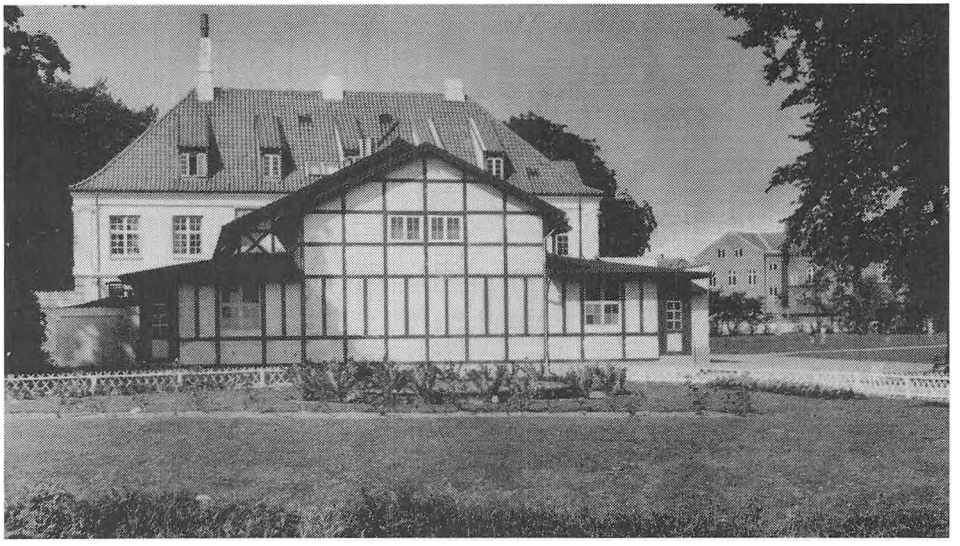

»Pavillonen« set fra åbredden. Her ses, at verandaerne er blevet lukkede, så salen blev større. Den indvundne plads, der er lidt hævet over salens gulv, anvendtes til serveringsplads og en scene ved den store gavl.

Efter Grenaa-Hallens komme opførtes en forbindelsesgang mellem »Pavillonen« og hallen, populært kaldet »Verandaen«. Foran i billedet etablissementets have, hvor Frederik den Syvendes statue er placeret (yderst til højre).

I Anlæggets første mange år blev det betragtet som helligbrøde at fælde træer her. Dyrskuerne og hallens bygning ændrede dog meget, og der fældedes mange af de store og smukke træer, uden at der rejstes borgerstorm af den grund. I baggrunden Grenaa-hallen opført 1957.

Grenada opført 1970.

Cowboy i Enslev 1930

Af Robert Nielsen

Fattigfirserne, som man kalder den nuværende velstandskrise, kan vel nok lyde noget forkert i ørerne på den lidt ældre årgang, der oplevede krisen fra midten af tyverne og det meste af trediverne. Her var der virkelig tale om pengemangel blandt folk. Landet var endnu ikke kommet på fode efter den første verdenskrig, da krisen satte ind i USA og Europa med fallitter og arbejdsløshed.
Også den tids ungdom blev ramt af krisen ved, at stå uden arbejde efter endt læretid og tit også uden fagforening og måtte så derefter selv finde ud af at overleve ved tilfældige småjobs, eller i det fornedrende, (før 1933) at stille sig op i køen, ved den kommunale hjælpekasse.

På trods af krisen tog håndværksmestrene dog stadig lærlinge ind og som regel gik mange elever, efter de 7 år i folkeskolen, direkte ind i en læreplads, nogle måtte dog vente et eller to år, hvis man ønskede en bestemt læreplads.

I denne ventetid kunne man, (hvis man ikke allerede havde), tage en plads som bydreng eller som det hed, »tage plads på landet«. Dette kunne lære de unge at stå på egne ben, men den økonomiske situation i hjemmene var nok også en årsag dertil. Mangen en fiskerdrengs første hyre, har han fået på en bondegård, ligesom andre fra by og land.

Landbruget tog hvert år en del af disse unge i sin tjeneste, under begrebet »hjorddreng«. Dette betød nu ikke, at man kom til at »vogte får«, eller ligge i en høstak og tygge på et græsstrå, medens man overvågede kreaturernes færden. I realiteten var dette en 12 timers lang arbejdsdag og med kun hveranden søndag eftermiddag fri. For denne ydelse fik man fuld kost og logi, dertil efter 7 måneders fæstemål, 100 kr.

Rengøringsmidler som sæbe eller vask af tøj, var gårdejeren uvedkommende, ligeledes som et eventuelt forskud af løn, ikke var velset før fæstemålet var ophørt.

I et af mine gemmer, fandt jeg frem af en skuffe en gammel blik-urkasse til et lommeur. Indvendig var det engang så røde flonel den var foret med, falmet og slidt. »Glasset«, som var af celloid, var mat og gult og næsten uigennemsigtigt, alligevel havde jeg gemt på denne urkasse i over 50 år, som om den havde været et værdifuldt guldur.

Denne gamle urkasse havde engang været en afskedsgave til mig, og som jeg havde fået foræret af Helga, tjenestepigen på gården i Enslev, hvor vi havde tjent sammen indtil den første november 1930. Helga skulle rejse til en ny plads i Villersø og jeg i snedkerlære inde i Grenaa, også forkarlen Johannes, og Holger Danielsen der var andenkarl på gården holdt skiftedag.

Således var det altså gået for mig, at jeg skulle vente på en læreplads indtil november i 1930, og derfor kunne jeg i mellemtiden tage en plads på landet. Det var da også uden at kende nærmere til gårdens ejer, Otto Ottesen i Enslev, eller arbejdets art, at jeg i en strid modvind den første april 1930, trak af med min cykel og en kuffert bundet bagpå, ud af Randersvejen, for at nå ud til gården hen på eftermiddagen.

Havde jeg ikke i forvejen vidst hvor gården lå, kunne jeg bare have lugtet mig frem. Da jeg ankom, var man nemlig i fuld gang med at køre møg ud på markerne, og møddingen lå her, som på de fleste andre firelængede gårde dengang, midt inde på gårdspladsen.

Efter at have hilst på Otto og hans kone Thora, (der var flinke folk) fik jeg anvist min sengeplads i karlekammeret. Indgangen dertil var direkte fra hestestalden, hvor der var båse til gårdens 5 heste, deres seletøj, foder og hvad nu ellers hører til.

Det var her forkarlen, Johannes, regerede. Harry Kejser, der var anden karl og som passede køerne, svinestald, m.m. skulle rejse første maj. Til den tid kom køerne på græs, og så skulle jeg være klar til at overtage hans arbejde. April måned var jo såtiden, så jeg kom derfor med Johannes ud på markerne, hvor jeg skulle gå bagefter den hestetrukne såmaskine og med en jernkrog løfte op og rense rørene når de blev fyldt med senegræs og andet skidt.

På den måde fik jeg et godt overblik over, hvordan jorden til *»vores gård«* og nabogårdene var beliggende, samlet og spredt.

Når man havde travet fra tidlig morgen til sen aften i den tunge jord, og i et par for små træskostøvler, som jeg havde arvet, og med kun en times middagshvil, kunne man ligge roligt i sengehalmen om natten, når man havde kæmpet sig under den mægtige tunge overdyne.

Inde i folkestuen kunne vi høre radioavisen kl. 18,30 medens vi sad og spiste færdig. Otto lagde sig så over på sofaen, og ved bordenden, under maleriet af Enslev set nede fra sundet, faldt Johannes som regel i søvn. Thora, vor madmor, datteren og vor pige Helga, holdt mest til i køkkenet, hvor vi altid

hver morgen fik vor morgenmad serveret ved køkkenbordet. Øllebrød med mælk var det normale for mig kl. 6,30, efter først at have givet køerne deres kraftfoder, før jeg trak af med dem ud på marken.

Bortset fra middags- og aftensmaden inde i folkestuen ved det lange bord, opholdt vi os mest ovre i karlekammeret. Der var ingen opvarmning uden den, der kom fra de 5 heste i stalden. Derfor stod døren for det meste også åben derud til i den kolde tid, men med stråtag på længen og hø og halm på loftet og 5 varme heste udenfor døren, var der ingen varmeproblem for os, der var vant til at færdes udendørs.

Lugten fra hestene og deres gødning, gennemsivede naturligvis alt i kammeret, som vores tøj og sengetøj, uden at dette dog generede os på nogen måde. Heste er jo renlige dyr. Et par meter udenfor vinduet lå møddingen, så frisk luft kom der ikke ind, når vi luftede ud.

Den tids karlekamre findes ikke mere, men vi havde ikke noget at beklage os over, sådan var det bare, om vi så kunne lide dette eller ej. Vi kunne godt sidde og hygge os uden radio, grammofon eller aviser, når om aftenen, gennem tobakstågen, den svage pære i lampen, kastede sit matte skær på de nøgne vægge.

Det sparsomme inventar bestod af et blåmalet klædeskab, det tilhørte Johannes. Tre solide senge, et lille bord der stod ved vinduet og to stole, til tre mand. Nå, en af os lå alligevel gerne ovenpå sengen medens snakken gik om dagens genvordigheder og bysladder.

Den personlige renholdelse var det småt med. Før vi gik ind til aftensmaden efter dagens arbejde, der sluttede kl. 6, vaskede vi os først. Dette foregik inde i hestestalden, og det var min tjans at hente en spand vand ude ved pumpen i gården, når jeg var færdig med mit arbejde i kostalden. Derfor var jeg altid første mand ved spanden, derefter kom turen til forkarlen Johannes og som sidste mand, Villiam, (den nye andenkarl vi havde fået til første maj). Villiam var meget pertentlig, børstede sit gebis fri for snus og kom vand i håret, som han redte tilbage. Derefter tømte jeg spanden med det efterhånden grumsede indhold og rensede den, klar til næste dags brug.

Hver morgen kl. 5, hørte vi Helga og malkekonen, (der boede oppe i Ottos hus ved Landevejen), skramle forbi vor vindue med deres mælkejunge og spande, hen til kostalden, dagens arbejde var begyndt.

Helga, vor 16-17 årige tjenestepige, var fra Fannerup eller Ginnerup, hvor hendes far havde et tømrerværksted. Helga, der havde sit at se til, lige fra 5 morgen til 7-8 om aftenen, var fuldt ud sin løn værd. Først oppe om morgenen, malke køerne, gøre mælkejungerne klar til mælkekusken fra Aagaard Mejeri, ind og lave morgenmad, vaske op, gøre rent inde og ude, i haven foran stuehuset og rede vore senge i karlekammeret, den daglige husholdning, storvask, med i roerne, i høsten, ved tærskning i loen, aftenmalkning. Kort sagt med i alt og lidt fritid, trods dette alligevel en frisk pige med et godt humør.

Vi skulle have en ko til tyrs, som man sagde. Jeg skulle hente koen og Otto kom så med tyren, der stod inde i kostalden. Det skulle foregå ude på vejen, der gik ned til åen. Nu vidste jeg så nogenlunde fremgangsmåden, men Otto var ikke helt overbevist om min medvirken kunne give koen, hvad den havde krav på, og da begge karle var på markarbejde, bad Otto mig om at gå ind og hente Helga.

Helt ærligt, jeg blev altså flov og lod som om jeg ikke hørte det, men ak afsted. Helga stod inde i gården og vaskede mælkejunger, da jeg drejede om hjørnet. Jeg stod og tøvede lidt og tænkte på, hvordan jeg nu skulle klare, på en diplomatisk måde, at overbringe hende dette budskab. Ligefrem at sige mit ærinde rent ud, om hvad sagen drejede sig om, var mig en umulighed, (Helga var kun et år ældre end jeg). - Nå du står nok og vasker junger? - Ja, som du ser - hvad skal vi mon have til middag i dag? - Ja, i dag skal vi have stegt flæsk. Nå, ja, jov, forresten, - Otto vil lige godt snakke med dig nu, han står lige her omme omkring hushjørnet. Jeg syntes selv jeg havde klaret det fint, det gjorde Helga og tyren også.

Her i 1930 lå græsarealerne til køerne et godt stykke fra gården, helt ovre ved Randersvejen. En dag først i maj da køerne var klar til at komme ud, måtte alle hjælpe til. Efter den lange indespærring i stalden var de ikke til at styre. De 14 sortbrogede havde alle hvert sit navn og skulle kobles sammen på en bestemt måde. Nr. 1 og 2 i koblet stod f.eks. ikke i samme bås i stalden o.s.v., og da der ikke var fodergang kendte jeg bedst fra bagenden, hvordan deres placering skulle være i sammenkoblingen.

Efter nogle dages »prøvekørsel« gik det mere roligt. Køerne stod tøjret herude og skulle flyttes to gange om dagen. Den vigtigste plads, som den første i koblet var håndkoen, (den ko man selv gik ved siden af og havde fat i). Det var en stor og fyldig dame med nogle store horn og som selv var klar over sin betydning i feltet.

Gårdens mest samlede jord, lå fra vejen gennem Enslev og over til Randerslandevej. Der var også en eng i dalen mellem kirkebakken og Djursgaard

skov, hvor ungkreaturerne gik til ud på efteråret, en indhegning i sundet lige nedenfor gården som mest blev benyttet, når jeg havde fri, hveranden søndag eftermiddag. Længst væk, ved Enslevgaard, var der også en indhegning til køerne samt en tilsået mark, der næsten gik over til Østermaskine.

Der var så dejligt derude på landet, skriver en af vore kendte digtere. Solen skinnede, bierne summede og morgenduggen glinsede i græsset som diamanter. Hvis han havde været lidt mere realistisk, kunne han have tilføjet, og inde i det mørke karlekammer under den gamle tunge dyne, (der antagelig var stoppet med gåsevinger), lå i sengehalmen den unge røgter. Klokken var ved at være 6, det var på tide at stå op. Fluerne ude fra møddingen i gården havde allerede længe summet om hans næse, og fra hestestalden, gennem den åbne dør, lød der en plasken fra den brune hoppe der lod sit vand mod de toppede brosten. En ny dag var begyndt.

Her ved høhøsten blev køerne flyttet ud til den fenne, der lå ved Enslevgården. De var vænnet til at gå sammen på de vante pladser. Nu skulle vi ned til broen og over åen og gå på dæmningen derud.

Broen måtte kun passeres af 4 køer ad gangen, (nok af hensyn til belastningen). Her viste det sig hvad en god håndko var værd. Foran broen standsede jeg koblet og lod de 4 første selv gå over. En snes meter ovre på dæmningen standsede så håndkoen og de 4 køer stod stille. Derefter sendte jeg 4 mere afsted, der standsede op lige bag de første. Derpå 4 mere og kom så selv med de to sidste. Koblet blev samlet igen og vi fortsatte ud til fennen. Her slap jeg dem løs og kunne gå hjem.

Her skulle der først muges ud i kostalden og strøes halm i båsene. Også den nye svinestald blev renset ud to gange om ugen. De fire får med lam sorterede under mig med flytning på en mark nærved gården. Ellers gå til hånde over alt, hugge brænde til komfuret, pumpe vand til køkkenet, feje og rive rundt om gården o.s.v.

Kl. 4 gik jeg ud for at hente køerne hjem til malkning. De skulle gerne være i stalden kl. 5. Som regel gik de selvfølgelig i den fjerneste ende af indhegningen, så jeg måtte ud og få dem samlet, før de kunne kobles sammen.

Det blev nu i en længere tid, den daglige tur ud til fennen med køerne. Turen hjem og over broen foregik på samme måde med 4 køer ad gangen, bortset fra, at nu gik de ned til vandingsstedet ovre på den anden side af åen, hvor de 14 køer stod i en lang række ude i vandet. Selv stod jeg bag håndkoen, der aldrig selv drak af åen, men ligesom lurede på, at når jeg flyttede mig, kunne hun gå op ad den stejle skrænt og vente på, at de andre køer blev hægtet på igen med op til gården, hvor de blev sluppet ind og selv fandt deres båse, og blev bundet. Håndkoen tog jeg bagefter med ud til gårdens vandtrug, hvor hun nød det klare vand.

En sommerdag var det varmt og lummert og skyerne havde om eftermiddagen set truende ud, da jeg var gået ud for at hente køerne hjem. Vi var næsten nået halvvejs hjem ad dæmningen, da uvejret brød løs. Regnen styrtede ned i stride strømme med lyn og torden. Køerne blev urolige, og selv var jeg også bange, der var jo ingen læ at finde på dæmningen. Skulle jeg koble køerne fra hinanden enkeltvis og lade dem klare sig selv?, (jeg havde jo før set hvordan de i vind og stærk regn, altid stod stille med bagdelen mod vinden).

Regnen var så voldsom, at jeg nærmest svømmede mere end gik. Jernkæden jeg havde med i hånden, hængte jeg om halsen på håndkoen, hvis nu et lyn skulle ramme en ko, var alle 14 færdige, da de var koblet sammen med jernkæder. Jeg havde håbet at få hjælp oppe fra gården, når jeg nåede hen til broen. De måtte da vide, at jeg kunne være på hjemvejen med køerne. Klokken var jo næsten 5. Under tordenvejr om natten blev vi altid kaldt op, for i tilfælde af lynnedslag at redde kreaturerne fra indebrænding.

Men her ved broen, hvor det hele flød ud i et, var der ingen hjælp at få. Selv i tørvejr var køerne ikke meget for at gå over broen, og nu var plankerne oversvømmede og glatte. Ville de, når de var kommet over broen, dreje ned til vandingsstedet, som de jo normalt plejede? Og hvor nu vandet fra vejen ned til åen, fossede som en mindre elv. De første fire køer med håndkoen jeg koblede af, til turen over broen, fortsatte lige ud og uden at standse, op til gården. De to andre hold fulgte efter, og jeg sluttede med de to sidste. Oppe for enden af gården dukkede Villiam op med en sæk over hovedet, så helt glemt havde vi altså ikke været. - Den aften blev jeg ikke vasket før aftensmaden.

Villiam, som Otto havde hentet på fæstekontoret inde i byen, var kun fæstet månedsvis, og var ikke bondekarl, som han sagde, men landarbejder. Omkring 30 år, en stor stærk fyr, der nok vidste, hvad hans arbejdskraft var værd. Han fik da også lavet en akkord med Otto om at luge roemarkerne, hvilket han var ekspert i. Da dette foregik uden for almindelig arbejdstid og om søndagen, vakte denne ekstra fortjeneste hos de »fastlønnede« nogen forargelse.

For Villiam, der talte med sjællandsk dialekt og var kendt med de store herregårde, var hans ophold her på

gården, kun en station på vejen videre ud i landet. En tidlig morgen først i august, da jeg var ved at få køerne ud af stalden, skred han ud af porten, iført sit pæne sorte tøj og bowlerhat, med sin kuffert under armen. *»Ka do så haet knejt, der ligger et styk sæve te dig inde i vindueskarmen«* - *»Hvad vej skal du?«* - *»Det ve jæ skutte endnu do«.*

Sæben var nu brugt adskillige gange, men tanken var jo god nok. På en rude i karlekammeret havde han med sin »diamantring«, som han påstod var ægte, ridset, Villiam. (For en ordens skyld, jeg så aldrig ham, drikke spiritus). Iøvrigt så jeg aldrig en bajer endsige en sodavand i karlekammeret i de 7 måneder, jeg boede der.

Samlingsstedet for Enslevs ungdom om aftenen, var ved forsamlingshuset eller i grøften ved den gamle smedie. Her kunne man få de sidste nyheder, om hvem der nu gik med hvem, om det sidste bal, o.s.v. Det var også her man traf de »indfødte«, som nu smedens Albert, jeg af og til var med om aftenen nede i engen, for at hente deres to islændere hjem. Så gik det strygende nede fra broen og op ad bakken forbi gården.

Først på sommeren besluttede Otto at lave den nordre længe om til en moderne kostald, med fodergang og vandingsanlæg. Murer og en tømrer gik igang med arbejdet, samtidig ville Otto skifte over til den røde korace.

Til høsten fik vi en ny mand, Holger Danielsen som anden karl. Vejret var fint, og der var travlhed fra morgen til sen aften. Noget af kornet blev stakket og en del blev kørt hjem og tærsket ovre i loen, hvor der var et tærskeværk og halmpresser. Kornet bar vi op på loftet over stuehuset, hvor det blev lagret, samtidig fik vi også en masse mus ind og kattene havde travlt.

Høstfesten, som alle så hen til med stor forventning, blev afholdt i forsamlingshuset, gik på skift hvert år, om hvem der skulle stå for arrangementet. Der blev både slagtet og bagt og brygget stærk gammeløl. Salen var pyntet op med neg og blomster i sommerens farver på de lange borde. Efter spisningen blev salen ryddet, og dansen gik til langt ud på natten til tonerne af »Kaj Lindbys Duo«. (Kaj, violin og savblad - maler Poulsen, harmonika).

Ud på morgenstunden, da solen kastede sine første stråler ind gennem de små ruder i kostalden, sad to trætte piger og hev i patterne. Køerne skulle jo passes.

Aftalen om, at jeg skulle have fri hveranden søndag eftermiddag, var efterhånden blevet så som så. Tit var der noget i vejen, og så måtte jeg være tilbage kl. fire og hente køerne hjem fra marken. En gang om ugen kørte jeg en tur hjem med lidt vasketøj, men det var kun en kort aftentur og den sommer blev det kun til een biograftur. Den havde jeg fået foræret af min madmoder Thora, fordi jeg fandt en skrukhøne med 15 kyllinger i stensætningen ved stuehusets vestside. Til min fødselsdag i august havde jeg flot inviteret fem unge gutter og medrøgtere til mit hjem på en kop aftenkaffe, et besøg der huskedes på grund af den friske landluft vi efterlod os i stuen.

Dyrskuedagen den 21. juni, da jeg var ude og flytte fårene, så jeg store røgskyer inde over byen. Da Johannes, der havde været inde til skuet med en hoppe, (2den præmie), kom hjem, fortalte han, at en gård på Storegade var brændt.

Om aftenen skulle alle på gården ind til festlighederne. Jeg måtte blive hjemme og gå »brandvagt«, men ved 12 tiden gik jeg op på bakken og kunne se raketterne fra fyrværkeriet derinde fra.

Gymnastikforeningen holdt af og til bal i forsamlingshuset, hvor om vinteren Kristian Jepsen, der selv var en dygtig gymnast i G.I.F., var leder, både for piger og karle.

Helga, Johannes og Holger var altid med til disse baller. Selv var jeg ikke kommet over matrostøjstiden, så jeg måtte nøjes sammen med andre unge korøgtere, at nyde musikken udenfor. Her var der livlig trafik imellem træerne bag forsamlingshuset af karlene, der skulle ud og have sig en lille forfriskning, for at komme i den rette stemning. Når værtshusene lukkede inde i byen, kunne der godt komme en bil med nogle fyre, der prøvede at komme ind til ballet uden medlemskort, og det var heller ikke ualmindeligt, at en landbetjent dukkede op for at kontrollere ro og orden.

Sommeren gik på hæld, efterårspløjningen var begyndt. Snart var kartofler og roer klar til optagning og med mellemrum skete det nu, at en ko kælvede i stalden. Jeg var blevet slikket i ansigtet af en kalv og havde fået en stor ringorm omkring munden. Det var ret generende og Johannes gav mig da det gode råd, - *tag du dig en frisk kolort fra en af køerne der lige har kælvet og smør et lag på omkring din mund og lad det så sidde der natten over, så er den væk i morgen.*

Virkningen af »Johannes's natcreme« var aldeles effektiv og kan hermed anbefales til alle.

Kosten var god og jævn og der manglede ikke noget. Efter øllebrød kl. halv 7, fik jeg ved 9 tiden henne ved køkkendøren af Helga, 2 skiver rugbrød, en med ost og en med fårerullepølse. Af og til en slurk mælk hvis mælkekusken var kommet tilbage fra Aagard mejeri. Her kunne man ikke

rende til bager eller slikbutik i tide og utide. En gang om ugen kom brødbilen inde fra rugbrødsfabrikken til gården og når Arent, chaufføren, lukkede bagdøren op og det duftede af friskbagt brød og kager, ja så stod jeg der ligesom »Manden på risten«, og måtte nøjes med lugten.

Af og til når jeg var ude og flytte køerne, skar jeg mig en god skive af en roe og gik og gnavede på den på hjemvejen. Aftenskaffe var der ikke noget der hed, men Holger hentede af og til en pakke Mariekiks oppe ved købmanden, og den guffede vi i os så det støvede ud af munden.

I oktober blev der mere arbejde i stalden. Køerne blev igen bundet ind. Også kvierne kom efterhånden hjem fra fennen, men den nye stald var endnu ikke helt færdig til brug. Møddingen midt i gården blev igen tømt. Ejner, en daglejer, læssede vognene og Johannes og Holger kørte ud på markerne. Ejners dagløn var fire kroner og middagsmaden.

Dagene blev nu kortere, men ikke arbejdstiden. Snart skulle vi skilles og i andre pladser. Holger foreslog da, at vi forinden skulle besøge hinandens hjem og til det formål lånte han et par aftener Tretow Loofs H.G.F. Såvidt jeg ved, var han den eneste der havde bil i Enslev, så vi var fint kørende både til Fannerup og Grenaa.

Endelig, den første november til middag, var det slut. Efter vi havde spist, vaskede jeg mig for sidste gang ved spanden ovre bag hestene i stalden og pakkede mit tøj ned i kufferten. De nye folk skulle komme hen på eftermiddagen.

Otto sad ved det lange bord, da jeg kom ind for at få min afregning. Johannes og Holger var draget af gårde. Jeg havde fået et par træsko hos træskomanden, til 4,25. Otto havde lagt pengene ud for mig og de skulle så modregnes i min løn på 100 kr. for de 7 måneder, så jeg fik udbetalt 95 kr. og 75 øre. Derefter en tak og farvel til Thora og Otto, for min tid på gården.

Otto, der havde overtaget gården efter sin fader, var ikke glad for at skifte så mange folk ud, men dengang var der et flytten rundt til den 1ste november. Man blev ikke »gammel i gårde«, som man sagde, og til gavn for produktion og arbejdsgang, har det næppe heller været.

Måske har de primitive forhold som tjenestefolkene var henvist til, som f.eks. at bo sammen med kreaturerne i stalden, under de mest uhygiejniske tilstande, samt en lille løn og en lang arbejdsdag, gjort sit til at søge noget bedre. Der var ellers ingen pladsmangel på gårdene. De store stuehuse med de mange »pæne stuer«, og hvor der sjældent kom nogen ind i, (et statussymbol), var et tabu for tyendet. At karlene skulle kunne bo i stuehuset, måske endog få et baderum, var på den tid utænkeligt.

Ude i bryggerset kaldte Helga mig ind på sit værelse. Hendes kommode stod pakket og klar til afhentning. I et år havde hun boet her. - Inden vi nu skulles, skal du have en lille ting fra mig. Denne her urkasse som jeg har haft liggende, kan du nok bruge til dit lommeur. Måske ses vi engang?
gang?

Det var køligt og klart solskin, da jeg med min kuffert bundet bag på cyklen og i medvind kørte hjemad. Nu havde jeg med slid og slæb, tjent til mit første sæt jakketøj, og en læreplads stod og ventede mig.

Min tid på landet havde også været en læreplads og havde givet mig en oplevelse og en bedre forståelse om dyr og mennesker. Enten de nu boede i stuehuset, eller blandt dyrene i stalden.

Søndagsvagten på gården i Enslev 1930. Foto efter maleri af Robert Nielsen, artiklens forfatter.

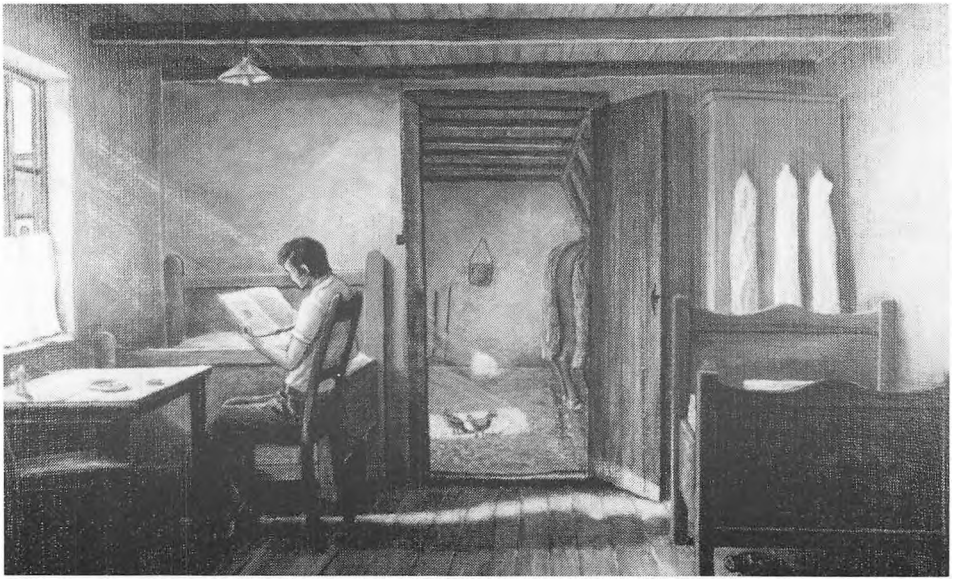

Grenaa egnsarkiv - hvad er det?

Af Børge Kjær

Grenaa Egnsarkiv har kun godt en halv snes år på bagen. Det blev som så mange andre lokalhistoriske arkiver landet over oprettet i begyndelsen af 1970-erne. Ejner Hovesen tog initiativet og faktor Jens Anker Nielsen blev den, der puklede og arbejdede med at samle arkivmateriale og at forske i egnens historie. Efter mange års virke ved *Grenaa Folketidende* havde han gode forudsætninger - en stor viden om lokale forhold og en stor kontaktflade til egnens beboere. Og begge dele blev udnyttet og udbygget under hans arbejde ved arkivet.

I de første mange år var J. A. Nielsens privatbolig på Åstrupvej rammen om arkivets aktiviteter. I kælderen var materialesamlingen og i stueetagen blev der arbejdet - skrevet og snakket i telefon. - Og det gik hurtigt. I løbet af nogle år var kælderen fyldt til bristepunktet, og en flytning blev nødvendig. Det skete i årene 1982-83, hvor jeg blev den, der fik til opgave at overføre samlingerne til Grenaa Bibliotek på Josiassensvej. Samtidig blev der foretaget en gennemgang og registrering af al materialet.

Fra Grenaa Egnsarkivs billedudstilling i Kinos foyer i kulturugen 1972. Frisørmester Ove Ellermann og leder af Grenaa Egnsarkiv J. A. Nielsen ser på teksten til et billede af den første redningsbåd ved Grenaa Havn.

Lidt efter lidt er biblioteket så blevet centrum for arkivets virksomhed, men der bliver stadig arbejdet i stueetagen på Åstrupvej. Som det også fremgår af denne årbog, er J. A. Nielsen den flittige skribent, og arkivets kunder ringer ikke forgæves på hans telefon - vel at mærke uden for middagssøvnstiden.

Ud over den løbende indsamling af arkivalier fra private, er en stor opgave blevet pålagt arkivet siden flytningen. Grenaa byråd har vedtaget, at arkivalierne fra det kommunale styre - fra Grenaa købstad og de gamle landkommuner omkring - skal placeres ved egnsarkivet. Overflytningen af dette materiale er i fuld gang, og vilkårene for lokalt at kunne forske i egnens historie er hermed stærkt forbedret.

Årbogens læsere har gennem årene stiftet bekendtskab med Grenaa Egnsarkiv. Ofte er nemlig det materiale herfra, som har dannet grundlaget for bogens artikler, og ofte har J. A. Nielsen været forfatteren. - Men i den følgende reportage vil jeg gerne invitere læserne indenfor - fortælle noget om, hvad arkivet rummer, og hvad det kan bruges til.

Meget findes på tryk

Der er skrevet meget mere om egnens historie, end de fleste forestiller sig. De større værker af f.eks. Carl Svenstrup falder umiddelbart i øjnene, når man gennemgår bibliotekets samling af lokalhistorisk litteratur. Men meget gemmer sig i tidsskrift- og årbogsartikler, i småskrifter og i samleværker. Til gavn for den lokalhistoriske interesserede er der efterhånden lavet registre

og henvisningskort til en stor del af den litteratur, der omhandler Djursland. Biblioteket og arkivet kan ad den vej hjælpe med til at finde oplysninger frem vedrørende emner og personer.

Et kapitel for sig er aviserne. En overvældende mængde lokalstof er samlet her, og arkivet er i besiddelse af en så godt som komplet samling af de lokale aviser. De ældste begyndte at udkomme i sidste halvdel af 1800-tallet: *Grenaa Avis* fra 1850 og *Grenaa Folketidende* fra 1874. Senere fik Grenaa et såkaldt firebladssystem, hvor de største politiske partier (Venstre, konservative, radikale og socialdemokratiet) havde hvert sit talerør i den lokale trykte presse.

Hvad vigtigere er: Aviserne er efterhånden systematisk gennemgået årgang for årgang, og der er lavet registre over stof af lokalhistorisk interesse. Igen er det J. A. Nielsen, der har været på spil og udført dette store arbejde. Hermed er aviserne gjort anvendelige for dem, der søger oplysninger om personer og emner, som på et eller andet tidspunkt kan have været omtalt i de lokale aviser.

Arkivalierne

Samlingen af arkivmateriale er yderst broget, så der bliver kun tale om at nævne eksempler. Men ved hjælp af de nu udarbejdede registranter, kan man på arkivet nemt få et overblik over hele samlingens indhold.

Mange foreninger har afleveret deres arkiver: Forhandlingsprotokoller, regnskabsbøger, korrespondance o.l. Vi har ting fra virksomheder og institutioner, og privatpersoner har indleveret efterladenskaber i form af personlige papirer, ejendomspapirer o.s.v. Arkivet har også en del nedskrevne erindringer og erindringer indtalt på bånd.

Bibliotekar Birgit Årsnes i bibliotekets afdeling for lokallitteratur.

Fra egnsarkivets store kælder, der blandt andet rummer avisarkivet, hvoraf et lille udsnit ses her.

Den store samling af kommunale arkivalier indeholder materiale tilbage fra begyndelsen af 1800-tallet. De ældste angår fattigforsorgen og skoleforhold. Fra 1841 begynder det egentlige kommunale selvstyre med oprettelse af sogneforstanderskab, senere kaldet sogneråd, og fra det tidspunkt er der et mere fyldigt materiale om de beslutninger, som er foretaget på lokalt plan angående forsorg, skolevæsen, vejforhold, befordring og meget andet. Der er også oplysninger om personer og ejendomme i forbindelse med skattelister o.l. I løbet af 1900-tallet vokser arkivmængden voldsomt i takt med, at vi får et gennemadministreret samfund på lokalt plan, og vi får administrationen delt ud på forskellige forvaltninger.

Billederne

I tusindvis af fotografier har efterhånden fundet vej til arkivet. Årbogens læsere er i årenes løb blevet præsenteret for en del af dem, men det er kun en meget lille brøkdel. Arkivets billedsamling er opstillet således, at man nemt kan finde frem til personer (f.eks. til slægtsforskning), til bestemte steder (f.eks. til undersøgelse af en ejendoms historie) og til forskellige emner (f.eks. om forskellige erhverv, skolebilleder og meget andet).

Netop *mængden* af billeder gør, at de i så høj grad kan anvendes til at fortælle historie. Når man f.eks. har en række billeder af den samme bygning eller virksomhed fra forskellige tidspunkter, så kan man deraf aflæse meget om, hvorledes en forandring er sket i vore omgivelser. Og det er som bekendt gået hurtigt med disse forandringer i de godt og vel 100 år, som billedsamlingen dækker.

Arkivet har efterhånden også fået indleveret en del gamle film. Nogle læsere vil uden tvivl kende til dem. For når de bliver vist på biblioteket, er der som regel fulde huse. Nogle af filmene findes i kopier, så de kan lånes ud til foreningsarrangementer eller lignende. Men der burde laves en rigtig spillefilm om Grenaas historie. Råmaterialet er der. Resten er et spørgsmål om arbejde og dermed om penge.

En af de flittige brugere, Elin Kivsmose, igang med sin hobby, slægtsforskning.

Kopisamlingen

Ud over hvad arkivet rummer af originalmateriale hjemskaffes efterhånden kopier af meget anvendte arkivalier fra de større arkiver. Vi har de tilgængelige kirkebøger fra alle sognene i den nuværende Grenaa Kommune, og vi har de ældste folketællinger samt lægdsruller. Fra matrikelarkivet er vi i færd med at hjemkøbe udskiftningskort og de ældste matrikelkort. - Efterhånden som økonomien tillader det, supplerer vi kopisamlingen. Det betyder, at studier kan foretages lokalt, som ellers ville kræve rejser til landsarkiv eller rigsarkiv.

Forbindelse til andre arkiver

Visse arkivalier fra det statslige arkivvæsen kan i særlige tilfælde hjemlånes til biblioteket. De opbevares da i brandboks og skal benyttes på biblioteket. Biblioteket har også en del af de større arkivers trykte registreringer, således at man lokalt kan få en første orientering om indholdet i disse.

Brug dit arkiv

Som det fremgår, er et egnsarkiv noget af en blandet landhandel. Det hænger sammen med, at mange forskellige

slags kildemateriale kan sige noget om egnens historie. Og *Grenaa Egnsarkiv* er just til for: at indsamle, opbevare og bearbejde det kildemateriale, som er en forudsætning for, at vi nu og i fremtiden kan udforske egnens historie.

Heri ligger, at arkivet skal bruges på to måder: For det første som det sted, hvor man afleverer materiale af historisk interesse. Denne opfordring gælder foreninger, institutioner, virksomheder og privatpersoner. For det andet som det sted, hvor man søger oplysninger om egnens historie, herunder naturligvis også slægtsforhold, og hvor man kan få hjælp til at udforske de emner, som har interesse. Årbogens mange artikler gennem årene er eksempler på, hvad man kan få ud af sådanne studier.

Når jeg skriver »brug *dit* arkiv«, så er det, fordi *Grenaa Egnsarkiv* er en kommunal institution, der ligesom biblioteket yder service over for borgerne - så langt økonomien rækker. Yderligere oplysninger fås på telefon 32 55 77 i bibliotekets åbningstid, Adresse: Josiassensvej 17, 8500 Grenaa.

Og sådan bruger man egnsarkivet

En forskerrapport af Elin Kivsmose

En helt utrolig, uvirkelig og spændende verden åbner sig, når man begynder at interessere sig for slægtshistorie. Undrende og målløs læser man om tidligere slægters liv og færden. Om sorger og glæder, sult og afsavn. Et utroligt slid i kampen for det daglige brød. Gennem arkivernes mange arkivalier får man et billede af samfundsstrukturen gennem tiden, af de enkelte personer, helt ned i ganske små detaljer, sommetider bliver det næsten pinligt.

Hvordan kommer man i gang?
Det mest naturlige sted at starte er vel kirkebøgerne, som findes tilbage til slutningen af 1600 tallet eller begyndelsen af 1700 årene. Man behøver ikke ret mange forhåndsoplysninger for at komme i gang, et navn på en oldemor eller oldefar vil ofte være nok. I kirkebøgerne finder man noteret fødsler, ægte såvel som uægte, konfirmationer, bryllupper og død, samt hvem der var faddere og forlovere, ligesom der ofte også er noteret dødsårsager.

Her undrer man sig virkelig, for årsagerne er meget ofte, hvad vi i dag ikke regner for særlige alvorlige eller almindelige, f.eks. halssyge, mæslinger, feber, skarlagensfeber, tyfus eller »dræbt ved ulykkeligt tilfælde i en mergelgrav«. Men i mange, mange tilfælde er det dødfødte børn, eller mødre døde i barselsseng.

I de ældste kirkebøger har præsterne ind i mellem gjort små notater, som en slags dagbog. Som f.eks. dette, der stammer fra Homå kirkebog år 1765: *»Dom. xxll p. Trinit. (18. nov.) Samme søndag kl. mellem 10 og 11 havde jeg den ulykke, på min kiøre-rejse på Katholm, igennem Ålsø, formedelst min kudskes uforsigtighed og forseelse, at vælte, og af vognen at få mit højre ben slagen itu, og det så jammerligt at blodet stod i min støvle.*

Madame Schou og min kone, som var med på vognen, væltede tillige, men tog /:Gud være lovet:/ ingen skade, det var nok i den jeg fik.« Ak ja, den stakkels præst, og vel især den stakkels kusk, der nok har fået sig en ordentlig overhaling.

Man kan, udover megen morsom læsning, i de fleste tilfælde, rimelig hurtigt lave sig en anetavle et par hundrede år tilbage.

Hvad så?
Når man er nået så langt, melder næste spørgsmål sig: Hvor har de boet, i hvilken slags samfund, sammen med hvilken slags mennesker, og hvad har de bestilt?

De spørgsmål kan man få besvaret i folketællingslisterne, der er en fuldstændig registrering over hver enkelt husstand, mand, kone, børn, bedsteforældre og tjenestefolk, samt alder og beskæftigelse. Man får her et billede af samfundet, fordeling af alder og køn og de forskellige erhverv, gifte og ugifte, forsørgere og ikke-forsørgere. Folketællingerne findes tilbage til 1787.

Fæste- og skifteprotokoller
De allerfleste af os har nok enten håndværkere eller fæstebønder til forfædre. Selv har jeg beskæftiget mig med fæstebønder i Sønder Herred, fæstebønder under Katholm og Hessel.

Gennem fæsteprotokollerne ved jeg nu hvilke gårde de har haft i fæste og hvilke betingelser de har måttet indgå, samt hvor stor besætningerne har været. Ligeledes hvilke redskaber de har haft, f.eks. til ølbrygning, bagning og markarbejde.

Skifteprotokollerne er meget udførlige registranter eller boopgørelser over inventar og ejendele, til brug ved bodelinger.

Alt hvad der findes i boet registreres, som f.eks.: *Et lidet skrin, heri en*

blåblommet bommuldsklud, intet mere værd end at binde om en bulden finger.

Eller: *Et blåmalet hængeskab med lås og nøgle, heri noget gammelt ragelse.* Sågar: *En hund i lænke, der vurderes til 4 mark.*

Men også gangklæder, sengelinned, service og huskeråd. Meget sjældent ses dog kontante penge, så kan man jo undre sig over hvorfor.

Brandforsikringsprotokoller og matrikelkort

Her får man oplysninger om gårdenes præcise størrelse, rumfordeling, anvendte materialer samt forsikringssummens størrelse, men også om gårdenes forfatning.

Ved at studere matrikelkortene, kan man ganske nøje se, hvor de enkelte gårde med tilliggende jorde har ligget. Ligeledes hvordan det øvrige samfund har set ud. Og efterhånden begynder der at tegne sig et billede.

Men man kan komme meget tættere på personerne.

Hvordan?

Her på arkivet er vi så heldige at være i besiddelse af bl.a. skoleprotokollerne, så man kan følge hvert enkelt barns udvikling i skolen. Karakterer, skudsmål og forsømmelser. Fra skolekommissions-referater kan vi se, hvem der er idømt skolemulkter, for at holde sine børn hjemme, og vi kan se hvem der har betalt og især hvem der ikke har.

Her åbner sig en verden af fattige fæstebønder, der på grund af tyngende hoveri, utroligt slid, har været nødt til at tage deres børn med i arbejdet, for at skaffe til føden, som de alligevel aldrig fik nok af. Børnene forsømte skolen, og fædrene blev idømt mulkter, som de ikke havde en chance for at betale.

Det er næsten med tårer i øjnene man læser om Mikkel Ladefoged, der er idømt så mange gange mulkt, at man overvejer en auktionsforretning, for at statuere et eksempel. Den bliver imidlertid stoppet, da han *Midt i vinteren er udpantet for en kakkelovn, medens konen endnu lå i barselsseng* (det var barn nr. 10 og Mikkel Ladefoged var daglejer).

Men der er også eksempler på, at en stout fæstebonde lader sig indvælge i skolekommissionen, og ved gode talegaver overbeviser kommissionen om, at forsømmelserne skyldes mæslinger hele vinteren, dårlige opblødte veje, der umuliggør fremmøde, og mange andre undskyldninger. I de 8 år han sidder i kommissionen, falder der så godt som ingen skolemulkter.

Er man så *heldig* at støde på en ane, der har begået en kriminel handling, kaster man sig naturligvis straks over arrestprotokollen, og læser om, hvad anholdte var ført ved arrestationen og hvilke ejendele der befandt sig i hans besiddelse.

Derefter kan man næsten ikke vente med at læse domsudskriftet. Også den store mængde af kommunale arkivalier, der findes her på arkivet, er en stor hjælp. Her kan man hente oplysninger om hvem der har siddet i de forskellige hverv som sognerådsformænd, snefogeder, skolekommissionsmedlemmer, syns og skønsmænd o.s.v.

Avissamlingen er en helt uvurderlig skat at kaste sig over. Alle verdens, og landets, begivenheder, gennem mere end hundrede år kan man her få indblik i. Begivenheder som for længst er gået i glemmebogen, står pludselig lyslevende.

Der findes mange, mange andre arkivalier man kan bruge til oplysning og forståelse af sin slægt og den tid de har levet.

Hvorfor?

Ja, hvorfor skulle man egentlig lægge et så stort arbejde i slægtsforskning?

Vel først og fremmest fordi det er morsomt og interessant at vide af hvilken rod man kommer. Vel også fordi vi skylder vore børn og efterkommere at fortælle dem om deres kulturarv.

Det er vigtigt, at de ved, at der ikke bare var konger og kejsere, adelige og gejstlige, men også håndværkere og bønder.

Det er vigtigt, at de får en forståelse for, at det var DE mennesker der skabte riget.

Det er vigtigt, at de får at vide, at ikke alle bønder var »Jeppe på bjerget«. Og det fremmer forståelsen, når det er ens egen familie.

Lyngby-Albøge sogne 1743

Pastor Hans de Hemmers indberetning til Kancelliet

Oversat af Willy Helbo, redigeret af Elin Kivsmose

På et tidspunkt i 1984 fandt interessekredsen omkring Egnsarkivet frem til, hvad vi selv synes, en ganske interessant »sag«. Det drejer sig om 33 spørgsmål, udsendt af Kancelliet i år 1743 til de danske amtsmænd.

Vi arbejder i øjeblikket på at oversætte og redigere dette materiale med henblik på en udgivelse af spørgsmålene og svarene fra Kalø Amt.

Det var midt i enevældens tid, den enevælde der blev indført i 1660 og først ophævedes i 1848 med demokratiets indførelse.

Enevælden er den statsform, hvor uindskrænket magt er samlet hos een uafhængig hersker. Den hersker er selv sagt omgivet af en samling embedsmænd, hvilket giver en meget centraliseret statsmagt. Dette gælder også under kong Christian VI, der regerede 1730-1746. Landet var ude i en frygtelig landbrugskrise, med misvækst og kvægpest. Der kom importforbud mod korn i 1735 og et forsøg på statsstøtte til handel og industri havde en meget ringe virkning.

Mod denne forarmelse søgte kongen religionens trøst på pietistisk vis, idet han 1735 indførte kirketvang, 1736 konfirmationen og 1741 forbud mod gudelige forsamlinger af lægmænd.

Det var embedsmændene der regerede og administrerede landet. Denne »administreren« af landet udvikler sig og udvikler sig, embedsmændene ønsker at vide besked med mere og mere. Det giver sig bl.a. udtryk i før nævnte 33 spørgsmål.

I følgebrevet, der er dateret 6. april 1743, hedder det bl.a. *at man behøver at vide besked om hvert steds og distrikts beskaffenhed udi hs. Maytts riger og provinser. Så man kan få en klar og tilforladelig efterretning.*

Til det formål er udarbejdet 33 punkter og poster, som kancelliet beder amtmanden, dels selv og dels ved andre pålidelige embedsmænd i hans amt, besvare efter bedste overbevisning.

Endvidere hedder det, at besvarelserne hellere må være for lange og udførlige, end for korte. Og at såfremt der er noget at meddele udover det spørgsmålene omhandler, såsom mærkværdigheder i amtet, skal det meddeles, idet det altsammen sigter til »Publici nøtte«. Iøvrigt gøres der opmærksom på, at besvarelserne skal være tilsendt kancelliet inden Michels dag næstkommende.

Udsnit af kort over Kalø Amt år 1789.

For at give et billede af, hvad vi arbejder med, har vi valgt at gengive en del af spørgsmålene og nogle af svarene fra Lyngby-Albøge indsendt af pastor Hans de Hemmer.

(Teksten er redigeret, da den ellers vil være meget svær at læse og forstå nu - 240 år efter at den er skrevet.)

1. spørgsmål:
Dette drejer sig om amtets situation og almindelige beskaffenhed.

Her svarer pastor de Hemmer:
Begge sognene består af det faste land, mestendels jævnet jordland. Imellem findes nogle bakker. Jorden er frugtbar og kan tage mod alle slags sæd. Har og en del engbund og moser på sine steder. Intet jord er udyrket, uden hvad højfornødenhed ud(træder?) til græsning. Heder findes her ingen af, uden en, som kaldes Homo Hede, som går til Lykkesholm, men som den ej henhøres til Lyngby sogn, men til Vejlby annex Homo, er det ej at tvivle på at vedkommende præst jo derom giver underretning. Sandflugt er her ikke som giver nogen skade.

Kolind-sund går på den ene side af begge sognes længde, som både går ud og ind i bugter og ikke er til nogen skade for landet. Tvende små åer findes her i sognene, som begge løber til bemeldte sund.

2. spørgsmål:
Hvilken slags korn vokser i amtet. I hvilken mængde. Er der mere end til egen fornødenhed. Kan noget af det sælges og udføres?

Svar:
Alle slags kornsæd vokser her i sognene, rug, byg, havre, boghvede og ærter, hvoraf landmanden vel kan sælge lidt rug, når den fornødne underholdning fratages.

Det meste, hvoraf de kan sælge, er af boghveden, som måles i gryn. Samme sæd er en meget vanskelig sæd, som sjældent vil lykkes, formeddels den så hastigt kan lide skade, af frost, af ild og af stærk blæst.

3. spørgsmål:
Er der nogen frugttræer, om i overflødighed, til hvad fordel?

Svar:
Frugttræer findes få steder. Hos bonden kan imellem findes et æble eller et pæretræ, ellers intet.

Blandt bønderne mærkes ingen lyst eller flid til at plante træer eller frugtbærhaver at have. Men kålhaver er enhver forsynet med.

7. spørgsmål:
Om der er bi-stader og til hvad fordel de anvendes.

Svar:
Bistader lægger enhver sig efter i disse sogne, såvel den gemene mand som andre. Få blander selv mjød, men den største del sælger det ublandet kandevis til købstad-manden.

9. spørgsmål:
Hvilken slags vildt, firefodet og fuglevildt, findes, og i hvilken mængde?

Svar:
Harer, ræve findes her en del af, men rådyr er ganske få. Fuglevildt er agerhøns i høstens tid, snepper fås også imellem. Men i overflødighed spurve og stær. Af insekter er fluer og myg i størst mængde om sommeren. Om foråret i bygsæden indfinder sig en slags som kaldes af den gemene mand: Oldenkokker, som er meget skadelig for træerne.

Så længe solen om dagen giver sin glans, sidder de i træerne som ganske døde. Så snart solen er neddalet, begynder de en stærk susen, og de bider knopperne af træerne. De forgår ej uden ved stærk blæst eller regn. Et andet slags lader sig også se her, når boghveden skal sås, som kaldes Forstager. Disse ere og meget skadelig i varmt vejr, så som gæssene vil æde dem og deraf dør.

10. spørgsmål:
Hvad slags kreaturer indvånerne mest lægger vind på og har størst fordel af.

Svar:
De kreaturer som bonden mest lægger sig efter ere får og stude, de sidste ere dem til største fordel når der er udtræk af landet til fremmede steder.

12. spørgsmål:
Om der er milepæle over alt, eller hvor.

Svar:
Endskønt adel-vejen imellem Aarhus og Grenaa løber tværs igennem disse sogne, så findes her dog ingen milepæle.

15. spørgsmål:
Indvånernes egenskaber, inclination og ungefærlige tal. Sognets døde og fødte i nogle af de sidste år.

Svar:
Indvånerne i disse sogne ere meget arbejdsomme til jordens dyrkning, hvortil de og mest inclinerer.

De gamle og unge her i sognene kan ungefær bedrage sig til et tal af 700 mennesker.

Tallene på fødte og døde i de sidste 5 år har været:

1738	*fødte*	*27*	*døde*	*45*
1739		*31*		*22*
1740		*25*		*27*
1741		*31*		*28*
1742		*23*		*47*

Således fortsætter spørgsmålene, om vejret og luftens beskaffenhed, sygdomme, skove, strømme og åer, curiositeter og mærkværdigheder, o.s.v. -o.s.v. og Pastor de Hemmer svarer beredvilligt og pligtopfyldende på det hele, ligesom alle de andre præster rundt om i sognene.

Den gode Hr. pastor slutter:
»Efter min underdanigst pligt har jeg da, så vidt muligt efterlevet Høj Edle og Velbårne Hr. Kammerjunkerens befaling.

Lyngby præstegård d. 28. august 1743
Hans de Hemmer

Ved at sammenstille svarene fra de forskellige sogne, får vi et nogenlunde præcist billede af landets og befolkningens situation i midten af 1700 tallet. Selv om meget af det nok skal tages med en gran af skepsis.

Når man læser materialet igennem, kan man næsten forestille sig, at det er lavet med henblik på eftertidens slægts og lokalhistoriske forskere, men det har jo selvfølgelig ikke været tilfældet. Spændende bliver det i alle tilfælde at få stoffet redigeret, og forhåbentlig udgivet, både for os der arbejder med det men også for sognenes nuværende og fremtidige beboere.

Fire-blad-systemet - hvad er det?

Lidt historie om aviserne i Grenaa

Af J. A. Nielsen

Udtrykket »fire-blad-systemet« forekommer ret ofte i debatten, og mange er sikkert uforstående overfor, hvad dette udtryk dækker over. Her kan det oplyses, at udtrykket stammer fra den tid, da der i de fleste byer fandtes en avis for hver af de fire politiske partier, der eksisterede dengang.

I Grenaa fandtes fire-blad-systemet i en lang række år. I 1984 er der kun et af de fire blade tilbage, og her er lidt historie om en spændende del af byens liv.

I 1850 startedes den første avis i Grenaa, og den hed ganske naturligt »Grenaa Avis«. Udgiveren hed Magnus Heimann, og bladets trykkeri var i Søndergade 8 (huset er borte nu, men var i mange, mange år familien Momme og Sechers privatbolig). Avisen udkom første gang 18. januar 1850, og den gik ind igen 1. august samme år. Det anbefales interesserede at læse Carl Svenstrups udførlige beretninger i »Grenaa Bys Historie«. Om Heimanns videre skæbne kan man læse i en speciel artikel i årbogen her.

17. maj 1856 genoptog typograf Hans Kappel Hertel fra Viborg udgivelsen af »Grenaa Avis«. Hertel havde lært typografien hos bogtrykker Elmenhoff i Randers, og pudsigt nok blev dennes firma langt senere trykkested for det sidste blad i Grenaa fire-blad-system.

Avisens format var som et A4-ark, og bladet udkom tre gange om ugen. Hertel døde allerede 1857, og efterfølgeren blev Hans Christian Michel Lemmich, der ikke var 25 år og derfor måtte søge fuldmyndighedsbevilling for at kunne få borgerskab.

En nærmere udredning af avisens politiske stade må vi undlade, blot nævne, at bladet som de fleste af byens indbyggere hyldede den nationalliberale politik. Senere opstod »Bondevennernes Parti«, og Lemmich tog skarpt afstand »fra disse bondevenner, fra hvem intet godt er at vente«. Lemmich antog i begyndelsen af 1860erne en ung faktor, C. V. Færch, og denne blev snart medindehaver af bladet og ansvarshavende redaktør.

De politiske brydninger var meget voldsomme, og i 1874 oprettedes »Grenaa Folketidende« af en kreds af venstremænd. Th. Rosenberg fra Hillerød flyttede sit bogtrykkeri til Grenaa efter at have fået garanti for et par hundrede abonnenter. Han døde efter få års forløb, og hans enke fortsatte driften af blad og bogtrykkeri med hjælp af den senere bogtrykker Jens Kr. Holm og fra 1886 af Jacob Skjødsholm. Med denne sidste kom der rigtig gang i den politiske debat bladene imellem, og det er uhyre festligt og interessant at læse om det.

»Grenaa Avis« var altså det, man kaldte »Højre«, og »Grenaa Folketidende« var »Venstre«. »Grenaa Avis« var byens avis, og »Folketidende«havde kun ganske enkelte holdere i Grenaa. Ved Rosenbergs begravelse vakte det opsigt, at byens eneste venstremand, borgmester Christoffer Krabbe, gik ved enkens side.

I 1905 spaltedes partiet Venstre, og »Det radikale Venstre« dannedes. Folk fra dette sidste parti var ivrige for at oprette et blad for Grenaa og Grenaaegnen, og redaktør Lønskov, der havde købt »Grenaa Avis« gik af økonomiske grunde ind på at lade »Grenaa Avis« udkomme som radikalt dagblad og med J. E. Jørgensen som redaktør.

Det passede naturligvis ikke byens og egnens konservative folk. De dannede et aktieselskab og oprettede et nyt blad, Dagbladet »Djursland« med kontor og trykkeri i Ågade. Det begyndte at udkomme 23. september 1913. Kontoret var i den bygning på hjørnet af Storegade og Ågade, der blev bombesprængt i 1945, og trykkeriet lå i den røde bygning lidt længere nede i Ågade, der stadig ligger på stedet som beboelsesejendom. På et hvidt bånd oppe under tagrenden kan man stadig se resterne af bladets skilt, og det vil sige, at maleriet har holdt sig pænt siden 1913...

Dagbladet »Djursland« fik ikke nogen heldig start. Som redaktør havde man antaget Andreas Harsfelt, København. Carl Svenstrup, der har kendt manden, skriver om ham i byhistorien: »Han var ganske uegnet til at komme i kontakt med jævne provinsboere. Hans optræden og skrivemåde faldt ikke i befolkningens smag, og aktieselskabets pengemidler ebbede ud. Man var klar over, at man ikke kunne køre videre med Harsfelt som redaktør. Han blev afskediget til april 1915«.

Det er overmåde festligt at læse i »Grenaa Avis« (»Djurslands Venstreblad«) i 1913-15 om Harsfelt og hans rolle i Grenaa. Det ses ikke, at »Grenaa Avis« meddeler noget om, at der er oprettet et nyt blad i Grenaa, men snart dukker der små bemærkninger frem om »dette højreblad«. Harsfelt

kom for skade til i sin introduktionsartikel at sige, at han kom fra et blad med gode traditioner. Den bemærkning var lige til at lave grin med, og den citeredes i de fleste af de mange, mange debatter redaktørerne imellem. »Grenaa Avis« havde J. E. Jørgensen som politisk ansvarshavende, og det er sikkert ham, der er mester for de fleste indlæg mod Harsfelt. »Grenaa Folketidende«s redaktør hed Niels Forthoft, og de tre herrer havde deres styr med at forklare læserne, hvad der skete. Der var emner nok: En forbindelse mellem Grenaa og Nordsjælland f.eks., en bane mellem Grenaa og Gjerrild, grundlovssagen og havneudvidelse gav anledning til en mængde debatter, og da Harsfelt var sensibel og let at sætte i harnisk og derfor ofte blottede sig var han et let bytte for kollegerne. De var slemme ved ham! De kaldte ham f.eks. komplet uduelig til sit hverv, og det må nok siges at være stærke ord. De sagde også, at han var en byrde af format for de højremænd, der havde sat deres penge i foretagendet. Harsfelts ære i Grenaa varede, som nævnt kun til april 1915, og mændene bag hans blad havde ganske åbenbart stort besvær med økonomien.

16. marts 1915 meddelte bladet, at A/S Dagbladet »Djursland« havde købt bogtrykker Lønskov tilhørende dagblad »Grenaa Avis« med ejendom og trykkeri, hvilket sidste flyttes »til vore lokaler i Ågade«.

Meddelelsen var ganske kortfattet som her, og et par dage senere meddelte bladet, at redaktør Harsfelt efter overenskomst fratrådte sin stilling ved månedens udgang.

23. marts 1915 havde »Djursland« meget mere om sagen, der naturligvis interesserede læserne voldsomt. Harsfelt gav ganske afkald på at redegøre for affæren, og nøjedes med at fortælle, hvad »Grenaa Folketidende« skrev. Beretningen siger kort, hvad der skete, og den gengives ordret her:

»Aktieselskabet, der ejer det herværende højreblad, der som bekendt oprettedes for 1½ år siden, har købt »Grenaa Avis« med tilhørende ejendom og trykkeri af ejeren, bogtrykker Lønskov.

Som det erindres, købte hr. Lønskov Højres gamle organ »Grenaa Avis« for ca. 7 år siden og drev den i nogen tid som højreblad, indtil han for 4½ år siden arrangerde sig med de radikale på egnen, således at bladet siden da har været drevet som radikalt under redaktør Jørgensens redaktion.

»Grenaa Avis« nedlægges nu fra 1. april, og hr. Lønskov afløser derefter hr. Andr. Harsfelt som redaktør af højrebladet. Ved den trufne ordning bliver altså både hr. Harsfelt og hr. Jørgensen ledige, og hr. Lønskov vender tilbage til stedets højreorgan.

Hr. Harsfelt skal efter forlydende atter overtage sin tidligere stilling ved »Nationaltidende« (Herom ved »Folketidende« intet. Red.), medens hr. Jørgensens bestemmelse med hensyn til fremtiden ikke er os bekendt«.

Redaktør Jørgensen meddelte dog straks, at de radikale fortsat ville udgive en avis i Grenaa, og der indrettedes kontor og trykkeri i Storegade 37 (i 1984 »Grenaa Bogtrykkeri« herfra udkom så »Djurslands Venstreblad« med J. E. Jørgensen som redaktør og brødrene Albert og Harald Christiansen som stående for det tekniske.

De radikale blev naturligvis dybt rystet ved transaktionen med »Grenaa Avis«. Partiet må have haft gode støtter på den tid, da man i en fart kunne stable et nyt trykkeri på benene og fortsat være med i bladvirksomhed. »Djurslands Venstreblad« blev ikke noget stort foretagende, og de radikale blev færre og færre. I 1927 måtte man, sikkert nødtvunget, indgå samarbejde med »Randers Amtstidende«, således at en del af bladet tryktes i Randers og de lokale sider og avertissementerne tryktes i Grenaa, en for det tekniske meget besværlig fremgangsmåde. Bladet ophørte at udkomme i 1946, og redaktør Jørgensen var i sin farvel-artikel klar over, at bladet ikke ville efterlade noget savn...

Jørgensen fik senere ansættelse hos kollegaen, redaktør Andersen på »Grenaa Folketidende«. Jørgensen sagde engang, da en medarbejder på »Folketidende« blev kattekonge i håndværkerforeningen: »Alting ender sgu på Folketidende« - og han havde nok ikke tænkt sig selv at skulle ende der...

Trykkeriet købtes af redaktør Jørgensen, og brødrene Christiansen og var bl.a. trykkeri for Carl Svenstrup. De tre bind af »Grenaa Bys Historie« blev fremstillet i »Christiansen og Jørgensens Bogtrykkeri« i årlige hæfter, og det er værd at bemærke, at de store bøger er i håndsats. Der var ingen sættemaskiner i Grenaa dengang. Jubilæumsbogen til Grenaa bys 500 års jubilæum i 1945 måtte dog fremstilles i Århus på grund af tidnød.

Bladet »Demokraten« var nr. 4 i »fire-blad-systemet« i Grenaa. Bladet blev ikke trykt i Grenaa, men havde kontor her og tryktes i Århus. Kontoret i Grenaa oprettedes år 1900 uden at opnå nogen stor succes, men fra 1905-06 kom musiker og træskomager Niels Peter Josiassen til. Han arbejdede ihærdigt for at skaffe abonnenter til bladet, men han måtte konstatere, at folk er uhyre lokal-trofaste hvad angår deres avis, og selvom »Demokraten« fik en ganske pæn portefølje, som det

hedder, så læste byen nu hellere de lokale aviser. I de gamle byrådsreferater kan man læse, at »Demokraten« ikke fik de kommunale annoncer, simpelthen fordi byrådet ikke anerkendte »Demokraten« som en Grenaaavis. Det varede længe, før bladet fik de eftertragtede og pengegivende annoncer. »Demokraten« ophørte med at udkomme i 1974, og forsøg på at genoplive bladet mislykkedes.

Tilbage til »højrebladet«: Som ovenfor nævnt blev »Djursland« ved at være i Ågade, men senere flyttede redaktør Lønskov dog tilbage til Lillegade 54. Lønskov var yderst økonomisk og fik bladet til at fungere en tid, men efter 1. verdenskrig gik det tilbage med økonomien, og aktieselskabet ønskede at sælge virksomheden. Dette lykkedes ikke, og så bortforpagtede man den til trykkeribestyrer Klixbüll fra Odense. Lønskov måtte så forlade hjem og virksomhed og købte et hus i Mellemstræde. Han arbejdede en tid som annoncesælger, men fik så ansættelse på »Grenaa Folketidende« som redaktionssekretær, til at begynde med nok nærmest som korrekturlæser, i hvilken branche Lønskov var fænomenal, punktlig og pillen over al måde og ofte til irritation for typograferne i de hektiske minutter, før bladet skulle i trykken. Lønskov fik som speciale at skrive nekrologer over afdøde, og han konstaterede gang på gang, at det altid var de bedste mennesker, der døde... Han fik en række gode og økonomisk trygge år hos den gamle konkurrent, selvom han sikkert aldrig havde haft så travlt.

Det gik ikke godt for redaktør Klixbüll. Han måtte forlade »Djursland« efter en kort tid i redaktørstolen, og han fik ansættelse som typograf på »Grenaa Folketidende« en kortere tid. Hans økonomi var ikke god, og medarbejderne på kontor og i trykkeri skillingede sammen for at få ham pænt ud af byen. En krank skæbne for højreredaktøren, men han mindes som en god og venlig kollega ved sættekassen - men nervøs og febrilsk og ked af det.

Indtil 1929 virkede »Djursland«s mangeårige faktor, O. Th. Jensen, tillige som redaktør. Jensen var perfekt i det tekniske og var lærer i typografernes fagklasse på Teknisk Skole. Pudsigt nok foregik den praktiske undervisning på Grenaa Folketidendes trykkeri, men dette voldte ingen vanskeligheder. Med redaktionen var det naturligvis så som så, og nyhedsmængden var ikke stor. På Grenaa Folketidendes redaktion fik man ofte en henvendelse om, hvad f.eks. ægnoteringen var. En dag spurgte man, hvem det var, der ringede og det var O. Th. Jensen! Det morede man sig meget over, og opringningen viste, at »Djursland«s kilder ikke var gode, og sligt kunne naturligvis ikke gå i længden. I 1929 ophævedes aktieselskabet, og man solgte trykkeri og ejendom. Dagbladet »Djursland« kom så fra 1. november 1929 til at udgå som et aflæggerblad af »Randers Amtsavis« og med kontor i Grenaa med bogholder på Grenaa Dampvæveri Georg Reimann Kjeldvig som redaktør, dygtigt bistået af hustruen, Ebba Reimann. De to var gode venner med redaktør Gustav S. Andersen på »Grenaa Folketidende«, og de fik ofte aftryk af referater og andet herfra som vennetjenester. Ingen tænkte dengang på, at »Folketidende« kunne komme i den situation at skulle gå ind...

I december 1956 overtog Hans Thordrup redaktørposten på »Djursland« og bestrider den endnu i 1984, da dette skrives. »Djursland« er altså det eneste led i fire-blad-systemet, der består, i de senere år under »Berlingske Tidende«s vinger.

J. A. Nielsen
(i 1912-13 avisdreng
på »Grenaa Avis«)

Oversigt over aviser i Grenaa

Udarbejdet af J. A. Nielsen

Blad:	År:	Ejer:	Redaktør:	Trykkested:
Grenaa Avis	1850	Magnus Heimann	Magnus Heimann	Søndergade 8, Grenaa
Grenaa Avis	1856-1857	Hans Kappel Hertel	Hans Kappel Hertel	Lillegade 54 (?)
Grenaa Avis	1857-1880	C. Lemmich	C. Lemmich	Lillegade 54
Grenaa Avis	1864-1899	C. V. Færch	C. V. Færch	Lillegade 54
Grenaa Avis	1899-1904	Fru Færch	Fru Færch	Lillegade 54
Grenaa Avis	1904-1909	Jens F. Israelsen	Jens F. Israelsen	Lillegade 54
Grenaa Avis	1909-1910	Edm. Lønskov	Edm. Lønskov	Lillegade 54
Grenaa Avis	1910-1915	Edm. Lønskov	J. E. Jørgensen	Lillegade 54
1915 indstiller Grenaa Avis driften - For kortere perioder har der været to andre indehavere.				
Djursland	1913-1915	Kreds af konservative	Andreas Harsfelt	Ågade 1
Djursland	1915-1922	Kreds af konservative	Edm. Lønskov	Ågade 1 og Lillegade 54
Djursland	1923-1926	Kreds af konservative	E. B. Klixbüll	Lillegade 54
Djursland	1926-1929	Kreds af konservative	O. Th. Jensen	Lillegade 54
Djursland	1929-1956	Elmenhoff & Søn, Randers	Reimann Kjeldvig	Randers
Djursland	1956-	Elmenhoff & Søn, Randers	Hans Thordrup	Randers
Grenaa Folketidende	1874-1877	Th. Rosenberg	Th. Rosenberg	Lillegade 34
Grenaa Folketidende	1877-1886	Julie Rosenberg	Julie Rosenberg Aagaard, Brandt og Jens Kr. Holm	Lillegade 34 og 36
Grenaa Folketidende	1886-1906	Jacob Skjødsholm	Jacob Skjødsholm	Lillegade 36 og 50
Grenaa Folketidende	1906-1909	G. Chr. Odense	G. Chr. Odense	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1909-1922	Niels Forthoft	Niels Forthoft	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1922-1928	Likvidationsudvalg	Gustav S. Andersen	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1928	Venstres Organisation	Gustav S. Andersen	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1928-1952	Gustav S. Andersen	Gustav S. Andersen	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1952-1956	Fru Mary Andersen	Svenning Rasmussen	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1956-1957	Fru Mary Andersen	Svend Ejnar Jensen	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1957-1959	Fru Mary Andersen	Thomas Jensen	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1959-1965	Fru Mary Andersen, A/S og Verner Sinnbeck	Verner Sinnbeck Verner Sinnbeck	Lillegade 50 Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1966	Randers Dagblad	Chr. Rye	Lillegade 50
Grenaa Folketidende	1966-1970	Randers Dagblad	Leif Chr Hansgaard Knud Chr Jensen	Randers Dagblad
1970 indstiller Grenaa Folketidende driften				
Djurslands Venstreblad	1915-1946	Radikale parti og fra 1922 J. E. Jørgensen og Brdr. Christiansen	J. E. Jørgensen	Storegade 37 og Randers Venstreblad
1946 indstilles driften				
Demokraten	Før 1900	Den socialdemokrat. Presse	C. M. Blomberg (meddeler)	Århus
Demokraten	1900-1904	Den socialdemokrat. Presse	Jens Jensen	Århus
Demokraten	1904-1905	Den socialdemokrat. Presse	J. P. Winther	Århus
Demokraten	1905-1944	Den socialdemokrat. Presse	N. P. Josiassen	Århus
Demokraten	1944-1947	Den socialdemokrat. Presse	Sandland Nielsen	Århus
Demokraten	1947-1971	Den socialdemokrat. Presse	Rudolf Christiansen	Århus
Demokraten	1971-1974	Den socialdemokrat. Presse	Frausing Christiansen og John Jensen	Århus
1974 indstilles udgivelsen.				

De fire sidstnævnte blade udgør altså »fire-blad-systemet« i Grenaa. De nævnte redaktører havde ofte hjælpere, således havde fru Rosenberg sønnen Holger Rosenberg og lærer Jacobsen, Voldby. - På »Djursland« havde Reimann Kjeldvig, der var bogholder og revisor, udmærket assistance af hustruen Ebba Reimann, der var særdeles aktiv. - På »Demokraten« var redaktør Josiassen ofte fraværende (i rigsdagen), og her assisterede forretter Jens Alby gennem længere tid. Borgmester Aksel H. Hansen, der var typograf, deltog også i arbejdet her, og flere andre har sikkert været i virksomhed.

Ved siden af de nævnte blade udkom et par stykker i kortere perioder: »Grenaa Folkeblad«, aflægger af Aarhus Folkeblad, og »Grenaa Dagblad«, aflægger af Randers Venstreblad, 1898-1901, og med Jens Kr. Holm som redaktør. Holm var grundlægger af firmaet Holms Bogtrykkeri. »Grenaa Folkeblad« udkom 1887, og begge blade tryktes i Århus.
»Aarhus Stiftstidende« havde redaktion og kontor i Grenaa fra ca. 1960 og tryktes i Århus.
»Grenaa Folketidende« udsendte flere aflæggerblade: »Ebeltoft Folkeblad«, der udkom i mindre end 100 eksemplarer, 1887-1927, »Kolind Avis« (ugeblad) og »Ebeltoft Avis« fra 1925 til 1965.

J. A. Nielsen

Som yderligere illustration af forholdene i bladverdenen i Grenaa omkring 1915 kan følgende tjene, altsammen indlæg i de sidste numre af »Grenaa Avis« - lige før redaktør Jørgensen måtte forlade redaktionen. Til nogle bemærkninger om 7.000 kr., som redaktør Forthoft skulle have forstrakt højrepressen med, kan det siges, at Forthoft, der var ejer og redaktør af venstrebladet »Grenaa Folketidende«, købte en hel del materiale fra »Djursland«s trykkeri i Ågade, da dette flyttede til Lillegade 54. Måske er de 7.000 kr. et led i denne handel. Enkelte dele af dette materiale var endnu til stede i »Grenaa Folketidende«s trykkeri, da dette indstillede driften i 1965!

Redaktør Jørgensen benyttede rådigheden over spalterne til at forklare tingenes tilstand. Bemærk datoerne over de forskellige stykker.

Grenaa Avis 22. marts 1915:

Til vore abonnenter!

Nærværende blad, der siden 1. oktober 1910 har været det radikale Venstres organ, er fra 1. april berøvet os. Højre og det moderate Venstre har købt bladet af dets ejer, og bladet ophører derefter at udkomme som radikalt venstreblad.

Det attentat, der her er forsøgt mod vor presse, har heldigvis ikke ført til det resultat, der var tilsigtet. Vort blad vil stadig vedblive at udkomme og som hidtil med J. E. Jørgensen som redaktør.

Vi beder vore gamle abonnenter stadig stå fast om deres blad. Den presse, det radikale Venstre på Djursland har rejst, bør ikke svækkes. Nu mere end nogensinde gælder det om at holde sammen.

Vort blad vil efter 1. april blive tilsendt alle vore gamle abonnenter, som ikke forinden har afbestilt det.

Bestyrelsen for
Djurslands Venstreblad
(»Grenaa Avis«)

Grenaa Avis 23. marts 1915:

Redaktøren af det herværende moderate blad, der har slået en handel med Højre i den hensigt at fratage det radikale Venstre »Grenaa Avis«, skriver i går i sit blad, at »ved det opnåede arrangement« - således betegnes denne handel, der synes udspekuleret af en lommeprokuratorhjerne - tilvejebringes der betingelser for - sunde, normale bladforhold på egnen!!

Vi forstår så godt, at hr. Forthoft ville finde det ideelt, om radikale venstremænd blev tvunget til at holde og læse hans papir. Ellers havde han formentlig ikke forstrakt Højre med de 6-7.000 kr., som han for sin part skal punge ud med for at blive en ubehagelig konkurrent kvit.

Desværre for hr. Forthoft lader abonnenter sig imidlertid ikke sælge med hud og hår, og vor ærede kollega i Lillegade vil sikkert gøre den beske erfaring, at han har givet sine penge meget dårligt ud. Det vil vist vare en god stund, før han kommer til at overtage de abonnenter, han har ventet sig som sin profit. Den fremragende jurist, der har ordnet handelen, har vistnok glemt i kontrakten at fastsætte tid og sted for hr. Forthofts overtagelse af de radikale abonnenter.

Hr. Forthoft vil ikke opnå det, han kalder »sunde, normale bladforhold«. Thi heldigvis er radikale venstremænd på disse egne for vågne til at ville finde sig i den behandling, hr. Forthoft og hans makkere har tiltænkt dem.

Grenaa Avis 24. marts 1915:

Djurslands Venstreblad

Fra april kvartal udgives det radikale Venstres organ på Djursland under navnet »Djurslands Venstreblad«. Bladet, der som hidtil bliver redigeret af J. E. Jørgensen, får kontor og trykkeri i tømrermester P. Jensens ejendom, Storegade 37, Grenaa. Når det er lykkedes at føre vort blad over den krise, der truede det, er det takket være den resoluthed og offervilje, der er vist af vore meningsfæller.

»Djurslands Venstreblad« udgives af en større kreds af radikale venstremænd i by og på land.

J. A. Nielsen:

De radikale i Grenaa og omegn var så heldige, at der i Århus stod et trykkeri ledigt med skrifter og maskiner. Trykkeriet blev købt, og i løbet af få dage blev det overflyttet til Grenaa og opstillet i tømrermester P. Jensens ejendom i Storegade 37. Kontoret var til gaden og trykkeriet i bagbygningen, hvor der tidligere var snedkerværksted. Til at begynde med rådedes der kun over førstesalen, og adgangen hertil var en bred udendørs trappe midt i facaden.

Sådanne trapper ses på gamle billeder fra snedkerværksteder. Efterhånden benyttedes også hele stueetagen. I starten var Harald Holm faktor på Venstrebladet (senere indehaver af Holms Bogtrykkeri).

Grenaa Avis 24. marts 1915:

Ikke for megen ære.

Hr. Forthoft protesterer i sit blad imod, at »Venstre« har nogen andel i Højres bladkøb. Det er for megen ære at gøre »Venstre«, skriver han.

Det er i hvert fald ikke for megen ære, vi gør hr. Forthoft ved at påstå, at **han** *for sit personlige vedkommende skal udrede 6-7.000 kr. af krigsomkostningerne ved at komme den radikale »Grenaa Avis« til livs. At sagen forholder sig således, drister han sig næppe til at benægte.*

Det er sinukt af den moderate redaktør, at han har holdt sit parti uden for denne »handel«. Iøvrigt ville vistnok flertallet af hr. Forthofts meningsfæller betakke sig for det politiske selskab, han her har søgt. Vi har da talt med adskillige moderate venstremænd, som ikke just bedømmer det sidste udslag af hr. Forthofts forretningssmartness på en for hr. Forthoft smigrende måde. Endnu er det ikke højeste moral, at forretning er forretning, og at hensigten helliger midlet. Tror hr. Forthoft det, skal han nok blive revet ud af sin vildfarelse. Der er grænser for, hvorvidt selv hr. Forthoft kan gå for at fremme økonomiske og andre formål.

Grenaa Avis 25. marts 1915:

En flottenheimer.

Hr. Forthoft oplyser nu, at han har forstrakt Højre med 6-7.000 kr. for at blive en **behagelig** *konkurrent (»Grenaa Avis«) kvit. Vi takker vor ærede kollega, fordi han anerkender vore gode egenskaber. Det var næsten mere, end vi havde ventet, efter at han har gjort et så dybt greb i pengepungen for at få den behagelige konkurrent aflivet. Et held for hr. Forthoft, at vi ikke har været ham ubehagelig. Thi når en behagelig konkurrent koster 7.000 kr., hvor dyr ville så ikke en ubehagelig være blevet. Et forretningsgeni som hr. Forthoft kan sikkert regne dette stykke reguladetri.*

Iøvrigt må vi sige, at hr. Forthoft er en flot mand, siden han forærer Højre tusinder af kroner uden at få noget vederlag. Eller også er hans følelser for Højre meget ømme, hvad vi heller aldrig har tvivlet om.

Annonce i Grenaa Avis 31. marts 1915:

Djurslands Venstreblad (redigeret af J. E. Jørgensen, Grenaa Avis). Bladet ejes og udgives af en større kreds af mænd i by og på land og er derfor befolkningens eget blad. Djurslands Venstreblad har kontor og trykkeri Storegade 37, Grenaa. Tlf. 276.

Annonce i Grenaa Avis 31. marts 1915

»Djursland«, dagbladet for den østlige del af Randers amt (redaktør: Edm. Lønskov). Abonnement og annoncer modtages på bladets kontor (Ågade, overfor Højskolehotellet) og pr. telefon nr. 250 (efter kl. 6 aften og søn- og helligdage telefon nr. 10).

(Efter dette er »Grenaa Avis«s saga ude).

Fra hør til pap - historien om Grenaa Papfabrik

Af Erik Christophersen

Den 22. september 1983 fejredes indvielsen af et nyt, stort fabriksafsnit på Grenaa Papfabrik. Investeringen, der andrager 130 mill. kroner, er den klart mest omfattende i fabrikkens levetid, og med den nye papirmaskine, der her er taget i anvendelse, er produktionskapaciteten forøgeet med 60%.

Som det må være mange bekendt, producerer Grenaa Papfabrik papir og pap til emballageindustrien på grundlag af returneret affaldspapir. Hvad langt færre formodentlig er klar over idag er, at fabrikken startede sin aktivitet indenfor en helt anden branche, nemlig som hørskætteri, og først blev en papir-genbrugsvirksomhed - med store fremtidsmuligheder - da hørren gradvist mistede sin betydning som tekstilfiber herhjemme efter 2. verdenskrig.

»Andelsselskabet Grenaa og Omegns Hørskætteri«

Spindhør er verdens ældste tekstil-kulturplante med en 7000-årig historie bag sig. I Danmark har den været dyrket i hvertfald siden ældre romersk jernalder (100-200 e. Kr.), og indtil slutningen af forrige århundrede var det i de enkelte, selvforsynende landbrug endnu almindeligt, at man dyrkede lidt hør til eget forbrug. Allerede ved århundredskiftet var den hjemlige hør dog trængt helt tilbage af den billigere, importerede hør og især af bomuld, og kun i perioder med importvanskeligheder har hørdyrkningen oplevet en renæssance herhjemme.

I 30'ernes storkrise med de omfattende handelsrestriktioner og de lave kornpriser blev der skabt et sådant grundlag for fornyet dyrkning af hør, og da importen af tekstilfibre helt indstilledes ved krigens start i 1939, fremkom der overalt i Danmark initiativer til etablering af hørindustrier. Også foreningen »Dansk Arbejde«, der nedsatte et såkaldt erstatningsvareudvalg, opfordrede nu kraftigt danske landmænd til at dyrke hør i stor stil, og man fremhævede, at hørpriserne ville blive skyhøje i løbet af krigen. Mens det høstede hørareal herhjemme kun var på 200 ha i år 1900, steg det under krigen til hele 7000 ha pr. år.

Også landmænd på Djursland havde fået øjnene op for de nye indtjeningsmuligheder, og i efteråret 1939 vedtog man, efter at der var holdt en række orienterende møder, at starte et hør-

Grenaa og Omegns Hørskætteri fotograferet 1944 - umiddelbart efter genopbygningen. Den store bygning bagest rummede rødningsanlæg samt lager til den indkørte, ruskede hør. I den tilstødende bygning t.h. med de 3 udluftningskanaler befandt tørreriet sig til den rødnede hør. Forrest er t.h. skætteriet og t.v. lageret til den færdige, skættede hør og blår, klar til afgang til spinderiet. I den lille »indeklemte« bygning i midten befandt sig toiletter og kantine. Længst t.h. ses kedelhuset, der leverede energi til fabrikken på basis af affaldet fra skætningen. I direktørboligen t.v. befandt sig også kontoret.

På gårdspladsen ses indkørte hørstakke, der måske er hentet på marken bag fabrikken. Marken ejedes af Grenaa Kommune, men var forpagtet ud. (Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

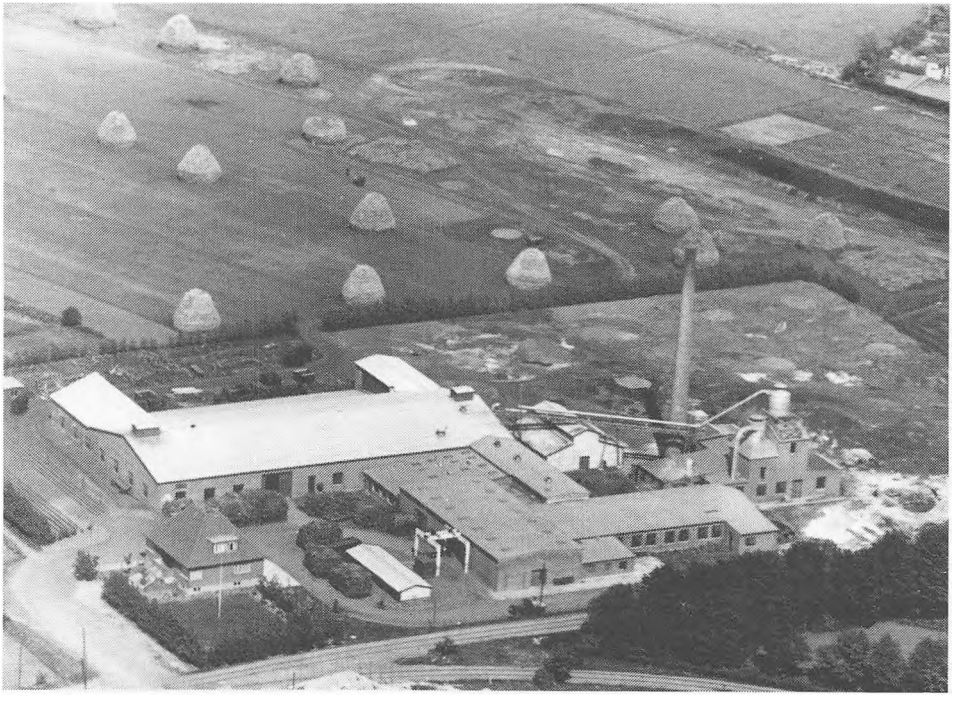

skætteri på andelsbasis i Grenaa. Hidtil var den høstede hør blevet transporteret den lange, fordyrende vej til Tommerup på Fyn for at blive behandlet.

Den 29. november 1939 fandt den stiftende generalforsamling sted på Hotel Dagmar, og her valgte 150 andelshavere, der foreløbigt havde tegnet sig for 355 ha, proprietær R. Ric-Hansen, Stensmark, til formand for »Andelsselskabet Grenaa og Omegns Hørskætteri«. Det havde især været Ric-Hansen, der på møderne forinden havde ydet en indsats for at mane den usikkerhed og angst i jorden, som mange gårdejere naturligt havde næret i forbindelse med det utraditionelle projekt.

En ruskemaskine i funktion. Der fandtes to typer ruskemaskiner. Den ene type lagde hørren på skår til dugrødning, og det er den, der er afbildet her. Den anden type bandt hørren op til neg som en selvbinder, og denne type var i mange år den mest benyttede på Grenaa egnen, hvor hørren ikke så hyppigt lå til rødning på marken, men i stedet blev kørt ind til varmtvandsrødning på hørskætteriet.

Billedet er taget ved Kolding i 1947.

(Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

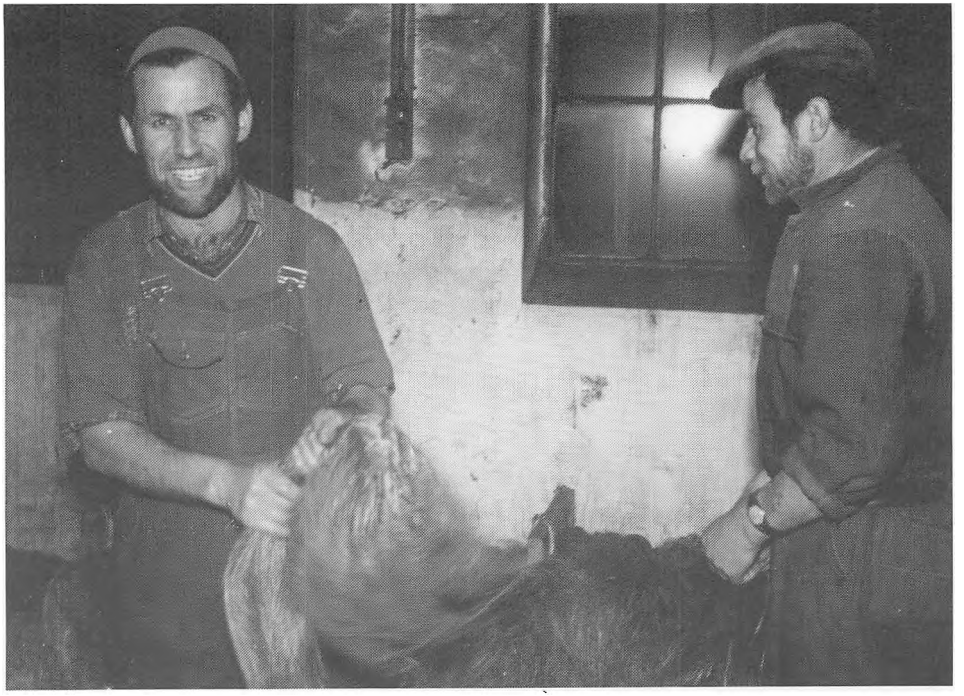

Hørskætterne Niels Skiffard (t.v.) og Svend Meyer er ved at samle hørtaverne, der er kommet ud af skættemaskinen.

Billedet er taget i 1954. (Udl. af Arthur Jensen, Grenaa)

I den første bestyrelse indvalgtes proprietærerne Brendstrup på Mariendal, Pretzmann på Vellevgaard, Lund på Kratholm, de Neergaard på Asgaard samt gårdejerne Brahe, Bredstrup og Kruse, Sangstrup.

Som man ser, var det de større landmænd, der dominerede foretagendet fra starten; men proprietær T. Hove-Nielsen, Ryomgård, der var suppleant i den første bestyrelse og andelsselskabets sekretær, oplyser, at også de mindre landbrug var repræsenteret. Som direktør engageredes planteavlskonsulent Helge Højby, der kom op fra Tommerup.

I Grenaas borgmester N. S. Pallesen havde andelsselskabet fra starten en vigtig lokalpolitisk støtte, og det var lykkedes at få tilsagn fra byrådet om, at en fabriksgrund ved slagtehuset på 10.000 m² ville blive stillet til rådighed. På denne grund blev hørskætteriet taget i brug i december 1940 og officielt indviet den 20. januar 1941, og i de følgende år voksede her en af byens største arbejdspladser frem, der bare to år efter starten beskæftigede 150 personer, heraf 50 kvinder.

Hørrens behandling og anvendelse

Der skal gives en kort orientering om den proces, hørren skulle gennemgå, da den idag sikkert er ukendt for de fleste.

Hørren blev sået i april/maj og helst på god, fugtig jord. I slutningen af juli - før frømodning - skulle den »ruskes«,

d.v.s. høstes, der som ordet siger foregik ved at planten blev rykket op med rode. Hensigten med at lade roden blive siddende var at sikre, at »taverne« (fibrene) blev så lange som muligt. På de mindre brug klaredes ruskningen manuelt, men til de større brug stillede andelsselskabet få år efter starten såkaldte »ruskemaskiner« til rådighed, der blev trukket af hest eller - på proprietærgårdene - af en traktor. Herefter skulle hørren »knevles«, d.v.s. frøene afrives, hvilket skete på marken eller på hørskætteriet. Dernæst fulgte »rødningen«, der var en forrådnelsesproces, gennem hvilken plantens bark og veddele løsnede sig fra taverne. Rødningen foregik enten på marken i form af »dugrødning« eller blev fremskyndet på hørskætteriet ved såkaldt »varmtvandsrødning« i vandkar med 35 grader varmt vand. Sidstnævnte løsning var den foretrukne i Grenaa i de første mange år. Endelig fulgte »skætningen«, hvor de lange hørtaver blev frigjort fra resten af planten. På Grenaa Hørskætteri klaredes dette af en »skættemaskine«. I starten foretog man også skætning uden forudgående rødning, men en sådan »grøntskætning« ødelagde mange taver og blev derfor opgivet, da rødningsanlægget blev taget i brug. Efter skætningen blev hørtaverne bundtet og afsendt til spinderi. Her blev hørren »heglet«, d.v.s. kæmmet, førend den var klar til spindning. I begyndelsen af krigen var der blevet oprettet spinderier både i Tommerup på Fyn og i København, således at hørren ikke som hidtil skulle til spinderierne i Belgien og Skotland, der var de vesteuropæiske centrer for hørindustri.

Affaldet efter skætningen bestod bl.a. af de kortere og ringere fibre, »blår«, der for en stor dels vedkommende også blev sendt til spinderi. En del blår blev også brændt i fyret sammen med »skæverne«, d.v.s. bark og ved. På denne måde var hørskætteriet delvist selvforsynende med energi. Hørtaverne anvendtes under krigen til mange former for tekstilartikler; men p.g.a. deres kølighed og vandabsorberingsevne egnede de sig især til arbejdstøj, viskestykker, lagner og linned. Ordet »linned« er iøvrigt - ligesom ordet »lærred« - afledt af »lin«, der er det oldnordiske ord for hør (på latin: »linum usitatissimum«).

Det var iøvrigt langtfra alle beskåret at købe et ægte hørlagen eller en hørjakke under krigen. I foråret 1945 kostede et lagen f.eks. 44 kr., mens man kunne få en jakke for cirka det halve. Men uanset prisniveauet: Leverandørerne måtte føre ventelister over de interesserede kunder. Den aktuelle mangel på tøj blev dog i de fleste tilfælde - i det mindste i byerne - løst ved omsyning af gammelt tøj, eller ved at vrangen blev vendt udad, hvilket udmærket kunne give en udslidt frakke eller jakke en ny levetid.

Blåren blev benyttet især til sækkelærred, tæpper, høstbindegarn, møbelpolstring, men også til tøj. En blårgarnsskjorte skal dog have været en noget krads beklædningsgenstand, især hvis den var godt fyldt med skæver.

Omkring 15 ruskemaskiner står til parade. Der er her udelukkende tale om maskiner af »selvbinder«-typen.
Billedet er taget ca. 1949. (Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

Branden i 1943

At hør er et særdeles brandfarligt stor, fik man et slående bevis på den 29. juli 1943 (kl. 14), da der opstod brand i hørskætteriets blårmaskine. Selvantænding blev officielt angivet som brandårsagen, men der taltes også om sabotage. I løbet af bare en times tid blev den blomstrende virksomhed forvandlet til en rygende ruindynge, uden at brandvæsenets 3 hasteindkaldte sprøjter kunne forhindre det. Ved en forbavsende indsats lykkedes det imidlertid at genopføre fabrikken på bare fem måneder, dennegang i et mere brandsikkert materiale. Hove-Nielsen fortæller, at Hessels marker blev benyttet til dugrødning, mens fabrikken blev genopbygget.

Hørskætteriets storhed og fald

Prismæssigt var hørren under krigen bundet til bygprisen og lå 1/3 over denne, og med de høje kornpriser og den store efterspørgsel efter hør - samt de lave løntariffer - var det særdeles indbringende at handle med hør i krigsårene. Det bør her indskydes, at man fra bestyrelsens side i 1939 kraftigt havde understreget, at hørskætteriet ikke skulle være en kortvarig gullaschforretning, selvom de høje krigspriser sikkert ville give virksomheden en flot start.

Billede fra det brandhærgede hørskætteri i 1943. Således kom skættemaskinen til at se ud, men bare fem måneder senere var fabrikken klar til drift igen.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

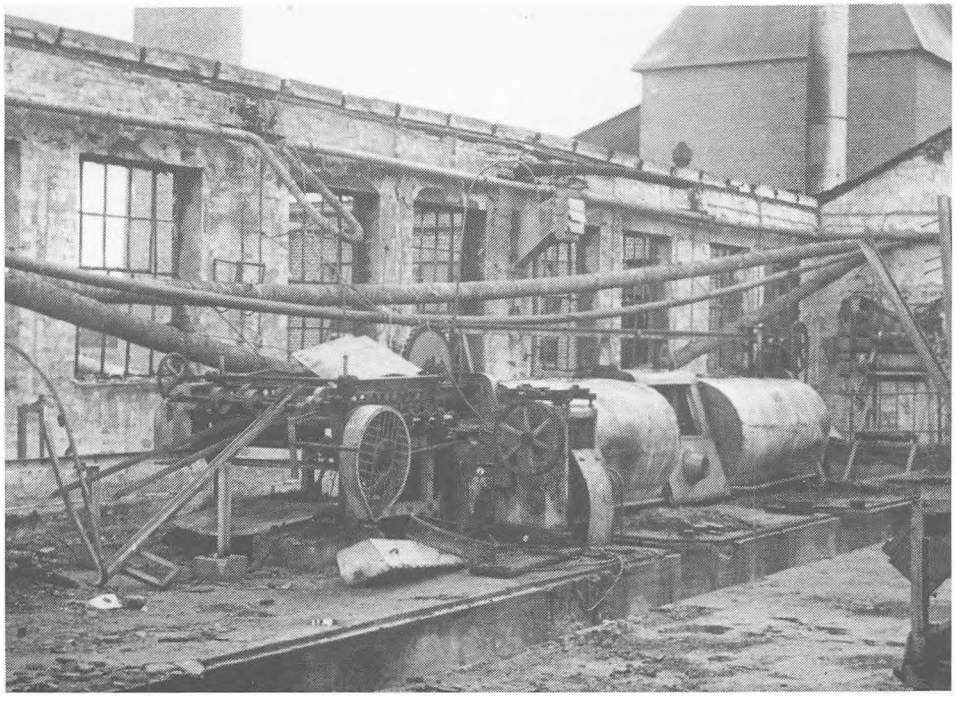

Det sidste holdt stik, og allerede i foråret 1945 var anlægget til 1.5 mill. næsten afdraget, og med store forventninger fortsat med hensyn til hørafsætningen havde skætteriets ledelse store udvidelsesplaner. Disse planer forsøgte man at realisere i de første efterkrigsår, hvor tøjmangelen stadig var stor, og importen af bl.a. tekstiler endnu ikke var givet fri af hensyn til landets voldsomme valutaunderskud.

Investeringerne fik skæbnesvangre konsekvenser grundet nogle uheldige omstændigheder.

Først efterfulgtes anskaffelsen af et nyt, avanceret rødningsanlæg af nogle magre hørår på Djursland, hvor jorden iøvrigt ikke er ideel til hørdyrkning. Herefter forsøgte ledelsen at redde sig ud af de opståede, økonomiske vanskeligheder ved at investere i et spinderi.

Hove-Nielsen fortæller herom, at bestyrelsen trods nogen betænkelighed var gået med til at købe et blårspinderi til 700.000 kr., men at direktør Højby vendte hjem fra London og i stedet havde købt et hørspinderi på tilbud til 3 mill. kr. Indkøbet fremkaldte en sand panikstemning i bestyrelsen, der omgående ville sælge spinderiet igen - til den første der bød sig. Hove-Nielsen var i sin egenskab af sekretær involveret i afviklingen, og det lykkedes ham at få forpurret en handel med »en røver i København, der ikke ejede det tøj, han gik i«. I stedet blev spinderiet afsat til Kolding Hørfabrik for ca. 1,5 mill. kr., 300.000 mere end hvad københavneren havde budt.

Transaktionerne havde imidlertid bragt hørskætteriet ud i økonomisk uføre, og bestyrelsen foreslog nu som oprindeligt vedtaget at anskaffe blårspinderiet. Men nu sagde halvdelen af andelshaverne stop. Der var efterhånden udbredt mistillid til ledelsens dis-

Det er et parti hør - ikke juletræer - der her er på vej til Grenaa med vognmand Arthur Jensen efter at være blevet afhentet i Kejlstrup i 1947.

Arthur Jensen, Grenaa, startede med at køre for hørskætteriet i 1944, og endnu i 1984 er han én af papfabrikkens faste chauffører, siden 1947 som selvstændig vognmand. Indtil 1947 kørte han den ene af vognmand Karl Birchs to lastbiler.

Arthur Jensen fortæller, at lastbilerne under krigen var udstyret med gasgeneratorer. Efter krigen kom dieselmotorerne, der var et nyt »osende« bekendtskab i Grenaa, igen til deres ret.

Arthur Jensen husker iøvrigt, at en liter dieselolie kostede bare 8 øre lige efter krigen.

(Udl. af Arthur Jensen)

positioner helt uden økonomisk grundlag, og på en række stormfulde møder i 1948 blev hele hørskætteriets fremtid ivrigt diskuteret.

Det stod nu klart for de fleste, at det ikke mere var så god en forretning at dyrke hør som under krigen, og på et af møderne dundrede sognefoged Slemming, Hammelev, at der ikke meget længere ville være grund til at købe et hørlagen til 40 kr., når det nu snart var muligt at få et for 10 kr. Baggrunden for hans bemærkning var, at importen at tekstiler netop var givet fri, nærmest som resultat af et massivt folkekrav.

Salget til Tommerup Hørfabrik 1948

Enden på stridighederne blev vedtagelsen på årets generalforsamling - med et massivt flertal - om at afhænde hele virksomheden til Tommerup Hørfabrik for et fremsat tilbud på 1,9 mill. kr. Hørfabrikken ville danne et aktieselskab i Grenaa og videreføre skætteriet og blårspinderiet - som altså alligevel var blevet købt. Det stod så alle frit for at tegne aktier i det nye selskab.

Tommerup-filialen »A/S Hørfabrikken i Grenaa« fik en meget kort levetid, og allerede året efter trådte den i likvidation, og der blev taget afsked med direktør Højby. Han rejste kort efter til Sydafrika for her at tiltræde en stilling som planteavlskonsulent. Efter Højbys afrejse blev fabrikkens daglige ledelse overtaget af Svend Mogensen, Gl. Mølle, der havde været ansat der siden starten i december 1940.

Det blev nu besluttet at sætte fabrikken på tvangsauktion, og i januar 1950 købte det gamle andelsselskab den tilbage for 750.000 kr., en efter Tommerups mening alt for lav pris.

Kort forinden var den imidlertid blevet udlejet til Kolding Hørfabrik, der havde sat sig for at genoptage driften af såvel skætteri som spinderi. Lejemålet var blevet formidlet af direktør Bisgaard i »Banken for Grenaa og Omegn«, der havde penge i klemme i virksomheden og derfor var interesseret i dens videreførelse.

»Kolding Hørfabriks Grenaa Afdeling« 1950-54

Den udnævnte direktør for »Kolding Hørfabriks Grenaa Afdeling« var landbrugskandidat Axel N. Larsen, der havde været konsulent på Kolding Hørfabrik siden 1946.

Axel Larsen var Grenaa-virksomhedens direktør i godt 13 år, og det var under hans ledelse, at hørfabrikken ændrede sig til en papfabrik, hvis råstofgrundlag fra starten var affaldspapir.

Først i 1954 blev virksomheden et selvstændigt aktieselskab, og om de første vanskelige overgangsår fortæller Larsen idag, at den stramme binding til aktiviteterne i Kolding gjorde det vanskeligt at foretage selvstændige dispositioner og langsigtet planlægning. Det stod dog efterhånden mere og mere klart, at det i længden ville være urentabelt at satse så ensidigt på hørforarbejdning p.g.a. den stigende import af stadigt billigere tekstiler. Og de moderne kunststoffer var nu begyndt at strømme til landet.

I disse år spredtes aktiviteterne i Grenaa derfor til også at omfatte områder som korntørring, raps, oliehørfrø og hamp (til reb!). Især de to førstnævnte aktiviteter, der var noget gan-

I perioden 1950-54 eksporteredes en del blår til Finland for her at blive forædlet til cellulose. Derfor var tankerne om selv at starte en celluloseproduktion vel heller ikke så fjerne. På billedet fra Grenaa Havn i 1951 ses Arthur Jensens Mercedes-lastbil med et læs blårballer, der skal afskibes til Finland.

(Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

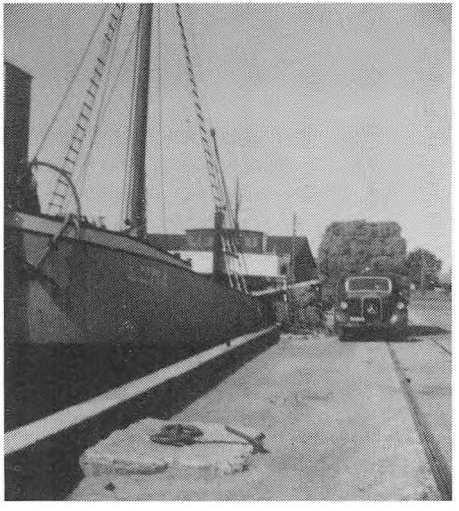

ske nyt på Djursland, gav en god indtjening, dog uden at de af den grund blev betragtet som varige løsninger på problemerne vedrørende fabrikkens fremtid.

»Dansk Lin- og Celluloseindustri A/S«

Under krigen havde der eksisteret ialt 13 hørfabrikker i Danmark; men i begyndelsen af 50'erne var hovedparten af dem lukket igen.

Med det formål at planlægge fælles, fremtidige aktiviteter nedsattes der i efteråret 1953 et udvalg bestående af repræsentanter fra de endnu eksisterende hørfabrikker. Formanden for udvalget var Axel Larsen.

Udvalgsarbejdet mundede ud i stiftelsen af det selvstændige aktieselskab »Dansk Lin- og Celluloseindustri« den 12. januar 1954. Den første bestyrelse bestod af: Proprietær P. M. Thomsen, Egelund ved Kolding - der var bestyrelsesformand -, forpagter A. P. Lunden, Dyrehavegaard ved Kolding, godsejer C. Boisen Thøgersen, Kjærup ved Ringsted samt proprietær S. C. M. Koefoed, Lobbæk på Bornholm. Til direktør valgtes Axel Larsen, Grenaa.

Det var selskabets agt at købe hørfabrikken i Grenaa for her at starte en produktion af blårcellulose til papirindustrien, mens skætteriet ville blive drevet videre som hidtil. Blårspinderiet var dog solgt til Holland.

Således lød den officielle målsætning. Denne facade dækkede imidlertid over et raffineret skuespil, der havde til formål at få financieret etableringen ved hjælp af et af efterkrigens, efterstræbte Marshall-lån - til 2% i rente. Kun de virksomheder der ikke ville konkurrere med allerede eksisterende, kunne komme i betragtning til et lån, og en produktion af blårcellulose var noget nyt i Danmark. At selskabet så faktisk havde vedtaget at starte en papfabrik, var en anden sag. Men der fandtes allerede papfabrikker herhjemme.

Axel Larsen oplyser, at det især var daværende ekspeditionssekretær Agbos fortjeneste, at det lykkedes at få lånet i hus, fordi denne opfordrede til at søge om lån til en celluloseindustri, men bruge dem til en papindustri. Var pengene først brugt, var der intet at gøre ved det...

Den tillid, der var skabt til virksomheden i Grenaa siden 1950, spillede dog også en vigtig rolle ved den endelige tildeling af lånet.

Tage Jensby, Grenaa, der er en veteran fra hørskætteriets start, var den første person, der blev genansat efter Larsens tiltræden i 1950. Jensby husker endnu idag, hvordan fabrikkens lille kontor, hvor han arbejdede, måtte lægge øre til adskillige fantasifulde planer og overvejelser, førend det nye projekt endelig kom på bordet. Og stor var da spændingen, om det også skulle lykkes at få startet papfabrikationen.

Det lykkedes, og den 20. april 1956 blev papfabrikken indviet, godt 2 år efter overtagelsen af hørfabrikken og opløsningen af det gamle andelsselskab. Mellemtiden havde fungeret som nyttige etablerings- og læreår.

Først måtte en papirmaskine jo tilvejebringes, og det lykkedes at få et tilbud på en godt brugt i Norge - årgang 1886. Erik Jørgensen, produktionschef

Bestyrelse og direktion samlet i januar 1959 foran Grenaa Kirke efter frokost på Hotel Dagmar, der i reglen udgjorde rammerne for bestyrelsesmøder og generalforsamlinger.

F.v. ses C. Boisen Thøgersen, ingeniør Frits Madsen - der var inviteret med -, P. Magnus Thomsen (formanden), direktør A. Larsen, S. C. M. Koefoed og A. P. Lunden.

Senere samme år lukkede Bornholms hørskætteri, og Koefoed måtte forlade bestyrelsen. I hans sted indtrådte Kaj Frølich, virksomhedens senere direktør og bestyrelsesformand.

(Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

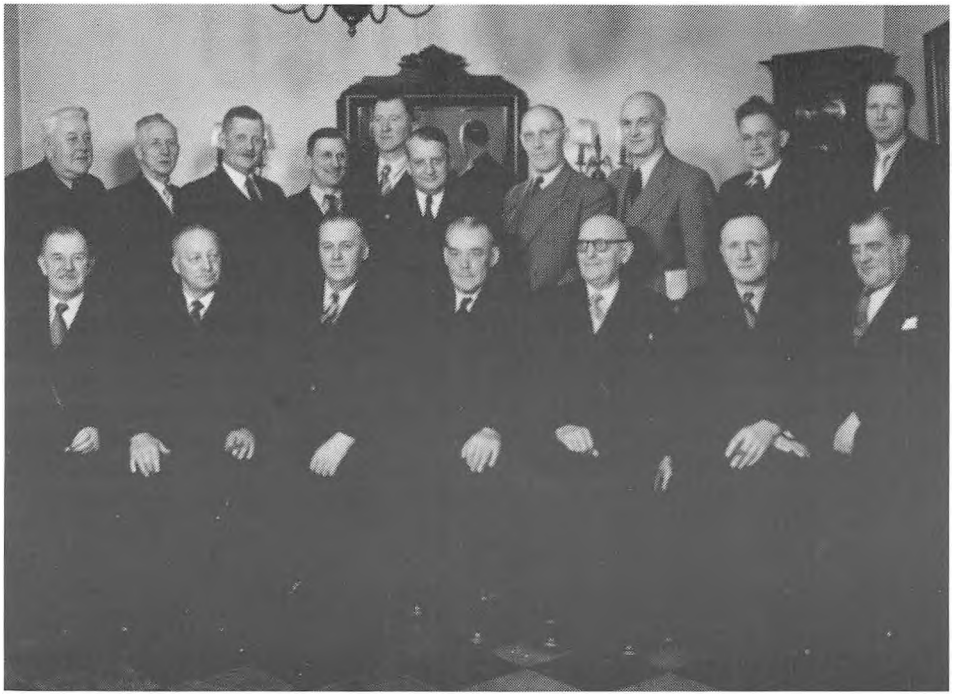

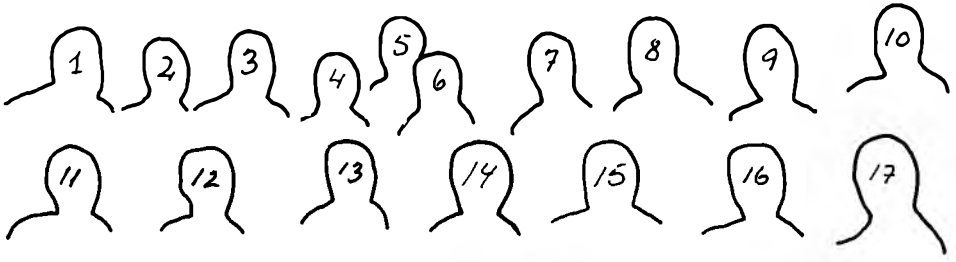

Fra afslutningsmødet i andelsselskabet på Hotel Dagmar den 17. marts 1954.

Bagest ses f.v.:
1. Ottesen, Enslev
2. Brahe, Bredstrup
3. Brendstrup, Mariendal
4. Rasmussen, Stenvad
5. Hove-Nielsen, Ny Ryomgård
6. Lrs. Henning Hansen, Grenaa
7. Bankdirektør Bisgaard, Grenaa
8. Overlærer N. S. Pallesen
9. Kaagh, Sivested
10. Direktør Larsen, Grenaa.

Forrest ses f.v.:
1. Kruse, Sangstrup
2. Slemming, Hammelev
3. Kaagh, Skindbjerg
4. Ric-Hansen, Stensmark
5. Pedersen, Sivested Odde
6. Laursen, Tirstrup
7. Redaktør Reimann, Grenaa.

Om de dybere årsager til opløsningen af andelsselskabet nævner Hove-Nielsen dels den fatale investering i hørspinderiet og dels den kendsgerning, at det ikke lykkedes at få regeringen til at garantere stabile hørpriser efter krigen. En sådan »hørordning« havde man indrøft i Sverige efter krigen.

(Udl. af T. Hove-Nielsen, Ryomgård)

på fabrikken indtil sin pensionering i 1983, fik tildelt den spændende opgave at tage til Norge, lære at lave pap på maskinen på bare 3 uger, afmontere den 150 tons tunge maskine og få den transporteret til Grenaa til montering. Han var helt uden kendskab til papfabrikation og skulle have haft assistance af en fagmontør Østberg; men denne blev syg, så Jørgensen var overladt til sin egen sunde fornuft og hjælp fra tilfældige personer på stedet.

Trods de svære odds lykkedes det for ham, og da maskinen var sat sammen igen i Grenaa og blev startet, tungerede den.

Det var også Erik Jørgensen, der hentede og monterede papirmaskine nummer 2 (kaldet PM 2) i 1959. Mens PM 1 blev solgt til Jugoslavien i 1966, er PM 2 stadig i drift på papfabrikken,

Afdelingen for papfabrikken i foråret 1956 færdiggøres. Den første papirmaskine, PM 1, købtes i april 1955 i Norge og blev officielt indviet i Grenaa et år senere, efter at være blevet installeret ovenpå det gamle rødningsanlæg. Maskinen kunne forvandle 25 tons returpapir til råpap i døgnet. I 1966 blev den solgt til Jugoslavien.

(Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

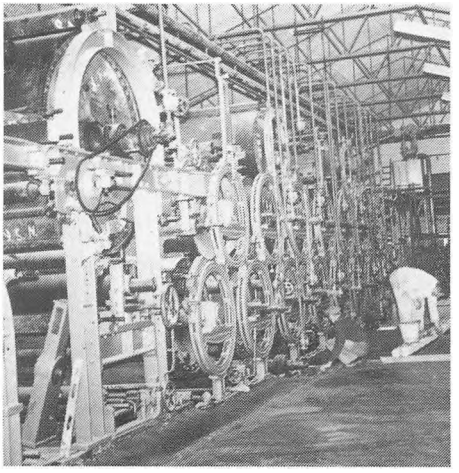

og Jørgensen har udtalt, at den ville kunne klare 50 år endnu uden problemer, selvom den er bygget i 1896.

Eksemplet med Jørgensen, der startede i papirbranchen helt uden tekniske forkundskaber er iøvrigt typisk, og de fleste medarbejdere, der i tidens løb er begyndt på papfabrikken - ikke mindst i starten - har stort set haft samme udgangsposition som han.

»Dansk Lin- og Celluloseindustri« var i starten en kombination af hør- og papfabrik, og den utraditionelle sammensætning var forsåvidt fornuftig, fordi affaldet fra hørforarbejdningen også billiggjorde damp- og elforsyningen til papfabrikationen. De to afdelinger beskæftigede i 1956 ca. 30 mand hver.

Hovedparten af hørleverancerne kom i disse år fra Odder-kanten, idet hørdyrkerne her havde mistet deres hidtidige aftager, da FDB-fabrikken »Linum« i Viby indstillede driften. Også enkelte landmænd på Djursland dyrkede hør som hidtil - og tegnede leveringskontrakt for et år ad gangen -; men hørdyrkningen var stærkt på retur overalt. Hørafdelingen i Grenaa blev definitivt lukket i 1959; men indtil da blev den skættede hør videresendt til Skotland eller til spinderiet og væveriet i Kolding - for herefter for en dels vedkommende at blive eksporteret til Brasilien. De kølige hørfibre var bl.a. velegnet til tropetøj; men efter sigende på grund af den danske hørs jævne kvalitet måtte vi i efterkrigsårene med de gensidige handelsaftaler stille os til tåls med andenklasses kaffe. Denne fik vi bl.a. i bytte for hørren.

Det havde næppe været nogen god idé, hvis fabrikken havde startet den bebudede produktion af cellulose, da den ikke konkurrencemæssigt ville kunne hamle op med tidens billige, franske træcellulose. Omvendt viste det sig hurtigt, at ideen med at satse på produktion af råpap til 50'ernes ekspanderende emballageindustri var rigtig. Det bør her indskydes, at direktørerne Poulsen og Skanborg fra »Dansk Kraftemballage« i Kolding havde bestyrket det tidligere omtalte udvalg i det rigtige i at starte den planlagte produktion. Emballagefabrikken, der bl.a. producerer bølgepap, havde tilmed anskaffet sig en emballagemaskine, der skulle fodres med pap fra Grenaa, og som i 1956 er »Dansk Kraftemballage« også idag en af papfabrikkens store kunder. Og apropos papfabrikkens større kunder: »Danapak« i Slagelse havde næppe placeret sin afdeling for papkasseproduktion i Grenaa, hvis ikke papfabrikken havde været beliggende her.

Den proces, affaldspapiret skal igennem for at blive til råpap, er i princippet den samme idag som i 1956, og hovedtrækkene i den skal kort nævnes.

Først hældes affaldspapiret i en beholder (pulper), og der tilsættes vand og cellulose. Herefter udskilles de uønskede dele (metal, plastik, lim m.v.) ved en rotation. Efter en yderligere finrensning af papirmassen tilsættes yderligere vand, således at der opnås et tørstofindhold på ca. 2%. Desuden tilsættes forskellige hjælpestoffer. Nu køres massen gennem papirmaskinen, hvor den fordeles på et vævet transportbånd (vire) med en maskevidde, der gør det muligt for vandet at sive fra. Sluttelig presses og tørres produktet, og det færdige pap rulles op.

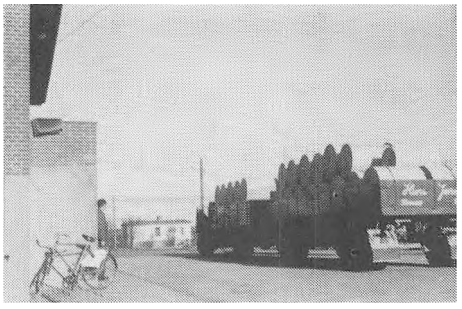

Den store dag er kommet, hvor det første læs pap forlader fabrikken med vognmand Hans Jensby. Bestemmelsessted: »Dansk Kraftemballage«, Kolding.
Direktør Axel Larsen følger højtideligt afgangen.
Billedet stammer fra maj 1956.
(Udl. af Grenaa Papfabrik)

Der læsses hørneg - under store energiudladninger - på en mark ved Odder i 1953. En stor del af hørleverancerne kom på denne tid fra Odder-kanten, fordi hørfabrikken »Linum« i Viby var lukket.
Bemærk antennen på Borgward lastbilen. Det har ikke været almindeligt med bilradioer i 1953.
(Udl. af Arthur Jensen, Grenaa)

Fabrikken anno 1984

Siden 1962 har fabrikken heddet »A/S Grenaa Papfabrik«. Navnet »Dansk Lin- og Celluloseindustri« havde jo egentlig fra begyndelsen været en slags falsk varebetegnelse, og i folkemunde hed fabrikken allerede før 1962 »papfabrikken«. Endelig oplyser Axel Larsen, at man også var en anelse træt af ofte at blive kaldt for en »limindustri«. Mange vidste øjensynligt ikke, hvad ordet »lin« betød.

Idag er papfabrikken - efter stagnationstendenser i 70'ernes oliekrise - igen en virksomhed i kraftig vækst og med nu ca. 175 ansatte. Virksomhe-

dens aktiekapital er idag på 21,6 mill. mod 600.000 i 1954. Som i starten producerer fabrikken pap og papir til emballageindustrien, primært til fremstillingen af bølge- og massivpap.

Idégrundlaget, som blev udtænkt i 1954, har i høj grad vist sig holdbart. Dels har emballageindustrien udviklet sig eksplosivt siden 50'erne, og dels var det et lykketræf at satse på anvendelse af returpapir, eftersom begrebet »genbrug« er blevet en central hjørnesten i vore dages større miljøbevidsthed. Genbrugsprocenten er idag ca. 30 - og må formodes at stige - og for at udnytte de forøgede muligheder for indsamling af returpapir mere effektivt har Grenaa Papfabrik siden 1979 overtaget 2 returpapirvirksomheder, der årligt indsamler 40% af det returpapir, der indsamles herhjemme. Med etableringen af datterselskaberne skulle råstofgrundlaget være sikret til den kraftige produktionsforøgelse, som udvidelsen af fabrikken har lagt op til - men også kræver af hensyn til reduktionen af kapacitetsomkostningerne. Det bør her indskydes, at de omfattende investeringsplaner næppe var blevet realiseret i deres fulde omfang, såfremt den daværende regering - med Erling Jensen som industriminister - ikke havde skrinlagt sine planer om et statslig avispapirfabrik på basis af returpapir. Opgivelsen af regeringsplanerne i 1980 skete endda i tillid til, at bl.a. Grenaa Papfabriks investeringsprojekt blev gennemført som planlagt.

Skuer man fremad, tyder meget på, at det bliver pap- og papirfabrikker af typen Grenaa Papfabrik, der vinder frem. Konkurrencen indenfor det traditionelle papirmarked er meget hård idag, og da det gængse råstof træcellulose i de senere år er blevet dyrt, internationalt handles i dollars og må formodes at blive langt dyrere p.g.a. den omsiggribende »skovdød«, så må udviklingen logisk set blive til gunst for genbrugsfabrikation. Denne er jo tilmed valutabesparende for landet. Men også andre muligheder for udvinding af cellulose undersøges i Danmark idag, og måske startes der en dag alligevel en produktion af hørcellulose. Der er i det mindste forsøg igang.

Med 3 papirmaskiner og helkontinuerlig drift - 360 døgn om året - forventes produktionen på papfabrikken i 1984 af 5 forskellige produkter at andrage 110.000 tons - mod 6.000 tons ved starten. Heraf går ca. 30% til eksport med afgang pr. lastbil, skib eller ad det firmaspor, som DSB overdrog til fabrikken i 1980. Hovedparten af eksporten går til Norge, Sverige og Vesttyskland.

»A/S Grenaa Papfabrik« - 1983. I forgrunden kedelcentral og skorsten. I højre side det nye rensningsanlæg for returpapir med udendørs tanke til renset papirmasse. Den runde bygning er rensningsanlægget til spildevand og foran dette ligger den nye bygning, der rummer den nye papirmaskine, kaldet PM 1 ligesom papfabrikkens første maskine. Foran den nye bygning ligger kontorbygningen og helt til venstre ses de tre haller, der rummer færdigvarelager. Bag fabrikken ses »Danapak« - én af papfabrikkens store kunder - og bagest i billedet »Mejeriselskabet Danmark« (tidl. »Grenaa Mælkecentral«). Siden billedet blev taget er den gamle direktørbolig foran kontorbygningen blevet nedrevet.

(Udl. af Grenaa Papfabrik)

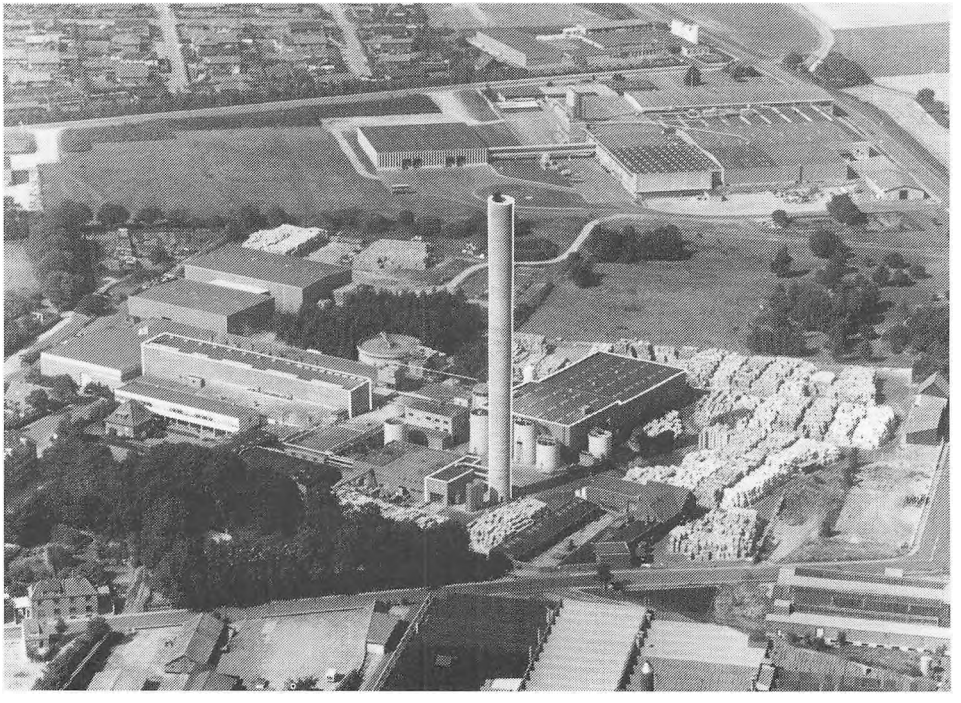

Valdemar Jørgensen på sin daglige runde langs Grenaa Papfabriks hegn for at opsamle det papir, der er fløjet uden for fabriksarealet.
(Udl. af Grenaa Papfabrik)

Trods fabrikkens miljøvenlige udgangspunkt har genanvendelsen også sin miljømæssige bagside, hvilket især skyldes de store vandmængder, der benyttes til produktionen for herefter at forlade fabrikken som forurenet spildevand. Det i 1976 byggede rensningsanlæg til 25 mill. kr. har dog betydet en kraftig reduktion i udledningen af de stoffer, der belaster naturen mest. Om rensningen med tiden skal forbedres yderligere, vil fremtidige undersøgelser sikkert fortælle. Direktør Jørgen Katholm oplyser imidlertid, at langt hovedparten af råvarerne idag udgøres af konverteringsaffald fra bølgepapindustrien og den grafiske industri. Og dette materiale, der er uden tryk, indeholder ikke de farlige tungmetaller, som f.eks. findes i tryksværte. Også på luftforureningsområdet har man gjort en indsats med opførelsen af den 96 meter høje skorsten i 1983, således at røgudledningen ikke skulle genere nærmiljøet. Tilbage bliver problemet med det løse papir fra råvarepladsen, der i blæsevejr ofte flyver viden om, også uden for fabriksområdet. Den 76 årige pensionist Valdemar Jørgensen har dog siden sin pensionering på papfabrikken i 1975 gjort en daglig, ihærdig indsats for at opsamle det flyvske papir.

Fabrikkens ledelse

Det er i 1984 andre kræfter, der tegner papfabrikken udadtil end ved starten i 1954/56. Direktør Larsen forlod en velkonsolideret fabrik i 1963 for at tiltræde en stilling som konsulent ved »De Forenede Papirfabrikker«, og sidenhen blev han direktør for »Novopan Træindustri« i Pindstrup. Det var ikke mindst i kraft af Axel Larsens indsats, at den vanskelige omstillingsproces lykkedes fra et krigsfænomen som hørskætteri til en papfabrik med gunstige fremtidsperspektiver, og da Larsen overdrog ledelsen af virksomheden til sine afløsere, var de svære begyndelsesår overstået.

Tre forgrundsfigurer i papfabrikkens første år. F.v. ses bestyrelsesformand P. Magnus Thomsen, bestyrelsesmedlem C. Boisen Thøgersen og direktør Axel Larsen.
Billedet er taget den 19. april 1956 foran den første papirmaskine.
(Udl. af Axel Larsen, Ryomgård)

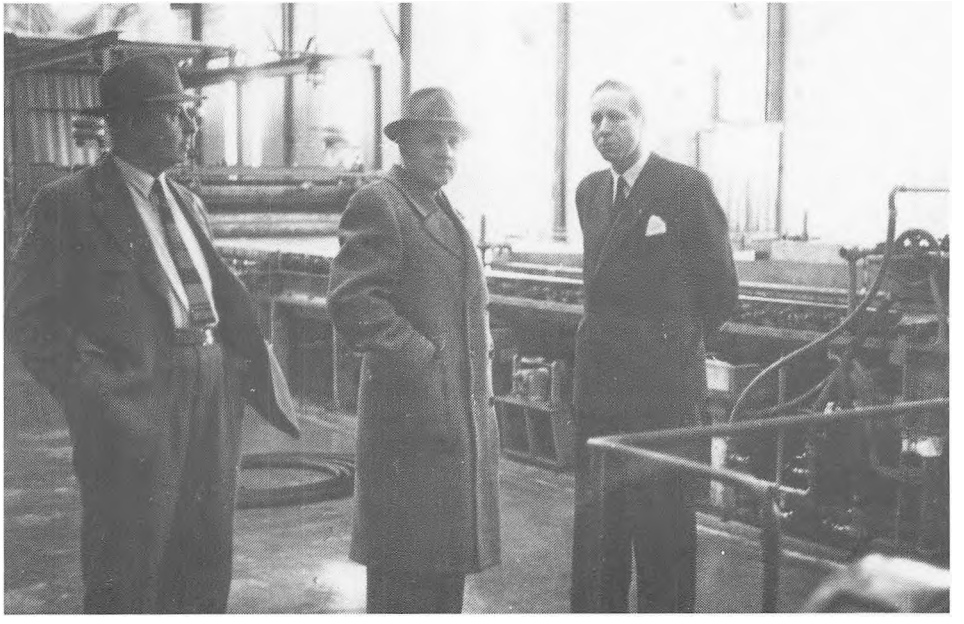

Carl Boisen Thøgersen
Bestyrelsesmedlem siden 1954 og i perioden 1960-72 formand for bestyrelsen. Boisen Thøgersen, der har en fortid bl.a. som høstarbejder og jernbanebørste i USA, kom i 1925 til godset Kærup ved Ringsted, som han overtog i 1930. Via en bestyrelsespost i Skævinge Hørfabrik blev han i 1954 involveret i projektet med papfabrikation i Grenaa.
(Udl. af Grenaa Papfabrik)

Ligeledes må proprietær P. Magnus Thomsen nævnes blandt initiativtagerne. Thomsen var den første bestyrelsesformand og afløstes på formandsposten i 1969 af godsejer C. Boisen Thøgersen. Boisen Thøgersen, der er en igangsætter i det store format, må også fremhæves blandt de drivende kræfter bag fabrikken. Han var med i den første bestyrelse og har været det lige siden. Han var formand 1960-72, og med sine 85 år fremtræder han idag som papfabrikkens grand old man.

Også i udviklingen indenfor fabrikkens ejerforhold har Boisen Thøgersen haft en finger med i spillet. Siden starten var virksomheden et aktieselskab uden frit omsættelige aktier. Da de forskellige hørfabrikker, der var involveret i foretagendet, efterhånden lukkede, var det fortrinsvis Boisen Thøgersen, der opkøbte de ledige aktier. Idag kan Grenaa Papfabrik nærmest karakteriseres som et familieaktieselskab, hvor aktierne indehaves af familierne Boisen Thøgersen og Frølich.

Forstkandidat Kaj Frølich, Boisen Thøgersens svigersøn, har siden 1972 været selskabets bestyrelsesformand, og han afløste Axel Larsen som adm. direktør 1963-83. Frølich har sin væsentlige del af ansvaret for, at papfabrikken idag fremtræder som den nok

Den 24. april 1984 rundede produktionen på Grenaa Papfabrik den første million tons. Her er bestyrelsens forretningsudvalg samt virksomhedens direktører samlet foran papirmaskinen PM 3 og den papirrulle, der netop repræsenterer ton nummer en million. F.v. ses K. Frølich, konsul T. Bjerglund Andersen, hrs. Hugo Schmidt, H. Halskov-Hansen, J. Katholm og P. Bach. Arbejdende ved maskinen ses f.v. Jens Ejlersen, Ole Laursen og (i baggrunden) Kaj Dohn. Ved lejligheden udtalte Halskov-Hansen, at der til produktionen af en million tons emballagepapir er medgået ca. 1,2 mill. tons returpapir. Produktionen er sket i papirbaner med en bredde på ca. 2,40 m, og ialt har den producerede papirbane en længde på 2,8 mill. km, svarende til jorden rundt ved ækvator 65 gange.
(Udl. af Grenaa Papfabrik)

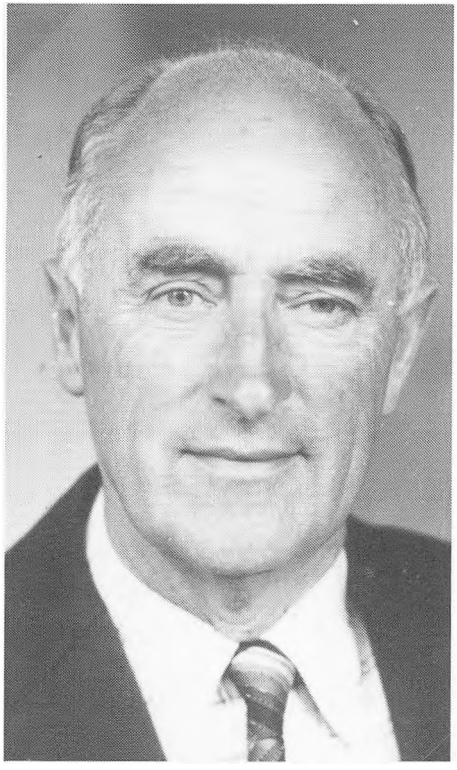

Kaj Frølich
Indtrådt i bestyrelsen 1959 og bestyrelsesformand siden 1972. Administrerende direktør 1963-83.

Frølich var tidligere skovrider ved Vordingborg.

(Udl. af Grenaa Papfabrik)

mest moderne og avancerede af sin art herhjemme. Det har f.eks. været i Frølichs direktørperiode, at den store udbygning af fabrikken har fundet sted. Ved indvielsen i fjor trådte han samtidig tilbage som direktør og overlod den fremtidige ledelse til yngre kræfter.

Den daglige ledelse af »A/S Grenaa Papfabrik« varetages idag af direktørerne: Hans Halskov-Hansen (adm. dir.), Poul Bach og Jørgen Katholm.

Oversigt over virksomhedens udvikling 1939-84

1939: »*Andelsselskabet Grenaa og Omegns Hørskætteri*« *stiftes.*
1943: Hørskætteriet nedbrænder.
1948: Fabrikken sælges til Tommerup Hørfabrik: Nyt navn: »*A/S Hørfabrikken i Grenaa*«.
1949: Fabrikken likviderer og sættes på tvangsauktion.
1950: Fabrikken købes tilbage af andelsselskabet og udlejes til Kolding Hørfabrik. Nyt navn: »*Kolding Hørfabriks Grenaa Afdeling*«.
1954: »*Dansk Lin- og Celluloseindustri A/S*« stiftes og overtager fabrikken.
Afslutningsmøde i andelsselskabet.
1955: Den første papirmaskine (PM 1) købes i Norge.
1956: Papfabrikationen starter i Grenaa.
1959: Hørforarbejdningen ophører.
1960: PM 2 startes.
1962: Navneskift til: »*A/S Grenaa Papfabrik*«.
1965: Overgang til hel-kontinuerlig drift.
1966: PM 3 startes - PM 1 sælges.
1974: Tankanlæg opføres på Grenaa Havn.
1976: Rensningsanlæg til spildevand opføres.
1979: Returpapirvirksomheden C. I. Johning, Aarhus overtages. Nyt navn: »Re-Pa returpapir A/S«.
1980: Returpapirvirksomhederne Nordisk Raastof-Compagni og Makir, Kbh. overtages og fusioneres.
Nyt navn: »Makir A/S«.
1981: Ny afdeling for rensning af returpapir bygges.
1983: Den nye PM 1 startes.
Udvidelse af kraftcentral og skorsten.

Direktører 1940-84

1940-49: Helge Højby
1949-50: Svend Mogensen (driftsleder under likvidationen)
1950-62: Axel N. Larsen
1962-63: A. N. Larsen (adm. dir.)/Kaj Frølich
1963-73: K. Frølich
1973-77: K. Frølich (adm. dir.)/H. Halskov-Hansen
1977-81: K. Frølich (adm. dir.)/H. Halskov-Hansen/J. Katholm
1981-83: K. Frølich (adm. dir.)/H. Halskov-Hansen/J. Katholm/P. Bach
1983- : H. Halskov-Hansen (adm. dir.)/J. Katholm/P. Bach

Bestyrelsesformænd 1939-84

1939-48: Prop. Ric-Hansen, Stensmark (form. for andelsselskabet indtil opløsningen 1954)
1948-50: Direktør Bay, Tommerup
1950-54: Forpagter A. P. Lunden, Kolding
1954-60: Proprietær P. Magnus Thomsen, Kolding
1960-72: Godsejer C. Boisen-Thøgersen, Ringsted
1972- : Direktør Kaj Frølich, Grenaa.

Skriftlige kilder udover dagspressen

Greens Fonds Aktier 1954-83
Hansen, Sv. Aa.: »Økonomisk vækst i Danmark«, Bd. 2 1914-75, Kbh. 1977
Kristensen, W. & Nissen, P.: »Industriudvikling i Grenaa - miljø - og planlægningskonsekvenser«, RUC 1982
Lødrup, I. m.fl. : »Form og Formning -Tekstil«, Oslo 1971
Rasmussen, E.: »Velfærdsstaten på vej 1913-39« (Politikens Danmarkshistorie Bd. 13), 1978
Svenstrup, C.: »Grenaa Bys Historie« (Jubilæumsbind), Grenaa 1945
»Tidende« - avis udgivet i anledning af indvielse på Grenaa Papfabrik 22. sept. 1983. Red.: J. Katholm/S. Wissum
Wendt, F.: »Besættelse og Atomtid 1939-78« (Politikens Danmarkshistorie Bd. 14), 1978

Til slut skal der rettes en stor tak til T. Hove Nielsen, Jørgen Katholm, Tage Jensby, Arthur Jensen og ikke mindst Axel N. Larsen for hjælp med oplysninger og billedmateriale.

Da socialismen kom til Djursland

Af Børge Kjær

Det er omtrent 100 år siden - år 1885. Indenrigspolitisk var det et uroligt år. Stærke spændinger i det danske samfund blev pludselig synlige.

Hovedkampen stod om den konservative Estrup-regerings styre. Især folketingsvalget i 1884 blev gjort til et valg for eller imod Estrup. Dermed også til et valg for eller imod folketingsparlamentarismen. Højre med Estrup i spidsen fastholdt jo netop regeringsmagten, selv om Venstre efterhånden havde fået flertal i folketinget. I en temmelig lang årrække - provisorietiden - regerede Estrup altså udenom folketingets flertal.

Resultatet af folketingsvalget i 1884 viste med al ønskelig tydelighed, at befolkningen var imod Estrupstyret. Højre mistede mandater, Venstre gik frem og socialdemokratiet kom for første gang ind i tinget med to mandater. Ikke desto mindre fremturede regeringen ved fortsat at styre landet uden om folketingets flertal, og finansieringen skete ved udstedelse af provisoriske finanslove. Det vakte især forargelse rundt omkring i landet, at der blev brugt store summer til Københavns befæstning.

Netop i 1885 udviklede situationen sig således, at Danmark fik diktaturlignende tilstande. Efter et attentat mod Estrup i oktober måned blev der oprettet et militært gendarmeri til overvågning af befolkningen, og der blev foretaget indgreb i ytrings- og forsamlingsfriheden. Det førte til, at mange i årene fremover fik bøder og fængselsstraffe for offentligt at ytre sig nedsættende om regeringen, kongen og fædrelandet. Mest kendt blev sagen mod Venstres leder og folketingets formand Chresten Berg, der fik et halvt års fængsel, fordi han ved et møde i Holstebro nægtede at tale, så længe politimesteren befandt sig på tribunen.

Dette tryk avlede modtryk, og på græsrodsniveau blev mange forskellige midler taget i brug for at markere protesten mod regeringsmagten. Der opstod en skattenægterbevægelse, og mange borgere rundt omkring i landet modtog fængselsstraffe for skattenægtelse. Der opstod en riffelbevægelse, hvis uofficielle mål var at samle våben og træne med henblik på en eventuel væbnet opstand med regeringen. Talrige riffelforeninger blev etableret.

Men frem for alt satte den landspolitiske magtkamp gang i den politiske debat og organisering på lokalt plan. Der blev holdt politiske møder og stiftet politiske foreninger som aldrig før. Der blev agiteret og debatteret i de lokale blade, og tonen var skarp og uforsonlig. En politisk mobilisering gik over det ganske land.

Socialismens sag var også på dagsordenen, og netop i 1885 intensiveredes agitationen kraftigt. Det havde givet socialdemokraterne selvtillid at blive repræsenteret ved folketingsvalget i 1884. Og så havde man en sag, som kunne samle sympati i brede kredse af befolkningen: 1300 smede i København var lock-outet af deres arbejdsgivere, fordi smedene på en enkelt fabrik var gået i strejke. Konflikten kom til at vare i 4 måneder og var dermed den hidtil mest omfattende arbejdskamp herhjemme. Kampen stod om arbejdernes ret til at organisere sig i fagforeninger. I forvejen havde arbejdsgiverne sluttet sig sammen i »Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i København«.

Smedekonflikten var på programmet ved utallige socialdemokratiske agitationsmøder landet over i 1885, og der blev samlet ind til de konfliktramte arbejdere. Ofte resulterede disse møder i, at der lokalt oprettedes socialdemokratiske arbejderforeninger, og på landet fik de socialdemokratiske talere som regel støtte og sympatitilkendegivelser. Det var en tid, da bonde og arbejder godt kunne finde sammen - i hvert fald så længe man stod over for den fælles fjende: Estrupstyret.

Hvordan det så gik på Djursland? Ja, det er historien om, hvorledes socialismen mødte hårdhændet modstand fra Grenaas højreorienterede borgere, mens omegnens bønder havde sympati for sagen.

De første agitationsmøder

I det jyske var Århus så afgjort det dominerende centrum for den socialdemokratiske bevægelse. Og herfra udgik agitationen til de omkringliggende byer og landområder. Hvorledes det foregik har Harald Jensen fortalt om. Han var en af de førende socialdemokrater i området i 1880-erne og blev senere folketingsmedlem. Han har fortalt:

»Hver søndag anbragte vi fjorten partifæller i en charabanc, kørte fra landsby til landsby og satte to mand af hvert sted. De holdt møder og indledede diskussioner, indtil vi kom og hentede dem tilbage. Senere blev det cyklen, som de unge agitatorer tog i

brug, og der dannedes for 25 år siden cykelklubber alene med det formål, at udbrede den socialdemokratiske presse og oprette foreninger«.

I september 1885 blev det Djurslands tur til at få socialistbesøg. I *Grenaa Folketidende* fra den 4. september var der følgende annoncer:

Offentlig Møde.

Lørdag den 5. September, Kl. 7½, holdes et offentlig Møde paa Hotel „Skandinavien" i Grenaa, hvor Talere fra Aarhus vil komme til Stede

Dagsorden:

Smede- og Maskinarbejdernes Lock-out.

Fri Adgang. Alle og enhver indbydes.

Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Aarhus.

Offentlige Møder.

Søndagen den 6te September, Eftrm. Kl. 4, afholdes offentlige Møder om

Smede- og Maskinarbejdernes Lock-out i Kjøbenhavn

haade i **Voldby** og i **Aalsrode.**

Talere fra Aarhus vil komme til Stede.

Fri Adgang. Alle og Enhver indbydes.

Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Aarhus.

Mødet i Grenaa blev et tilløbsstykke. Ikke på grund af nogen stærk interesse for socialismens sag, men fordi byens konservative borgere var mødt talrigt op for at sabotere mødet. Højrebladet *Grenaa Avis* anslog, at »der var mødt et par hundrede højremænd og næppe en snes socialister og venstremænd tilsammen«. Det var også en højremand, der med stort flertal valgtes til dirigent ved mødet, nemlig førstelærer Reventlow. Overretssagfører Brockmann havde været foreslået »fra den moderate side«, men han blev altså nedstemt.

Forløbet af mødet blev præget af højrefolkenes dominans, og dirigenten lagde stilen fra begyndelsen. Han opfordrede til:
at udbringe et leve for hs. maj. kongen. Et rungende nidobbelt hurra besvarede opfordringen, ligesom et af en senere taler udbragt leve for ministeriet Estrup også vandt almindelig og begejstret tilslutning.

Dette var naturligvis en grov provokation i betragtning af, at det var socialdemokratiske talere, der var mødets gæster.

De to talere fra Århus redaktør Marott og former Vesterblaae fik det altså ikke for let, og venstreavisen *Grenaa Folketidende* gik kraftigt i rette med mødets dirigent: *Flere gange under foredragene, navnlig hr. Marotts, tilkendegav de konservative elementer på en temmelig iørefaldende måde deres mishag, og gav derved anledning til at den frisindede del af forsamlingen gav sit bifald tilkende, så det flere gange var umuligt for taleren at få et ord indført. Man skulle have ventet, at dirigenten skulle have opfordret forsamlingen til rolighed, men i det sted gav han taleren en irettesættelse.*

Formodentlig har han forestilt sig, at han var i skolen, hvor han skulle overhøre, rette og eksaminere børnene; thi som en smed passede han på ethvert udtryk, der undslap de socialdemokratiske talere, og var der et, der skurrede lidt i hans højaristokratiske øren, var han enten straks eller efter foredragets slutning tilrede til at irettesætte taleren, en fremgangsmåde, man vist aldrig før har kendt mage til på et offentligt møde.

Den sag blev imidlertid set fra en anden side i *Grenaa Avis:*

Der herskede god ro under foredragene. Kun når de fremmede agitatorer gik vel vidt med at rette ubeføjede sigtelser imod politiske modstandere, mødte sådant en alvorlig protest fra forsamlingen.

Også mødets afslutning blev en provokation fra dirigentens side. Da de socialdemokratiske talere havde afsluttet deres indlæg med en opfordring til at yde bidrag til de konfliktramte københavnske smede, foreslog Reventlow, at man i stedet støttede den lokale konservative arbejderforening. Den var han selv formand for.

Mødet fik et efterspil, som blev livligt debatteret i de to stridende lokale aviser. *Grenaa Folketidende* lagde ud med at citere Marotts gengivelse af episoden efter mødet i århusavisen *Demokraten.* Han havde skrevet:

Efter mødet opnåede de konservative herrer på en eklatant måde at vise deres sande tendenser frem. Århusianerne samledes med nogle demokrater for at indtage en forfriskning. I samme lokale indfandt sig en del højremænd. De holdt sig i førstningen rolige, men da de senere fik forstærkning af nogle af bedsteborgerne, der sammen med den konservative københavner havde sat deres loyale stemning betydeligt til vejrs ved hjælp af et ordentligt bæger, etableredes der en af de episoder, som hører til de konservative klubbers formål. Melbye udbragte en skål for »kaptajnen på det danske statsskib, hs. Maj. Kongen«, og de råbte hurra, som skulle man tro de havde en kniv i

halsen. Da selskabet ved det andet bord ikke fandt sig foranlediget til at råbe med, men ganske roligt blev siddende, ævlede de konservative sig ind på dem og overdængede dem med skældsord og trusler. Navnlig gjorde lærer Reventlow sig bemærket ved sin fanatiske optræden. Han teede sig som en rasende under indflydelse af de nydte drikkevarer, og det noble selskab, Melbye ikke mindst fulgte trolig trop. »Smid dem ud!«. »Ud af vinduerne med dem!« o.s.v. lød det i den forvirring, der opstod. I særdeleshed var der foruden de fremmede, en liberal borger, de lod deres »dydige« harme gå ud over, men større håndgribeligheder forhindredes dog ved, at denne fornuftigvis trak sig tilbage og lod spektakelmagerne ugenert fortsætte deres kongelige konservative løjer.

Det var forberedelsen til dannelsen af en konservativ klub i Grenaa, en slags forberedende øvelse for de vordende medlemmer. Man undres over, at en lærer og børneopdrager kan være fører for slige elementer.

Af andre deltagere skal vi blot nævne byens politibetjent, der spillede meget fornærmet over, at man ikke havde villet drikke kongens skål. Han kom ind i lokalet sammen med det konservative selskab og ville straks gøre sin »autoritet« gældende overfor de andre herrer, men synderlig respekt kunne han rigtignok ikke indgyde.

Dette fik *Grenaa Avis* til at komme med sin version af sagen. Den går ud på, at de højremænd, som blev i »Skandinaviens« lokaler efter mødet ikke »- - skænkede de 3 eller 4 socialister plus den »liberale borger«, som i »Skandinaviens« mindre sal sad ved et bord for sig, nogen opmærksomhed.« Højremændene »- - tålte endog, at de 3 eller 4 socialister plus den liberale sang deres socialistviser, og indskrænkede sig til til afveksling at synge en fædrelandssang eller udbringe en patriotisk skål.« Herefter havde situationen tilspidset sig. Ikke nok med at socialisterne blev siddende, mens der udbragtes skål for kongen. Marott havde desuden *vist sig i besiddelse af en så forbavsende mangel på taft, at han uden foranledning rejste sig og motiverede sin adfærd ved, at han var republikaner. At højreforsamlingen efter denne optræden tilkendegav ønske om at blive befriet for hr. Marotts nærværelse, vil næppe kunne forundre nogen. Der tilføjedes imidlertid hverken ham eller andre nogensomhelst overlast, og politibetjent Andersens konduite ved at få urostifterne fjernet fortjener påskønnelse fra alle sider.*

Urostifter - det var hvad man efter højreavisens opfattelse var, når man i året 1885 erklærede sig for republikaner. I et senere indlæg gik bladet endog et skridt videre og mente, at selvtægt egentlig havde været på sin plads i den situation. Det skrev, at politiets fjernelse af urostifterne havde sparet Marott for »- - en velfortjent korporlig revselse«. I højrekredse havde man ikke arbejdet sig ret langt væk fra enevældens kongedyrkelse.

I avisindlæggene får vi ikke at vide, hvem de udviste urostiftere var bortset fra Marott, og den »liberale borger« navngives ikke. Marott har imidlertid skrevet om mødet i Grenaa i sine erindringer, og her får vi sat navn på den »liberale« i den dramatiske skildring af udsmidningen:

De faa Socialdemokrater samledes for at spise lidt Aftensmad, medens Højremændene indtog en Middag paa Hotel »Dagmar«, Byens allerfineste Sted. Senere kom de tilbage til et Sold i samme Lokale, hvor vi sad, under idelige Hurraraab for Estrup og Fædrelandet osv. Men det var i Længden ikke nok for de ophedede Hoveder, og Tordenskyerne samlede sig om den eneste tilstedeværende Venstremand, Overretssagfører Brochmann, der opponerede mod Redaktør Færchs Optræden. Omsider tog han Plads ved vort Kaffebord, men Højremændene fulgte efter og rasede imod ham. Brochmann gav kraftigt Svar paa Tiltale. Han var Leder af Byens Sparekasse og lod i denne Egenskab et Par af de mest nærgaaende vide, at de var nogle usle Stympere, der ikke en Gang kunde betale forfaldne Renter, men alligevel skabede sig som var de Herrer i Landet!

Mens dette stod paa, forlod Socialdemokraterne Lokalet for at undgaa Slagsmaal, og vi søgte at faa den omstridte Venstremand med. Men pludselig fór Flokken løs paa den store, svære Mand og kastede ham ned ad en Trappe, der førte ned til Porten. Heldigvis befandt jeg mig paa Trappen, og Brochmann kom i Farten til at hænge paa mig. Jeg tog stødet af. Saaledes kom Socialdemokratiet fra dette Slag med Venstre paa Ryggen!

Som vi så, var Brochmann foreslået som leder af mødet, men blev nedstemt.

Uden for Grenaa by tog man mere venligt imod de socialistiske agitatorer, og så vidt vi kan se af avisreferaterne var der ikke uro ved møderne i Voldby og Aalsrode dagen efter Grenaa-mødet. *Grenaa Folketidende* havde en kort notits om arrangementet i Voldby. Marott havde også her talt de københavnske smedes sag, og der kunne modtages bidrag til dem hos gårdejerne P. Bager, N. Dolmer og Jens Sørensen. Her var bønderne altså aktive i

indsamlingen til arbejderne. - Fra mødet i Aalsrode gengav samme avis *Demokratens* referat. Smed Sørensen og Former Vesterblaae havde været talere, og den lokale venstrefolketingsmand Bønneløkke havde været til stede og opfordret alle til at støtte arbejderne i deres kamp for frihed.

Efter socialisternes første tur til Djursland var den politiske konstellation klar nok. Bønderne og venstrepolitikerne var på arbejdernes side, mens Grenaas overvejende højreorienterede borgere var socialisternes massive modstandere. Deres politiske indsats gik først og fremmest ud på at stå vagt om kongen og Estrupstyret.

Socialisterne kom igen

Grenaa Avis triumferede efter det første møde i Grenaa. Det var lykkedes højrefolkene at sabotere mødet, og det var endt med, at de indbudte agitatorer og en liberal sparekassefuldmægtig og sagfører i korporlig forstand var smidt på porten.

Dette første forsøg på at skaffe socialismen indpas her i byen er blevet så grundigt tilbagevist, at de herrer agitatorer sikkert ville betænke sig på at vove et nyt forsøg; men skulle de have dristighed nok dertil, tvivle vi ikke om, at Grenaa bys indvånere ville give dem et svar lig det de fik i løverdags aftes.

Hvordan gik det så? Ja, i *Grenaa Folketidende* blev der allerede den 24. sept. annonceret nye offentlige møder med Harald Jensen som taler. Lørdag den 26. i Grenaa og dagen efter i Hoed. *Grenaa Avis* opfordrede nu byens borgere til at blive hjemme. I denne omgang skulle socialisterne ignoreres.

Møderne blev refereret i *Grenaa Folketidende* fra den 28. september. I Grenaa var der ifølge bladet samlet ca. 200 mennesker, og det hele var forløbet roligt »- - men der var næsten heller ingen konservative til stede, vel omtrent en snes« tilføjede avisen. Harald Jensen havde først og fremmest præsenteret socialdemokratiets program, og meningen var, at man efter mødet skulle søge en socialdemokratisk forening dannet. - Om dette skete straks efter mødet fremgår ikke, men den 15. oktober indkaldte »Demokratisk arbejderforening« til møde, hvor medlemmerne kunne få medlemskort og love udleveret. På det tidspunkt var foreningen en realitet.

I Hoed havde over 100 overværet mødet på Hoed Kro søndag den 27. september. Flere havde ordet, og *stemningen var næsten enstemmig for at støtte de udelukkede smede. En indsamling var allerede sat i gang af den demokratiske forening for Hoed sogn. Mødet sluttede med kraftige leve'r for det danske folketing, Harald Jensen og det organiserede arbejderparti.*

Kalkbrænderiejer Bruun havde dog udtalt sig ud fra et rent højresynspunkt, meldte referatet.

Hoed var først kommet med i anden runde af agitationsprogrammet for det østlige Djursland. Men der kom snart til at ske noget igen. I *Demokraten* indkaldte 5 arbejdsmænd i dagene fra den 7. til den 9. oktober til nyt møde på Hoed Kro. Det skulle finde sted søndag den 11., og hensigten var at få dannet en arbejderforening.

Grenaa Folketidende bragte referat dagen efter. Man havde haft Smed Sørensen fra Århus til at gennemgå socialdemokratiets program, og så havde en lokal taler haft ordet, nemlig maler Martinus Petersen Hyllested Skovgårde *der i et længere foredrag ironiserede over kapitalismen og militarismen, navnlig fandt han officererne, disse »pyntedukke«, i høj grad latterlige, da man for guld og flitterstads knapt kunne se om det var mennesker. Sluttelig opfordrede han arbejderne i Hoed og omegn til ved enighed og sammenhold at stå hinanden bi i kampen mod kapitalen, og det kunne bedst ske ved at danne en forening; gjorde de det da ville de også tilsidst sejre.*

Ifølge referatet fulgte 40 af mødets deltagere opfordringen til at melde sig i en forening, der umiddelbart efter mødet konstituerede sig. Foreningen fik navnet »Socialdemokratisk Forening for Hoed og Omegn«, og til foreløbig bestyrelse blev valgt *Andreas Jensen, Glatved Strand, formand, Niels Bisp Balle, kasserer, Julius Petersen, Balle Mark, Chr. Thomsen, Østerballe og N. Mikkelsen Ladefoged, Homaa Hede.*

I Grenaa og Hoed etableredes altså de første socialdemokratiske foreninger på egnen.

I Grenaa blev det nu »Demokratisk Arbejderforening« med typograf Blomberg som formand, der kom til at stå for det fortsatte arbejde for socialismens sag og for organiseringen af arbejderne. Foreningen indkaldte til offentligt møde lørdag den 31. oktober hvor Marott fra Århus igen skulle være hovedtaler. Og ligesom ved det første arrangement med Marott lagde højrefolkene op til at sabotere mødet. *Grenaa Avis* opfordrede den 30. oktober.Højre til at møde op »- - og pány nedlægge en protest imod den påstand, at der i Grenaa skulle findes et socialistisk parti - thi en halv eller hel snes ungdommelige spektakelmagere kan vel fornuftigvis ikke kaldes et parti«.

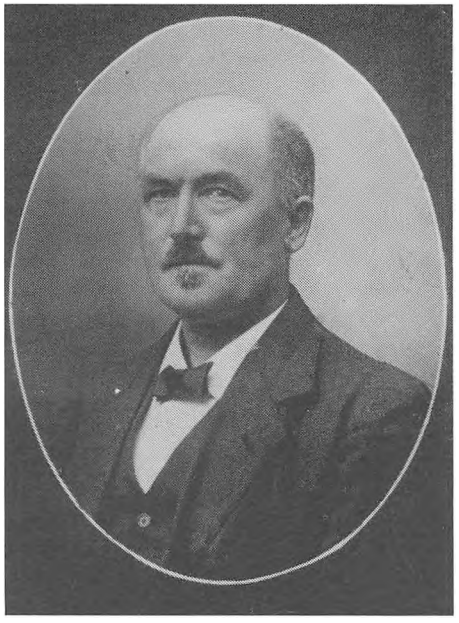

Typograf C. M. Blomberg blev født i Grenaa den 8.6.1862, og kom i lære på »Grenaa Folketidende«. Her blev han uddannet som typograf og arbejdede på denne avis til århundredskiftet. Han blev først og fremmest kendt som den førende socialist i byen og stod bag oprettelsen af den socialdemokratiske forening i 1885, der kun fik en kort levetid. Han var også med, da der i 1893 blev dannet en mere levedygtig socialdemokratisk forening. Blomberg skrev gennem årene en del artikler om lokale forhold til »Demokraten« i Århus.

Både *Grenaa Folketidende* og *Grenaa Avis* bragte udførlige referater fra mødet, men set fra nok så forskellige synspunkter, tør man nok sige. En ting står fast: Der blev ikke levnet talerne ret megen ro til at fremsætte deres synspunkter. Det blev et spørgsmål om at råbe højest. Marotts indlæg blev akkompagneret af hyldestråb for Kongen, Estrup og fædrelandet, og »Kong Kristian stod ved højen mast« blev afsunget under hans tale. Dette fandt *Grenaa Avis* ganske på sin plads, da Marotts tale var kedelig og trættende. Derimod undlod samme avis ikke at irettesætte de socialister, der »- - ved stampen og larm på en usømmelig måde forsøgte at forstyrre højres talere«.

Pastor Jacobis irettesættelse på mødet var ifølge nok så meget rettet mod de højreorienterede sognebørn ifølge *Grenaa Folketidende som fortsætter:*

Pastor Jacobi syntes dog det var for galt, at Grenaa bys indbyggere havde så lidt opdragelse, at de således ved hujen, råben og brægen skulle forstyrre et møde, selv om det var et socialdemokratisk og det lykkedes ham også tildels at tæmme de vilde gemytter. Han henstillede til forsamlingen at vise lidt mere rolighed, så der kunne blive en ordentlig forhandling, da man ellers intet udbytte kunne få af diskussionen. - Han foreslog at vælge en dirigent, og fra forsamlingen foresloges pastor Jacobi og lærer Reventlov. Ved afstemningen var det åbenbar at de fleste stemte for Jacobi, thi for Reventlov raktes der af mange to hænder i vejret og han, der formodentlig før mødet var udset til dirigent af de konservative, overtog dirigentpladsen.

Denne udlægning protesterede *Grenaa Avis* imod. Jacobi havde nok manet til ro, men blot ved at minde om, at man fra begge sider måtte respektere den valgte dirigent. Spørgsmålet om fusk i forbindelse med selve valget af dirigent berørte bladet ikke. Men på en række punkter skændtes de to aviser videre om, hvem der havde givet det rigtige referat af mødet.

Hermed var det slut med de store offentlige socialistmøder i Grenaa for denne gang. De havde resulteret i dannelsen af en socialdemokratisk arbejderforening, som nu gik over til regelmæssigt at holde medlemsmøder. Foreningen havde lokale hos værtshusholder R. Jacobsen. Det kan vi se af annoncer i *Grenaa Folketidende.* Men ifølge en beretning af Blomberg, som Carl Svenstrup har gengivet i »Grenaa Bys Historie (AII s. 452), gik foreningen i opløsning i løbet af vinteren. Vi skal så frem til året 1893, før der dannedes en ny socialdemokratisk partiforening. Det skete samtidig med, at Grenaa fik sine første fagforeninger. På dette tidspunkt kom der for alvor gang i industrialiseringen, og dermed var der skabt grobund for, at arbejderbevægelsen kunne komme for at blive. I 1885-1886 var der kun tale om en gæsteoptræden.

Et andet resultat af socialistmøderne i 1885 var, at højrefolkene havde fået bevist for sig selv, at de var de stærkeste. De kunne sabotere socialdemokraternes møder - og gjorde det med grove midler. I købstaden Grenaa havde højrefolkene så afgjort magten, ligesom i så mange andre købstæder på den tid. Her havde Estrupstyret sine mest trofaste støtter. Først når der i købstæderne kom store arbejdspladser, blev der grobund for en arbejderbevægelse, der ikke kunne løbes overende af højrefolkene. I Grenaa skete dette med etableringen af »Grenaa Dampvæveri« i 1893.

Den demokratiske bevægelse sejrede

Selv om socialisterne kun fik få tilhængere på egnen, så var der alligevel mange tilhørere ved de offentlige agitationsmøder i 1885. Arrangementet med Harald Jensen samlede et par hundrede og det på trods af, at højrepressen havde opfordret til at boykotte det. Det var ikke højrefolk, som i det tilfælde fyldte op. I det hele taget havde politiske møder i almindelighed mange tilhørere på den tid, og der var mange

af dem. Der var f.eks. flere store politiske møder i Voldby med op til et par tusinde deltagere.

Baggrunden for dette politiske engagement var frem for alt Estrupstyrets knægtelse af det demokrati, som havde været under udvikling siden enevældens fald med grundloven af 1849. Det var som led i en almindelig demokratisk bevægelse, at socialister og liberale samledes i opposition mod regeringsmagten, og dette førte til, at også højrekræfterne mobiliserede for at støtte det etablerede styre. I alle lejre organiserede man sig - dannede foreninger og holdt møder.

Den socialistiske agitation var et led i hele denne demokratiske bevægelse. Ordet »demokrati« indgik som regel i navnet på de socialistiske foreninger, der dannedes rundt omkring i landet. Dette var, som vi har set, også tilfældet her på egnen. Når der i forlængelse af mødet med Harald Jensen dannedes en »demokratisk arbejderforening«, så var det for at markere forskellen til den arbejderforening, som højrekredse i byen havde dannet, og som Reventlow var formand for i 1885. Som bekendt blev det første socialistiske parti her i landet også døbt social*demokratiet*.

Jeg skal ikke i detaljer følge, hvorledes den demokratiske græsrodsbevægelse groede frem og vandt indpas her på egnen. Men der skete meget på den front i de måneder i 1885, hvor socialismen var på gæsteoptræden. Det skal vi se lidt på.

Man var langt fremme med etablering af såkaldte demokratiske foreninger, og de havde god tilslutning. Disse foreninger var tværpolitiske, men havde som overordnet mål at bekæmpe Estrupstyret. I *Grenaa Folketidende* fra den 10. september kan vi f.eks. læse om »Koed Sogns demokratiske Forening«. Den havde ca. 80 medlemmer og ventede meget større tilslutning, »- - da der vist kun findes halvanden højremand her i sognet.« Foreningen havde netop ydet bidrag til Venstres fællesbestyrelse og til smedene i København. Sol og vind var hermed delt lige mellem arbejder og bonde. Foreningen beklagede, at den endnu ikke havde haft nogen politisk taler på programmet. Den må derfor »- - betragte ministeriet Estrup som foreningens bedste agitator.«

På denne tid skete der også en sammenslutning af de demokratiske foreninger inden for den lokale 4. valgkreds i Randers Amt. *Grenaa Folketidende* skrev herom den 2. oktober.

Demokratisk Forening er nu stiftet i så godt som alle sogne i Randers amts 4de valgkreds og generalforsamling afholdtes i dag på hotel »Skandinavien«. Der vedtoges love og til bestyrelsen for valgkredsen valgtes folketingsmand Bønløkke som formand, gårdejer Nikolajsen af Aalsrode som næstformand og kasserer, desuden smed Nielsen, Voldby, Aug. Villadsen, Fjellerup, Chr. Sørensen, Hoed, Skom. Thygesen, Gjerrild og P. Pedersen, Damgaard.

En tilsvarende sammenslutning fandt sted i 3. valgkreds på et møde i Randers en måneds tid senere.

Mens organiseringen af de demokratiske foreninger på egnen var langt fremme, så var dannelsen af egentlige politiske partiforeninger i sin vorden. Men pludselig skete der noget. Den 4. september, da de første socialistmøder blev annonceret i *Grenaa Folketidende* havde *Grenaa Avis* følgende annonce:

Konservativ Klub.

Yngre og Ældre, der dele Høires Anskuelser, indbydes til at samles med os i »Hotel Skandinavien«s store Sal **Onsdag den 9de Septbr.** Kl. 8½, Aften for at stifte en konservativ Klub for Grenaa og Omegn.

J. Bertelsen, Translatør, Skolebestyrer. — Chr. Valeur Fausbøll, Kommis. — C. V. Færch, Redaktør.

Joh. Hansen, Kommis. — C. Lemmich, Bogtrykker. — P. Lindgreen, Smedemester — W. Lindgreen, Smedesvend.

Ch. Lütken, Jernbaneassistent. — H. C. Madsen, Bogbinder. — R. Madsen, Handelsagent. — Mølholm, Inspektør.

E. Nørlem, Skomager. — Vilh. Petersen, Garver — H. Reventlov, Lærer. — R. Thomsen, Garversvend.

H. Toubro, Skomagersvend.

Konservative klubber var ved at blive dannet landet over, og nu var det altså Grenaas tur. Som vi har set, blev en af de første opgaver for klubben at sabotere socialistmøderne. Desuden blev der regelmæssigt holdt klubmøder, og på generalforsamlingen i slutningen af november vedtog man at tilslutte sig de forenede konservative klubber.

Kun kort tid efter dannelsen af den konservative klub begyndte venstrefolkene at tage initiativ til en forening. *Grenaa Avis* kunne den 14. september skrive: »Et lukket venstremøde afholdtes her i byen igår for at oprette en »liberal« forening.« Avisen gjorde desuden en del ud af at meddele læserne, at initiativet var udgået fra »radikale venstremænd«, og sympatien var absolut ikke på deres side.

Man satsede imidlertid på en bred tilslutning, da der blev indbudt til stiftende møde. »Alle modstandere af ministeriet Estrup indbydes« sluttede en notits i *Grenaa Folketidende* fra den 12. oktober. Heraf fremgik det desuden, at 99 mænd fra Grenaa og Gammelsogn stod bag indbydelsen. - Den konstituerende generalforsamling blev holdt et par dage efter. Da blev der vedtaget love og valgt en bestyrelse med redaktør Holm fra *Grenaa Folketidende* som formand. Med det samme sluttede man sig til de øvrige liberale foreninger, og den valgte formand samt dyrlæge Dolmer skulle straks sendes til de liberale foreningers delegeretmøde i København.

Snart kom så den første styrkeprøve mellem egnens konservative og liberale. »Grenaa liberale Forening« indbød til offentligt politisk møde søndag den 29. november med redaktør Laursen fra Århus, som taler, og det fik højrefolkene til at mobilisere ligesom ved det første socialistmøde. *Grenaa Folketidende* kunne et par dage før mødet melde, at

- - - de konservative efter forlydende agter at møde in copore, og landboerne i de omliggende sogne skal også have tænkt på at møde talrigt.

Det lykkedes imidlertid ikke for højrefolkene at komme til at dominere mødet. De fik ikke valgt en af deres egne som dirigent, og det endte med, at de konservative udvandrede efter at flere af dem havde haft ordet og debatteret med de liberale. *Grenaa Folketidende* var i sit referat godt klar over, hvorfra de liberale hentede sin styrke. Den skrev den 30. november:

Landboerne var mødt i stort antal og fortjener tak af byens frisindede befolkning for den støtte, de derved ydede til at holde de urolige gemytter så nogenlunde indenfor velanstændighedens grænser.

Hermed havde højre- og venstrefolk følt hinanden på tænderne. Det var også et møde mellem land og by - uden venskabelige følelser.

På kun to måneder - i september og oktober 1885 - fik Grenaa politiske foreninger, der repræsenterede de tre politiske hovedretninger i tiden: Kon-

»Grundlovsdag 1894. Taget fra vore vinduer« står der skrevet bag på dette billede, der er en af Vilhelm Hansens mange optagelser fra det gamle Grenaa. - Torvet var rammen om optog og fest arrangeret af en række konservativt orienterede foreninger. Venstrefolkene holdt grundlovsmøde i Voldby og den i 1893 genoprettede socialdemokratiske forening samlede sine tilhængere i Aalsrode. Alt dette kan man læse mere om i annoncer og referater i de to lokale aviser. - I baggrunden til venstre i billedet ligger hotel »Skandinavien«, der var rammen om de store politiske møder i 1885.

servatisme, liberalisme, og socialisme.

I den forbindelse var der blevet holdt en række store offentlige politiske møder med mange tilhørere og endnu flere mindre medlemsmøder. Der var blevet lavet foreningsvedtægter og valgt bestyrelser. Alt sammen udtryk for et vældigt opbud af politisk engagement. At en god portion lidenskab også var i kog, har vi set.

Noget nogenlunde tilsvarende skete rundt omkring i landet, og i sig selv var denne politiske mobilisering på græsrodsniveau et kraftigt slag mod Estrupstyrets diktatoriske tiltag. Den viste, at enevælden *var* slut. At et demokrati var kommet for at blive - og for at blive videre udviklet. Ja, i en vis forstand kom Estrupstyret til at spille en rolle som fødselshjælper under denne politiske mobilisering. Estrup kom til at stå som den fælles fjende, som hele den demokratiske bevægelse var oppe imod. Det gav sammenhold og kræfter. Arbejder og bonde, socialist og liberal kunne for en tid forenes i den fælles kamp.

Og den demokratiske bevægelse sejrede, selv om der skulle gå en årrække, før det parlementariske demokratiske princip blev stadfæstet, nemlig ved systemskiftet i 1901. Da gav højreregeringen endelig op, og landet fik sit første venstreministerium. Men allerede før dette afgørende vendepunkt var højres magt blevet udhulet. Estrup trak sig tilbage i 1894, og den efterfølgende højreregering måtte gå ind på ikke at gøre brug af provisoriske finanslove.

Den demokratiske bevægelse slog langsomt men sikkert igennem. Det sidste store skridt i denne retning var, at kvinderne fik valgret - til de kommunale råd i 1908 og til rigsdagen i 1915.

Mord i Aalsø

Af Elin Kivsmose

Ved gennemgangen af avissamlingen på Grenaa Egnsarkiv, er jeg stødt på en mordsag fra Ålsø i 1866.

Grenaa, den 27de October.

Ved et sjørgaars Nitids ved Landsbyen Aalsø, ½ halv Mils Vei herfra, opstaaet Slagsmaal hvor en Mand, der vilde mægle mellem de stridende Parter, dræbt ved et Geværskud. En anden Mand skal ved samme Leilighed være bleven saa mishandlet. Der er opraget Forhør og flere Personer ere blevne arresterede. Vi forbeholde jenere at kunne meddele noget Udførligere om denne ubyggelige Begivenhed.

Grenaa Avis 27. oktober 1866

Det var en periode, der stadig led af eftervirkningerne efter krigen 1864. Besættelsen havde tæret hårdt på alle ressourser, såvel økonomiske som menneskelige. Der havde været udskrevet ekstraskat, krigsskat og rationer til de indkvarterede preusiske soldater og deres heste. Desuden havde bønderne måttet afgive deres heste til besættelsesmagten. Selv om der nu var fred, bredte håbløsheden og de svære økonomiske problemer sig, og der var ikke langt fra ord til handling i stridsspørgsmål. Ejheller var der langt til brændevinsflasken, hvor mange søgte trøst og glemsel.

Tydeligst ses det i kirkebøgerne under dødsårsager, hvor det ikke er ualmindeligt, i den periode, at støde på:
Jens Sørensen Skriver - Gårdmand -33 år - Hængte sig.
Martin Christoffersen - 44 år - Efter at have været savnet i 8 dage fandtes han hængende i Aalsrode skov.

Eller: Johan Lundberg, født i Sverige - Skudt af Ingvor Larsen.

Ingvor Larsen ernærede sig som væver og boede, sammen med sin kone Ane Margrethe Elisabeth og deres børn på Homå Hede.

Domsudskriftet starter som følger:
Aar 1867 den 31. Januar blev i Nørre og en del af Sønder Herreds Ekstraret i sagen nr. 12/1866, Actor Procurator Møller contra Arrastanten Ingvor Larsen og tiltalte Jens Baltzer Jensen, afsagt følgende

DOM

Herværende sag er anlagt mod arrestanten Ingvor Larsen, for med fortsæt at have tilføjet Carl Johan Lundberg et skudsår, der har haft døden til følge, og mod tiltalte Jens Baltzer Jensen for delagtighed i manddrab.

Bekjendtgjørelser.

Efter vedkommendes Begjæring afholdes offentlig Auction:

i Aalsoe hos Sognefoged P. Hansen Torsdag den 25de October, Kl. 10 Formiddag;
i Gjerrild Kro Fredagen den 26de samme Maaned Kl. 10 Formiddag!
i Dystrup Kro Mandagen den 29de samm Maaned, Kl 11 Formiddag,

over casserede Munderingsstykker, bestaaende af Feltkapper, Nødekapper, Kraffer, Bugser, Skjorter, Trøier, Kornjakke, Hettedækkener, Støvler, samt Gangklæder m. m

Grenaa, den 10de October 1866.

Møller,
Procurator.

Grenaa Avis 10. oktober 1866

Den 25. oktober året før, havde der samlet sig en del mennesker hos bødker Jens Baltzer Jensen i hans hus på Ålsø mark. De havde alle været til en offentlig auktion i Ålsø samme dag, og havde, i løbet af dagen fået en del at drikke.

På grund af alt for meget brændevin opstår der hurtigt klammeri og slagsmål mellem »de indfødte« og svenskeren Carl Johan Lundberg udenfor Jens Baltzers hus.

Dette gav anledning til,:
at Husmand Laurs Jensens hustru, Johanne Jacobsdatter, der bor østen for Ålsø-Hoed vejen, skrå over for Jens Baltzers sted, blander sig i striden, giver svenskeren en »ordentlig vals« og får slagsmålet stoppet.

Videre hedder det:
Angivende de værende omstændigheder har ikkun ufuldstændige oplysninger været at tilvejebringe, hvoraf fremgår, at der blev kastet sten henimod Lundberg, der havde forsynet sig med en stave, bestående af en afbrækket lægtestang. Gjorde brug af dette redskab mod Ingvor Larsen, samt at sidstnævnte derpå fik fat på et af Jens Baltzer tilhørende gevær, der var ladet med harehagl. Affyrede dette mod Lundberg, og som det må antages, i nogle få skridts afstand fra denne, som ramtes af skudet foran på venstre ben, i låret, hvoraf han snart efter døde samme dag.

Hvordan dette gevær var kommen i Ingvor Larsens værge, har ejheller kunnet opklares.

Anholdte Ingvor Larsen
efter Arrestprotokollen Pag. 24.

1866 den 26de. October

Ved at visitere Anholdte, befandtes han at være iført, blaae Vadmels Frakke, mørktærnet hvergarns Vest, blaa og storstribet hvergarns Buxer, sort tvils Halstørklæde, brun strikket Overtørklæde, for strikkede Underbuxer, for Vadmels Undertrøje med stribede Hvergarns Ærmer, Hørlærreds Skjorte, blaa Uldstrømper, do Fingervanter, et par Træsko og en laaden Hue.

Mig forelagt *Til Vitterlighed*
Ingvor Larsen *Larsen Koppel*

Anholdte Bødker Jens Baltzer Jensen
efter Arrestprotokollen Pag. 24.
1866 den 25.de October

Ved at visitere Anholdte befandtes han at være iført blaa Vadmels Frakke, blaa og sortstribede do Buxer, mørktærnet Hvergarns Vest, to par Vadmels Undertrøier, med blaa strikkede Ærmer, sort Tvils Halstørklæde, blaa Vadmels Underbuxer, Tvistlærreds Skjorte, et par lange for Uldstrømper, et par for Halvstrømper et par Træsko, en graa klædes Kasket. Endvidere fandtes i hans Besiddelse, et Lommeuhr, og en Portemonaie med 6 Rd. 1 m. 7 sk. som blev taget i Forvaring.

Mig forelagt *Til Vitterlighed*
Jens Jensen *Larsen Koppel*

Længe påstår Ingvor Larsen at han, på grund af drukkenskab, overhovedet ikke kan huske at han har haft geværet i sine hænder, endsige skudt med det. Til sidst går han dog til bekendelse og tilstår, at han forsætlig har skudt på Lundberg. Men han kan dog stadig ikke huske hvor han har fået geværet fra, ligesom han også påstår, at han overhovedet ikke vidste at Jens Baltzer var i besiddelse af et gevær. Naturligvis kan han heller ikke huske hvor han gjorde af geværet, efter at han havde skudt Lundberg.

Derimod går den forklaring, der er afgivet af Jens Baltzer ud på, at medens han stod i forstuen på sin bolig, kom Ingvor Larsen løbende hen til ham og sagde: »Lån mig din bøsse«. Da Baltzer gjorde opmærksom på, at den var ladt, svarede: »Det gør ikke noget, lang mig den kun, så skal jeg snart ræde dem«, hvorpå Baltzer langede ham geværet, efter at have hentet det inde i stuen.

Efter et kvarterstid kommer Ingvor Larsen tilbage med geværet og siger. »Nu er bøssen tom, vil du lade den igen, for nu tror jeg snart at have fået bugt, eller magt, med svenskeren«. Hvorefter han iøvrigt lader bøssen ligge og bortfjerner sig.

Iøvrigt mener Jens Baltzer at Ingvor Larsen må have haft kendskab til geværet, da han tidligere har været på besøg, både i hans nuværende hus og medens han boede i Tolstrup. Hvilket ikke benægtes af Ingvor Larsen.

Forøvrigt har Ingvor Larsen forklaret, at han ved affyringen af skudet ikke havde til hensigt at dræbe Lundberg, men kun at ramme ham i benene, idet arrestanten var kommen i en ophidset stemning, fordi Lundberg havde tilføjet ham to svære slag over venstre arm med staven.

Ingvor Larsen klager nu over at det gør ondt i armen. Dette giver anledning til at retten lader distriktslægen se på den.

Denne finder at det mindste af de i underarmen beliggende ben er brækket, men mener dog at skaden på nuværende tidspunkt må være helet. Staven, der er kommet til stede i retten, opgives at have en længde på 1 alen 10 tommer og en tykkelse på 6½ tomme i omkreds.

Ved synsforretningen af Lundbergs lig har distriktslægen fundet 10-12 små sår på den øverste trediedel af venstre lårs forreste flade. De bærer præg af at være frembragt af et skud med større hagl, ligesom det tyder på, at skudet var affyret på meget nær hold, da haglene ikke havde spredt sig. Og det konstateres at Lundberg er død af forblødning på grund af ovennævnte skudsår.

Forsvaret

Arrestanten Ingvor Larsen er født 1822 og har været straffet ifølge dom af 30. Okt. 1844, medens han gjorde tjeneste ved 1. Jægerreg., for tyveri, med 15 dages fængsel på vand og brød, samt ifølge Viborg Landsoverretsdom af 10. april 1860, for voldeligt forhold, med samme slags fængsel, ligeledes i 15 dage. Og er han desuden 2 gange anset med bøde for uberettiget brændevinssalg.

Ved bedømmelse af arrestantens henholdende forhold må der, hans forklaring alene at lægge til grund derfor, gåes ud fra, at han ikke havde til hensigt at døde Lundberg, men kun at tilføje ham skade ved at ramme ham i benene. Og må der derhos antages at arrestanten, der havde været gjenstand for overlast fra Lundbergs side, har udøvet gjerningen i en, ved denne behandling fremkaldt sindsstemning.

Ligeledes må det antages, at han på grund af alt for meget brændevin, har mistet herredømmet over sit sind.

Han må derfor anses for hjemfalden til straf efter straffelovens § 159.

Der lægges vægt på at svenskeren Carl Johan Lundbergs død til dels er selvforskyldt, og at arrestanten Ingvor Larsen idømmes en straf på 1 års forbedringshusarbejde.

Hvad angår den tiltalte Jens Baltzer Jensen, så er han født 1823 og straffet 4. okt. 1860 med 4 dages fængsel på vand og brød, for ulovlig omgang med hittegods.

Retten finder det ikke bevist at han »af egen drift eller uden opfordring« har udleveret geværet - ligesom han ikke havde kunnet forestille sig, at Ingvor Larsen ville bruge det - højest til et skræmmeskud op i luften.

Han må dog anses for medansvarlig for Lundbergs død, da brugsretten til geværet er hans.

Derfor bør han straffes efter straffelovens § 198, således at straffen bestemmes til 4 ugers simpelt fængsel.

Sagens omkostninger deles mellem arrestanten og tiltalte.

Thi kendes for ret:

Arrestanten Ingvor Larsen bør hensættes til forbedringshusarbejde i 1 år.

Tiltalte Jens Baltzer Jensen bør hensættes i simpelt fængsel i 4 uger.

Så bør også arrestanten og tiltalte, een for begge og begge for een, betale sagens omkostninger og derunder salair til Actor Procurator Møller, 8 Rdl.

Og til hver af deffensorerne Lunøe og Seidelin, 5 Rdl.

At efterkomme under adfærd efter loven.

G. Nyborg

Efterskrift

Herrens veje er uransalige - Et år for at skyde et menneske på klods hold og derefter lade ham ligge og forbløde, må nok siges at være en meget mild dom.

Også selv om man mener svenskeren til dels selv har været skyld i sin død.

Det kunne jo så være interessant at vide, hvad der videre blev af Ingvor Larsen. Da han ikke er kommet til Forbedringshuset i Viborg, og ikke heller til Horsens, er det nærliggende at antage, at han er sendt til Bremerholm i København.

Det kan man søge oplyst på Rigsarkivet i København, hvor disse protokoller findes.

Der kan man få oplyst hvad han har lavet, hvordan han har opført sig, om han har været syg eller evt. er død under opholdet.

Svenskeren Carl Johan Lundberg - hvem var så han? Vi ved ikke så meget om ham, men vi ved dog:

At han er født i Halmstad i Sverige, og at han på et tidspunkt kommer til Grenaa. Her arbejder han som murersvend og brøndsætter.

Den 22. maj 1858 gifter han sig med Severine Nielsen fra Skovgårde, og i 1860 - den 1. maj, nedsætter han sig som brøndmester i Aalsø. Her får de to børn: Carl Frederik i 1863 og Emma Caroline i 1866. 33 år gammel bliver Severine enke med to små børn. Carl Johan blev 37 år.

Han var ikke nogen fremmed i Ålsø. Det kan man vel ikke sige, når han havde boet der i 6 år. Det er hans naboer, og måske gode venner der i ophidset stemning skyder ham og lader ham ligge og forbløde.

Ingvor Larsen og Severine Nielsen - to skæbner det nok var værd at forske videre i.

Tegning af Elin Kivsmose.

Dejlige barndomsminder fra min fødeby Grenaa

Af redaktør Vagn Andersen, Jyderup

»Grenaa og Omegn« - før og nu, har bedt mig fortælle lidt barndomsminder fra min skoletid i 30'erne. Om det kan interessere andre end mig selv, ved jeg ikke, men et er sikkert, det var en virkelig god og dejlig barndomstid, jeg havde i min fødeby Grenaa.

Jeg er født i 1920 som søn af redaktør Gustav S. Andersen og Mary Andersen, og var nr. tre i en børneflok på seks. De første barndomsår boede vi i Storegade nr. 42, hvor købmand Jens Sørensen havde sin hyggelige forretning med sand på gulvet og spytbakke (1984 købmand H. Brink). Mange ting husker jeg naturligvis ikke selv fra den tid. Men vi vedblev at komme i Storegade, hvor mine forældre fortsat handlede hos Jens Sørensen, efter vi var flyttet til Markedsgade. Her boede vi i en årrække til leje hos vognmand Henrik Bager. Det var lige over for det gamle savværk, som hver morgen sørgede for, at vi blev vækket af dampfløjten kl. syv, når arbejdet gik i gang, og der blev også pebet ved frokost kl. tolv samt ved fyraften, som dengang var kl. seks om aftenen.

Barndomsminderne er overvældende og gode og rige på begivenheder. Skoletiden startede i 1927 fra Markedsgade. Min søster Yrsa og hendes veninde Gudrun Sidenius tog mig med den første skoledag, hvor jeg blev overgivet i lærerinde Esther Johannesens varetægt. Dengang var det ikke brugt, at ens mor var med ved dette første alvorlige møde med skolen. De første skoleår har ikke de mange erindringer. Men fra først i 30'erne kommer minderne mere frem. Lærerstaben var i det væsentlige Carl Svenstrup (Svampe), lærer Abildtrup (Slappe), N. S. Pallesen, der senere blev borgmester, lærer Kofoed (Kannibalen) og ikke at forglemme lærer Lundsgaard. Jeg mindes de voldsomme kommunalpolitiske diskussioner Pallesen og Kofoed kunne føre i en hel skoletime ude på gangen, medens vi elever var overladt til os selv. Lærer Svenstrup, der var fast regne- og tegnelærer, havde afstraffelsesmetoder, når vi f.eks. havde glemt en griffel. Han havde altid reservegrifler, men det kostede et rap med spanskrøret over fingrene for at låne et af de tynde grifler og to rap, hvis vi ville have et af de tykke. Det er mig ubegribeligt, hvad vi skulle bruge det til, for vi var helt følelsesløse i hånden og kunne ikke skrive mere i den time. Lærer Abildtrup elskede at rykke i håret. Og det enten det var alvor eller sjov. Det kunne godt ind imellem være svært at se det morsomme. Fælles for alle lærerne var, at spanskrøret også blev brugt, men jeg tror ikke vi har taget nogen skade. Et var sikkert, vi beklagede os aldrig hjemme, for så kunne vi risikere at få en omgang her også.

Tilbage til lærer Lundsgaard. Han står for mig, som en god, streng, men retfærdig lærer, der formåede at have ro i klassen. Hans morgenhilsen var altid: Vi synger »Lover Herren« og der var ingen uro under morgensangen. Ellers skulle Lundsgaard nok observere det, og afstraffelsen kom uventet i form af en sviende øretæve med den frygtede venstrehånd.

Vagn Andersen

Nu havde vi Lundsgaard til tysk og gymnastik. Og tysk var altid i første time om morgenen, og da var han ikke altid lige frisk. Kneb det lidt med den tyske grammatik bestod straffen i, at vi blev »fritaget« for fodbold i den første time over middag og i stedet fik lov at sidde på en skammel i gymnastiksalen og læse tysk grammatik. Det var en hård straf. Men jeg kunne lide Lundsgaard. Han var retfærdig og der var ikke forskel på drenge og piger. Hans fodboldtræning hørte til det bedste. Vi lærte at holde vore pladser. Gang på gang standsede han spillet, når det klumpede for meget sammen, og vi blev sendt ud på de pladser, hvor vi hørte hjemme. Dette træk omtaler Grenaa-drengen Carl Aage Præst, i sin bog »Fra Skorte til professionel spiller«. Carl Aage kom som ung til fodboldklubben Juventus i Italien, men

var allerede i sin Grenaa-tid en blændende fodboldspiller.

Når dyrskuerne i juni måned skulle holdes på sportspladsen i Kæret, var vi hjemløse med vore fodboldtimer. Men ud i naturen skulle vi, og vi travede eller løb ud til badning ved Neyers bro, og Lundsgaard kom så selv spadserende langs åen. Det var et »dejligt« badested, med god sandbund netop på dette sted. Men for at være på toppen i badet krævedes det, at man sprang på hovedet fra rækværket på broen. Det var der flere der gennemførte. Men galt gik det for Henrik Nielsen (Rundstyk), der gik direkte ned i bunden og brækkede en arm. Vi måtte nærmest rykke ham op som en hegnspæl.

Fra Lillegade

Det var lidt fra skoletiden. Senere flyttede vi ind i den gamle smukke borgmestergård Lillegade 50, hvor »Grenaa Folketidende«, som min far nu havde overtaget, havde til huse. Her var der tumleplads i den store have, og det blev hurtigt samlingssted for kvarterets drenge, ja for den sags skyld også pigerne. Det var boldspil og meget andet der optog os og blandt de faste drenge fra bydelen var bl.a. Valther Jürgensen, Knud Ove Andreasen, Børge Bach, Harry Schou, Ib Poulsen, Olaf Madsen, Egil Andreasen, Edvind Nielsen og mange flere.

En anden fin tumleplads var det gamle Anlæg, hvor vi selv stillede fodboldmål op, og der er her udkæmpet utallige kampe, gade mod gade. Der var kun grus på pladsen, men vi var ikke så pivede dengang. Men nogle hudafskrabninger blev det til.

I stadsingeniør Frederik Rathje havde sporten i Grenaa en god mand. Selv om der var tale om et anlæg, var der aldrig vrøvl, fordi vi spillede fodbold. Og yderligere populær blev Rathje den vinter, hvor han fik ideen til at overrisle pladsen i anlægget til en skøjtebane. Det vakte jubel. Men der skulle meget vand til, for pladsen lå faktisk lige over vandværkets boringer. Men det blev der ikke talt om. Skøjtebanen blev til stor glæde for både børn og voksne, og der blev udtrykt ønske om at få lys på banen. Men det måtte helst ikke koste noget. Installatør Axel Meier tog sagen i egen hånd og sørgede for et par kraftige lamper over skøjtebanen, og glæden var naturligvis stor. Jeg tror nok Meier havde været under pres fra sine to drenge, Axel og Poul, der begge var ivrige skøjteløbere.

Et andet fast samlingssted for vi drenge var hos snedkermester Ejnar Andreasen, på hvis værksted ud mod Markedsgade vi så at sige hver søndag vinteren igennem spillede bordtennis. De mange høvlebænke blev ryddet til side og der blev opstillet et rigtigt bordtennisbord, der selvfølgelig var lavet på værkstedet. Vi drenge var skrappe ved bordet og kom til at danne hovedstammen på Idrætsforeningens stærkeste hold. Det var ikke kun vi drenge der spillede. Med var også snedkersvend Holger Petersen og hans brødre, maler Carlo Petersen og kommunekasserer Ejner Petersen (Stylle) der trænede med os. Der var mange fine snedkerarbejder under udførelse på Andreasens værksted. Mestersvend Rasmus Præst var ikke altid lige tilfreds med dette bordtennisspil, for det

Mig selv med hundehvalpen »Sam« og mine mindre søskende Lena og Åge.

hændte ofte, at det gik ud over noget polerarbejde, Præst var igang med, og så faldt der brænde ned.

Jeg har altid interesseret mig meget for heste og gør det den dag i dag. Men at få en hest var ikke så lige til. Vi havde nogle store hestehandlere på egnen. Der var La Cour, »Skærsøgård«, der holdt til i staldene hos købmand Frode Nørgård i Lillegade. Der var jeg fast mand, når trækkerne kom med et kobbel heste. Landmænd og andre interesserede kom så til den gamle købmandsgård, hvor der blev mønstret og handlet heste. Hvis ikke alle heste blev solgt, var der mulighed for at låne en. Eneste betaling var foder og pasning, og det var som regel nogle magre kramper, jeg fik overdraget. På »Folketidende« havde vi fin plads til en hest i baghuset. Jeg fik hurtigt skik på dem og de kom i fin foderstand og blev betydelig mere værd i handel. Men jeg vidste aldrig, hvornår hesten blev hentet igen. Det værste, der overgik mig var, at »min« hest forsvandt en lørdag nat. Da var trækkeren kommet gennem Grenaa og fået bud på at tage hesten med sig. Nu var gode råd dyre. Jeg skulle søndag morgen deltage i Forsvarsbrødrenes store ringriderstævne, og havde nu ingen hest. Men det ordnede min far. Vor faste mælkemand i gaden, Niels Meldgaard, stillede en af sine gule islændere til rådighed for mig. Men det blev ikke den store succes. Det første problem fik jeg i optoget gennem byen. »Musse«, som hesten hed, standsede alle steder, hvor den plejede at holde på mælketuren, så jeg faldt jo lidt ud af optoget. Og hvad værre var, da vi kom ud i selve ringridningen, ville »Musse« ikke gå galop, så det blev småt med ringe. Men jeg havde været med, og det var det vigtigste.

En anden af mine gode venner var hestehandler Bertram Svendsen, der dengang boede på »Hessel«. Ham lånte jeg også heste af, og det var bedre dyr, og dem mistede jeg først efter aftale. Vi var ellers ikke mange ungdomsryttere i Grenaa dengang. Men Åse Ladefoged, Enslev og Arne Jensen (Arne Træskomand), var lige så ivrige som jeg. Og vi red meget sammen især på heden og i plantagen. Vi var ret så skrappe på hesteryg. Åse og jeg opnåede at få »engagement« i det festlige lokale cirkus »Grin-Sjov-Ski«.

Første ulveunge

Spejderne kom jeg også med i og var iøvrigt sammen med Erik Skov, søn af købmand Torben Skov, og Mogens Clausen, søn af tandlæge Clausen, de tre første ulveunger i Grenaa, under ledelse af isenkræmmer Ehrenreich (Krølle), der var meget populær og som efterhånden fik en meget stor ulveflok.

Klar til den første sommerlejr som ulveunge.

Det er dejlige barndomsminder fra fritiden. Men der var også noget der hed pligter. Jeg skulle således fast feje gade to gange om ugen, onsdag og lørdag. Det var en lang omgang. Langs Lillegade 50, hele Vestbanegade og Markedsgade hen til De gamles Hjem. Det hændte jo jeg »glemte« gadefejningen. Men når min far så en lørdag aften ved aftensmaden spurgte, om jeg havde fejet gade, og jeg måtte benægte det, så var det ud med kost og skovl med det samme og bagefter op i seng. Det var en kedelig situation. Men derudover var der arbejdet i den store pragtfulde have bag Folketidende.

Det var også pligtarbejde. Så slemt, at jeg kan huske at jeg sagde, når jeg bliver stor, skal jeg aldrig arbejde i en have mere. Men det er heldigvis gået anderledes. Ud over den store have ved Folketidende, havde vi også en stor urtehave nede i Kæret som det hed, og her var vi tvangsindlagt på havearbejde. Og det gjaldt også alle mine søskende. Men vi har nu ikke taget nogen skade af det. Tværtimod. - Men en avistur havde jeg også. Det var hele Lillegade, Vestergade, Vestervej og det nederste af Storegade. Det var en lang tur med 256 aviser. Den skulle naturligvis passes punktligt. Lønnen var dengang 11 kr. om måneden og den første løn jeg modtog, købte jeg mine første fodboldstøvler for, de kostede lige bestemt 11 kr. Men jeg skulle først have lov af mor og far til at købe støvlerne.

Min barndomstid lakkede mod slutningen og i april 1934 blev jeg konfirmeret. Ved festen sang vi den gamle familie-konfirmationssang, som min far skrev allerede ved Karl Gustavs konfirmation. Det var kloge og gode

Familiebillede fra min konfirmation i april 1934.

ord, der havde meget at sige os. Om end det ikke fæstnede sig lige ved konfirmationen, så gjorde det siden. Og sangen benyttes stadig ved konfirmationer i familien.

Første vers lød således:

Barndomstidens dage er til ende,
nu ved ungdomstærskelen du står,
med den grønne ønskekvist i hænde
ud i Verdens larm og støj du går.
Mellem godt og ondt du nu skal vandre,
lære selv at styre dine fjed,
men selv om du har til fører andre,
glem dog ej at tage alvor med.

Dette års konfirmation hos provst H. K. Hein var iøvrigt en af de største til dato. Ikke færre end 108 piger og drenge konfirmerede provsten denne søndag formiddag. - Dagen efter var der tradition for at konfirmanderne skulle til kaffe i provstegården på Storegade. Det blev dette år i to hold. - Og ved den lejlighed fik vi jo nogle alvorsord med på vejen af provsten. Og her kan jeg erindre at Hein bl.a. sagde, at skulle vi komme ud i besværligheder, så kunne vi bare tage til Sjælland. Der vil i altid kunne klare jer. - Og det valgte jeg.

Det var gode barndomsminder fra en gammel Grenaa dreng. Så fulgte ungdomstiden og den var heller ikke kedelig, men det er en helt anden historie.

Lillegade 50, »Den gamle Borgmestergaard«. Bygningen opført 1768. Grenaa Folketidende havde til huse her fra 1895 og til lukningen 1970. (Foto ca. 1940)

Mit hjem i Lillegade 50. (Foto ca. 1940)

Skolegang i 1950erne

Af Inge Mosegård, Anna Asmussen og Tonny Christensen

Lørdag den 26. maj 1984 afholdt 4. mellem a, årgang 1959, 25 års jubilæum.

Det var lykkedes at samle 24 »gamle lærere og elever« (heraf 2, som er bosiddende i USA) til kaffebord på Østre Skole.

Efter en kort rundgang på skolen, kørte man med bus til Grenaa Rådhus, hvor borgmester Arne Jessen bød på en forfriskning i Byrådssalen. Efter borgmesterens orientering om Grenaa By før, nu og i fremtiden, var der rundvisning på Rådhuset.

Derefter fortsatte man i bus på sightseeing i Grenaa by og omegn, hvorefter deltagerne samledes på Hotel du Nord til spisning og dans.

Det blev i alle henseender en god og uforglemmelig dag, og den giver anledning til at lave et lille nostalgisk tilbageblik.

Østre Skoles indvielse 1. april 1952 blev markeret ved, at alle elever fik en stor appelsin. I de første par år var der fælles morgensang på gangen. A. Gamdrup og senere Martin Vester, stod på en lille skammel under uret og sang for. Efter morgensangen bad man Fader-Vor. Hvis skolen havde meddelelser til eleverne, blev disse meddelt umiddelbart efter. Senere sang man morgensang m.v. i klasseværelserne. Skoledagen begyndte kl. 8,00 og sluttede kl. 15,00 med en times middag. Om lørdagen sluttede skolegangen kl. 12,00.

I klassen sad eleverne adskilte - pigerne for sig og drengene for sig. Ligeledes var det utænkeligt, at pigerne havde sløjd, såsom det var endnu mere utænkeligt, at drengene skulle have håndgerning eller husgerning (frikadelle-sløjd).

Lærerne underviste næsten slavisk efter bøgerne, og man prioriterede »uden-ad-læren« meget højt. Lektien til næste dag blev gennemgået i klassen. Derefter hjemmeforberedelse og overhøring således, at eleven, der skulle høres, rejste sig, lukkede bogen, stod bag stolen og fremsagde lektien. Til hver religionstime skulle man lære salmevers udenad.

Seksualundervisningen foregik ved, at skolelægen viste film og orienterede eleverne om seksuallivets problematik. Drengene og pigerne blev undervist hver for sig. Ruden i døren til klasseværelset var i dagens anledning tildækket med brunt papir, så udenforstående ikke kunne se ind.

I de mindre klasser blev fødselsdagssangen sunget, når man havde fødselsdag. Et dannebrogsflag blev tegnet på tavlen, og der blev læst en historie til ære for fødselaren. Man sang iøvrigt jævnligt årstidens salmer og sange samt sange fra højskolesangbogen.

I de første klasser skrev eleverne med blyant, pen og blæk. Ofte skrev man i takt til et lille apparat, som var forsynet med et slags pendul, der kunne indstilles til at svinge med forskellig hastighed til »tak-tak-tak« lyden. Senere gik man over til at skrive med fyldepen.

I perioden, hvor Østre Skole blev færdigudbygget, gik eleverne ned til den daværende »Havnevejens Skole«, hvor man gjorde gymnastik uden omklædning og bad. Pigerne havde gymnastik på loftet, drengene i stueetagen. Om vinteren blev gymnastiksalene opvarmet med en kakkelovn, som stod i lokalet. Det var med at komme først, så man i den store papkasse kunne finde et par sorte gymnastiksko, som passede og ikke var alt for »sure«. Efter endt gymnastik skulle gulvet svabres med gulvklud og vand.

I de større klasser foregik gymnastiktimerne i en meget disciplineret form, nærmest »kæft-trit og retning« systemet.

Om sommeren havde man atletik, fodbold, rundbold og langbold. Det var også muligt at tage idrætsmærker i bronze, sølv og guld.

Svømmeundervisningen, som iøvrigt var frivillig, foregik fra maj til september måned om eftermiddagen på Nordstrand ved det daværende, gule badehus. Læreren gik som den sidste ud på badebroen, og *ingen* kom i land uden

20. marts 1959
Østre Skoles første dimittend, Inge Mosegaard Jensen på vej til flaghejsning. Bagest ses Kr. Bolsmand, Marie Kyndahl, Otto Lind og skoleinspektør Martin Vester, t.h.

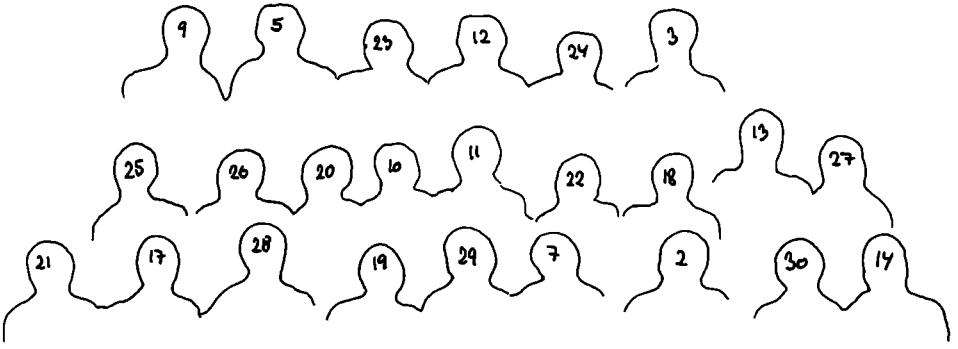

1959

IV mellem fotograferet på Østre Skole ved afslutningsfesten.

2. Mogens Dalsgaard Jensen
3. Egon Thøgersen
5. Bjarne Bøgh Nielsen
7. Kirsten Olesen (Hansen)
9. Poul Frederik Christensen
10. Ole Jensen
11. Anna Asmussen (Nielsen)
12. Tonny Christensen
13. Leif Jensen
14. Gert Nørrevang
17. Else Zine (Gudmann)
18. Tove Due Simonsen (Jensen)
19. Inge Baumann (Mosegaard Jensen)
20. Yrsa Skjødt Høj
21. Elsebeth Makropoulus (Kærgaard Sørensen)
22. Tonny Thinnesen
23. Niels Juul
24. Flemming Rasmussen
25. Hanne Jensen
26. Jørgen Hagensen
27. Rita Kildahl
28. Peter Sørensen
29. Poul Kildahl Sørensen
30. Jette Melby Petersen

at være blevet våd. I løbet af sæsonen kunne man tage forskellige svømmemærker, som blev udleveret sammen med et diplom.

Når klokken ringede og eleverne skulle ind i de respektive klasseværelser, stillede man - uanset vejret - op i skolegården i to geledder og i klasseorden. Derefter fandt indmarch sted i rækkefølgen: 1.-2.-3. klasse o.s.v. - og man *gik* ind. Når læreren kom ind i klasseværelset, rejste eleverne sig og blev stående indtil man blev bedt om at sætte sig. Lærerne tiltalte man med De; fru, frøken eller hr. med tilknyttet efternavn - og man havde respekt for lærerne!

Hvis eleverne ikke opførte sig ordentlig, kunne man som regel vælge mellem en »sveder« (en times eftersidning) - eller »et par på hovedet«.

Én gang om måneden var eleverne »i stort bad«. Det foregik i skolens baderum i kælderen. Havde man glemt sin vaskeklud eller svamp, fik man udleveret en tot træuld, som skulle anvendes ved afvaskningen, uanset hvor meget eller lidt det kradsede i huden. Badet sluttede som regel med et par minutter under den kolde bruser.

Skolen havde også traditioner. Her kan nævnes den årlige idrætsdag samt den årlige elevfest med skuespil og efterfølgende dans til akkompagnement af Kaj Thorup på klaver.

Om sommeren var der udflugter. For de mindste klasser gik turen til Gjerrild med »Gjerrild-Grisen«, som man kaldte den private togforbindelse Grenaa-Gjerrild-Ryomgaard.

De større klasser tog blandt andet til Himmelbjerget, Hjerl Hede, Viborg, Mønsted Kalkgruber, Bækkelund, Rebild Bakker, Ålborg og »Den gamle by« i Århus, hvor vi spadserede fra Østbanegården til Frederikshøj kro.

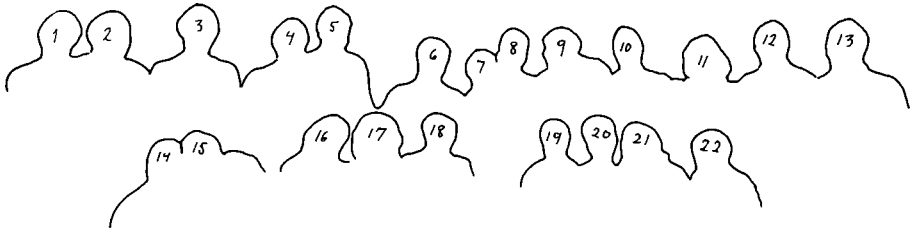

1984

IV mellem 1959 fotograferet på Østre Skole ved skolejubilæet 26. maj 1984. Bemærk, at no. på deltagerne er de samme på de to skolebilleder.

1. Otto Lind, Grenaa
2. Mogens Dalsgaard Jensen, Hammel
3. Egon Thøgersen, Hinnerup
4. Viggo Kyndal, Grenaa
5. Bjarne Bøgh Nielsen, Horsens
6. E. O. Hansen, Grenaa
7. Kirsten Olesen (Hansen) Thyborøn
8. Martin Vester, Grenaa
9. Poul Frederik Christensen, Tønder
10. Ole Jensen, Grenaa
11. Anna Asmussen (Nielsen), Grenaa
12. Tonny Christensen, Grenaa
13. Leif Jensen, Grenaa
14. Gert Nørrevang, Nykøbing Sj.
15. Gudrun Andersen, Kolding
16. Maria Kyndal, Grenaa
17. Else Zine, (Gudmann) U.S.A.
18. Tove Due Simonsen (Jensen) U.S.A.
19. Inge Baumann (Mosegaard Jensen), Grenaa
20. Yrsa Skjødt Høj, Viby J.
21. Elsebeth Makropoulus (Kærgaard Sørensen), Vanløse
22. Tonny Thinnesen, Grenaa

Skolens juleafslutning afvikledes ved, at vi samlet spadserede til Grenaa Kirke. Efter endt gudstjeneste, var der juleferie. I dagene op til jul, var der tegnet granguirlander med lys på tavlen. Hver dag blev et lys »tændt«, så man kunne følge med i, hvor længe der var til jul.

I 3. mellem var vi på tur til Norge. Vi kørte med tog fra Grenaa til Hjørring og med skinnebus fra Hjørring til Hirtshals, hvor vi overnattede på vandrerhjem.

Næste dag sejlede vi med færgen »Jylland« til Kristianssand. Det blæste så meget, at man overvejede at indstille sejladsen og afvente bedre vejr, men afsted kom vi. Det blev en lang og meget drøj overfart med ca. 4 timers forsinkelse og rigtig mange søsyge.

Fra Kristianssand kørte vi med tog til Byglandsfjord og videre med bus til Setesdal, Hovden, Haukeli Seter og Nesflaten. Herfra sejlede vi gennem skærgården til Stavanger.

I Stavanger blev vi indkvarteret på en skole, hvor vi sov i gymnastiksalene. Vi spiste på en restaurant og fik blandt andet hvalbøf og fiskebudding med rejer, som for de flestes vedkommende var aldeles uspiseligt. En af eleverne pakkede således fiskebudding og rejer pænt ind i servietten, og på vej tilbage til skolen, blev »pakken« smidt over et plankeværk. »Pakken« returnerede imidlertid omgående, ledsaget af et højt, vredt, norsk udbrud.

Fra Stavanger gik turen videre med tog til Kristianssand, hvor vi sejlede tilbage til Hirtshals. Denne gang var det heldigvis blik-stille, så det blev en behagelig overfart, hvor vi sov på dækket eller på gangene. På færgen blev vore medbragte madpakker - blodpølse og myseost - skyndsomt foræret til de ledsagende, sultne måger.

Den 20. marts 1959 om formiddagen blev flaget hejst på Østre Skole af skolens første dimittend, Inge Mosegård Jensen. Mellemskoleeksamen var overstået, og i dagens løb dimitterede de øvrige elever.

Magnus Heimann - Grenaas første bogtrykker

Af Tom Mortensen

I vore dage er Grenaa særdeles velforsynet med bogtrykkerier for den skrivelystne, som ikke bare vil nøjes med fotokopier af det maskinskrevne. Men sådan var det ikke førhen. Faktisk er Grenaas første bogtrykkeri etableret meget sent efter danske forhold, nemlig i året 1849, og det endda kun for at lukke igen allerede året efter. Først 1856 lykkedes det at skabe grobund for, at et trykkeri kunne klare dagen og vejen og dermed overleve.

Carl Svenstrup har i byhistorien beskrevet, hvordan de første aviser blev en vigtig del af byens offentlige liv. »Grenaa Avis« var fra 1856 til 1874 eneste avis i byen og havde somme tider svært ved at klare sig, men netop den livligere politiske debat krævede 1874 endnu et blad som talerør for holdninger, der gik imod den konservative »Grenaa Avis«.

Men æren for at have bragt den »sorte kunst« til Grenaa tilkommer alligevel den mand, som 1849 prøvede, om der var økonomisk basis for en bogtrykker i Grenaa. Han hed Magnus Heimann og var på mange måder en energisk og foretagsom fyr. Han forsøgte sig bare lidt for tidligt og måtte dreje nøglen om.

Heimann fortjener en minderune, og den vil jeg prøve at skære her. Imidlertid opholdt han sig så kort tid i Grenaa, at han næsten ingen skriftlige spor har efterladt. Han optræder f.eks. slet ikke i kirkebogens tilgangslister. De oplysninger, som jeg har kunnet bruge, har jeg derfor måttet hente de forskelligste steder, og alligevel er der huller og et par uklarheder i det portræt, der er blevet resultatet.

Magnus Heimann
Efter affotografering fra P. Eliassens bog om Kolding.

Tiden i Århus

Magnus Heimanns ambitioner og energi viser sig allerede i 1846. Han var udlært typograf i Odense og havde arbejdet et par år i tyske trykkerier, men fra 1846 møder vi ham som bestyrer af »Det lithographiske Institut« i Aarhus. Det var ikke et egentligt bogtrykkeri, men et stentrykkeri, som producerede blanketter, regninger, etiketter, skemaer og lignende, men aviser og egentlige bøger måtte det ikke trykke og kunne heller ikke rent teknisk.

På den tid skulle man have kongeligt privilegium for at have lov til at drive bogtrykkeri, og årsagen var, at den enevældige monark og hans regering ønskede at kontrollere alt, hvad der blev trykt. Bl.a. derfor havde trykkerierne pligt til at indsende eksemplarer af alt det de trykte til Det kongl. Bibliotek. Censur altså, men trykkefrihed havde vi kun haft i en kort periode under Struensee, så de ydre rammer for trykkerivirksomhed og pressevæsen var kendt af alle. 1808 strammedes reglerne yderligere, da kongen udsendte en resolution om, at der ikke ville blive givet privilegier til nye bogtrykkerier. Der var trykkerier nok, hed det. Bestemmelsen hævedes først i maj 1849, og indenrigsministeriet kunne herefter udfærdige bevillinger efter ansøgning.

Reglerne blev forresten slet ikke overholdt, for der udstedtes faktisk en hel del privilegier i årene 1808 til 1849. Men et stentrykkeri faldt altså ikke ind under disse regler. På den anden side var det vanskeligt at leve af et stentrykkeri alene, der jo ikke havde en fast indtægt fra f.eks. en avis, men måtte løbe an på mange små bestillinger; accidenstryk kalder kan den slags små tryksager.

Magnus Heimann blev forøvrigt allerede 1846 medejer af stentrykkeriet sammen med typograf M. B. Falkenberg, men økonomien var alt for svag, og de søgte begge flere gange privilegier med ret til at udgive en avis. Der var allerede et bogtrykkeri i Aarhus, nemlig Stiftsbogtrykkeriet, som lige siden 1794 har udgivet Aarhuus Stiftstidende. Men ved udgangen af 1846 fik Falkenberg alligevel en bevilling som bogtrykker i Aarhus.

Man kan forestille sig Heimanns skuffelse over, at kompagnonen løb

med det gode ben, og han forsøgte andre udveje. Han var 1847 medudgiver af et københavnsk ugeblad, som hed »Locomotivet«, men det måtte ophøre efter kort tid. Efter endnu et par år søgte han bevilling til at anlægge et bogtrykkeri med avis i Grenaa, og denne gang lykkedes det: Han fik bevillingen den 31. august 1849. Allerede den 5. maj var typograf Heimanns anmodning med skrivelse fra byfogeden i Grenaa blevet behandlet af Grenaa byråd, og her havde man udtalt, at man intet havde imod ansøgningen at erindre.

Tiden i Grenaa

Det er uvist, hvornår Magnus Heimann egentlig kom til byen for at anlægge bogtrykkeriet, men i Aarhuus Stiftstidende kunne man den 12. december 1849 læse følgende annonce:

Grenaa Avis

En politisk og Avertissements-Tidende.
Da Undertegnede under 31. August d.A. har erholdt Bevilling til at anlægge et Bogtrykkeri i Grenaae, så er der truffet Foranstaltninger til at Officinet snarest muligt, og i ethvert Tilfælde forinden Aarets Udgang, kan begynde sin Virksomhed. Fra flere Sider opfordret, agter jeg samtidig at lade udgaae en Avis under ovennævnte Titel, saaledes at den efter den tre Gange om Ugen ankommende Post kan meddele de vigtigste inden- og udenlandske Nyheder, tidligere end samme gjennem de andre Provinsblade kunne bringes det ærede Publikum i Grenaae og Omegn. Til dette Øiemed vil jeg, foruden at benytte de troværdigste Kilder, tillige sætte mig i Forbindelse med paalidelige Correspondenter saavel i

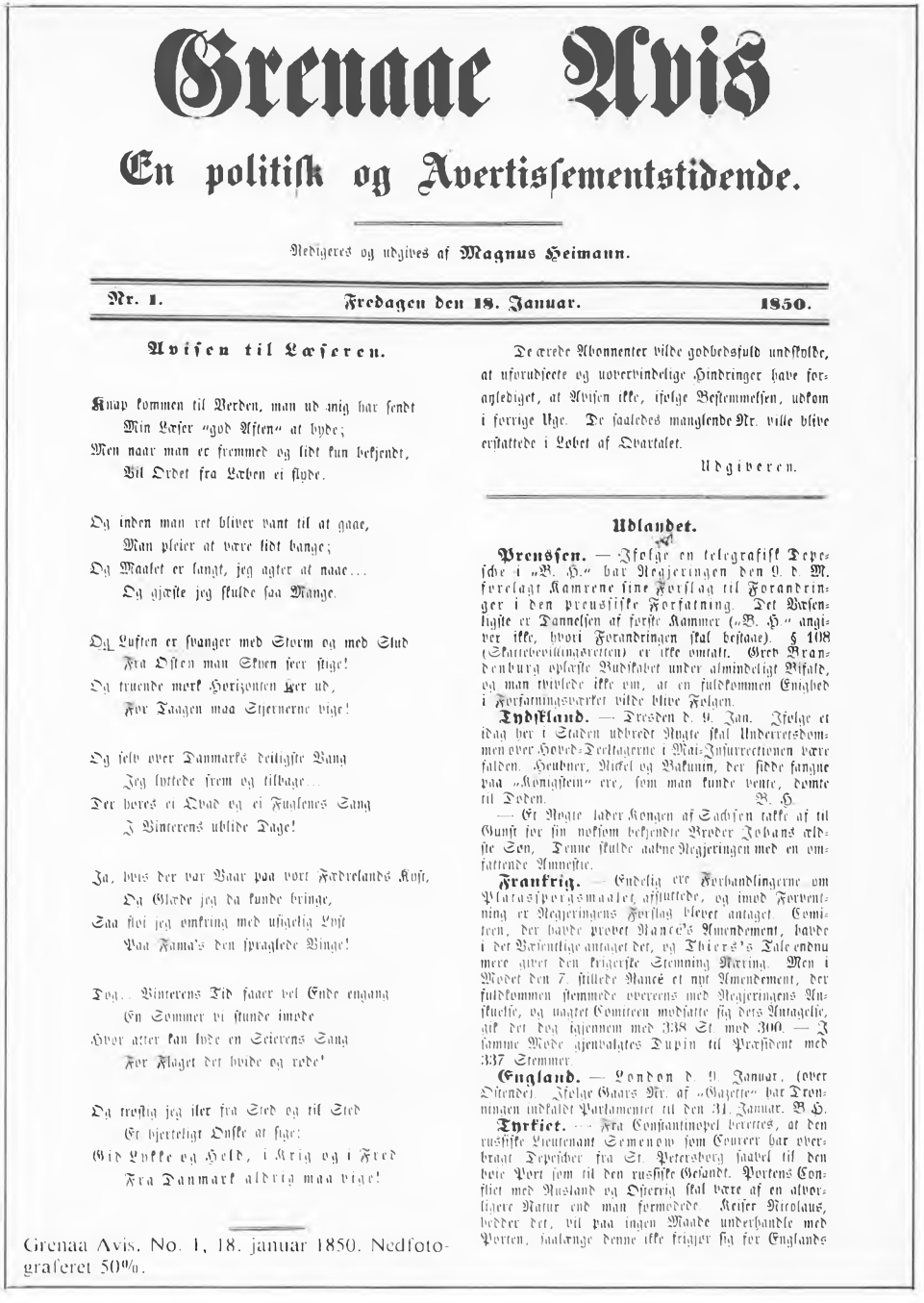

Grenaae Avis

En politisk og Avertissementstidende.

Redigeres og udgives af **Magnus Heimann.**

Nr. 1. **Fredagen den 18. Januar.** **1850.**

Avisen til Læseren.

Knap kommen til Verden, man ud mig har sendt
Min Læser "god Aften" at byde;
Men naar man er fremmed og lidt kun bekjendt,
Bli Ordet fra Læben ei flyde.

Og inden man ret bliver vant til at gaae,
Man pleier at være lidt bange;
Og Maalet er langt, jeg agter at naae...
Og gjæste jeg skulde saa Mange.

Og Luften er svanger med Storm og med Slud
Fra Osten man Skyen seer stige!
Og truende mørk Horizonten sig ud,
For Taagen maa Stjernerne vige!

Og selv over Danmarks deiligste Vang
Jeg lyttede frem og tilbage...
Der bores ei Qvad og ei Fuglenes Sang
I Vinterens ublide Dage!

Ja, hvis der var Baar paa vort Fædrelands Kyst,
Da Glæde jeg da kunde bringe,
Saa fløi jeg omkring med usigelig Lyst
Paa Fama's den sprøglede Vinge!

Dog... Vinterens Tid faaer vel Ende engang
En Sommer vi stunde imede
Hvor atter kan lyde en Sejerens Sang
For Flaget det hvide og røde!

Og trøstig jeg iler fra Sted og til Sted
Et hjerteligt Ønske at fige:
Gid Lykke og Held, i Krig og i Fred
Fra Danmark aldrig maa vige!

De ærede Abonnenter vilde godhedsfuld undskylde, at uforudsete og uovervindelige Hindringer have forsinket, at Avisen ikke, ifølge Bestemmelsen, udkom i forrige Uge. De saaledes manglende Nr. ville blive erstattede i Løbet af Qvartalet.

Udgiveren.

Udlandet.

Prussen. — Ifølge en telegrafisk Depesche i „B. H." har Regjeringen den 9. d. M. forelagt Kamrene sine Forslag til Forandringer i den preussiske Forfatning. Det Væsentligste er Dannelsen af første Kammer („B. H." angiver ikke, hvori Forandringen skal bestaae). § 108 (Skatteberettigelsesretten) er ikke omtalt. Greb Brandenburg opløste Budskabet under almindeligt Bifald, og man tvivlede ikke om, at en fuldkommen Enighed i Forsamlingsværket vilde blive Følgen.

Tydskland. — Dresden d. 9. Jan. Ifølge et idag her i Staden udbredt Rygte skal Undersøgelseskommissionen over Hoved-Deltagerne i Mai-Insurrectionen være falden. Heubner, Nickel og Bakunin, der sidde fangne paa „Königsstein" ere, som man kunde vente, dømte til Døden. B. H.

— Et Rygte lader Kongen af Sachsen takke af til Gunst for sin nyligen bekjendte Broder Johans ældste Søn, Denne skulde aabne Regjeringen med en omfattende Amnestie.

Frankrig. — Endelig ere Forhandlingerne om Præsidentspørgsmaalet afsluttede, og imod Forventning er Regjeringens Forslag blevet antaget. Comiteen, der havde prøvet Rancé's Amendement, havde i det Væsentlige antaget det, og Thiers's Tale endnu mere gjør den krigerske Stemning Mæring. Men i Mødet den 7. stillede Rancé et nyt Amendement, der fuldkommen stemmede overens med Regjeringens Ønskelse, og uagtet Comiteen modsatte sig dets Antagelse, gik det dog igjennem med 338 St. mod 300. — I samme Møde gjenvalgtes Dupin til Præsident med 337 Stemmer.

England. — London d. 9. Januar. (over Ostende). Ifølge Gaars Nr. af „Gazette" har Dronningen indkaldt Parlamentet til den 31. Januar. B. H.

Tyrkiet. — Fra Constantinopel berettes, at den russiske Lieutenant Semenow som Courer har overbragt Depescher fra St. Petersborg saavel til den hele Port som til den russiske Gesandt. Portens Conflict med Rusland og Østerrig skal være af en alvorligere Natur end man formodede. Keiser Nicolaus, hedder det, vil paa ingen Maade underhandle med Porten, saalænge denne ikke frigjør sig for Englands

Grenaa Avis. No. 1, 18. januar 1850. Nedfotograferet 50%.

Bogtrykkeriet i Grenaae

anbefaler sig med Trykningen af saavel større som mindre Værker, Tabeller, Regnings-, Connossements- og Vexelblanquetter, Viinetiquets, Adresse- og Visitkort, Leilighedes- og Selskabs-Sange, Lig-Psalmer samt Alt til Faget henhørende, hvilket udføres i den nyeste og eleganteste Smag. Bestillinger expederes ligesaa hurtigt som billigt.

Ligeledes modtager Undertegnede Bestillinger paa alle lithographiske Arbeider, som udføres smagfuldt, billigt samt hurtigst muligt.

Grenaae i Juni 1850. **M. Heimann.**

Heimanns reklame i Grenaa Avis nr. 71.

Kjøbenhavn som i Hertugdømmerne. Abonnementsprisen bliver 1 Rbd. qvartaliter for Avisen, der i Format som »Aalborg Stiftstidende«, trykt med nye Typer, og tidssvarende udstyret, vil udgaae 3de Gange ugentlig. Ved overordentlige Leiligheder ud kommer Extrablade, og saasnart Abonnenternes Antal tillader det, vil Avisen for samme Betaling udgaae 4 Gange om Ugen.

Grenaae, den 9de December 1849.
M. Heimann

Annoncen blev gentaget den 30. december med tilføjelsen, at bestillinger kunne afgives til postkontorerne. Heimanns avis blev i øvrigt ikke nævnt med eet ord i Aarhuus Stiftstidende, og heller ikke Randers Avis omtaler den nye konkurrent. Men i al fald kom »Grenaa Avis« på gaden den 18. januar 1850, og den skulle så danne grundlaget for Heimanns tilværelse i Grenaa.

Det var et lille blad, bare 4 sider i et format som vore dages A4, men det var det almindelige for den tids aviser. Fra starten reklamerede Heimann kraftigt for sig selv i avisen, men det kunne ikke lade sig gøre at få abonnenter nok, og den 31. juli 1850 måtte avisen ophøre.

Ganske vist blev bladet kaldt en politisk avis, men det skal forstås sådan, at bladet bragte referater fra den politiske scene i ud- og indland. Heimann tog ikke selv stilling til begivenhederne.

I folketællingen pr. 1. februar 1850 står der, at Heimann er bogtrykker, 28 år gammel og ugift, født i Odense. Hans bopæl var i baghuset til ejendommen Søndergade 1, den nuværende Sechers gård. Carl Svenstrup skriver, at Heimann slog sig ned i den nye villa, som blev bygget på ejendommens grund, og som senere fik nummeret Søndergade 8. Han må jo så være flyttet over i villaen efter 1. februar.

Villaen var ny og netop 1849 overtaget af M. H. Lundberg, der lejede den ud til Heimann. Det var det smukke hus, der lå med have ned mod åen og gavlen ud til Søndergade. For et par år siden blev den sidste rest af huset brudt ned og dets plads dækket med asfalt, efter at det gradvis var blevet lemlæstet af byens dårlige trafikplanlægning.

Vi ved ikke meget om trykkeriets størrelse. Flere gange annoncerede Heimann efter en bogtrykkerlærling, tilsyneladende uden held. Der må alligevel nok have været ansat en typograf -i al fald er der i kirkebogen nævnt en ty-

Søndergade 1 set fra haven. Foto antagelig fra 1880erne. (Udl. af Erik Secher)

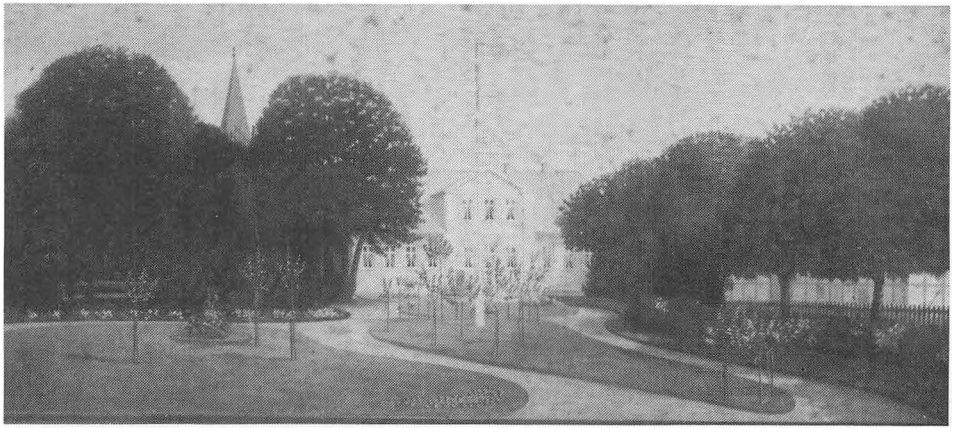

pograf Ditlevsen som fadder til en barnedåb i maj 1850, og han angives at være bosat i Grenaa. Maskineriet har sikkert været en moderne hurtigpresse, hvis vi skal dømme efter avisens udseende, og af reklamerne i bladet kan vi se, at det lille trykkeri har rådet over et pænt udvalg af forskellige, moderne typer og ornamenter til bogtryk.

I store annoncer viste Heimann, hvad trykkeriet kunne tilbyde kunderne, men der kom næppe mange. Listen over tryksager fra dette Grenaas første bogtrykkeri er meget kort. Faktisk er det kun lykkedes mig at finde tre bogtryk fra Heimanns presse ud over avisen. Og det ene er endda lidt usikkert. Listen ser sådan ud:

1. Grenaae Avis Nr. 1-91. Grenaae 1850.
2. S.T.D. Flindt: Dansk Grammatik for Begyndere. Grenaa 1850. 16 sider.
3. I.C. Lehrmann: Markblomster. Grenaa 1850. 99 sider.
4. Almue-Vennen. Et Ugeblad for nyttig og underholdende Læsning. (Ellevte Aargang) Aarhus 1850, Nr. 7-13. A 4 sider.

Småtterier som etiketter og viser er ikke taget med i Dansk Bogfortegnelse, og de lokale samlinger af småtryk på museet og egnsarkiverne indeholder intet fra Heimanns trykkeri. Protokollen for bogtrykkernes pligtafleveringer på Det kgl. Bibliotek viser heller ikke flere tryk fra Grenaa. Ja, protokollen nævner ikke engang Flindts grammatik, som jeg ikke har kunnet opdrive nogetsteds. Se nærmere herom sidst i artiklen.

På den anden side er det lidt imponerende, at Heimann turde give sig i kast med at trykke bøger. Flindts grammatik er selvfølgelig ikke noget at tale om, men digtsamlingen af Lehrmann er der gjort en hel del ud af. Avisens læsere blev allerede i april opfordret til at subskribere på bogen, men den kan først være færdigtrykt længe efter at avisen var gået ind. Et af digtene er nemlig skrevet i anledning af pastor Vellings begravelse i Gjerrild 23. august, så formodentlig er bogen blevet trykt færdig i København hen i september-oktober. Om dette forhold har jeg redegjort nærmere sidst i artiklen.

Billedet er Søndergade 1914. Først i billedet Momme & Sechers eft., 1984 A/S Otto Secher. Huset bagest er Søndergade, dengang nr. 1 og ejendommen hvor Heimanns trykkeri var beliggende.
(Udl. af Agnete Secher)

Iøvrigt falder udgivelsen af den finlitterære digtsamling godt i tråd med andre sider af Heimanns virksomhed i Grenaa. Ret hurtigt indeholdt »Grenaae Avis« lange annoncer, hvor han averterede lærebøger og skønlitteratur på dansk og især på fremmede sprog til salg - både nye og brugte. Altså en regulær boghandel med tilknyttet antikvariat.

Og i april meddelte en annonce, at Heimann ønskede at oprette en »Læseforening for Grenaa By og Omegn«. Han tilbød et lokale i privaten, og her kunne de lysthavende fordybe sig i blade og bøger fra ind- og udland. Med andre ord: Grenaas første bibliotek. Læseforeningen annonceredes åbnet 1. maj 1850: Indgang fra Søndergade gennem havedøren, reglerne ophængt i lokalet. Jovist, de nye tider holdt deres indtog i Grenaa.

Men »Grenaa Avis« giver flere oplysninger om den vindskibelige redaktør. Bogtrykkeriet fungerede også som

adressekontor, hvilket vil sige, at folk indleverede annoncer til trykning, og redaktøren ekspederede så svarene - mod et vederlag naturligvis. Og allerede i februar fortæller en annonce, at Heimann nu er blevet beskikket til at holde fæstekontor. Endelig oprettede han den 2. april sammen med prokurator Steenberg et »Commissionscontoir«, dvs. et ejendomsmæglerfirma.

Billedet er klart nok. Adressen i Søndergade skulle tilsyneladende samle Grenaas kulturelle liv, blive et centrum for information og økonomiske transaktioner. Og Magnus Heimann var mellemleddet og skulle høste de kontante frugter, der kunne blive resultatet af dette røre.

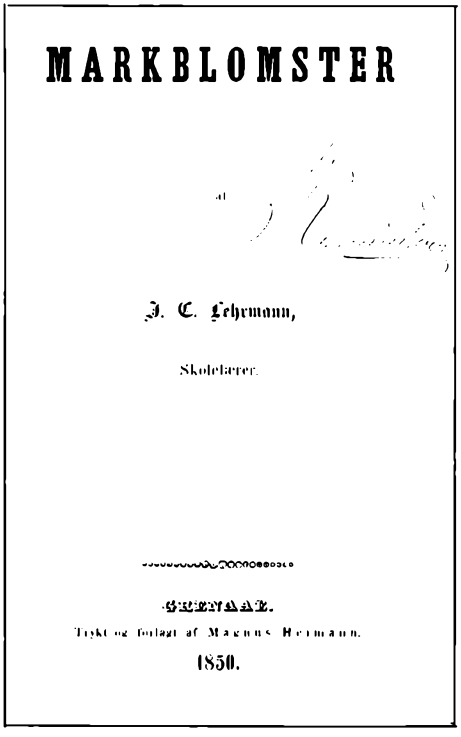

MARKBLOMSTER

J. C. Lehrmann,

Skolelærer.

GRENAA.

Trykt og forlagt af Magnus Heimann.

1850.

J. C. Lehrmann: Markblomster. Grenaae 1850. 99 sider. Format 105 × 165 mm.
Forfatteren var dimitteret fra seminariet i Lyngby 1827, virkede som huslærer på Scheel (Sostrup) 1827-32, som lærer i Holme 1832-1834 og endelig som lærer i Gjerrild 1835-52, hvor han tog sin afsked på grund af svaghed.
Under pseudonymet August Limennchar fik han i Randers 1843 trykt en stor roman, Florentius Bergstrøm eller Bjergmanden på Mols. Hans erindringsbog, Mindeblomster fra min Livrejse, blev trykt i København 1883.

Endestation Kolding

Heimann forlod Grenaa, økonomien kunne alligevel ikke hænge sammen, og der er bevis for, at han endnu 1850 flyttede trykkeriet til København. Den 6. marts 1851 afleverede han som pligten bød en stak tryksager til Det kgl. Bibliotek, resultatet af hans trykkerivirksomhed i året 1850, og han er da anført som bogtrykker i København. Afleveringen bestod af Grenaa Avis 1850, Lehrmanns digte samt et par blade, der var trykt i København allerede 1850.

De følgende år forsøgte han sig med forskellige politiske og humoristiske blade, og han indleverede årligt godt en halv snes af slagsen, men fælles for dem alle var, at de ret hurtigt måtte gå ind.

Efter alle disse skuffelser flyttede Heimann endnu engang, og endelig fandt han blivende sted, nemlig i Kolding.

Her startede han et bogtrykkeri og levebrødet blev avisen »Koldingposten«, som han udgav fra 1863. Det var i begyndelsen nærmest et venstreblad, men af økonomiske grunde blev bladet tvunget mod højre og endte som stærkt reaktionært organ. Avisen lå i skarp konkurrence med Koldings øvrige 2-3 aviser, men der blev holdt liv i den til 1906. Da havde Heimann forlængst sluppet roret.

Magnus Heimann tog selv del i det politiske liv i Kolding. Hans trykkeri var udstyret med en håndpresse til accidenser og en hurtigpresse til avisen. Han beskæftigede 5-6 mennesker, mest kvinder, så det har været et almindeligt, jævnt trykkeri for den tid. Desværre er det ikke lykkedes mig at finde hans dødsår.

Som konkrete resultater af Magnus Heimanns korte eventyr i Grenaa har vi idag kun det tynde bind med Grenaa Avis 1850 og de tre bogtryk. Vi kan gætte på, at han alligevel har gødet jordbunden for bogtrykker Hertel, som kom til byen 1856 og vovede forsøget pånyt. Netop i 1850-erne steg behovet for en avis stærkt i takt med den større politiske bevidsthed hos dele af befolkningen. Ganske vist døde Hertel kort efter etableringen, men avisen blev ført videre af C. Lemmich, som sammen med C. V. Færch skabte et levedygtigt blad.

Bibliografiske noter

For den bogtryksinteresserede lidt om de enkelte tryksager.

Grenaa Avis 1850 findes på Grenaa Bibliotek, på Statsbiblioteket i Aarhus og på Universitetsbiblioteket i København. Alle 3 steder i 2 eksemplarer, men i alle eksemplarer bortset fra det ene af Grenaa Biblioteks mangler »Grenaae Avis Nr. 88« og »Extrablad til Grenaae Avis. Løverdagen den 27. Juli 1850«.

Flindts lille grammatik er i Erslews forfatterleksikon anført som trykt i Grenaa. Men det har ikke været muligt at finde dette tryk. Universitetsbiblioteket i København har 2. oplag, men det er trykt i København 1853, og Det kongelige Bibliotek har kun 3., 4. og 5.

udgave, der alle er trykt i København. Foreløbig må det altså stå hen i det uvisse, om 1. oplag virkelig er trykt i Grenaa.

Lehrmanns digtsamling derimod findes både på Statsbiblioteket og på Det kongelige Bibliotek. Der er næppe tvivl om, at kun halvdelen af bogen blev trykt i Grenaa, resten i København. I pligtafleveringsprotokollen på Det kgl. bibliotek står der ud for bogen anført, at den er afleveret i 2 hæfter, og det passer godt med, at Lehrmann på rettelsesbladet bag i bogen beklager, at han på grund af »omstændighederne« ikke har kunnet komme til at læse korrektur - og derfor er der for mange trykfejl. På det tidspunkt har Heimann allerede befundet sig i København.

De 7 hæfter af Almuevennen findes på Statsbiblioteket i Aarhus, og de afgiver endnu et interessant vidnesbyrd om Heimanns forsøg på at holde sammen på økonomien. Bladet er et rent underholdningsblad og blev normalt trykt i Aarhus på Stiftsbogtrykkeriet, men udgivet af boghandler P. Schmidt i Aarhus. Stiftsbogtrykkeriet ejedes af A. F. Elmquist, og han udgav et lignende blad under navnet »Cimbria«. Elmquist har tydeligvis ønsket at købe konkurrenten Almuevennen og har kunnet argumentere slagkraftigt, fordi bladet blev trykt hos ham. Schmidt har derfor måttet se sig om efter andre udveje, og her stod Magnus Heimann i Grenaa altså på spring. Men allerede efter de syv hæfter, d.v.s. syv uger, blev Almuevennen alligevel købt af Elmquist, som slog de to blade sammen og trykte dem under navnet »Almue-Vennen eller Cimbria«. Dette blad udkom så fra midten af april 1850.

På Djurslands Museum opbevares en bogtrykt blanket fra en lokal ligkasse. Navnet Grenaa er trykt og der er frie pladser i teksten til indføjelse af navne. Blanketten er med hånden dateret 1854. Typerne er de samme som fra »Grenaae Avis«, så her har vi muligvis et lille tryk fra Heimanns presse.

Kilder

Her er kun anført, hvad der direkte er blevet benyttet til fremstillingen i artiklen.

Utrykte: Grenaa Kirkebog (kopi i Grenaa Egnsarkiv)
Folketælling 1850 (kopi i LA Viborg)
Borgerrepræsentantskabets forhandlingsprotokol (LA Viborg)
Bogtrykkernes Leverancer (Det kgl. Biblioteks arkiv F 45)

Trykte: Grenaae Avis 1850
Aarhuus Stiftstidende 1849 nr. 210 og 221.
Th. H. Erslew: Almindeligt Forfatter-Lexicon Supplement I-III 1858-68
Dansk Bogfortegnelse for Aarene 1841-1858. 1861.
C. Svenstrup: Grenaa Bys Historie bd. B (1937) s. 100-101, og bd. A 3 (1945) s. 430
P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid. Kolding 1910.
Emanuel Sejr: Aarhuus Stiftsbogtrykkerie. Aarhus 1939.
C. Nyrop: Danmarks Bogtrykkere fra Trykkefrihedsforordningen til til Næringslovens Ikrafttræden *og* Statistisk Udsigt over Danmarks Bogtrykkerier. (Skandinavisk Bogtrykker-Tidende VI, 1875 og III, 1872)
M. Truelsen: Statistisk Oversigt over Typografien i Danmark. 1881.

En tak til medarbejderne ved Grenaa Bibliotek, Grenaa Egnsarkiv, Det kgl. Bibliotek, Landsarkivet i Viborg, Lokalhistorisk Samling i Kolding og Tage Sloth, Mommark, for besvær og hjælp.

Tom Mortensen

Lillegade 48 (De gamles Hjem)

Af J. A. Nielsen

På det sted i Lillegade 48, hvor »De gamles Hjem« nu ligger, lå i 1760erne en gammel, stråtækt ejendom. En kaptajn Knud Krey nedrev bygningen i 1778 og omdannede grunden til have. I 1768 byggedes på den vestlige del af grunden den bygning, der i dag er Lillegade 50, »Byfogedgården« eller »Borgmestergården«, og den del af grunden, der i dag er »De gamles Hjem«s, fungerede som have til gården. Arealet var meget stort og strakte sig fra Markstræde mod øst og til og med det meste af det, der senere blev til Vestbanegade. I 1883 flyttede byfoged Krabbe fra byen og solgte gård og have til realskolebestyrer I. Bertelsen. I »Grenaa Bys Historie«, bind C, side 166-189, giver Carl Svenstrup en meget udførlig og interessant skildring af byfogedgårdens historie, og hertil må interesserede henvises. Med Bertelsens køb af gården skabtes en ny realskole i Grenaa, han byggede det store hus til Lillegade og en gymnastiksal til Markstræde, og om alt dette må vi gå lidt tilbage.

Først lidt om de private skoler, der i gamle dage fandtes i Grenaa. Carl Svenstrup fortæller udførligt om dem i »Grenaa Bys Historie«, og det er hans oplysninger, der genfortælles her i stærkt forkortet form. Den undervisning, der præsteredes i den offentlige skole, var ikke tilfredsstillende for mange forældre, og der oprettedes derfor private skoler, f.eks. pogeskoler for de mindste og realskoler for de større børn. Allerede 1840 eksisterede der privatskoler for både piger og drenge: »Student Hansens skole« for drenge og Frk. Emilie Kyhls Institut for piger. Den første eksisterede til 1873 og den sidste til 1874. Pigeinstituttet havde til huse i et nyt hus (nu nr. 8) på Vestergade, opført af en kreds af forældre. Huset kaldtes altid »Pigeskolen« og var med gode og lyse lokaler. Skolen arbejdede kun få år og solgtes til privatbeboelse. Ældre grenaaensere kalder stadig huset for »Pigeskolen«.

Efter student Hansens død kneb det med at holde god gang i realundervisningen, men i 1877 fik bl.a. apoteker Hoffmeyer cand. phil., translatør Ivar Bertelsen til Grenaa, og nu skete der noget. Bertelsen begyndte at arbejde med 23 elever og nåede på 10 år op på 100 elever. Skolen var i Markedsgade (nu nr. 25b). Huset ejes i dag af murer Niels Busk. Skolebestyrer Bertelsen boede i huset til gaden, og skolelokalerne var i bagbygningen. En nu afdød grenaaenser har fortalt, at han gik i pogeskole i bygningen, som dengang havde færdselsret til Lillegade, altså gennem gården til Lillegade 34. Da der blev bygget baghus til denne bygning, glemte man at påtale denne færdselsret, og så måtte man gå ud til Markedsgade. Denne gade kaldtes forøvrigt dengang »Bag byen« og var lidt ringeagtet. Niels Busk fortæller, at der i det lille, tilbagetrukne nabohus var boliger for lærerinder ved realskolen.

Skolebygningen blev bygget om til tre lejligheder, og snedkermester Ejnar Andreasen (senere Lillegade 46) startede sin forretning her. En tid havde Grenaa Cykelklub træningslokale her

Den private realskole Lillegade 48, set fra Markedsgade. Til venstre gymnastiksalen, til højre en nyere bygning til en forberedelsesklasse. Pæretræet har sikkert stået på stedet før bygningernes opførelse, og endnu i 1984 har det båret mange pærer. Gamle elever på realskolen kaldte dem »Apotekerpærer«.

Den private realskole Lillegade 48, set fra Markedsgade gennem Markstræde. Den lave bygning var gymnastiksal. I denne bygning åbnedes Djurslands Museum 1917. Skolen købtes af kommunen, og 1912 indrettedes kæmnerkontor her. Indgangen var i den smalle dør i den store gavl. Det hvide hus til venstre er lidt af købmandsgården Lillegade 47.

(man kørte på ruller), og Niels Busk har bygget de lidet attråværdige lejligheder om til garager.

Realskolens stigende elevtal gjorde en udvidelse af lokaliteterne bydende nødvendig. Bertelsen havde iøvrigt købt huset i Markedsgade i 1878. (Carl Svenstrup skriver på side 192 Mogensgade i stedet for Markedsgade...)

I 1883 opførte skolebestyrer Bertelsen så den ejendom, det drejer sig om i denne artikel. Det må have været en stor forandring for skolen at flytte fra baggården i Markedsgade til det store hus i Lillegade, og bygningen må have forekommet dominerende imellem de lave bygninger i kvarteret. Inden længe kunne realskolebestyrer Bertelsen også modtage udenbys elever, og nogle af disse boede i skolebygningen som pensionærer. Nederste etage var skolelokaler, 1. sal bestyrerbolig og tagetagen bl.a. værelser for udenbys elever og enkelte ugifte lærere.

Da skolen stod på sit højeste, havde den 150 elever, og bestyrer Bertelsen blev en velhavende mand. Han havde en egen facon at undervise på og var slet ikke elsket af sine elever. Flere af disse tidligere elever har i deres erindringer »givet ham karakter«, og ingen af disse var ug. F.eks. har nobelpristageren professor August Krogh, der var født i ovennævnte byfogedgård, nabogården til realskolen, givet karakteristik af skolelederen, lidet smigrende, og flere andre giver samstemmende billeder af deres ophold på den private realskole. Hr. Bertelsen var sandelig ikke afholdt. - Til almindelig forbavselse købte Bertelsen i 1898 en avis i Esbjerg, »endda et venstreblad«, skriver Carl Svenstrup, og flyttede dertil. Her fik han fiasko og satte alle sine penge til.

Bestyrer Bertelsen solgte realskolen i Grenaa til cand. teol. M. Laursen, der i en årrække havde været lærer hos Bertelsen. (Carl Svenstrup var forøvrigt lærer i realskolen i Laursens tid.) Laursen byggede til en ny forberedelsesskole en lille tilbygning i haven (mod vest). Det kneb at gøre driften rentabel, og da en ny mellemskolelov af 1903 kom til, endte det med, at Grenaa Kommune købte den private realskole. Det skete i 1908, og skolen fortsatte i de hidtidige lokaler i Lillegade. Denne ordning var ikke helt lovlig, og så byggedes der en ny bygning til mellem- og realskole i Posthaven, en lille sidegade til Vestergade, og realskolen flyttede så hertil. Huset i Lillegade var nu ikke mere skolebygning, og byrådet, der havde givet 35.000 kr. for det (det var en mængde penge dengang), havde store spekulationer og debatter om, hvad man dog skulle bruge bygningen til. Der blev indrettet kæmnerkontor i en del af stueetagen med indgang i gavlen mod Markstræde. Kæmnerkontoret var ikke nogen stor historie dengang. Der sad et par mand og ordnede tingene. Førstesalen udlejedes til privatbolig. En Grenaadreng, der boede her, fortæller i sine erindringer, at lejligheden var imponerende med 3 stuer på rad. Sligt fandtes åbenbart ikke mange steder i byen. I gymnastiksalen mod Markstræde i en speciel, lav bygning holdtes der en lang række kirkelige møder, og da der omkring 1917 efter en lang række debat-

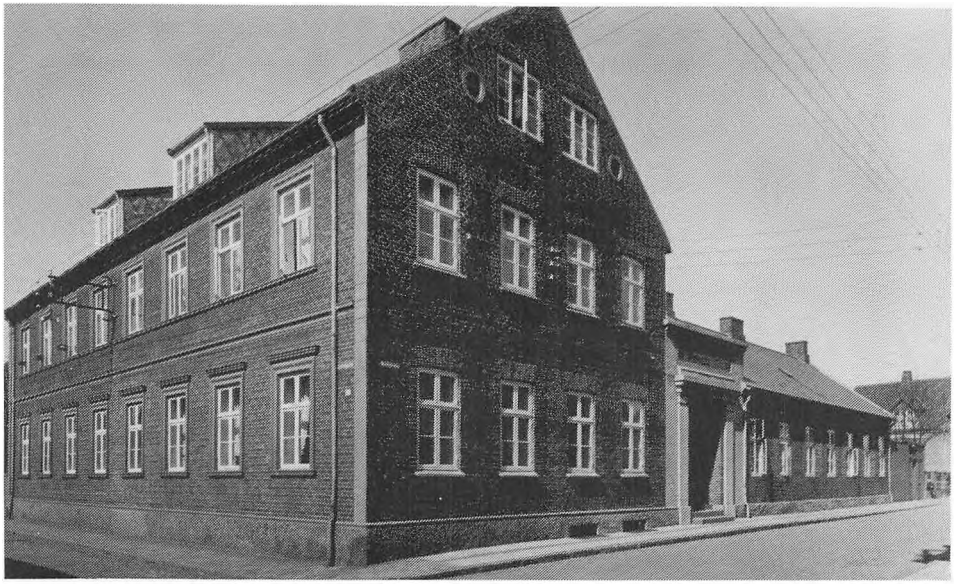

Lillegade 48, set fra Lillegade. Omdannet fra realskole til »De gamles Hjem« 1925. Gymnastikbygningen har fået flere vinduer, og i porten er skabt en flot indgangsportal. Husene til højre er Markedsgade, til venstre »Borgmestergården« Lillegade 50.

Interiør fra dagligstuen 1984.
På billedet ses:

1. Tage Jensen
2. Paula Mikkelsen
3. Betty Olsen
4. Else Marg. Jacobsen
5. Fransine Sørensen
6. Inger Plesner
7. Anna Rasmussen
8. Agnethe Pedersen
9. Karen Nielsen
10. Søren Rasmussen
11. Anton Stokholm
12. Ingrid Møller
13. Ingeborg Andersen
14. Søren Jensen
15. Else Andersen
16. Johannes Jensen
17. Anna Bager
18. Albine Larsen
19. Ragnhild Jensen

Foto: Hans Mogensen

ter oprettedes et Djurslands Museum, en sag, der forøvrigt var fuldstændig enighed om i byrådet, fik museet plads her. I 1923 holdtes en flere dages udstilling under en »Dansk Uge« i og ved bygningen. Når dette kunne lade sig gøre, må bygningen have været ubenyttet.

Der havde i mange år været talt om, at der i høj grad manglede et alderdomshjem i Grenaa. Sådan hed det dengang. Redaktør Josiassen især var ihærdig fortaler for et sådant hjem, men det holdt meget hårdt at få noget igennem. I debatterne fostredes ideen om at indrette et hjem for gamle og svage i den tidligere realskolebygning, og det lykkedes at skabe et flertal og få indrettet et »De gamles Hjem« i bygningerne. Hjemmet indviedes 12. maj 1925, og det var straks fuldt besat. Der var plads til 27 gamle mennesker, og det var forudset, at hjemmet hurtigt ville blive for lille. I 1938 blev den lave gymnastikbygning revet ned, og museet flyttede til egen bygning i Søndergade (i 1984 læge Løws). En ny, stor

»De gamles Hjem« blev udvidet 1938. »Gymnastiksalen« blev revet ned og ny bygning opført langs Markstræde (til højre). Indgangsportalen forsvandt, og indgangen til hjemmet blev moderniseret og er i 1984 ganske som her. Den nye bygning er efterhånden forbedret og moderniseret og rummer bl.a. en stor og hyggelig dagligstue eller samlingslokale (nederst til venstre).

bygning opførtes så i Markstræde. Det vakte forundring, at den opførtes i gule sten, da den »gamle« bygning var i røde sten. Den nye bygning indviedes 20. november 1938 og gav bolig for 36 gamle og et personel på 10 personer. Flere gange siden er der sket forbedringer og moderniseringer, og der er ganske afgjort et godt, trygt og hyggeligt hjem for ældre og svagelige. Det er klart, at visse ting ikke er »moderne« i huset. Da det blev bygget, havde næsten alle WC i gården (lokum hed det), og fælles toiletter på »De gamles Hjem« var en selvfølge. Nu har de fleste nok eget toilet i hjemmene, og de fælles toiletter på »De gamles Hjem« er generende for mange. Der er stadig noget at gøre bedre, men det må siges, at den overflødige realskolebygning i Lillegade har fået en god anvendelse.

En husmand i Hammelev

Af Knud Enevold Andersen

I ældre tid var en husmand først og fremmest en mand, der havde et hus - med kun lidt eller ingen jord, men i udskiftningstiden sidst i 1700 tallet fik nogle husmænd tildelt 3-4 tdr. land jord, oftest af det dårligste og mest afsidesbeliggende fra landsbyen, som en erstatning for den tidligere græsningsret de havde i fællesskabet.

For at kunne forsørge kone og som regel mange børn måtte han derfor arbejde både for herremanden og for gårdmanden, men mange var også håndværkere og i perioder havde de det økonomisk bedre end mange gårdmænd.

Denne struktur er stort set uændret, da husmand og tømrer Mads Nielsen Skaaning og hustru Ane Pedersen, der boede i huset i Hammelevvej 47 i Hammelev, får en søn den 11. oktober 1865 og som døbes i kirken 2. juledag og får navnet Peter Nielsen Skaaning. Han havde 1 bror og 3 søstre, men faderen der ligesom mange andre også fiskede, kom en dag hjem fra havet med lungebetændelse og døde kun 49 år gammel i 1878 1½ før Peter bliver konfirmeret, så han får nødvendigvis lært at arbejde fra »barnsben«.

I 1865 den 26. april fødes Ane Margrethe Andresen, datter af husmand Christen Andresen og hustru Gjertrud Nielsen Skaaning i Hammelev. Hun er enebarn og mister sin mor 12 år gammel og 7 år efter sin far.

Peter og Ane tjener i hver sin nabogård i Hammelev, før de bliver gift i 1888 og året efter køber de matr. nr. 42a, som nu ejes og beboes af fru Palk, og har adressen Hammelevvej 25.

Ane Margrethe og Peter Skaaning med familie fotograferet udenfor ejendommen i Hammelev ca. 1903.

1.	Kristian	1889-1968
2.	Gertrud	1890-1969
3.	Peter Skaaning	1865-1949
4.	Anna	1893-1969
5.	Otto	1897-1978
6.	Ane Margrethe Skaaning	1865-1933
7.	Martinus	1898-1972
8.	Marie	1895-1978
9.	Martha født 1899	
10.	Jenny født 1902	

Udover de afbillede børn kom senere til: Margrethe 1906-1982 og Betty født 1909.

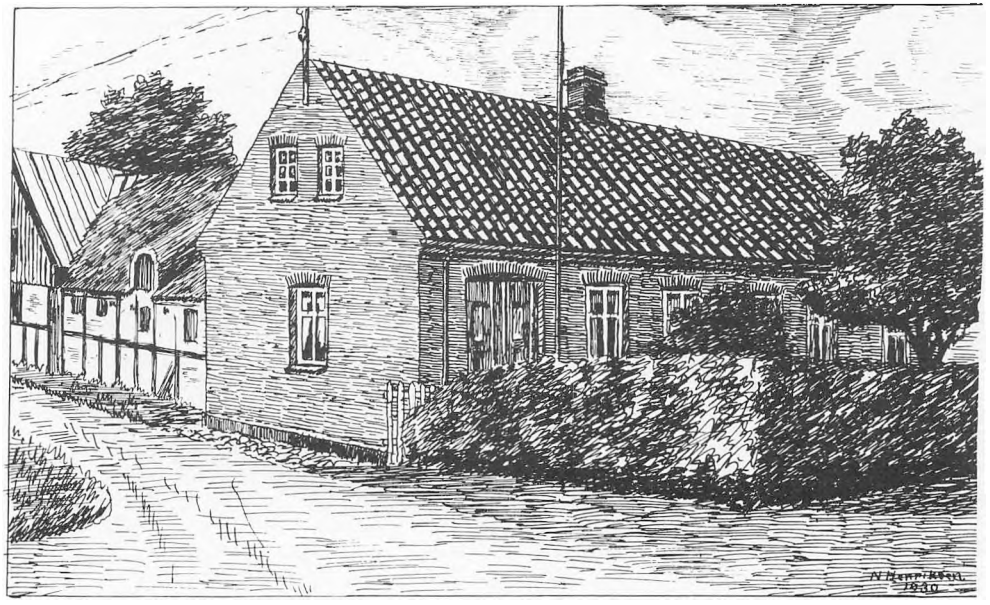

Hammelevvej 25, Hammelev. Tegning fra 1930.

I dette ægteskab opvoksede 3 drenge og 7 piger, hvoraf de 3 af pigerne endnu lever og har været behjælpelige med oplysninger til denne mindehistorie, nemlig Martha Steffensen 85 år, Jenny Skaaning 82 år samt Betty Christoffersen 75 år.

Bygninger og driften.

Indtil ca. 1902-1906 var der beboelse i udhusbygningerne, men dengang byggedes det nuværende stuehus, og herefter var der også stald, lade og vognport, der i 1906 af brandforsikringen vurderes til 6500 kr., og endnu i dag står bygningsmæssigt uforandret.

Til ejendommen var der 4 tdr. land jord, men Skaaning lejede yderligere ca. 6 tdr. land eng og byjord, hvoraf nogen var beliggende i lergravene ved Aastrup, så der var langt at gå for børnene, når de skulle hente og bringe, samt flytte køerne flere gange om dagen. Besætningen bestod herefter af 2 heste, 4-5 køer samt nogle grise og får samt ungkreaturer.

Selvfølgelig måtte børnene hjælpe til med alt forefaldende arbejde, men de kom aldrig ud at tjene før efter konfirmationen og den første plads var gerne hos naboen Chr. Slemming, hos hvem de var glade for at være, og så kunne de jo se hjem.

Skaaning var en dygtig landmand, hvorfor han også blev tildelt diplom af Grenaa Landbrugsforening i lighed med det afbilledede fra Nørre Herreds Husmandsforening i 1910.

Lønarbejde uden for hjemmet

Udover at passe ejendommen var det nødvendigt med andre indtægter for det var strenge økonomiske tider for denne familie og som vi skal se, var det ikke uden grund, at præsten engang sagde til Peter Skaaning »der flyver sandelig ikke stegte duer ind i din

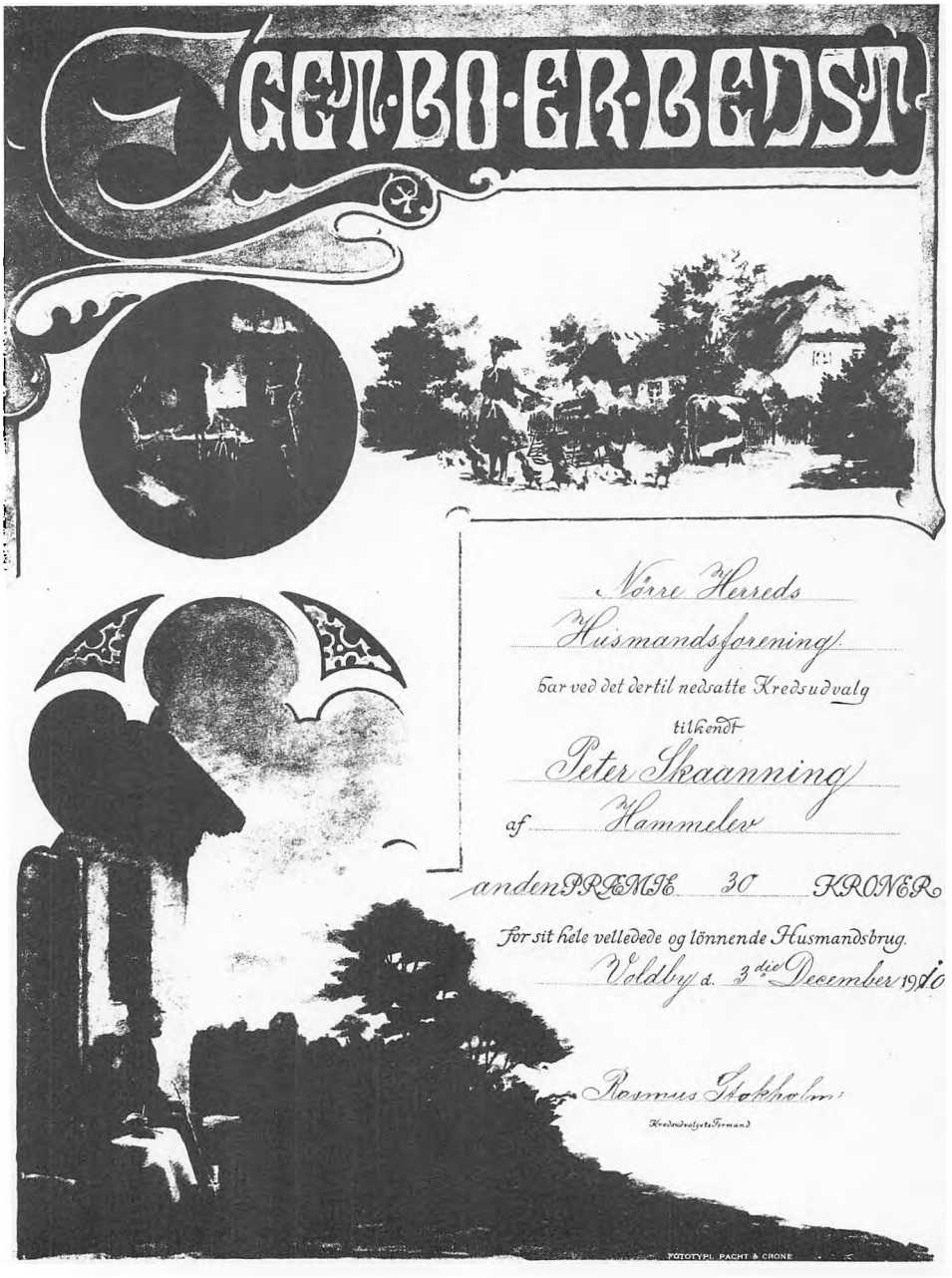

Diplom som blev givet til opmuntring for dygtige landmænd. Overskriften lyder: *Eget bo er bedst.*

mund«. Han mente dermed at tingene ikke kom af sig selv, der skulle arbejdes og ydes en indsats før frugten kunne nydes.

De første år efter brylluppet vandrede han derfor den lange vej kl. 4 om morgenen til Kolindsund for at tærske korn til ca. 50 øre om dagen og om vinteren skovede han træ i Rørholm skov for ca. 1 kr. om dagen.

I 1891 var han som arbejdsmand med til at bygge Fornæs fyr, hvorfra der er billede i årbogen for 1980 side 101-109.

En tid kørte han mælk til mejeriet i Voldby, ligesom han slagtede grise for folk for 1 kr., og det var store grise med flæsk, i forhold til de små vi i dag kalder slagterisvin, og hvor slagterlønnen er op til 175 kr. Det var dengang hovedsageligt til jul, men også til andre højtider eller festdage, for da skulle kødet og flæsket jo saltes for at kunne opbevares.

Iøvrigt påtog han sig meget forskelligt arbejde og hentede således med hestevogn et lig af en kvinde hjem til begravelse fra sindsygehospitalet i Risskov og en anden gang et fra Randers på kommunens regning. Desuden opkrævede Peter Skaaning i en årrække skatter for amtsstuen i Ebeltoft og gik selv den lange vej derover for at afregne, men børnene hjalp med opkrævningen. Fra den 28. april 1909 blev han ansat i Hammelev og Enslev sogne, som vurderingsmand for Jydsk husmandskreditforening i Aalborg og opnåede her 40 års jubilæum. Fra 1924 solgte han frø for Frøkontoret for undersøgt markfrø i Kolding. Disse to beskæftigelser fortsatte han med til sin død.

I ca. 15 år indtil 1923 kørte Skaaning med hestevogn rundt i området fra Bredstrup til Sangstrup og samlede æg for ægsalgskreds 237 under Dansk Andels Ægeksport i Ryomgaard.

Dengang og tidligere var ægproduktionen mere sæsonbetonet end nu og for at have æg til om vinteren opbevaredes de i vandglas som ifølge Lademanns Leksikon er natrium- og kaliumsilikater, der i vand danner tyktflydende opløsninger, som efterhånden hydrolyseres til frie kiselsyrer og herved danner en gele, der også bruges til bl.a. kit, limning af papir, brandbeskyttende imprægnering af træ og tekstiler og som fyldstof i sæbe.

Indsamlingen af æg foregik 4 dage om ugen året rundt, og der var altid en af pigerne med iklædt et fint hvidt forklæde, som billedet viser, men det var en streng tur i al slags vejr, især om vinteren, hvor de kunne være meget forfrosne når de endelig kom hjem, og de var glade, da dette arbejde ophørte.

Penge til afregningen hentede en af de små piger ofte i banken i Grenaa, og selvom det var mange penge at gå med fandtes det helt naturligt.

Hos producenten blev hvert æg nænsomt rengjort og stemplet med hans nummer så man altid kunne finde tilbage til vedkommende, hvis de ikke var friske.

Med en bismervægt vejede Skaaning æggene i en kurv, hvorefter pigen pakkede dem i store trækasser, hvilket hun hurtigt fik rutine i med 4 æg i hver hånd af gangen. Mængden af æg var meget forskellig fra sted til sted, men kunne være op til 500 stk. Fra Hammelev huskes et par steder bl.a. hos en rig lærerenke, hvor der altid manglede et æg i, at vægten passede, og selvom Skaaning hvergang måtte bede om et mere fortsatte det således.

Peter Skaaning og datteren Jenny på æggetur med hestene Claus og Graabæk. Foto ca. 1914 ved gården på Hjembækvej 12 i Sangstrup.

Mere uheldig var det engang, da hestene blev bange og væltede med vognen, hvorved de fleste æg gik i stykker, men noget af æggekagen reddedes og det brugte bageren.

Den dygtige og afholdte lærer Møller i Hammelev, som er omtalt i Grenaa Minder 1975 side 68-72, var revisor for ægsalgskredsen, men det hændte, at han også kørte turen, hvis Skaaning en enkelt gang var syg.

Vognen blev også brugt om sommeren, når skolebørnene skulle til Benzon skov eller til havet ved Stavnshoved. Så kom der charabancsæder på vognen, og det var noget de glædede sig til. Dette, og når familien en gang om året besøgte moderens eneste slægtning i Nødager, var året rundt deres eneste afveksling fra dagligdagen i Hammelev.

En tid efter Skaaning ophørte med at samle æg, kørte endnu en Behr i Sangstrup, men ellers overtoges kunderne af margarinefabrikken og æghandler Schou i Grenaa.

I 1870 oprettedes en raketstation ved Fornæs, men efter få år flyttedes den til Møllebakken nordlig for præstegården i Hammelev, hvor soklen endnu kan ses ved det yderste hus, hvor der også var en vejrmølle.

Stedet her var mere praktisk, når raketterne med hestevogn skulle køres til strandninger på kyststrækningen ved Djurslands nord- og østkyst.

Her var Skaaning i mange år betjeningsmand og selvom det oftest var i dårligt vejr gik mændene op i det med liv og sjæl.

I forbindelse hermed fik de 3 piger til deres konfirmation 20 kr. til en sort kjole og et sølvkors med kæde og med indskriptionen »Emile Robin«.

Denne mand var franskmand og af de velgørere som har vist det danske redningsvæsen interesse, kan ingen måle sig med ham. Emile Robin har i de fleste europæiske lande stiftet legater til fordel for gamle, veltjente redningsmænd eller deres efterladte, men Danmark har særlig nydt godt af hans velgørenhed, hvilket måske også kan tilskrives, at hans far engang skal være blevet reddet af vestjydske redningsmænd.

Allerede i 1891 stiftede han det første legat, og i 1911 det sidste, som var et legat på 24700 kr., hvis renter skulle anvendes til konfirmationsudstyr for døtre af personalet ved redningsvæsenet, og i de første 15 år efter uddeltes 600 portioner som ovenstående.

Stationen i Hammelev blev efterhånden umoderne og nedlagt i 1934, hvorefter redningsvæsenet har været samlet i Grenaa. Mandskabet fik herefter en lille pension, og selvom det ikke var meget, var det velkomne penge i det lille husmandshjem.

Efterskrift

Ved Skaanings sølvbryllup havde skolelærer Møller skrevet en sang, som han normalt gjorde ved enhver lejlighed og 2 af linierne lyder således: »I hr. Brabrands lade og lo, som en Josef ærlig og tro«.

Han hentyder her skæmtsomt til Peters fæsteplads før brylluppet.

Grundlaget for at det blev et godt hjem og børnene gode borgere må ikke mindst skyldes deres mor Ane Margrethe, som her virker som anonym, men hvad havde Peter mon været uden hende? Uden en ægtefælle var de fleste dengang og tidligere i høj grad overladt til andres »for godt befindende« Moralen var ligeledes en ganske anden og det huskes endnu at en ung pige i en nabogård under 1. verdenskrig fødte et barn i dølgsmål og gravede det ned i hønsegården, hvorefter hun gik til bal. Kun fordi hun bagefter blev syg blev det hele opklaret.

Ane Magrethe havde stor omsorg for børnene, men fik senere sukkersyge hvilket man ikke rigtig dengang havde midler imod, hvorfor hun var skrøbelig i flere år og bl.a. fik et ben amputeret inden hun døde i 1933.
Jenny, som var hjemme under hendes sygdom, forblev ugift og Peter var godt hjulpet af hende på sine gamle dage, hvor han stadig var rask og rørig og i den høje alder af 80 år høstede 3 tønder land korn med le.

Som vi har set var Peter Skaaning en dygtig og alsidig husmand, der også benævntes som boelsmand, hvilket var lidt finere. Han var så absolut en agtet og afholdt borger i sin by, hvor han interesseret fulgte med i tidens spørgsmål og læste den daglige avis, indtil han døde efter få dages sygdom den 3 august 1949, og heldigvis kan deres gravsted endnu ses på Hammelev kirkegård.

Udover nævnte Litteraturhenvisninger er benyttet de lokale aviser samt bogen: Det Nørrejydske Redningsvæsen, udgivet 1927. Kirkebøgerne fra Hammelev sogn som findes i kopi på Grenaa Egnsarkiv, og brandforsikringsprotokollerne i Nørre Djurs Egnsarkiv i Gjerrild. Fotos og diplom udlånt af Jenny Skaaning.

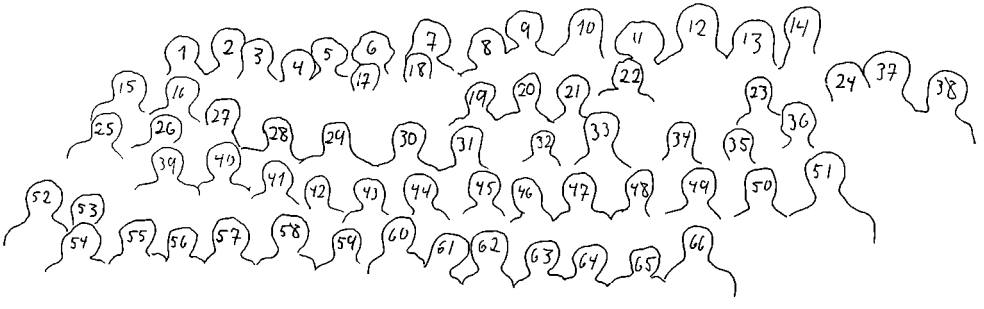

Albøge skole 1943

1. Kurt Nielsen
2. Osvald Nielsen
3. Børge Hansen
4. Leif Nielsen
5. Nora Jensen
6. Else Johnsen
7. Ruth Sørensen
8. Agnes Christensen
9. Edith Helweg
10. Doris Jensen
11. Erna Dohn
12. Edith Jensen
13. Else Adamsen
14. Oda Friis
15. Bent Dohn
16. Knud Johnsen
17. Ove Nielsen
18. Kaj Due Jensen
19. Jørgen Jensen
20. Hardy Møller
21. Knud Christensen
22. Gert Due Jensen
23. Kaj Helweg
24. Henning Fast
25. Poul Møller Pedersen
26. Leo Due Jensen
27. Erik Andersen
28. Hans Erik Jensen
29. Egon Madsen
30. Thyge Johnsen
31. Herluf Bonde
32. Christian Frederiksen
33. Hans Jørgen Jacobsen
34. Age Christensen
35. Svend Åge Bonde
36. Anton Pedersen
37. Richardt Jensen, lærer
38. Fru Olga Jensen
39. Edith Friis
40. Inger Andersen
41. Else Jensen
42. Ketty Christensen
43. Jytte Andersen
44. Dora Konrad
45. Åse Møller Pedersen
46. Else Dohn
47. Edith Sørensen
48. Ellen Pedersen
49. Else Skaarup
50. Inger Pedersen
51. Marie Rasmussen, lærerinde
52. Ole Bach Christensen
53. Bent Andersen
54. Inga Nielsen
55. Lissy Due Jensen
56. Else Sørensen
57. Ellen Konrad
58. Lissy Jensen
59. Else Hansen
60. Grethe Jensen
61. Ruth Pedersen
62. Annelise Adamsen
63. Bodil Jensen
64. Nita Nielsen
65. Else Friis
66. Eva Kjær

Tekst og udlån: Anna Pedersen, Grenaa.

Vejlby Skole 1946

1. Kurt Larsen
2. Regnar Mortensen
3. Arne Bonde
4. Orla Jensen
5. Knud Andersen
6. Rita Hougaard
7. Grethe Kruse
8. Nanna Jørgensen
9. Mary Mortensen
10. Anna Jensen
11. Kristian Pedersen
12. Alex Rasmussen
13. Inger Jensen
14. Grethe Villadsen
15. Eva Andersen
16. Lilly Kruse
17. Kirsten Klibo
18. Niels Nielsen
19. Aksel Nielsen
20. Niels Klibo
21. Joseph Josephsen, lærer
22. Jørgen Hald Pedersen
23. Tage Keiser
24. Karl Christensen
25. Svend Bille
26. Lilly Nielsen
27. Ebba Jørgensen
28. Kirsten Lassen
29. Gerda Pedersen
30. Kirsten Jensen
31. Grethe Hjarsen
32. Ingrid Jensen
33. Kirsten Hjarsen
34. Else Jensen
35. Bent Jensen

Tekst og udlån: Anna Pedersen, Grenaa.
(Billedets no. 10)

De tyske flygtninge

Af Bent Nyskov

Da de russiske hære i slutningen af sidste verdenskrig stormede mod vest, drev de en mængde tyskere fra deres hjem. De flygtede for de fremstormende russere, som næppe behandlede den tyske civilbefolkning med fløjlshandsker.

Selv i denne situation gjorde den bekendte tyske grundighed sig gældende. Efterhånden som fronten nærmede sig, blev befolkningen beordret til at være klar til at flygte. Ordren havde tre trin, hvoraf sidste trin lød: »Klar til flugt om en time«.

Alt kørende materiel blev taget i brug, tog, biler, hestevogne og trillebøre. Mange kom til de østprøjsiske havne, hvorfra de med skib blev bragt videre til tyske havne længere mod vest - eller til Danmark, navnlig København. Fra disse danske havne blev de så transporteret rundt til næsten alle dele af Danmark, hvor de blev installeret i forsamlingshuse, skoler eller hoteller. Grenaa, ja hele Djursland, kom også til at mærke denne »anden tyske invasion«, og mange af dem kom til at bo i barakkerne mellem Tirstrup og flyvepladsen. Inde på selve flyvepladsen var der også etableret et par lejre, så det var ganske mange, der blev samlet dér.

Godt 300.000 tyske flygtninge kom på den måde til Danmark, og da det var dansk politik, at man ikke ville have opsuget så stort et antal tyskere i den danske befolkning, blev lejrene kort efter kapitulationen omgivet med pigtråd, og der blev etableret vagt omkring lejrene. I begyndelsen forestod modstandsbevægelsen denne vagt. Den blev afløst af CF'erne (civilforsvaret), som så senere blev afløst af det danske militær.

Mit kendskab til flygtninge begyndte i slutningen af maj 1945. Modstandsbevægelsen i Grenaa blev fra Ebeltoft civilforsvar spurgt, om man havde en mand, der kunne lidt tysk, og som ville påtage sig hvervet som lejrleder for flygtningelejrene ved Tirstrup. Jeg blev spurgt, sagde ja, og mødte så op i Tirstrup sammen med civilforsvarets leder i Ebeltoft, borgmester og toldforvalter Aasted.

Overtagelsesceremonien var meget kort og meget enkel. Jeg blev præsenteret for modstandsbevægelsens folk på stedet, fik lejren forevist, fik udleveret nogle duplikerede blanketter og et gummistempel og blev så ønsket held og lykke med arbejdet.

Blanketterne, jeg fik udleveret, var beregnet til proviantrekvisitioner, og gummistemplet havde den magiske virkning, at når jeg anbragte det nederst på en rekvisition og skrev under, gjaldt rekvisitionen som bestillingsseddel, rationeringsmærker og betaling hos købmanden. Det var så enkelt et system, at selv jeg kunne finde ud af det.

Madrationernes størrelse var videnskabeligt beregnede. Rationerne var tilstrækkelige men ikke rigelige, og derfor var der naturligvis nogle, der forsøgte at få to portioner udleveret fra køkkenet. For at forhindre det, oprettede jeg et »folkeregister« for hver lejr, så jeg havde navn og fødselsdato for hver enkelt person. Dernæst hentede jeg i de kontorbarakker, der lå uden for lejren, et antal blanketter (køresedler), som jeg indrettede til kontrolseddel ler ved madudleveringen. Ved hver udlevering blev personens eller familiens madseddel forsynet med dato for udleveringen, så begrebet gengangere blev afskaffet. Beregningen af proviantrekvisitionerne var et ugentligt, stort arbejde, som jeg og mine to tyske kontorfolk sjældent var færdige med før langt ud på aftenen.

Al lejrenes kørsel blev foretaget med en hestevogn ude fra en af lejrene på flyvepladsområdet. Hvor hestene og vognen kom fra, ved jeg ikke, og jeg spurgte heller ikke. Det var bare en kendsgerning, at hestene og vognen var til stede, og at jeg havde brug for begge dele.

Til madlavning og tøjvask i lejrene skulle der naturligvis bruges noget brændsel, og det tyske militær havde fældet en hel del af træerne i skoven, men de havde da ladet rødderne blive tilbage. Disse blev nu udnyttet ved at jeg sendte to arbejdshold i skoven for at grave rødderne op og skille dem ad i håndterlige stykker, som så med hestevognen blev kørt rundt til de forskellige lejre. Arbejdet med at grave rødder op var hårdt, og jeg havde ikke bemyndigelse til at give nogen særration af mad, men det blev klaret med den proviant, der blev konfiskeret, når der ankom nye hold flygtninge. Den blev brugt som tilskud til dem, der arbejdede i skoven.

Efterhånden kom der flere flygtninge til lejrene. Skoler, hoteller og forsamlingshuse på Djursland og Mols blev tømt for beboere, som så blev sendt til Tirstrup-lejrene. Normalt vidste jeg, når der kom flere flygtninge, men en lørdag aften ankom der to danske militærbiler med 30 flygtninge. De havde været indkvarteret ved København og havde nu via »jungletrommen« fundet ud af, at deres ægtemænd/koner boede i Tirstruplejrene,

og så havde de fået lov til at komme dertil. En lørdag aften, og uden at der var givet besked på forhånd. Jeg sørgede for, at køkkenet udleverede dem noget »te« (det kaldte man den gang den væske, man fik, hvis man hældte varm vand over tørrede æbleblade), og så blev de i øvrigt installeret i en barak, der ikke var tag på, men til alt held slap vi for regn den nat.

Alle barakker var fyldte, men de kunne jo ikke blive i en barak, der ikke var tag på, så dagen efter lod jeg dem rykke ind i en barak uden for pigtråden. Jeg gav dem strenge ordrer på at blive ved barakken. Så skaffede jeg mig tilladelse fra englænderne på flyvepladsen til at disponere over de barakker, der lå i adskilt stand rundt omkring på flyvepladsområdet, fik løfte om al den transport, jeg havde behov for fra det tyske militær (der var da endnu 400 tyske soldater på flyvepladsen) og så tog jeg til den skovlejr, hvor der var bedst plads, og fortalte, at noget af deres familie var kommet dertil fra København, at der i løbet af dagen ville blive bragt materialer til en barak, og at når den var bygget, ville de få lov til at komme ud i lejren. Der var fagfolk blandt flygtningene, så sjældent er en barak rejst så godt og så hurtigt som denne.

En dag kom der en stafet fra en af skovlejrene med besked om, at en af mændene der var fundet i skoven med et skud gennem hovedet. Kort forinden havde jeg modtaget en officiel efterlysning efter en rovmorder, der mente at opholde sig i en af lejrene, så jeg ringede til militæret og bad om at få to soldater med ud at undersøge sagen. Den tyske forbindelsesofficer indbød jeg til at tage med.

Det blev en underlig procession: To danske soldater med stålhjelm, gevær og bajonet, en tysk marineofficer og undertegnede i engelsk uniform uden distinktioner og med tysk pistol i bæltet. Vi marcherede mod indkørslen til flyvepladsen, som englænderne på det tidspunkt havde overtaget bevogtningen af. Den engelske soldat stod og kedede sig, men da han så os, hentede han sit gevær i vagthuset, tog ladegreb og så mistroisk på os. Jeg bad så de andre om at vente, til jeg havde fået talt med ham. Da jeg havde forklaret, at vi skulle ud at undersøge forholdene om en skudt tysker, blev han ganske uinteresseret og lod os passere.

Vi blev ført til den døde tysker ude i skoven, og det var klart og tydeligt et selvmord. Han var faldet forover og lå på pistolen, som han holdt i sin højre hånd.

Og hvad gør man så? Han blev bragt til lejren, og jeg underrettede kriminalpolitiet i Grenaa om det passerede, men der fik jeg at vide, at det var engelsk område, og at de intet havde der at gøre. Så meldte jeg det til det engelske hovedkvarter, hvor jeg fik at vide, at nu havde de vadet i blod fra Rhinen og hertil, og så skulle jeg ikke komme og ulejlige dem med, at en enkelt tysker havde skudt sig. Jeg blev venligt, men bestemt, vist til udgangen. Så var der jo ikke andet at gøre end at bestille begravelse ved præsten og annullere kortet i »folkeregistret«, og så var den sag slut.

Engang ankom der en kommission, som skulle registrere alle allierede flygtninge, da de skulle sendes hjem. Der var nogle polakker i lejren inde ved Tirstrup, og nogle havde jeg fået flyttet til en gård, der lå inde på flyvepladsen. Da vi kom op på gården, fortalte jeg, at de nu skulle registreres for at blive sendt hjem. En af mændene var på det tidspunkt ude på markarbejde, og en dreng blev derfor sendt ud efter ham. Da polakken hørte, hvad det drejede sig om, løb han mod gården så hurtigt, at hjertet ikke holdt til farten. Af bare iver efter at komme hurtigt hjem, kom han aldrig hjem. Også han blev begravet ved Tirstrup. Jeg fik så hans efterladenskaber sendt til mit kontor, og i hans papirer så jeg et foto af ham, hans kone og hans to børn ved et tændt juletræ. Sjældent har jeg set børn med så strålende øjne. Det dødsfald gjorde mere ondt på mig end de andre, jeg oplevede.

Tyskerne var utroligt opfindsomme. De tørrede æbleblade, som blev solgt under betegnelsen »te«, blev der naturligvis lavet te af. Når det var sket, blev bladene tørret, og så blev der lavet te en gang mere; men historien er ikke slut. Bladene blev tørret endnu en gang, og så blev de anvendt som pibetobak, og når det var røget, blev asken brugt som snus. Nej, der gik intet til spilde.

Kun i få af stuerne, hvor der normalt boede 6-8 personer, var der kakkelovne, men vinteren nærmede sig jo efterhånden. Imidlertid var der i lagerbygningerne ved siden af lejren en mængde forskellige varer, blandt andet 54 kakkelovne. Alt hvad der lå i de barakker var vist nok engelsk krigsbytte, men nød lærer jo som bekendt nøgen kvinde et og andet, og da der ikke var vagt, og da jeg havde god brug for dem i lejrene, lod jeg proviantvognen hente dem, og tyskerne fik dem så selv stillet op, så det blev en billig foranstaltning.

Mit hverv som lejrchef begyndte i maj måned og sluttede i begyndelsen af oktober 1945.

Denne periode blev for mig en ejendommelig afslutning på besættelsen. Kort tid før 5. maj blev jeg beskudt af tyske soldater, og derfor nærede jeg ikke særlige venlige følelser over for alt, der var tysk.

Jeg var indstillet på, at tingene skulle fungere, og at det ikke skulle koste vort samfund mere end højst nødvendigt. Sådan kom det også til at gå, og jeg lærte, at man også kan administrere under primitive forhold.

Jeg lærte også at kende forskellen mellem tysk og nazisme. Ikke alle tyskere var nazister, og vi danskere forstår næppe, hvor vanskeligt det er at leve i et land uden at være tilhænger af det regerende diktatur.

Måtte vi aldrig lære det!

Efterskrift

Til beretningen om sommeren 1945 i flygtningelejren i Tirstrup kan vi tilføje nogle bemærkninger om flygtningenes forhold i selve Grenaa.

De første tyske flygtninge, kvinder og børn samt gamle mænd, kom den 20. marts 1945, og alene i den første uge ankom 290 personer.

Indkvarteringen skete i feriekolonien Solhytten, hotel Havlund, Pavillonen, Afholdshotellet på Storegade, Badehotellet Grenaa Strand og ikke mindre end 37 sommerhuse.

Et par dage efter 5. maj fik modstandsbevægelsen en opringning fra den tyske flygtningeleder, der iøvrigt viste sig at være en kompetent og tiltalende dame.

De for tyskerne kaotiske forhold i besættelsens sidste tid og vore glade befrielsesdage, bevirkede at flygtningene ikke vidste hverken ud eller ind.

Det tyske militær havde forestået forsyning af fødemidler til flygtningene. Nu var tyskerne ude af spillet, og hvad så?

Vi fik at vide, at Solhytten var udgået for mad, og de andre steder kunne man også se bunden af provianten.

Sammen med ovennævnte leder beså vi forholdene og fik, med kommunens bistand, organiseret nogle forsyninger. I løbet af sommeren blev flygtningene sendt andre steder hen, en del vist til Tirstrup, som i efterårets løb voksede til at omfatte et tusindtal af flygtninge.

J. W.

Modstandsbevægelsens folk i Tirstrup. Det var dem, der først forestod administrationen og bevogtningen af flygtningelejrene.

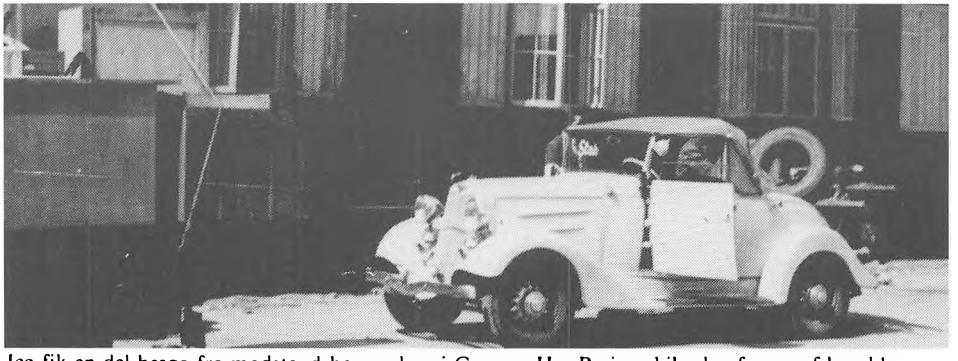

Jeg fik en del besøg fra modstandsbevægelsen i Grenaa. Her Berings bil uden for en af barakkerne.

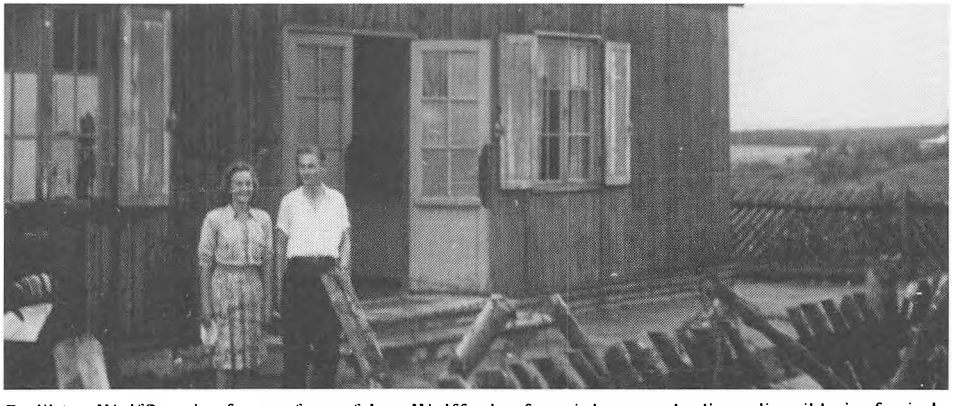

Bodil (nu Wulff) og jeg fotograferet af Jens Wulff uden for mit kontor, der ligger lige til højre for indgangen. Det lå helt oppe ved indgangen til lejren.

Forfatteroversigt:

Knud Enevold Andersen,
f. 1940, overpostbud,
8500 Grenaa.

Vagn Andersen,
f. 1920, redaktør,
4450 Jyderup.

Anna Asmussen
f. 1943, bogholder,
8500 Grenaa.

Tonny Christensen,
f. 1943, bankfuldmægtig,
8500 Grenaa.

Erik Christophersen,
f. 1952, cand.mag.
8400 Ebeltoft.

Willy Helbo,
f. 1929, revisorassistent,
8570 Trustrup.

Inge Johnsen,
f. 1953 lærer,
8400 Ebeltoft.

Elin Kivsmose,
f. 1939, fotograf,
8500 Grenaa.

Børge Kjær,
f. 1941, mag.art.,
leder af Grenaa egnsarkiv,
Øksenmølle, 8400 Ebeltoft.

Tom Mortensen,
f. 1944, cand.mag.
8500 Grenaa.

Inge Mosegaard,
f. 1943, lægesekretær,
8500 Grenaa.

J. A. Nielsen,
f. 1903, faktor,
Grenaa egnsarkivs første leder,
8500 Grenaa.

Robert Nielsen,
f. 1914, møbelsnedker,
6950 Ringkøbing.

Bent Nyskov,
f. 1921, vicetoldinspektør,
7600 Struer.

